

AROMÂNII DIN ALBANIA – PREZERVAREA
PATRIMONIULUI LOR IMATERIAL

Redactor: *Adina Berciu-Drăghicescu*

Compilare DVD: *Marian Crăciun*

Tehnoredactare computerizată, concepție grafică și copertă: *Anca Ivan*

ISBN 978-973-8369-85-6

AROMÂNII DIN ALBANIA – PREZERVAREA PATRIMONIULUI LOR IMATERIAL

Proiect realizat sub egida
Bibliotecii Metropolitane București și
a Departamentului Pentru Românii De Pretutindeni
de pe lângă Guvernul României

Coordonator proiect:
Prof.Univ.Dr. Adina BERCIU-DRĂGHICESCU

Editura Biblioteca Bucureștilor
București – 2010

Pe coperta 4:
Frescă secolul al XVIII-lea, biserică din Moscopole

CUPRINS

Prezentarea Proiectului	7
I. Românii din Peninsula Balcanică. Studiu de caz: aromânii din Albania. (Prof.univ.dr. Adina BERCIU-DRĂGHICESCU)	21
II. Institutul Român de la Saranda (Prof.univ.dr. Adina BERCIU-DRĂGHICESCU)	41
III. Fonduri arhivistice din patrimoniul Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale referitoare la aromânii originari din Albania (Dr. Virgil COMAN)	49
IV. Consideratii etnografice privitoare la românii din Peninsula Balcanică (Dr. Maria MAGIRU)	73
V. Aromânii din Albania: Aspecte etnodemografice și identitare (Dr. Dorin LOZOVANU)	109
VI. Neoaromânismul în context politico-diplomatic sud-est european (Dr. Viorel STĂNILĂ)	123
VII. Anexe	135
1. Documente de arhivă	137
2. Ghiduri de interviu	305
3. Lista subiecților intervievați	307
4. Lista pieselor etnografice aromânești aflate în Muzeul de Artă Populară din Constanța	309
5. Fotografii din orașele Albaniei	311
6. DVD:	
– Interviuri cu subiecți aromâni (fărșeroți și moscopoleni) din România;	
– Interviuri cu subiecți aromâni (fărșeroți și moscopoleni) din Albania;	
– Piese etnografice aromânești (fărșerotești și moscopolene) din România și Albania;	
– Imagini (școli, biserici, cimitire, locuințe) din comunitățile aromânești (fărșerotești și moscopolene) din Albania și România.	

PREZENTAREA PROIECTULUI

Patrimoniul cultural imaterial al unui popor sau al unei comunități este constituit din manifestări aparținând practicilor sociale, ritualurilor și obiceiurilor (naștere, botez, căsătorie, înmormântare), evenimentelor festive, jocuri, cunoștințe și practici referitoare la natură, la univers, tehnici legate de meșteșuguri tradiționale (frământatul pâinii, arta ceramică, țesături, cusături, încondeiatul ouălelor, etc.), expresii și tradiții verbale și nonverbale, (jocul, dansul) ș.a. El se transmite din generație în generație, este recreat permanent de comunitate și îi conferă acesteia sentimentul de apartenență identitară.

În opinia noastră, acest patrimoniu cultural imaterial, alături de cel imobil și mobil trebuie protejat, conservat, valorificat cu atât mai mult dacă se dorește continuitatea identitară a comunităților românilor sud-dunăreni, în speță a comunității aromâne din Albania. Legislația albaneză referitoare la Patrimoniul național nu prevede protejarea patrimoniului imaterial al minorității aromâne.

Pornind de la cerințele europene privind protejarea Patrimoniului imaterial, de la legislația românească (Legea 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial) și având în vedere obiectivele activității Centrului de Studii pentru Românii de Pretutindeni al Bibliotecii Metropolitane București și ale Departamentului Pentru Românii de Pretutindeni de pe lângă Guvernul României, am solicitat acestora susținerea prezentului *Proiect*.

Considerăm de asemenea necesar să mai precizăm că informațiile referitoare la evoluția aromânilor din Albania după al Doilea Război Mondial din perspectiva etnografică, sociologică și culturală sunt destul de restrânse. În consecință, echipa a investigat pe teren realitatea cu privire la această comunitate cu scopul de a culege cât mai multe date pe baza cărora să se propună o serie de măsuri menite a prezerva patrimoniul ei imaterial. Nu este însă mai puțin adevărat că cercetări cu caracter interdisciplinar, care să aibă o astfel de finalitate pentru aromânii din Albania nu s-au realizat până în prezent. În general, cercetătorii s-au aplecat asupra studierii dialectului aromân din Albania. Au existat și preocupări privind adoptarea alfabetului latin de către albanezi; au apărut lucrări privind relațiile româno-albaneze, privind istoria Albaniei; s-au publicat documente privind școlile

și bisericile din Albania (sec. XIX-XX), lucrări care tratează problematica aromânilor din Albania până în primele decenii ale secolului trecut ș.a.

De altfel, pentru a se putea înființa în comunitatea aromână școli, biserici, biblioteci, nuclee muzeale ș.a., era necesară și o astfel de cercetare de teren, cu caracter interdisciplinar. Aceasta cu atât mai mult cu cât în Albania a funcționat un Institut Român la Saranda, înființat în 1938, prin donația terenului de către istoricul N. Iorga și strădaniile prof.univ. Dumitru Berciu și care, din păcate, după 1948, a fost desființat.

Este bine cunoscut faptul că în Albania au funcționat (din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până către jumătatea secolului al XX-lea) cu sprijinul statului român zeci de școli și biserici care au jucat un rol important în afirmarea și menținerea identității comunității aromâne de aici, cu tot „bagajul” patrimoniului ei cultural imaterial. Sigur, toate acestea s-au realizat cu multe sacrificii din partea aromânilor.

Prin investigațiile noastre am dorit să reactualizăm în memoria urmașilor comunității aromâne, dar și în memoria românilor nord-dunăreni aceste aspecte, deloc minore, care s-au realizat prin strădania înaintașilor. Instituții precum familia, școala și biserica, au avut rolul de a păstra identitatea românească a aromânilor cu o componentă importantă, cea a patrimoniului cultural imaterial. Educația primită de înaintași în familie, la școală, dar și în cadrul bisericii le-au permis să acumuleze tradiții, obiceiuri, cântece, jocuri, îndeletniciri.

La fața locului, am constatat că, în ciuda vicisitudinilor istoriei, aceste instituții și-au îndeplinit misiunea: patrimoniul imaterial, în mare măsură, este prezervat în cadrul comunității aromâne din Albania, dar mai cu seamă în România unde regimul politic instaurat la finele celui de-al Doilea Război Mondial a fost mult mai permisiv, după cum vom vedea. Cu toate acestea, pericolul pierderii este evident.

Pentru realizarea acestei cercetări am fost solicitați de unii membri ai Asociației Aromânilor din Albania, cu ocazia Congresului Aromânilor de la Tirana, din noiembrie 2009 care ne-au adus la cunoștință pericolul dispariției lente dar sigure a multor componente de patrimoniu imaterial din cadrul comunității aromâne din Albania.

Informații privind patrimoniul imaterial al aromânilor din Albania și modalitățile de preservare al acestuia nu s-au realizat și, implicit, nu s-au publicat până în prezent, nici de către Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu” din București, nici de către alte instituții de profil. Prin urmare, un astfel de studiu realizat de o echipă interdisciplinară de cercetători ai problemei se impunea.

Iată de ce, considerăm că el este util nu numai aromânilor din Albania sau celor din România, dar și unor departamente și instituții care funcționează

în cadrul Ministerului Culturii și al Patrimoniului, Ministerului Afacerilor Externe, Muzeului Țăranului Român, Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti” ș.a.

În opinia noastră, DVD-ul care însoțește *Studiul* va contribui la înțelegerea problematicii și la sensibilizarea opiniei publice din România, dar și din Uniunea Europeană, pentru salvarea și protejarea valorilor patrimoniului imaterial, implicit și a celui mobil și imobil aromânesc, existent încă în Albania. De asemenea, opinăm că aromânii din Albania vor beneficia cel mai mult de această investigație, fiind informați asupra valorilor patrimoniale imateriale pe de-o parte, iar pe de altă parte, sugerându-li-se și soluțiile de păstrare și transmitere a acestora generațiilor viitoare, ca un element fundamental în păstrarea identității lor.

Prin punerea în valoare a patrimoniului imaterial aromânesc ne propunem să stimulăm și inițiativele comunitare de revitalizare și conservare a elementelor de patrimoniu imaterial care pot deveni o sursă de dezvoltare economică (ex. turismul cultural) și identitară. De altfel, rezultatele cercetării noastre vor putea susține politicile europene privind multiculturalismul în Peninsula Balcanică, prin promovarea unor informații culturale adecvate referitoare la aromânii din Albania. Totodată, patrimoniul imaterial, neidentificat, neinventariat într-un registru/catalog sau fără a fi prezentat într-un studiu adecvat, nu poate fi nici protejat și nici conservat.

Proiectul are drept componentă esențială arhivarea/înregistrarea unor mărturii de istorie orală precum: obiceiurile din ciclul familial (nașterea, nunta, înmormântarea) și cele din ciclul calendaristic (sărbători și obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători și obiceiuri cu dată mobilă: Paștele; sărbători și obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători și obiceiuri comunitare; reprezentări mitice), cântece și jocuri tradiționale, apoi date despre moștenirea meșteșugurilor tradiționale ș.a. La toate acestea se adaugă numeroase imagini cu biserici, cimitire, dar și aspecte din viața cotidiană a aromânilor din Albania și România (Dobrogea).

Caracterul interdisciplinar al echipei

Echipa de proiect a fost alcătuită din:

1. Prof.univ.dr. Adina Berciu-Drăghicescu – istoric, coordonatorul proiectului, profesor la Facultatea de Litere a Universității din București, coordonator al Centrului de Studii pentru Români de Pretutindeni din cadrul Bibliotecii Metropolitane București.

2. Prof.univ.dr. Radu Baltasiu – sociolog, Facultatea de Sociologie a Universității din București, directorul Centrului European de Studiere a Minorităților de pe lângă Academia Română.

3. Dr. Dorin Lozovanu – geograf, etnograf, cercetător postdoctoral la Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași, cercetător științific superior la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău, președinte al Asociației de Geografie și Etnologie din Moldova.

4. Dr. Virgil Coman – istoric, arhivist, șeful Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale.

5. Dr. Maria Magiru – istoric, etnograf, muzeograf, director al Muzeului de Artă Populară Constanța.

6. Dr. Viorel Stănilă – lingvist, cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene București, în prezent ambasadorul României la Tirana.

7. Prof.univ.dr. Rodica Tanțău – istoric, profesor la Facultatea de Management, Academia de Studii Economice din București.

8. Andra Rebeca Juverdeanu, studentă în anul II la Universitatea de Arte Plastice din București, secția Grafică.

9. Vangjush Vllahu, originar din Pogradet, student în anul II la Universitatea de Arte Plastice din București, secția Grafică.

10. Prof. Marian Crăciun – director al Departamentului Servicii pentru studenți din cadrul Universității din București.

După cum se poate observa, echipa a avut un caracter interdisciplinar, incluzând cercetători din domeniile: istorie, etnologie, lingvistică, sociologie, muzeologie, arhivistică, dar care lucrează și în medii de promovare a culturii tradiționale. A inclus, de asemenea, și artiști plastici, respectiv cei doi studenți, din care unul de origine aromână din Albania, care s-au ocupat de realizarea imaginilor și a graficii de redactare. De altfel, caracterul interdisciplinar al echipei corespunde cerințelor unui proiect cultural viabil, derulat într-o arie culturală mai puțin abordată până în prezent.

Aspectul de noutate al proiectului constă într-o cercetare comparativă, istorico-etnografică a patrimoniului imaterial al aromânilor din: România (Constanța, Palazu Mare, Ovidiu și Nisipari) și a celor din Albania (Pogradet, Corcea, Divjaka, Elbasan, Permet, Fier, Saranda, Gjirokastrë, Moscopole). Au fost implicate în această acțiune comunități din zone cu un fond identitar similar sau uneori chiar identic.

După cum vom vedea, concluzia esențială a echipei a fost clară: între aceste două comunități nu există similitudine ci *identitate deplină*, atât în ceea ce privește patrimoniul imaterial, cât și în privința identității culturale. De asemenea, în *Studiul* nostru este prezentată pentru prima dată situația actuală etnodemografică a aromânilor din Albania. Hărțile etnodemografice pe care le publicăm sunt inedite.

Subiecții intervievați din Albania și România au fost selectați din diferite categorii de vârstă (10-80 de ani), precum și din categorii sociale

diverse: profesori din învățământul universitar și preuniversitar, învățători, preoți, artiști plastici, artiști populari, ingineri, juriști, contabili, funcționari, proprietari de micro-întreprinderi, comercianți, femei casnice, elevi, studenți, oferind posibilitatea echipei să tragă concluzii cât mai obiective.

Obiectivele Proiectului:

1. Realizarea unei cercetări privind valorile de patrimoniu imaterial aromânesc, existent în Albania; imortalizarea pe suport digital (CD, DVD, fotografii) a elementelor de patrimoniu imaterial specific acestei comunități;
2. Depistarea componentelor dispărute din patrimoniul imaterial aromânesc (Albania, România);
3. Identificarea soluțiilor optime privind protejarea acestor valori patrimoniale comunitare: realizarea unor mici centre muzeale patrimoniale în cadrul comunităților aromâne din Pogradet, Divjaka, Fier, Corcea.
4. Realizarea unui Studiu (cca 300 p.) și a unor Hărți etnodemografice a Albaniei – privind situația identitară a aromânilor (fărșeroți și moscopoleni) din Albania;
5. Imortalizarea pe suport digital (CD, DVD, fotografii) a unor imagini din zonele cercetate; aspecte privind tradițiile, obiceiurile, cântecele și jocurile, portul, inventarul gospodăresc, meștesugurile ș.a.; interviuri cu subiecți de sorginte aromână din Albania și România;
6. Clarificarea problemelor privind componentele identitare aromânești, parte a patrimoniului imaterial.

Etapele de lucru:

1. 15 iulie - 1 august – documentare în arhivele, bibliotecile și muzeele din București, Constanța și Tulcea (prof.univ.dr. Adina Berciu-Drăghicescu, dr. Virgil Coman, dr. Maria Magiru, prof. Marian Crăciun); deplasare pe teren în județul Constanța, la aromânii originari din Albania stabiliți în România.
2. 7-16 august – deplasare pe teren în Albania; cercetare interdisciplinară de teren la comunitatea aromână (prof.univ.dr. Adina Berciu-Drăghicescu, dr. Virgil Coman, prof.univ.dr. Rodica Tanțău, prof. Marian Crăciun, Andra Rebeca Juverdeanu și Vangjush Vllahu).
3. 1 septembrie - 1 noiembrie – prelucrarea materialelor, elaborarea studiului care are drept Anexe: 1 DVD cuprinzând:
 - a) Interviuri cu subiecți din Albania și România;
 - b) Imagini din gospodăriile și din localitățile cercetate;

c) Imagini cuprinzând: biserici și cimitire din localitățile cercetate, școala din Divjaka;

4. 1 noiembrie - 1 decembrie – tipărirea studiului, lansarea, difuzarea; finisarea și lansarea DVD-ului menționat;

În prima etapă s-a realizat o documentare în bibliotecile și arhivele din București, Constanța și Tulcea în vederea depistării documentelor arhivistice privind comunitatea aromânească din Dobrogea și a stabilirii problematicei și a instrumentelor de cercetare interdisciplinară de teren în Albania. Tot acum s-a efectuat și o cercetare de teren la fărșeroții din Constanța, Palazu Mare, Ovidiu și moscopolenii din Nisipari. S-a cercetat de asemenea colecția de piese fărșerote aflată în patrimoniul Muzeului de Artă Populară din Constanța.

În a doua etapă s-a efectuat cercetarea de teren, la aromânii din Albania care trăiesc în: Pogradec, Librazhd, Elbasan, Divjaka, Fier, Saranda, Gjirokastrë, Permet, Corceë, Moscopole, ce a constat în colectarea principalelor componente de patrimoniu imaterial aromânesc prezent încă în zonele locuite de comunitățile fărșerotă și moscopoleană; depistarea elementelor patrimoniale dispărute.

Cercetările de teren s-au efectuat atât în mediul urban cât și în mediul rural, având caracter interdisciplinar: etnografie, folclor, istorie, sociologie. În investigațiile noastre am utilizat filmările și instantaneele fotografice și ca metodă sociologică: Ghidurile de interviu.

Principalele concluzii rezultate în urma cercetării de teren la aromânii originari din Albania care s-au stabilit în România, în județul Constanța.

Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate aici între 15-18 iulie 2010 s-a constatat că aromânii originari din Albania care au emigrat în România și au fost, inițial, împrăștiți în Dobrogea de Sud, iar mai apoi reîmpăcăriți în județul Constanța, ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, au avut o soartă mai bună, comparativ cu conștrații lor rămași în locurile de baștină. De altfel, regimul politic instaurat la 6 martie 1945 a fost mult mai permisiv decât cel din Albania, astfel încât tradițiile și obiceiurile moștenite de la înaintași au fost practicate în mod nestingherit. Prin urmare, persoanele în vârstă (60-80 de ani), cele mature (30-59 de ani), dar și tinerii (16-29 de ani) și copiii au moștenit și transmit mai departe principalele tradiții și obiceiuri.

În continuare, rolul cel mai important revine familiei în cadrul căreia se desfășoară ceremonialurile și ritualurile specifice, cu ocazia sărbătorilor din ciclul familial și cel calendaristic. Astfel, botezurile, nunțile și înmormântările se desfășoară, în mare măsură, în mod tradițional, sigur

acestea adaptându-se unor condiții impuse de societatea informațională aflată într-un progres continuu. În cazul familiilor mixte, situația este asemănătoare celei din Albania, după cum vom vedea, în sensul că primează moștenirea culturală din partea soțului. Această situație este întâlnită, însă, și în cazul căsătoriilor între fărșeroți și grămoșteni.

Legat de sărbătorile și obiceiurile cu dată fixă (Crăciunul, Anul Nou ș.a.) și cele cu dată mobilă (Paștele) ele se practică, în bună măsură, fiind cunoscute atât de persoanele în vârstă și de cele mature, cât și de tineri și copii.

În ceea ce privește cântecele și jocurile tradiționale, acestea sunt cunoscute, cântate, respectiv dansate inclusiv de tineri, care cunosc o parte din repertoriul tradițional. Copiii cunosc și ei unele cântece și jocuri tradiționale învățate atât în familie, dar și în cadru organizat (în grădinițe, acolo unde educatoarele sunt de origine aromână și îmbină în mod armonios în cadrul programului serbărilor organizate cu diverse ocazii, obiceiurile românilor nord-dunăreni cu cele ale aromânilor; în școli, acolo unde cei din ciclul primar au ales frecventarea cursurilor opționale de cultură și tradiții aromâne și în ansambluri folclorice). Ele sunt interpretate la nunți, botezuri, sărbători, petreceri organizate cu prilejul aniversării zilei de naștere sau a zilei onomastice, cu prilejul unor vizite la rude și prieteni, dar și în cadru organizat, la serbări școlare sau festivaluri de folclor.

În trecut, înainte de 1989, nu au existat ansambluri folclorice. Dar, în anul 1991, un grup de opt aromâni din Palazu Mare împreună cu un grup de aromâni din Mihail Kogălniceanu au pus bazele ansamblului folcloric „Mușeata armână” al cărui repertoriu era specific fărșeroților din Albania și Grecia. Între 2000-2006 grupul din Palazu Mare s-a desprins de cel din Mihail Kogălniceanu și a interpretat repertoriul tradițional fărșerotes, în mod independent. În anul 2006 acesta a fuzionat cu un grup de aromâni din Constanța, activând în prezent aici și interpretând atât repertoriul specific fărșeroților, cât și cel al grămoștenilor. La Nisipari, în ultimii ani, în cadrul școlii, activează un ansamblu folcloric al cărui repertoriu cuprinde și unele cântece și jocuri tradiționale aromânești dar predomină cele ale grămoștenilor, nu cele specifice moscopolenilor.

Referitor la moștenirea meșteșugurilor tradiționale, după 1940 acestea au mai fost practicate de aromânii din Nisipari, Palazu Mare și Ovidiu, până în anii '80-'90 ai secolului trecut, cu precădere țesutul la război, respectiv confecționarea de textile și îmbrăcăminte. Astăzi, aceste produse manufacturiere au fost înlocuite cu cele moderne, ele păstrându-se încă în inventarul familial.

Pe măsură ce unitățile industriale s-au dezvoltat, micii meseriași care

lucrau individual, (tâmplari, zidari ș.a.) au devenit salariați ai acestora renunțând, treptat, la practicile tradiționale. Alții au ajuns să conducă trusturi de construcții, regii autonome și servicii ale administrației publice locale. Ca și în cazul aromânilor din Albania, cei din județul Constanța desfășoară o serie de activități lucrative tradiționale precum: oieritul – mult sub nivelul de altă dată, prelucrarea laptelui, agricultura, legumicultura, altele în formă evoluată. Comerțul și turismul, ocupă și ele un loc important în rândul acestor aromâni. Unii sunt renumiți patiseri și cofetari, alții contabili sau finanțiști. Lor li se adaugă o serie de angajați ai unor bănci sau companii, apoi medici, profesori, juriști ș.a.

Între propunerile privind măsurile ce ar trebui întreprinse pentru perpetuarea sărbătorilor și obiceiurilor moștenite de la înaintași, respectiv a meșteșugurilor tradiționale, fără îndoială cel mai important rol revine familiei. Cum bine se știe, copiii de origine aromână au posibilitatea de a frecventa cursurile opționale de cultură și tradiții aromâne. Muzeul de Artă Populară din Constanța organizează periodic expoziții temporare care au ca subiect aromânii, în general, inclusiv cei din Albania. De altfel, acest muzeu deține un inventar important achiziționat și de la unii fărșeroți. (vezi Anexele)

În opinia noastră, pentru mai buna preservare a patrimoniului imaterial al aromânilor originari din Albania ar trebui diversificate programele disciplinelor opționale privind cultura și tradițiile aromâne, prin introducerea unor cursuri practice astfel încât elevii să cunoască și să deprindă o serie de îndeletniciri tradiționale (țesutul la război, împletitul, croitoria ș.a.). O altă propunere care ar trebui avută în vedere se referă la atragerea de fonduri guvernamentale și europene prin elaborarea de proiecte cu tematică referitoare la comunitatea aromânilor în general și, în special, a fărșeroților și moscopolenilor. Nu în ultimul rând, considerăm că este necesar să se organizeze în localitățile Constanța, Palazu Mare, Ovidiu și Nisipari ansambluri folclorice al căror repertoriu de cântece și jocuri să fie specific aromânilor originari din Albania.

Principalele concluzii rezultate în urma cercetării de teren la aromânii din Albania

Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate între 07-16 august 2010 la aromânii din Albania am constatat că aceștia au moștenit de la bunici și părinți atât sărbătorile și obiceiurile din ciclul familial cât și pe cele din ciclul calendaristic. Din păcate, datorită restricțiilor impuse de regimul comunist albanez caracterizat printr-un ateism greu de imaginat, în care biserica și slujitorii ei nu au mai jucat niciun rol, practicile și ritualurile religioase au dispărut efectiv din anul 1966, când au fost emise o serie

de documente cu caracter legislativ menite a le interzice. Prin urmare, majoritatea bisericilor construite și întreținute în special cu sprijinul statului român au fost distruse, aceeași soartă având-o, însă, și celelalte edificii religioase indiferent de cult.

Comparativ cu aromânii din restul statelor sud-est europene, cei din Albania au avut cel mai mult de suferit, tocmai datorită interzicerii oricărui serviciu religios oficial. Au existat, însă, și unele excepții, care au reușit să treacă peste aceste bariere. Spre exemplu, botezul s-a săvârșit, în multe cazuri, în casă, fără preot, de regulă de către cel mai în vârstă membru al familiei. Câtă nevoie aveau de serviciile religioase se poate observa și din faptul că, după căderea regimului comunist, după 1990, mulți tineri de origine aromână, bursieri ai statului român s-au botezat în bisericile din România.

Astăzi, tradiția botezului la biserică a reînviat, tinerele familii botezându-și copiii la Biserica aromânească „Schimbarea la față” din Corcea sau la bisericile ortodoxe reconstruite în special în centrele urbane, dar și în unele sate.

Referitor la obiceiurile practicate la nuntă, în bună măsură acestea nu au mai fost oficiate, în special în cadrul familiilor mixte în care soția era de origine aromână, deoarece avea întâietate moștenirea culturală din partea soțului. Situația este asemănătoare cu aceea a familiilor mixte din România. Au existat și familii în care tradițiile și obiceiurile moștenite de la înaintași au fost perpetuate, în unele situații, într-o formă puțin evoluată, firesc, tocmai datorită modernizării. Treptat, după 1990, tinerele familii au început să se cunune religios în biserici, un rol important în acest sens jucându-l, inițial, Paraclisul „Sf. Sotir” amenajat în fosta școală aromânească din Corcea, iar în ultimii ani Biserica aromânească „Schimbarea la față”. Aceasta a fost reconstruită din temelii după 1990, cu fonduri primite de la Statul român (peste 2 miliarde de lei), iar paroh al bisericii este preotul Dumitrache Veriga.

Dacă în mod tradițional nunțile se desfășurau sâmbătă și duminică, astăzi există situații în care ele se organizează și în zilele de miercuri și joi. Explicația constă în faptul că unele familii de aromâni lucrează în special în state din Uniunea Europeană ca: Italia, Spania, Franța, Germania, Grecia ș.a., iar luna august este dedicată concediilor de odihnă, astfel încât revin acasă în Albania și se căsătoresc civil și religios. Practic, se evită posibilitatea suprapunerii lor și implicit se oferă invitaților condițiile participării la mai multe astfel de evenimente.

Au existat și situații în care unii bursieri ai statului român s-au cununat religios în România prin întemeierea de familii mixte între aromâni și români nord-dunăreni, dar și cazuri în care au întemeiat familii de aromâni prin căsătorie cu tineri și tinere de origine aromână proveniți din familii care

s-au stabilit în România în perioada interbelică, inițial în județele Caliacra și Durostor, iar în urma aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, în județele Constanța și Tulcea (dar și în București sau în județele Ialomița, Călărași, Timiș ș.a.).

În ceea ce privește obiceiurile practicate la înmormântare, în mare măsură acestea au fost perpetuate cu excepția interzicerii serviciului religios după 1966. Și în această situație, după 1990, treptat, familiile de aromâni au început să-și înmormânteze defuncții cu clerici, iar astăzi cele mai multe dintre acestea apelează la serviciile preoților. Există și unele excepții în cazul familiilor nevoiașe sau mixte, mai puțin credincioase.

Legat de obiceiurile cu dată fixă (Crăciunul, Anul Nou ș.a.) și cele cu dată mobilă (Paștele) în ciuda restricțiilor, acestea s-au practicat într-o oarecare măsură, în special în mediul rural, dar și în familiile tradiționaliste din mediul urban, chiar și înroșitul ouălelor, care însă, se realiza în taină, pentru a nu avea probleme cu autoritățile. Astăzi situația este mult schimbată în bine, comparativ cu perioada comunistă, acestea fiind practicate atât de către persoanele în vârstă (60-80 de ani), de cele mature (30-59 de ani) dar și de cei tineri (16-29 de ani) și copii. Sigur, în mare măsură, acestea s-au adaptat unor condiții impuse de societate și de urbanizare.

O altă problemă asupra căreia am stăruit a fost aceea a cântecelor și jocurilor tradiționale. Multe dintre ele, unele specifice numai regiunii din care provin, sunt cunoscute nu numai de aromânii în vârstă, ci și de cei maturi, care cântă atât singuri, cât și alături de cei în vârstă. Cei tineri și copiii, cunosc numai câteva cântece și jocuri învățate în familie sau în cadru organizat (cei care frecventează Școala aromână din Divjaka și cei care sunt membri ai ansamblurilor folclorice). În general acestea sunt interpretate la nunți și botezuri, sărbători, petreceri organizate cu prilejul aniversării zilei de naștere sau a zilei onomastice, cu prilejul unor vizite la rude sau prieteni dar și în cadru organizat, la serbări școlare sau festivaluri de folclor.

Despre existența în trecut a unor ansambluri folclorice subiecții intervievați nu aveau cunoștință. Însă, în prezent, din localitățile care au făcut obiectul cercetării noastre am primit informații potrivit cărora există astăzi ansambluri folclorice la:

- a) Pogradet, fondat în 2001 și care numără 15 membri;
- b) Divjaka, fondat în 1996 și care numără 25 de membri;
- c) Permet, fondat în 1994 și care numără 12 membri;
- d) Fier unde a existat după 1990 un ansamblu folcloric dar, în prezent, nu mai activează.

În ceea ce privește moștenirea de la înaintași a meșteșugurilor tradiționale am constatat că cele mai multe se practică, unele chiar într-o

formă evoluată. Urmașii aromânilor constructori de altă dată conduc astăzi importante trusturi de construcții în numeroase centre urbane din Albania. Tâmplăria și sculptura sunt practicate cu pasiune de Ziso Musha și fiul său Mario Musha din localitatea Fier (i-am cunoscut cu ocazia cercetărilor noastre). Acesta din urmă este absolvent al Academiei de Artă din Tirana. Țesutul la război este practicat, în mod tradițional, de Maria Simaku, în vârstă de 72 de ani, din Divjaka, o parte din produsele sale decorând cu gust interiorul casei în care locuiește.

Alături de practicarea acestor meșteșuguri, am constatat că aromânii din Albania desfășoară o serie de activități lucrative tradiționale precum: oieritul (mult sub nivelul de altă dată, asemenea celor din județul Constanța), agricultura, legumicultura. Dar și unele noi. Prelucrarea laptelui, spre exemplu, se realizează astăzi prin intermediul tehnologiei de ultimă generație. Este cazul fraților Bakalli din Saranda și micro-întreprinderea de industrializarea laptelui pe care o dețin în satul natal Skala și pe care am vizitat-o cu ocazia cercetărilor noastre. Vestitelor hanuri de altă dată întâlnite de-a lungul sau la întreținerea marilor drumuri comerciale ce străbăteau Peninsula Balcanică le-au luat locul restaurantele și hotelurile ale căror patroni sunt și aromâni. Dintre aceștia, am remarcat ospitalitatea și profesionalismul familiei lui Llambi Busho din Pogradet.

Viticultura este astăzi practică cu succes de familia Kokoneshi din Divjaka. Ne-a reținut atenția, în mod deosebit și Thoma Musha din Fier, inginer chimist, care împreună cu familia sa se ocupă de fabricarea berii. Ca și în cazul celor din județul Constanța, unii tineri aromâni sunt renumiți contabili sau finanțiști, angajați ai unor bănci sau companii, apoi medici, profesori, juriști ș.a. Îmbucurător este faptul că o parte din aceștia au fost bursieri ai statului român și s-au întors în țara natală, unde își fac datoria cu succes.

În urma discuțiilor purtate cu cei intervievați s-au desprins o serie de propuneri privind măsurile ce ar trebui întreprinse pentru perpetuarea sărbătorilor și obiceiurilor moștenite de la înaintași, a cântecelor, jocurilor și a meșteșugurilor tradiționale. Accentul a fost pus pe creșterea numărului de școli de genul celei de la Divjaka, refacerea bisericilor construite la finele secolului XIX și primele decenii ale secolului XX, cu sprijinul statului român sau, după caz, construirea de biserici noi. Nu în ultimul rând, ne-a reținut atenția dorința/necesitatea amenajării unor muzee de artă populară cu specific aromânesc în Tirana sau în orașele cu potențial turistic, precum: Pogradet, Corcea, Saranda, Elbasan, Divjaka, Moscopole.

Principalul rol revine, în opinia noastră, în continuare, educației

din familie dar nici școala și biserica nu trebuie neglijate. Totodată, considerăm că, în lipsa școlilor, pe termen scurt, s-ar putea adopta modelul din România, prin introducerea unor cursuri opționale de cultură și tradiții aromâne, în școlile albaneze frecventate de elevii de origine aromână, iar în funcție de posibilitățile financiare și resursele umane, acolo unde se dorește în mod expres, deschiderea unor școli cum este aceea din Divjaka.

În ceea ce privește refacerea vechilor biserici sau construirea unor biserici noi, rolul cel mai important ar trebui să revină, în primul rând enoriașilor, sigur, neexcluzându-se și ajutorul din partea confrăților care trăiesc astăzi în afara Albaniei. Lipsa de preoți constituie, însă, o problemă care ar putea fi rezolvată prin oferirea unor burse de către România aromânilor care ar dori să urmeze cursurile facultăților de teologie și apoi să fie hirotonisiți în Albania.

Cercetările de teren ne-au oferit posibilitatea să cunoaștem și care sunt posibilitățile de amenajare a unui muzeu de artă populară, mai exact dacă există inventarul necesar. În această privință am constatat că numeroase familii de aromâni păstrează piese care, adunate în colecții, ar putea constitui baza inventarului unor muzee etnografice. Mai mult, pentru un scop atât de nobil, acestea sunt dispuse să le doneze.

Măsurilor propuse de cei intervievați, li se pot adăuga altele. Una ar fi aceea a creării unor Centre culturale multifuncționale, care să găzduiască întrunirile ocazionale ale aromânilor din localitatea respectivă. Ele ar trebui să cuprindă săli de clasă pentru cursurile opționale, sau cursuri practice pentru deprinderea unor meșteșuguri tradiționale, spații expoziționale pentru amenajarea unor expoziții de artă populară cu caracter permanent și, nu în ultimul rând, câte o bibliotecă. Pentru susținerea activităților cultural-științifice ale aromânilor, ar fi oportun să se pună bazele unui Institut Cultural Român la Tirana dar și redeschiderea Institutului Român de la Saranda.

Sigur, toate acestea se pot realiza numai la solicitarea comunităților de aromâni din Albania, cu sprijinul autorităților de la Tirana și cu sprijinul de la București, cu sprijinul confrăților cu posibilități financiare din regiunile în care trăiesc și cu cel al fărșeroților din diasporă.

Pe parcursul investigațiilor noastre am ținut cont de prevederile legislației din România privind patrimoniul imaterial (*Legea 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial*) dar și de cele din Albania referitoare la aceeași problemă. Este vorba de conceptul de patrimoniu imaterial, de scopul legislației Uniunii Europene, referitoare la necesitatea prezervării acestui tip de patrimoniu, element de bază în păstrarea identitară a oricărei comunități minoritare.

Conform legislației am stabilit cadrul necesar pentru identificarea,

documentarea, cercetarea, protejarea, conservarea, promovarea, punerea în valoare, transmiterea și revitalizarea elementelor patrimoniului cultural imaterial, ca factor de coeziune socială și dezvoltare economică

Prezentul *Studiu*, realizat în urma documentării și deplasării noastre la aromânii din Albania și la cei originari din această țară dar stabiliți în România a fost publicat în 50 de exemplare, la Editura Biblioteca Bucureștilor a Bibliotecii Metropolitane București.

Studiul, cu DVD-ul său anexat se vor posta și difuza în format pdf pe site-uri destinate românității sud-dunărene.

La lansare s-a organizat o conferință de presă, fiind invitate televiziuni, ziariști, cercetători, profesori, studenți, masteranzi și doctoranzi ș.a. din București, și din comunitatea aromânilor din România precum și persoane de la ambasadele și consulatele țărilor din Peninsula Balcanică.

Beneficiarii direcți ai derulării proiectului sunt:

1. Comunitățile în care s-au derulat investigațiile de teren: în România, aromânii originari din Albania care s-au stabilit în Constanța, Palazu Mare, Ovidiu și Nisipari, dar cu iradiere și mai departe spre celelalte zone locuite de aceștia. În Albania: fărșeroții și moscopolenii din Pogradec, Librazhd, Elbasan, Divjaka, Fier, Saranda, Skala, Gjirokastrë, Permet, Corcea, Moscopole, dar cu iradiere și în celelalte zone locuite de aceștia.

2. Publicul fărșerot și moscopolean participant la discuțiile/interviurile și la anchetele de teren.

3. Publicul specializat, comunitatea științifică din România și Albania.

Comunitățile menționate, considerăm că sunt principalele beneficiare ale cercetării noastre, contribuind la creșterea gradului de conștientizare a necesității prezervării patrimoniului lor imaterial, condiție esențială în menținerea identității lor culturale și lingvistice. Nici nu se putea altfel, tema Proiectului având acest caracter de pluridisciplinaritate. Domeniile sunt variate dar conexe tematicii alese.

De asemenea, lucrarea are drept grup țintă publicul românesc și european interesat de comunitatea aromânilor din Albania, albanezii din Albania și mai mult, are drept țintă de asemenea, comunitatea aromânilor din Peninsula Balcanică și din România. *Studiul* și DVD-ul vor fi transmise asociațiilor aromânilor, consulatelor, ambasadelor și institutelor culturale ale României din Peninsula Balcanică, bibliotecilor, institutelor de cercetare și universităților din statele balcanice.

Materialul va putea fi utilizat pentru promovarea politicilor culturale ale Statului român la Consiliul Europei – în problematica comunității

aromâne din Peninsula Balcanică și, în general, pentru susținerea politicilor privind „românii din afara granițelor”.

Cercetările de teren în Albania nu s-ar fi putut realiza fără sprijinul domnului dr. Viorel Stănilă, ambasador al României la Tirana, prof. Vangjel Shundi, președintele Asociației Aromânilor din Albania – Tirana, dr. Robert Çollaku, directorul revistei „Fratia”/„Vëllazëria”, Dumitrache Veriga, preotul Bisericii românești „Schimbarea la față” din Corcea, Koçi Janku, directorul Școlii Aromâne din Divjaka, Dhimo Gjoka, președintele Asociației Aromânilor din Albania – Pogradet, Andon Hristo, președintele Asociației Aromânilor din Albania Elbasan, Pano Bakalli, președintele Asociației Aromânilor din Albania – Saranda, Todi Dzodzi, președintele Asociației Aromânilor din Albania – Fier, Renato Ziu, președintele Asociației Aromânilor din Albania – Librazhd, Dhimitër Liçi, președintele Asociației Aromânilor din Albania – Permet, Llambi Busho și Petraq Gjoka din Pogradet, Iosif Kruti din Divjaka, Ziso Musha și Thoma Musha din Fier și, nu în ultimul rând lui Ilia Gjoka din Tirana. Recunoștința noastră se îndreaptă deopotrivă către dl. lector dr. Nistor Bardu, secretar al Asociației Aromâne din Dobrogea „Picurarlu de la Pind”, d-ra Mariana Forfolea, cenzor al Societății de Cultură Macedo-Română și George Dima, preot la Biserica „Sf. Mare Mucenic Gheorghe” din Palazu Mare.

Recunoștința noastră se îndreaptă, de asemenea, către toate persoanele intervievate, precum și către toți cei care ne-au sprijinit să ducem la bun sfârșit demersul nostru demonstrându-se astfel existența unor legături strânse între aromânii din Albania și cei din România, (în speță județul Constanța).

Nu putem încheia prezentarea *Proiectului* fără a aduce mulțumiri D-lui Director General al B.M.B., Dr. Florin Rotaru și D-lui Mircea Gherboveț și colegilor săi din cadrul Departamentului Pentru Românii de Pretutindeni, care au avut încredere în echipa noastră și în realizarea deplină a obiectivelor propuse. Ne-au sprijinit în mod deosebit. *Tuturor li se cuvin sincere mulțumiri.*

Echipa a constatat că, în ciuda vicisitudinilor istoriei și a transformărilor profunde, determinate în primul rând de progresul tehnologic, fărșeroții și moscopolenii au continuat să își păstreze tradițiile, obiceiurile și meșteșugurile moștenite de la înaintași. Nu este însă mai puțin adevărat faptul că, ei sunt hotărâți să facă același lucru și în viitor, înlăturând orice bariere politice sau de altă natură.

Prof.univ.dr. *Adina Berciu-Drăghicescu*

Dr. *Virgil Coman*

I. ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ. STUDIU DE CAZ: AROMÂNII DIN ALBANIA.

Prof. univ. dr. Adina BERCIU-DRĂGHICESCU

Facultatea de Litere, Universitatea din București

Coordonator – Centrul de Studii pentru Români de Pretutindeni

Biblioteca Metropolitană București

Peninsula Balcanică reunește popoare de obârșii diferite, de limbi și de religii diferite, alcătuind un mozaic etno-lingvistic extraordinar. Această conviețuire, unică în felul ei, s-a făcut pe un temei geografic care a favorizat circulația oamenilor și informațiilor culturale de o parte și de alta a lanțurilor muntoase care o străbat precum și de o parte și de alta a Dunării.

Spre nord ea este larg deschisă spre Europa Centrală; prin zona Dobrogei și Marea Neagră este deschisă spre Rusia meridională; Marea Adriatică o leagă de Italia; insulele Marii Egee o leagă de Asia Mică.¹ Astfel deasupra Peninsulei Balcanice s-au întâlnit civilizații din trei zone: din Orient, din Occident și din Nord. S-au întâlnit și s-au amestecat pe solul ei influențând mai departe civilizația românească din zona carpato-danubiano-pontică și din zona sud-est europeană.

Relieful Peninsulei Balcanice este preponderent muntos, favorizând uneori izolarea grupurilor etnice, acestea putându-se grupa în trei mari regiuni: prima este aceea a Alpilor Dinarici, a doua o constituie masivul Rodopi iar ultima este regiunea munților Albaniei, Greciei și Serbiei.² Munții sunt acoperiți cu păduri, dar în multe locuri sunt lipsiți de vegetație, ceea ce a făcut ca așezările omenești să rămână destul de izolate, dar nu au constituit un obstacol pentru circulația populației românești și a ideilor... Regiunea este străbătută în partea nordică de un sistem hidrografic foarte complex alcătuit din: Dunăre și afluenții săi: Drava, Sava, Morava și Isker. La acestea se adaugă câteva cursuri de apă, poate mai puțin importante dar pe malurile cărora locuiesc românii balcanici în număr mare: Vardarul, Struma, Marița, Neretva, Drina și Shkumbi.

¹ Victor Papacostea, *Civilizația românească și civilizația balcanică*, București, 1983, p. 17.

² Marin Popescu Spineni, *Românii din Balcani*, București, 1941, p. 80.

Cu toată vitregia pământului, aspru și puțin ospitalier, în aceste locuri au putut să trăiască alături de greci, sârbi, croați, sloveni, bulgari și populații descendente din traci: albanezii și românii balcanici.

Locuitorii de origine romanică din sudul Dunării cunoscute sub diverse denumiri precum: aromâni, macedoromâni, vlahi transbalcanici, fărșeroți, români epiroți, megleno-români au constituit un element deosebit din punct de vedere etnic și social, dar mai ales cultural în civilizația balcanică. Împrejurări istorice complexe a făcut ca o dată cu încheierea etnogenezei românești, în Balcani să supraviețuiască grupuri compacte și numeroase de români; arealul de locuire al acestora fiind foarte vast, întinzându-se de la Dunăre până în Grecia continentală, Marea Egee, Marea Adriatică și Istria³

De aproape un mileniu și jumătate, până astăzi, românii din Peninsula Balcanică și-au păstrat trăsăturile lor fundamentale, limba, tradițiile, obiceiurile, precum și conștiința originii și unității etnice cu poporul român. Aromânii sunt considerați de majoritatea istoricilor, lingviștilor, etnografilor, sociologilor, ca fiind ramura sudică a poporului român despărțită de trunchiul principal, aflat la nordul Dunării, în urma așezării la sud de Dunăre a populațiilor migratoare, începând cu slavii și continuând cu bulgarii.

Modul de viață mai tradițional dus de aceștia mai ales în Albania și Grecia a determinat ca ei să supraviețuiască constituirii statelor medievale și moderne balcanice și apoi agresivelor politici de asimilare impuse lor de statele contemporane din Balcani. După al doilea război mondial, în deceniile 7 și 8 ale secolului al XX-lea fiind excluși din chestionarele de recensământ ca populație /entitate distinctă din statele sud dunărene.

Acești locuitori de sorginte romanică, din sudul Dunării au fost și sunt încă cunoscuți sub denumirea de: aromâni, macedoromâni, fărșeroți, români, epiroți, români sudici. Dar ei poartă totodată și denumiri legate de arealul de locuire precum: grămoșteni și pindenii (locuiesc în Munții Pind, în Grecia); fărșeroții din Albania sunt denumiți vlahi albanezi. Aparțin și ei ramurii sudice a poporului român.

România a dus în Peninsula Balcanică din 1864 și până în 1955 chiar 1962 o politică de sprijinire a instituțiilor de învățământ și a bisericilor, văzute ca singurul mijloc de susținere a identității aromânilor în mijlocul celorlalte popoare balcanice.

Apoi, după instituirea regimurilor comuniste în cele mai multe state balcanice, peste aromânii de acolo s-a așternut o tăcere deplină și un dezinteres total. Regimurile comuniste nu doreau să aibă complicații politico-diplomatice deoarece nici unul din statele create după al doilea război mondial nu doreau să-i recunoască pe aromâni ca minoritari în

³ <http://cersipamantromanesc.wordpress.com/2010/04/23/aromanii-din-balcani-in-secolul-al-xx-lea-intre-asimilare-si-...>, p. 1-7.

cadrul statelor lor. La acest aspect s-a mai adăugat poziția statului grec, poziție afișată și în prezent, de negare în totalitate a existenței pe teritoriul lui a altor etnii în afară de cea greacă.

În documente, cel mai des sunt numiți *români*, așa cum aceștia înșiși se autointitulau considerându-se o parte componentă a națiunii române.⁴

Despre românii balcanici ne-au lăsat relatări interesante cronicarii bizantini și cei români; au fost analizați și de reprezentanții Școlii Ardelene; generația pașoptistă și post pașoptistă s-a ocupat și ea în mod special de românii de la sud de Dunăre.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea istoria și existența românilor sud-dunăreni a devenit fie subiect de cercetare, fie obiect de controverse între etnografi, istorici, lingviști. Tot din a doua jumătate a secolului al XIX-lea de soarta românilor sud-dunăreni se vor interesa istorici, geografi, etnologi și literați apuseni, care vor călători în această zonă a Europei, lăsându-ne relatări deosebite, impresionante chiar. Viața lor, sub toate aspectele a stat în centrul istoriografiei occidentale, dar și a celei românești.⁵

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea Mihai Eminescu remarcă: „Nu există un stat în Europa Orientală, nu există o țară de la Adriatica până la Marea Neagră care să nu cuprindă bucăți de naționalitatea noastră. Începând de la ciobanii din Istria, de la morlacii din Bosnia și Ertegovina, găsim pas cu pas fragmentele acestei mari unități etnice în Munții Albaniei, în Macedonia și Tesalia, în Pind ca și în Balcani, în Serbia, în Bulgaria, în Grecia și până dincolo de Nistru, până aproape de Odessa și de Kiev”.⁶

Cât privește limba macedoromânilor, tot Mihai Eminescu remarcă: „e azi un adevăr cunoscut de toți că e numai un dialect al limbii daco-române și că n-are a face deloc cu limbile neolatine ale Occidentului...”

Atât dialectul din Istria, cât și cel macedoromân sunt varietăți ale limbii daco-române, cu mici deosebiri fonologice și cu mari și hotărâtoare asemănări.⁷

Istoricul și lingvistul Max Demeter Peyfuss din Viena remarcă și el că: „Limba aromânilor este structural identică cu daco-româna”.

⁴ Cristea Sandu-Timoc, *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, Timișoara, 1994, p. 24.

⁵ Relatările călătorilor străini în Peninsula Balcanică au fost sintetizate de Valeriu Papahagi în lucrarea *România din Peninsula Balcanică după călătorii apuseni din secolul al XIX-lea*, publicată la Roșiorii de Vede în 1939. Autorul a reprodus în ordine cronologică impresiile călătorilor apuseni care au scris despre români, atât” cei care i-au apreciat și laudat cât și cei care au avut cuvinte de ocară” la adresa românilor dunăreni.

⁶ „Curierul de Iași”, 6 decembrie 1876, p. 3; apud [http://biserica.org-discussiongroups:View topic: Fr. Constantin Alecse, Biserica. org, românii din Albania \(Aromânii\)](http://biserica.org-discussiongroups:View+topic:Fr.+Constantin+Alecse,+Biserica.+org,+românii+din+Albania+(Aromânii),+p.+14.), p. 14.

⁷ „Timpul”, 27 august, 1882, p. 1.

Th. Capidan susținea „că între daco-română și aromână este nu doar o asemănare, ci o identitate”.

Aromânii fărșeroți se declară la recensămintele oficiale *rrămâni* – termenul albanez pentru etnonimul român.

Își vorbesc între ei graiul aromânesc străbun, presărat cu elemente lexicale albaneze.

Atât în trecut cât și în prezent, ei au fost și sunt amestecați, fie în sud, fie în nord, fie în centru. Astfel au stat lucrurile și în Macedonia și în Albania. Grupurile dialectale grămoștean și fărșerot se delimitează clar⁸.

„Dintre toate dialectele sud-dunărene ale limbii române istorice, aromâna (sau macedoromâna), meglenoromâna, și istroromâna numai aromâna a dezvoltat o variantă literară sau, mai degrabă, un început de variantă literară. Acest fapt se datorează deschiderii de către Statul român, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea, în Balcani, în satele și comunele cu comunități compacte de aromâni, a peste o sută de școli primare (113 în 1912-1913) și a unor licee, unde elevii au luat contact cu literatura română și cu valorile ei. Astfel, unii dintre ei, care au simțit chemarea scrisului, au devenit mai târziu autori de volume de versuri și proză, chiar și de piese de teatru, în care au dat glas sentimentelor, aspirațiilor, speranțelor și modului lor de a privi lumea în proiecții artistice nu de puține ori remarcabile.”⁹

„În această privință, cazul dialectului aromân nu este singular. Valona, un dialect al limbii franceze, vorbit în Belgia alături de flamandă și de germană, și-a dezvoltat de asemenea o variantă literară în care s-au afirmat poeți ca Roger Foulon. La fel, friulana, dialect al retoromânei, piemonteza, dialect al limbii italiene (francoprovensală, ca dialect al limbii franceze, constituie un caz aparte), cunosc variante literare cultivate și autori mai mult sau mai puțin instruiți.”¹⁰

În cadrul comunităților românești sud-dunărene anumite aspecte, anumiți factori au dus la disoluția ideii românismului și la unele neclarități la nivel național și comunitar. O cauză a acestei situații ar fi lipsa de intervenție a Statului român vreme de peste 50 de ani, în sprijinirea cultural-religioasă a românilor sud-dunăreni. O altă cauză o constituie politica foarte dură de deznaționalizare și de asimilare etnică și politică pe care au dus-o statele naționale balcanice, fără excepție.

⁸ Bardu Nistor, *U final în limba scrierilor aromânești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *Annals of Philology*, vol. XIV, nr. 23-33, 2003, p. 26.

⁹ Bardu Nistor, *Intoarcerea în Ithaca. Cultura română în exil*, în vol. *Lucrările Simpozionului Internațional*, Craiova, mai 2009, p. 39.

¹⁰ *Ibidem*, nota 11.

Supraviețuirea dialectelor limbii române: istro-român, megleno-român, și aromân, ține de „miracolul poporului român”, a puterii de a rezista și de a se regenera la nivel național, ține de etnogeneza românească și de istoria românității. „S-a reușit supraviețuirea romanității orientale ca factor de progres, prin supraviețuirea graiului și a culturii și civilizației aromânilor.” De aceea nu trebuie să se mai vorbească azi despre aromâna nordică și aromâna sudică, ci despre grupuri constituite în timp și delimitate între ele de înșiși vorbitorii lor care își spun fărșeroți, grămoșteni, muzechiari, avdelați, veriani, moscopoleni, etc după numele localităților de origine.

Românii balcanici, populație minoritară aflată în sânul populației majoritare grecești, bulgărești, sârbești, albaneze au luptat pentru obținerea unor deziderate cu caracter național.

Lupta națională a românilor balcanici s-a dus pe trei planuri distincte: învățământ în limba națională, organizare bisericească proprie până la recunoașterea unui episcop român, și în cele din urmă reprezentare proporțională, pe baze etnice în diversele organisme locale. Acțiunea de trezire a conștiinței naționale a început la sfârșitul secolului al XVIII-lea, culminând în a doua jumătate a secolului următor cu înființarea de școli și biserici în limba română¹¹, cu sprijinul Statului român.

Poporul român risipit în spațiul sud-est european trebuia să aibă, desigur ca centru de iradiere și de susținere culturală Statul român. Așa se gândea în secolul al XIX-lea așa se mai gândeste și astăzi de către cea mai mare parte a aromânilor.

Activitatea de susținere a școlilor și bisericilor de către Statul român a fost reluată după 1990. A fost reluată în contextul în care situația aromânilor reprezintă în momentul de față o mare tragedie fiind supuși/condamnați și în prezent la o asimilare continuă, chiar dacă suntem la începutul secolului al XXI-lea.

Se încearcă de către diferite asociații, fundații, partide ale aromânilor stoparea pe cât posibil a acestui fenomen. Aromânii consideră că susținerea unui învățământ în graiul aromân, întreținerea bisericilor lor cu slujire tot în aromână precum și crearea de mici muzee în care să se prezeve elementele de patrimoniu imaterial și mobil ar putea salva de la dispariție o cultură bimilenară și a unei etnii care a rezistat de un secol și jumătate și nu în condiții ușoare.

Profesorul Max Demeter Peyfuss de la Universitatea din Viena remarcă următoarele; „Într-o viitoare Europă comună, aromânii-indiferent de ce parte a frontierei ar trăi (căci frontierele moderne au distrus spațiul natural

¹¹ Theodor Burada, *Cercetări despre școalele din Turcia*, București, 1890, p. 53.

de viață al aromânilor) – trebuie să obțină dreptul lor nelimitat de domiciliu ca aromâni”.

În Albania, pe lângă susținerea școlii și grădiniței de la Divjaka, unde învață aromâna și româna peste 60 de copii, s-au mai alocat peste 2 miliarde de lei Bisericii ortodoxe aromâne cu hramul „Schimbarea la față” din Corcea, patronată de Patriarhia Română și unde este paroh preotul fărșerot Dumitru Veriga.

În evoluția comunităților aromânești din Peninsula Balcanică se pot distinge 3 etape ale procesului de deznaționalizare:

1. Căderea Imperiului Otoman (1918) – al doilea război mondial – 1945;
2. Al doilea război mondial (1945) – anii 80 ai secolului XX;
3. Anii 80 ai secolului XX – prezent.

Referitor la răspândirea foarte mare a aromânilor în sudul Dunării, în anul 1936 cu ocazia discursului de primire în Academia Română Th. Capidan constata cu satisfacție: „Astăzi, uitându-se cineva pe harta etnografică a Peninsulei Balcanice rămâne uimit de împrăștierea lor (a românilor – *n.n.*) extraordinară, mai ales în părțile de miazăzi, unde aceste populațiuni se înfățișează sub o formă fragmentară față de blocul unitar și indivizibil al românismului din nordul Dunării. Prima expresie ce se desprinde din acest aspect, aproape unic în istoria unui popor, este că, oricât de răsfirate apar aceste populațiuni pe cuprinsul Peninsulei Balcanice, originea lor trebuie căutată nu numai în ținutul carpato-dunărean, dar și în Pind”¹². La această localizare mai adăugăm și pe aceea destul de recentă întâlnită în lucrarea lui Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*: „În Grecia masa principală a aromânilor trăiește pe văile Pindului. În unele localități din Tesalia și la poalele Olimpului, în zona muntelui Bermion și în regiunea dintre Filorma (azi Phlorina), Kastoria (azi Kezriye) și Kozana (azi Kozane). În Albania îi găsim în număr mare în regiunea Myzeqeja, ca și în districtele Priemetiș Kolice (azi Korcea), în Iugoslavia în mai multe sate dintre Ohrida (azi Ohrido) și Monastir (azi Bitolia), apoi Krușevo lângă Perlepe, câteva sate în apropiere de Struga și mai mici așezări pe Pljackavica, în Macedonia răsăriteană. Cei mai mulți aromâni din Bulgaria s-au strămutat în 1940 în România, totuși mai există – în afară de cei din orașe – așezări de aromâni în Pirinska Makedonja și în munții Rodope. În sfârșit, în România mulți aromâni s-au stabilit în Dobrogea (în localitățile Cobadin, Ovidiu, Mihail Kogălniceanu și mai la nord), alții în împrejurimile Bucureștiului

¹² Theodor Capidan, *Romanitatea Balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în ședința solemnă a Academiei Române, București, 1936, Extras, p. 53; M.D. Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, trad. de N. Șerban Tanașoca, București, 1994, p. 13-14.

și în Banat. În trecutul apropiat mai existau colonii aromânești în Turcia asiatică și în Liban”. În zonele și localitățile acestea se vor înființa școli și biserici prin eforturile comunităților locale, dar mai ales prin sprijinul acordat de Statul român.

Toponimia este și ea o dovadă de necontestat a prezenței și păstrării elementului românesc în Peninsula Balcanică. Și astăzi sunt multe regiuni din Grecia, Bulgaria, Serbia, unde toponimia mai are încă caracter românesc.

Aspirațiile naționale ale românilor nu au vizat nici alipirea la România și nici crearea unui stat propriu în Balcani. Ei doreau drepturi cetățenești egale cu ale celorlalte națiuni ale Imperiului Otoman și autonomie culturală. Era vorba, în timp, de menținerea identității comunitare: limba, (grai), tradiții, obiceiuri. Aceste lucruri s-au păstrat, 2000 ani, după cum se poate observa și astăzi, prin trei instituții: școala, biserica și familia.

Deoarece considerăm deosebit de importante aceste aspecte semnalăm mai departe câteva momente mai importante din istoria celor 2 instituții: școala și biserica.

Aceste instituții au fost neîncetat atacate, la fel și în prezent, deoarece prin ele se păstra și se păstrează, aspectul identitar al românilor balcanici.

Un loc aparte în cercetarea noastră îl ocupă fărșeroții, românii care locuiesc mai ales în Albania dar și în Grecia, în zona Pindului.

Cea mai mare parte a aromânilor /fărșeroților din Albania (cca. 80.000-100.000 de persoane) se numesc ei înșiși **rămân**, astfel încât, clasificarea lor doar cu termenul de „aromâni” este problematică. La fața locului ei nu își spun decât **rrămân, necunoscând celălalt termen de aromân**.

O statistică pe probleme lingvistice, realizată recent de UNESCO consemnează cca. 10.000 de vorbitori ai dialectului aromân. Alte estimări sunt de 50.000-200.000 sau 15% din populația Albaniei, adică cca. 10.000. Tot privitor la Albania, estimările oficiale susțin că aici nu ar exista mai mult de 100.000 de aromâni fărșeroți.¹³

O altă problemă a fărșeroților o constituie recunoașterea oficială a bisericii în graiul românesc, fărșerot. Conform legislației albaneze, o religie nu poate avea decât o singură comunitate (biserica) religioasă. Ori, aromânii fiind ortodoxi, nu pot obține acest statut deoarece grecii, mai numeroși și mai influenți au obținut deja acest statut de multă vreme.

Fărșeroții sunt grupați în două zone distincte:

1. primul grup din neamul fărșeroților se află în zona montană din jurul localității Corcea, de o parte și de alta a Alpilor Centrali albanezi, până în Macedonia și Grecia;

2. al doilea grup este stabilit în câmpia litorală din Albania Centrală și

¹³ Estimările sunt foarte variate și au caracter relativ. Noi le-am ales pe acestea.

din sud; sunt plasați în jurul orașelor Fier, cu răsfirări până la malul Mării Adriatice, spre Vlora.¹⁴

Aceștia mai practicau încă în 1950-1960 păstoritul transhumant, fără să aibă un domiciliu stabil (după cum a consemnat etnologul de la Cluj, Petru Neiescu).

Românii erau foarte numeroși în Evul Mediu, în epoca modernă și în primele decenii ale secolului XX, în Peninsula Balcanică ocupând teritorii de la Marea Adriatică la Marea Neagră¹⁵.

Provinciile locuite de români și denumite *vlahii* erau următoarele: Vlahia Mare; Vlahia de Sus (Epir); Vlahia Mică (Acarnia, Ohrida, Locrida). În Serbia și Bulgaria erau: Vlahia Albă, Vlahia Rodopi, Vlahia Tracică, Vlahia Sirmium, pe râul Sava: Vlahia Bătrână sau Valahia Veche (Bosnia).¹⁶

În secolului al XX-lea prezenta lor este semnalată în:

1. Macedonia, cu principalele centre: Bitolia (Monastir), Magarova, Târnova, Nijopole, Gopeș, Moloviște, Crușova, Ohrida, Iancovăț, Beala de Sus, Beala de Jos, Calive-Istoc, Vlaho-Clisura, Neveasta, Blața, Reșna, Belcamen, Pisodei, Negovani, Hrupiștea, Gramoștea, Moscopole, Pleasa, Calive-Jarcan, Lunca, Birislău, Oșani, Cerna-Reca, Cupa, Huma, Veria, Kokinoplo, Ramna, Turai, Porina, Piscupie, Murmulıştea ș.a. În partea orientală a Turciei menționăm orașele Seres și Giulmani, Melnic și comunele Ramna, Poroiu, Raslog.

2. În Epir: Samarina, Smicsi, Avela (Avdela), Perivoli, Turia, Furca Armatia, Breaza, Palioseli, Băiasa (Vuvusa), Cernești, Dobra ș.a.

3. Albania: în districtul Valona (Avlona): Bunavia, Bisani, Levani, Carvunari, Cervenii ș.a.; districtul Musachia și Durazzo; Origovizza, Cărbunari, Grădiștea, Soacule, Veleani, Cavaia, Gramara, Ciuca, Bedeni, Mardarei ș.a.

4. Mila, Ameru, Vetunosi, Cuțufani, Paltinu, Doliani, Damasuli ș.a.

De asemenea în toți munții și în mai toate localitățile din nordul Greciei continentale se aflau o mulțime de târguri și sate locuite de români. Numeroase familii românești se mai aflau în primul deceniu al secolului al XX-lea în Insulele Ionice: Corfu, Zante și în Insula Santa Maura.

Mai menționăm că grupul de români care se afla așezat în jurul Pindului se întindea de la nord-vest de Berat, în Albania, spre sud în Epir și dincolo

¹⁴ <http://cersipamantromanesc.wordpress.com2010/03/05/aromânii-românii-din-Albania, diviziunile administrative., p. 2-3; http://ro.Wikipedia.org/wiki/arom, p. 5.>

¹⁵ Cristea Sandu-Timoc, *op. cit.*, p. 5.

¹⁶ Mihai Virgil Cordescu, *Istoria școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminarelor de limbă română din Lipsca, Viena, Berlin, București*, 1906, p. 5-8.

de Kardița, în Tesalia răsfirându-se spre est în Macedonia și către sud-vest în regiunile Acarnaniei și Aspropotamului. Grupul de aromâni din vilaietul Salonicului, Xeresului, Xantelui¹⁷

Cât privește pe fărșeroți, istoria lor ca și a celorlalți aromâni a fost zbuciumată, presărată cu momente dramatice și deloc liniștită.

Tratatul de pace de la București din 28 iulie/10 august 1913 a stabilit o nouă realitate politică în Peninsula Balcanică. Cele trei state balcanice Bulgaria, Grecia și Serbia se obligau, printr-un schimb de scrisori realizat cu primul ministru al României Titu Maiorescu, să acorde autonomie școlilor și bisericilor românilor din țările lor, care să poată să fie subvenționate de Statul român sub supravegherea guvernelor țărilor respective și să recunoască pentru români un episcopat distinct.

Toate statele balcanice au admis după 1913 existența școlilor macedo-române, cu excepția Serbiei care considera tratatul de la București caduc pentru ea, respingând recunoașterea autonomiei școlilor și bisericilor din Macedonia sârbească unde s-au închis toate școlile primare de băieți și fete, un liceu, o școală normală, 10 biserici.

În Grecia, în schimb, situația a fost mai bună, mai ales sub guvernele democratice de după 1913. Acordul cultural bilateral încheiat cu statul grec relativ la autonomia școlilor primare și secundare românești și dreptul guvernului român de a le subvenționa s-a încheiat în iulie/august 1913 și era una din anexele tratatului de la București din 1913. Acesta prevedea autonomia școlilor și bisericilor aromânilor și crearea unui episcopat român, finanțat de Statul român dar sub supravegherea guvernului elen. Manualele de religie erau întocmite de autoritățile ecleziastice române, iar cele didactice și școlare după programele Ministerului Instrucțiunii Publice.

În 1914 în Macedonia funcționau 91 de școli primare, cu 111 institutori, 76 de institutoare, 53 de preoți, 1 liceu, 2 școli comerciale și o școală normală de fete.

Declanșarea Primului Război Mondial, la mai puțin de un an de la semnarea tratatului de la București, aducea importante modificări și în spațiul sud-est european. În toate statele balcanice, mii de români au fost mobilizați și trimiși pe diverse fronturi, iar școlile și bisericile lor au fost din nou închise. În august 1916 populația bărbătească din Macedonia ocupată, rămasă în urma mobilizării anterioare, a fost trimisă în lagăre de concentrare sau la minele de cărbuni de la Svistov, de unde mulți români nu s-au mai întors.¹⁸ În urma operațiunilor militare care s-au desfășurat

¹⁷ *Ibidem*, p. 9

¹⁸ A.N.I.C. (Arhivele Naționale Istorice Centrale), fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 799/1923, f. 8-11.; Gh. Zbucnea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică*.

în Macedonia multe sate românești au fost prădate sau distruse. Turmele de oi au fost rechiziționate pentru nevoile armatei, au izbucnit epidemii, îndeosebi de holeră. Autoritățile bulgare au introdus limba bulgară în școli și biserici și au trecut la distrugerea cărților românești, inclusiv a celor de cult. Fenomenul de emigrare în România a atins cote maxime, mai ales după Conferința de pace de la București din 1913 când toți românii balcanici puteau deveni cetățeni români, indiferent de locul în care continuau să trăiască.

Primul Război Mondial a însemnat un moment de cotitură în evoluția situației naționale a românilor din Peninsula Balcanică. El a dus la configurarea unor noi realități politice în evoluția statelor din zonă iar românii sud-dunăreni au căutat în continuare să obțină, cel puțin parțial, satisfacerea unor deziderate în plan politic, cultural, educațional și bisericesc.

Șeful Serviciului Școlilor și Bisericilor Române din Peninsula Balcanică, Petre Marcu, constata într-un raport din iunie 1923 că singura problemă care nu fusese rezolvată după înfăptuirea României Mari era „aceea privitoare la asigurarea existenței naționale a românilor macedoneni”. Era menționată diferența dintre mentalitatea aromânilor „înzestrați cu temperament meridional aprins până la exaltare, trecând cu mare ușurință de la o extremă optimistă la alta pesimistă” și mentalitatea românilor „înzestrați cu un temperament calm, cumpănit în gesturi și reținut în toate actele de o veche experiență politică, a cărei valoare n-am putut-o aprecia noi, care... eram forțați a ne face educația politică la școala revoluționară a bulgarilor sau a grecilor macedoneni”.

În ceea ce privește statistica românilor sud-dunăreni, Petre Marcu aprecia că aceștia sunt în număr de 750.000 din care 300.000 în regatul Sârbo-Croato-Sloven, 80.000 în Bulgaria, 200.000 în Grecia și 150.000 în Albania. Șeful serviciului propunea susținerea elementului românesc din Balcani din punct de vedere cultural, politic și economic.¹⁹

Raportul inspectorilor I. Max Popovici și Victor Brabețanu, din anul 1929, semnală faptul că în statele balcanice, „constituite pe baze etnice solide”, care duceau o politică a deznaționalizării sau a îndepărtării elementelor minoritare, elementul macedonean, „împrăștiat în grupuri răzlețe pe teritoriile a patru țări diferite, lipsit de spiritul moral al unui ideal național realizabil, merge cu pași repezi către o asimilare completă”.²⁰

Secolele XVIII-XX, București, 1999, p. 181.

¹⁹ A.M.A.E. (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe), fond Problema 18, vol. 1, nepaginat.

²⁰ *Ibidem*, fond Problema 15, vol. 55, f. 49.

Într-o notă a ministrului Instrucțiunii Publice, dr. Constantin Angelescu, din anul 1935, se specifică faptul că în România funcționau, cu predare în limba elenă, 8 școli primare având 884 de elevi, și 2 școli secundare (București și Galați) având 125 de elevi, în care studiau numai copiii supușilor eleni iar profesorii erau numiți de statul elen dintre supușii săi. La rândul său, România întreținea în Grecia 26 de școli primare cu 917 elevi și 52 de cadre didactice și 4 școli secundare cu 360 de elevi și 46 de cadre didactice, toate cu predare în limba română.²¹ Diplomele de absolvire eliberate de școlile române din Grecia, ca de altfel și cele din Bulgaria, nu erau recunoscute de autoritățile din țările respective. Această situație a determinat venirea acelor absolvenți în România, fapt ce a condus la lipsirea românilor sud-dunăreni de o elită intelectuală care să-i îndrume în procesul de menținere a identității culturale.

Evenimentele negative din istoria românilor de la sud de Dunăre după Primul Război Mondial și-au accentuat cursul. Aceștia au fost lipsiți de școli și de biserici.

Un memoriu al directorului Școlii Comerciale Superioare Române de la Salonic, Vasile Diamandi, din martie 1920, menționa trei cauze care „au zdruncinat mult propășirea chestiunei” aromânilor: plecarea italienilor din zona Pind „fără a lăsa ceva solid și stabil”, fapt ce a determinat numai ațâțarea grecilor împotriva românilor; internarea aromânilor din Macedonia în lagăre de către bulgari, închiderea tuturor școlilor române din Macedonia sârbească și ruina multor centre românești precum Magarova, Moloviște, Nijopole și ținutul Megleniei; neaplicarea la timp a decretului-lege de asimilare a corpului didactic din Peninsula Balcanică și numirea lui în țară. Vasile Diamandi arăta în memoriu că în anul 1920 funcționau numai școlile din Grecia și Albania și că rezolvarea problemei bisericești era „cauza primordială a unei existențe trainice și solide a edificiului nostru cultural național de dincolo”. În vederea împlinirii acestui deziderat, propunea numirea unor miniștri plenipotențieri și consuli de origine română „cu tragere de inimă”; numirea câte unui aromân pe lângă fiecare legăție sau consulat pentru a apăra interesele acestora; acordarea unor burse pentru studenții aromâni care vor studia la Atena și Belgrad, „ca să nu se înstrăineze”; apariția unui ziar în limba română și în dialect, cu sediul la Salonic; sprijinirea accederii în parlamentele din Grecia și Serbia a unor deputați aromâni; redeschiderea școlilor din Tesalia; clădirea unor localuri de școli și biserici „ca să convingă poporul că nu este ceva efemer”; încurajarea aromânilor prin diferite operațiuni comerciale (procurarea tutunului, reprezentanța serviciului maritim etc.); toate acestea pentru

²¹ *Ibidem*, vol. 1, f. 78-79.

asigurarea unor baze solide viitorului neamului aromânesc amenințat să piară, „dând din timp în timp câte o licărire de viață relativ cu acțiunea pornită din țară”.²²

În Albania, după anul 1922, politica de asimilare a autorităților a dus la închiderea majorității școlilor și bisericilor românești: în 1925 mai existau trei, în 1926 se permitea numai predarea unor ore de limba română în școlile albaneze din centrele locuite de români, în 1927 cele trei școli românești care mai existau au trecut sub controlul statului albanez care le finanța iar în 1935 funcționau șapte școli primare de stat finanțate de Statul albanez, Statul român plătind învățătorilor respectivelor școli câte o indemnizație lunară de 1.200 de lei.

Raportul ministrului plenipotențiar la Belgrad, Th. Emandi, din decembrie 1920, semnala și el persecuțiile la care erau supuși românii din partea autorităților sârbești. Cea mai mare parte a preoților și învățătorilor se refugiaseră în România și „din bisericile numeroase ce funcționau, abia dacă au mai rămas câteva; iar școlile ce mai există, chiar dacă nu sunt închise, sunt în imposibilitate să funcționeze, din cauza strâșniciei cu care autoritățile sârbești interzic intrarea cărților didactice în Serbia”.²³

În aprilie 1921, mitropolitul Miron Cristea, în calitate de președinte de onoare al Societății de Cultură Macedoromână, solicita „ca factorii hotărâtori ai țării noastre să se îndure de frații lor români din Balcani și să le câștige faptic dreptul de a avea școlile lor și biserici românești cu chiriarii proprii”.²⁴

La Conferința de pace de la Paris, alături de delegații români au fost trimiși și delegați ai Societății de Cultură Macedoromâne, ai Comitetului românilor din Valea Timocului cărora li s-au adăugat reprezentanți ai Comitetului pentru apărarea drepturilor culturale și spirituale ale românilor, constituit la Vidin în martie 1919. Aceste organizații românești au alcătuit o serie de memorii pe care le-au înaintat forurilor Conferinței de pace, dar ele nu au avut urmări deosebite. Singurul rezultat pozitiv, art. 12 al tratatului de pace de la Sèvres cu Turcia, prin care Grecia se obliga să acorde autonomie locală comunităților române din Pind în probleme școlare și religioase, a fost eludat prin prevederile tratatului de la Lausanne. Aplicarea prevederilor tratatului minorităților de către statele din sud-estul Europei, care ar fi putut să asigure condiții de manifestare românilor sud-dunăreni, s-a izbit însă de rezerve și chiar de reacții negative.

În timpul dominației turcești în Albania au existat 17 școli românești

²² A.N.I.C., fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 799/1923, f. 8-11.

²³ *Ibidem*, vol. 7, Iugoslavia (1920-1930) nepaginat.

²⁴ A.N.I.C., fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 751/1925, f. 57.

și un gimnaziu la Berat după cum urmează: câte două școli primare în localitățile Corcea, Pleasa, Moscopole, Berat, Elbasan și câte o școală primară în localitățile Lunca, Nicea, Bitcuchi, Șipsca, Ferica, Grabova, Lușnia-Carbunari.²⁵

Într-un referat din decembrie 1922, Petre Marcu, șeful Serviciului Școlilor și Bisericilor Române din Peninsula Balcanică arăta: „... Albania a fost teatru de luptă din anul 1912; devastată de greci și de sârbi, secătuită de armatele de ocupație austriece, italiene, franceze, populația este redusă azi la sărăcie. Toate localurile noastre de școală din Berat, Elbasan, Ferica, Lușnia, Grabova, Lunca, rechiziționate de armatele de ocupație, sunt lipsite de mobilierul școlar. Din 1914 și până azi au funcționat numai școlile din circumscripția Corița și Pleasa și o școală mixtă la Șipsca.”²⁶

În memoriul din 8 iulie 1926 al Ministerului Afacerilor Străine din România, privind școlile și bisericile românești din Albania se sintetizau acțiunile întreprinse de ministrul României la Tirana, profesorul Simion Mândrescu. Convenția care fusese pregătită cu Mufid Bey Libohova n-a mai putut fi semnată datorită căderii guvernului. Negocierile au fost reluate cu noul guvern și cu președintele Ahmed Zogu, discutate în Consiliul de Miniștri al Albaniei la 9 octombrie 1925, care a fost de acord cu perfecționarea activității școlilor românești de la Corcea, Pleasa și Șipsca. În noiembrie 1925 Simion Mândrescu era înștiințat de A. Vrioni că: „Guvernul albanez, pentru a satisface cererea dreaptă a României va face toate înlesnirile pentru deschiderea de școli românești în comunele cu populație românească cu condiția ca deschiderea acestor școli să fie cerută de comunitățile respective”²⁷.

La 1 februarie 1926, Ministerul de Externe al Albaniei dădea următoarele dispoziții: introducerea limbii române în școlile primare cu număr suficient de elevi români, admitea înființarea clasei I de liceu la Corcea cu elevi de la școlile din Corcea, Pleasa și Șipsca și era de acord cu înființarea fie a unei școli profesionale de fete sau a unei școli de meserii. De asemenea era autorizată Crucea Roșie Română și nu Statul român, să înființeze două internate cu câte 50 de locuri, unul de băieți și unul de fete, cu condiția ca acestea să fie întreținute integral de aceasta.²⁸

Noul program al Ministerului Instrucțiunii Publice pentru românii din Albania, prevedea pentru anul școlar 1926-1927 reînființarea școlilor românești care existau în anul 1912, deschiderea la Tirana a două școli

²⁵ *Ibidem*, dosar 799/1923, f. 4.

²⁶ *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 148-149.

²⁷ *Ibidem*, f. 152.

²⁸ *Ibidem*.

primare, una de fete și una de băieți, a două internate întreținute de Crucea Roșie Română, a câte unei școli mixte la Durazzo, Elbasan, Berat, Fieri, Permet, Nicea, Grabova, Lunca, Valona, Cavaia, Ferica, precum și reorganizarea liceului de la Corcea.²⁹ Înființarea multora dintre acestea a rămas în fază de proiect.

Noul ministru al României la Tirana, Trandafirescu, primea în anul 1926 asigurări din partea ministrului de externe A. Vrioni și președintelui Senatului, Pandele Evanghele, că în toamna anului 1926 liceul din Corcea va funcționa și se vor înființa școli românești la Nicea, Grabova, Lunca și Elbasan, cu condiția ca profesorii să fie supuși albanezi și să fie plătiți de statul albanez. În raportul din 26 mai 1926, Trandafirescu arăta că a trimis în România 94 de elevi bursieri din Albania, din care se vor recruta viitoarele cadre didactice pentru școlile românești din această țară.³⁰

Toate aceste eforturi nu au avut nici un rezultat. În toamna anului 1927, statul albanez a etatizat toate școlile, inclusiv școlile românești din Corcea, Pleasa și Șipsca. Autoritățile albaneze au numit în locul lui Cupan Araia, ca director al școlii din Corcea, pe preotul Cotta Balamace. Între acesta și Dumitru Teja, președintele comunității române din Corcea, a izbucnit un puternic conflict. Societatea de Cultură macedoromână cerea Ministerului Instrucțiunii Publice destituirea tuturor institutorilor care primiseră să lucreze în școlile etatizate.³¹

Mai multe memorii adresate de Cotta Balamace, Ministerului Instrucțiunii Publice din România și Patriarhului României lămureau situația: „... am primit provizoriu a funcționa la școală cu scopul de a salva cea din urmă scânteie, având convingerea că guvernul român va interveni pe lângă guvernul albanez. Odată închise școlile așa rămâneau, după cum au rămas și celelalte din întreaga Albanie”.³²

În Albania în 1929 se aflau cca. 35.000-40.000 de aromâni, conform Raportului lui Vasile Stoica, așezați în „districtele Tirana, Durazzo, Elbasan, Corita, Berat și Valona. Erau unsprezece localități locuite numai de aromâni: Nicea, Șipsca, Lunca, Grabova, Pleasa, Moscopole, Cerna, Carburnara, Gradistea, Cumani și Trei Frați. Restul populației românești era împărțită în localitățile: Tirana, Elbasan, Durazzo, Cavia, Bituchi, Vila, Piesca, Siac, Tarac, Stermeni, Goleni, Diviac, Lusina, Polivin, Pentadria, Nagruza, Smistea, Libofsa, Bumbulina, Ciplaca, Jacodina, Colonia, Tapia, Laparda, Disnita, Dobronic, Scrapar, Berat, Crueghata, Poiani, Fieri, Frașeri, Rodostina,

²⁹ *Ibidem*, f. 156.

³⁰ *Ibidem*, dosar 768/1922, f. 122-123.

³¹ *Ibidem*, f. 127.

³² *Ibidem*, dosar 756/1930, f. 4-5.

Valona, Pestani, Amet-Beusi, Scrofolina, Bestova, Armeni, Ducati, Corita, Drenova, Bobostita, Casina, Permeti, Lescovi, și Arghyrocastro.

În Albania, grupul cel mai important se află în regiunea orașului Corcea unde constituie în oraș un cartier special de comercianți și meseriași iar în jur, șase comune de munteni sunt curat aromânești (Moscopole, Pleasa, Lunca, Șipsca, Nicea, Grabova) minorități importante în alte câteva sate; populație viguroasă, plină de inițiative, progresivă și cu o vie conștiință românească.

Un alt grup este cel din șesul Muzachiei, între cursul inferior al râului Shcumbi și golful Valonei, unde trăiește răsărit ca minorități prin comunele albaneze: populație agricolă pricepută, care însă pe de altă parte, luptă cu clima malarică a regiunii.

O a treia categorie, în fine, este a orașenilor, populație de comercianți și meseriași în orașele Tirana, Durazzo, Fieri, Berat, Elbasan, Valona, Santiqaranta.

Numărul total al aromânilor se ridică la 40.000 de suflete. Nu există încă nici o regiune în care ei ar forma o majoritate a populației. Pretutindeni sunt înconjurați de populația albaneză”.

Anul 1929 a fost un an foarte dificil pentru fărșeroți. Numeroase memorii au fost trimise Ministerului Instrucțiunii Publice, Ministerului Afacerilor Străine, Patriarhului României chiar, în care era prezentată politica de deznaționalizare a fărșeroților din Albania. Se propunea atunci, emigrarea lor în România.³³

În toamna anului 1930, în urma eforturilor diplomatice depuse de noul ministru al României la Tirana, Vasile Stoica, școlile din Șipsca și Corcea erau redacte comunităților românești, era numit director N. H. Balamace, iar institutori Cotta Balamace și Elena Balamace.³⁴ În anul 1937 se mai obținea deschiderea a încă 5 școli românești la Dișnița, Lunca, Grabova, Moscopole și Nicea. Institutorii erau plătiți de statul albanez, dar primeau și din partea statului român, în completare, o indemnizație de 1200 lei lunar. Aceasta le-a fost achitată constant în perioada 1 septembrie 1937 – 1 septembrie 1939 prin consulatul României de la Tirana.³⁵ În anul școlar 1939-1940 în cele 7 școli românești din Albania au învățat 362 de elevi, sub îndrumarea învățătorilor Christache Simancu, Urania Atanas (Corcea), Iovan Poppa (Moscopole), Petre Belba (Lunca), Adam Muși (Șipsca), Vasile Balamace (Nicea) și Nuci Condili (Dișnița). La școala din Grabova nu s-a predat în

³³ A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar, 1/144, f. 1-7.

³⁴ *Ibidem*, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 756/1930, f. 4-5.

³⁵ *Ibidem*, dosar 1332/1940, f. 154.

limba română decât până în decembrie 1939, deoarece învățătorul Procop Pescazini transferat, a fost înlocuit cu o învățătoare albaneză.³⁶

În timpul celui de-al doilea război mondial situația școlilor românești din Albania s-a înrăutățit. Suplimentul cuvenit cadrelor didactice nu a mai fost plătit la timp, iar o parte din școli au fost distruse de bombardamente. Raportul preotului Cotta Balamace din 7 noiembrie 1941 arăta că funcționau numai școlile din Corcea, Moscopole și Șipsca reparate cu banii comunităților române, cele din Dișnița, Nicea, Grabova și Lunca nu funcționau, nefiind reparate.³⁷ În anul 1944 mai funcționa numai școala română din Corcea cu învățătorii Christache Simancu, Urania Athanas, Vasile Balamace și Vasile Cicani.

Prin decretul lege nr. 2695 din 1 august 1938, Statul român a înființat Institutul Român din Albania cu sediul la Santi-Quaranta (Zogoj).³⁸ Conducerea a fost încredințată marelui istoric Nicolae Iorga, cel care elaborase prima istorie a Albaniei și care l-a desemnat ca director delegat pe prof.univ. Dumitru Berciu.

În 1943, profesorul Dumitru Berciu arăta într-un memoriu că institutul fusese transformat în spital de campanie și bombardat în mai multe rânduri de aviația italiană. Întregul inventar al institutului, în valoare de peste 1.000.000 lei dispăruse. Profesorul Dumitru Berciu propunea transferarea sediului institutului la Tirana, unde se găsea un puternic centru românesc și deschiderea unei școli primare la Tirana „... reparându-se o nedreptate din trecut când guvernele albaneze nu au îngăduit funcționarea unei școli românești în capitala Albaniei”. Acesta menționa de asemenea „... situația tristă a școlilor și bisericilor românești din Albania cu localuri în ruină, cu învățători și preoți neplătiți la timp și persecutați de autoritățile locale”.³⁹

Într-un memoriu din 5 martie 1943 care era o completare a acestuia, prof. D. Berciu solicita ca „directorul Institutului să aibă controlul școlilor și bisericilor din Albania”, se propunea de asemenea ca pe lângă Institut să se înființeze un Liceu românesc la Tirana, pe lângă școala primară.⁴⁰

Până la primul război mondial în vechea Macedonie existau 38 de biserici. După război situația bisericilor românești a avut o evoluție similară cu cea a școlilor românești de la sud de Dunăre.

³⁶ *Ibidem*, f. 158-159.

³⁷ *Ibidem*, dosar 1735/1941, f. 29-31.

³⁸ Vezi capitolul *Institutul român de la Saranda*.

³⁹ A.N.I.C., fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 2454/1943, f. 14.

⁴⁰ A.M.A.E., fond Problema 18, vol. Albania (1919-1943) – doc. din 5 martie 1943, f. 111-115.

În Albania din cele 10 biserici românești câte existau în anul 1912 mai funcționau numai 6 în anul 1941. În anul 1922 Statul român alocă suma de 50.000 de lei pentru repararea bisericii din Elbasan, ruinată în urma cutremurului din 1920 și 50.000 de lei pentru construirea bisericii române din Corcea. De asemenea 26.000 de lei erau alocați pentru procurarea a 3 costume de haine preoțești destinate preoților bisericilor române din Corcea, Elbasan și Grabova.⁴¹

În anul 1925 în bisericile românești din Albania oficiau următorii preoți: Cotta Balamace (Corcea), N. Popescu (Pleasa), H. Dumitrescu (Șipsca), P. Gugea (Nicea), C. Constantin (Grabova), N. Pecina și Ion Toda (Elbasan).⁴²

În memoriul din 8 iulie 1926 al Ministerului Afacerilor Străine se arată că în bisericile românești din Albania se făcea slujbă în limba română numai în cele din Elbasan și Corcea și se obținuse un post de diacon la Tirana. În celelalte, slujba se făcea alternativ în limbile română, albaneză și greacă. Ministrul Simion Mândrescu constata că în Tirana și Durazzo, în anul 1925, deși majoritatea ortodocșilor erau români, exceptând personalul legației Greciei, serviciul divin se făcea în limba greacă și o mică parte în limba albaneză, preoții și cântăreții fiind absolvenți ai școlilor grecești. Simion Mândrescu propunea într-un memoriu numirea unui episcop român pentru Albania, dar reușea numai inaugurarea bisericii române din Corcea, în 1925.⁴³

În anul 1942 funcționau ca preoți români în Albania: Gh. Puia (Pleasa), Gh. Anastas (Nicea), D. Coconeș (Lunca), V. Nișcu (Grabova), V. Popa (Șipsca), Al. Bebi (Elbasan).⁴⁴

Evenimentele negative din istoria românilor de la sud de Dunăre după primul război mondial și-au accentuat cursul. Aceștia au fost lipsiți de școli și de biserici, folosirea publică a limbii materne nu le-a fost recunoscută, s-a urmărit asimilarea sau îndepărtarea lor (cu sprijinul autorităților din țările balcanice în care locuiau), s-a înregistrat un declin al limbii române, s-a diminuat sentimentul apartenenței etnice.

În numeroase rapoarte ale reprezentanților diplomației sau ale inspectorilor școlari din zonă se făcea o paralelă între politica de toleranță culturală față de minoritățile naționale dusă de Statul român și cea de asimilare și deznaționalizare dusă de statele vecine față de românii sud-dunăreni. Se sugera adoptarea unei politici similare de către autoritățile române față de școlile bulgărești, grecești sau sârbești din România, ca mijloc de presiune pentru îmbunătățirea tratamentului românilor sud-dunăreni.

⁴¹ A.N.I.C., fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 768/1922, f. 61-63.

⁴² *Ibidem*, dosar 751/1925, f. 56.

⁴³ *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 158.

⁴⁴ *Ibidem*, dosar 2454/1943, f. 29, 31.

În pofida greutăților întâmpinate, a distrugerilor materiale datorate frontului și bombardamentelor, a pierderilor umane, Statul român subvenționa învățământul de la sud de Dunăre în anul școlar 1943-1944 cu suma de 23.050.000 de lei.⁴⁵ În afară de subvenționarea școlilor și bisericilor de la sud de Dunăre, Statul român a ajutat comunitățile române, aflate în condiții grele cauzate de război, cu alimente, îmbrăcăminte, sume de bani și i-a sprijinit pe cei ce doreau să se stabilească în țară. În martie 1944, Consiliul de Miniștri a adoptat Decretul-lege pentru apărarea demnității naționale și a intereselor românești de peste hotare, prin care se urmărea apărarea românilor cetățeni ai altor state și se înființa, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, un Consiliu național compus din 5 persoane.

În a doua parte a anului 1944, ca urmare a evenimentelor de la 23 august, s-a modificat profund situația politico-teritorială din zonă.

În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, românii de la sud de Dunăre s-au implicat în lupta împotriva ocupanților germani, italieni, bulgari. În Iugoslavia, Albania, Grecia, unde s-a dezvoltat o amplă mișcare de partizani, în care elementele comuniste au avut o implicare importantă, s-a promis pentru perioada postbelică drepturi egale minorităților etnice, inclusiv minoritarilor români. În anii 1944-1945, în Iugoslavia și Albania, s-au instaurat regimurile comuniste ale lui Iosip Broz Tito și Enver Hodja, dar promisiunile făcute nu au fost respectate. În aceste țări, românii au fost ținta unei politici de asimilare în vederea pierderii identității lor naționale. Școlile și bisericile românești din Albania au fost închise, cele din Macedonia sârbească nu au fost redeschise iar pentru românii din Timoc situația a rămas neschimbată.

Lucrările au rămas așa până în anul 1990 când Statul român și-a reluat politica de sprijinire a românilor balcanici aflați în toate statele din Peninsula Balcanică.

Bibliografie

a. Fonduri de arhivă:

A.N.I.C, București, fondurile:

Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice; Președinția Consiliului de Miniștri;

⁴⁵ A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 4, f. 234.

Fonduri personale: Vasile Stoica, Al. Em. Lahovary, N. Kretzulescu, Leon Boga, Onisifor Ghibu, Victor Diamandi;

A.M.A.E., București, fondurile:

Problema 15 (1874-1944) – Școli și biserici din Balcani; Problema 18 (1920-1945) – Românii din afara granițelor, vol. 1-9; Dosare speciale (1920-1944); fond 71 (1900-1919) Litera B, vol. XIV; fond 70 V 1945-1948, vol. 2, Minorități.

b. Documente publicate:

Cătănuș Dan, *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă. Iredentism bulgar*, București, 2002

Gheorghe, Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României*, 1. (1929-1939), București, 1980; 2. (1939-1965), București, 1983

Lungu Corneliu, Mihai și colab., *Românii din afara granițelor*, 1, București, 2001.

Moldovan Leonte, *Discursuri parlamentare 1913-1935*, 1, Brăila, 1936.

Românii de la Sud de Dunăre, Documente, coord. Stelian Brezeanu și Gh. Zbucnea, București, 1997.

Românii de peste hotare (1945). Documente din arhiva istorică a M.A.E., București, 1990.

Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948), vol. 1, Adunarea, selecționarea, introducerea, bibliografia și indicii de Adina Berciu-Draghicescu, Maria Petre, Edit. Univ. București, București, 2004.

Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică (1919-1953), vol. 2, Adunarea documentelor, selecționarea, introducerea, bibliografia și indicii de Adina Berciu-Draghicescu, Maria Petre, Edit. Univ. București, București, 2006.

c. Lucrări. Studii. Articole:

Capidan Theodor, *Romanitatea balcanică*, București, 1936, Discurs. extras.

Papacostea, Victor, *Civilizația românească și civilizația balcanică*, București, 1983.

Peyfuss, Max Demeter, *Chestiunea aromânească: evoluția ei de la origini până la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*. Trad. Nicolae-Șerban Tanașoca. București: Editura enciclopedică, 1994.

Popescu-Spineni, Marin, *Românii din Balcani*, București, 1941.

Timoc-Cristea Sandu, *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, Timișoara, 1994.

Zbucnea, Gheorghe, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolele XVIII-XX*, București, 1999.

II. INSTITUTUL ROMÂN DE LA SARANDA

Prof. univ. dr. Adina BERCIU-DRĂGHICESCU

Facultatea de Litere, Universitatea din București

Coordonator – Centrul de Studii pentru Români de Pretutindeni

Biblioteca Metropolitană București

În 1931, un deceniu după încheierea Tratatului de Pace de la Paris (din 1920), profesorul N. Iorga a primit din partea poporului albanez și a regelui Zoghu al Albaniei un teren pe malul portului Saranda (atunci Zogai, apoi Santa Quaranta, Porto Eda, în albaneză Saranda) aflat pe malul Mării Adriatice, în fața insulei Corfu, ca recunoștință pentru sprijinul dat de marele istoric român în obținerea și recunoașterea independenței statului albanez. Recunoștința regelui era așa de mare încât acesta s-a implicat direct în acțiunea de donare și alegere a terenului.

Astfel, Vasile Stoica, Ministrul Plenipotențiar al României la Tirana scria în telegrama din 24 august 1931 trimisă Ministrului Afacerilor Străine, d-lui Ghika următoarele;

„Regele Ahmed Zogu și Președintele Consiliului de Miniștri Pandelie Evanghelie, în înțelegere cu mine, au hotărât ca, drept recunoștință pentru sprijinul pe care, prin scrisul său, domnul Președinte al Consiliului Iorga l-a dat națiunii albaneze să ofere Excelenței Sale la a 60-a aniversare un teren cu o casuță și grădină pe malul Mării Adriatice și urmează să aleg eu acest teren. M-am pronunțat pentru împrejurimile orașului Santi Quaranta, ținut sănătos și cu comunicațiuni ușoare, cu vegetație sudică, în fața insulei Corfu. Plec peste 3 zile împreună cu d-l Evanghelie spre a fixa la fața locului terenul de a cărui amenajare se îngrijește însuși Regele.

Planul este ca Domnului Președinte al Consiliului să nu i se aducă la cunoștință această intenție, ci să i se facă o surpriză și actul de donațiune să-i fie adus de misiunea care va prezenta M. Sale Regelui Colanul Albaniei.”¹

O nouă telegramă s-a trimis de la Legația din Tirana, în 31 august 1931, menționandu-se că din cauza manifestărilor dedicate Sărbătorii naționale a

¹ A.M.A.E. (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe), fond problema 15, vol. 63, f. 1.

Albaniei din 1 septembrie, Președintele Consiliului de Miniștri și Ministrul Plenipotentiar al României la Tirana, Vasile Stoica au trebuit să amâne vizita la Santi Quaranta, urmând ca Actul de donație să fie transmis ulterior.²

În aprilie 1932, cu toată dorința de a i se face o surpriză profesorului, era nevoie de o serie de acte pentru a se realiza formalitățile juridice. Astfel, o altă Telegramă, trimisă de Vasile Stoica, pe 25 aprilie 1932, solicita consimțământul lui N. Iorga pentru a-i trece în proprietate terenul din Saranda și o procură pentru a îndeplini formalitățile cerute. De asemenea se preciza încă o dată, că Regele Albaniei și Guvernul sunt profund recunoscători lui N. Iorga pentru sprijinul oferit națiunii albaneze:

„Regele Albaniei și Guvernul albanez, în semn de recunoștință pentru simpatia ce Excelența Voastră a arătat și ajutorul ce Excelența Voastră a dat Națiunii albaneze în zilele ei grele oferă Excelenței Voastre un teren de casă și grădină la Santi Quaranta pe malul Mării Adriatice, în fața insulei Corfu. Sperând că Excelența Voastră nu va refuza această manifestațiune a recunoștinței unei Națiuni, rog pe Excelența Voastră a binevoi să transmit prin Ministerul Afacerilor Străine, telegrafic urgent, o procură autorizându-mă a îndeplini formele juridice necesare. Pentru trecerea acestui teren în proprietatea Excelentei Voastre”³

Profesorul N. Iorga a primit cu multă bucurie donația și era încântat de locul ales, de peisajul de la Santi Quaranta:

„Răsăritul cu soarele lui cald, cu albastra lui Mare, cu dumbrăvile lui de portocali, cu zâmbetul Adriaticii și cu munții unde s-a născut mitologia elenică, prin această ereditate sunt deci așa de adânci ai mei, și cum soarta a făcut ca din darul grațios al regelui Albaniei să-mi am moșioara mea la Santi Quaranta, în față cu vechea Corcira, picioarele-mi vor atinge, poate, un pământ cunoscut strămoșilor.”⁴

Cercurile românești erau foarte interesate de această zonă a Peninsulei Balcanice. Astfel că, în 13 iulie 1934, Carol al II-lea emitea un Decret Regal, prin care se crea o Misiune științifică în Albania cu scopul cercetării filologice, etnografice, arheologice și istorice. Această Misiune urma să aprofundeze cunoașterea legăturilor între Nordul și Sudul Dunării, și urma să fie susținută de cercetători de la Școlile Române din Roma și Paris:

„Art. 1. Se creează o misiune științifică în Albania.

Art. 2. Ea are de scop cercetări filologice, etnografice, arheologice și istorice.

Art. 3. Membrii ei, în număr de doi pe un termen în raport cu

² *Ibidem*, f. 2.

³ *Ibidem*, f. 4.

⁴ N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, vol. 1, București, 1934, p. 8.

cercetările întreprinse vor fi delegați de la Școlile românești din Roma și de la Fontenay-aux-Roses, precum și de Ministrul de Instrucție.

Art. 4. Un regulament va fixa condițiile de funcționare.”⁵

Profesorul N. Iorga a dăruit acest teren, în 1934, Statului român, cu condiția înființării unui Institut român în Albania și construirea pe terenul de la Saranda a unui edificiu propriu, destinat institutului și a unui spațiu anume rezervat lui.

Înființarea unui Institut în Albania răspundea unei preocupări permanente a marelui nostru cărturar: „aceea ca între oamenii de știință români și cei din țările balcanice cu aceleași preocupări să se stabilească o legătură cât mai strânsă cu scopul de a cunoaște cât mai bine trecutul străvechi și viața prezentă a Europei sud-estice în legătură cu originile de civilizație și de rasă ale poporului nostru și de a realiza o strânsă colaborare a învățaților de la noi și a celor din Balcani cu aceleași preocupări. Institutul este o cheazășie a identității de obârșie a raporturilor de prietenie ce unesc națiunea noastră de cea albaneză” – (se prevedea în art. 2 al Legii de înființare a Institutului).

N. Iorga a imprimat în viața Institutului o activitate științifică interdisciplinară. Pe lângă cercetarea arheologică, prioritară la început, urma să se efectueze de asemenea cercetări de lingvistică, folclor, de istorie, etc. N. Iorga avea în vedere desigur, comunitățile noastre de aromâni (fărșeroți) și conservarea identității lor naționale.

Înființarea unui Institut Român în Albania s-a situat de asemenea pe linia concepției sale generale privind locul și raporturile poporului român cu celelalte popoare din sud-estul Europei. Tot N. Iorga înființase în anul 1914 la București, Institutul de Studii Sud-Est Europene care a avut și are un caracter pluridisciplinar de cercetare, caracter pe care l-a imprimat de la bun început și Institutului Român din Albania.

Actul de donație a fost autentificat la Judecătoria Mixtă Vălenii de Munte, sub. nr. 6006 din 13 august 1934.

Anul următor, pe 2 decembrie 1935, tânărul, pe atunci, Dumitru Berciu primea la Roma (unde se afla pentru studii) o scrisoare prin care profesorul Nicolae Iorga îl anunța că va putea merge la Saranda, să se instaleze acolo ca delegat al lui, imediat ce va fi gata clădirea institutului și va putea „începe lucrul” ulterior, probabil prin luna mai 1936.

Așa după cum reiese din scrisoarea din 18 martie 1936, N. Iorga îl anunța pe profesorul Dumitru Berciu că perspectivele acestui proiect nu sunt prea clare. În primul rând ministrul de externe trebuia să dea banii

⁵ „Monitorul Oficial”, nr. 162 din 17 iulie 1934, p. 4643.

pentru institut și „nu mi-au dat încă” iar în al doilea rând „trebuia să meargă cineva la fața locului”.

La 28 aprilie 1936, Nicolae Iorga revenea însă anunțându-l pe profesorul Berciu că urmează să i se trimită de la Ministerul Afacerilor Externe 20.000 lei „pentru începerea unei construcții cât mai ample”.

Dând curs indicației din scrisoarea din 18 martie, D. Berciu s-a deplasat în primăvara anului 1936 în Albania, pentru a lua legătura cu autoritățile albaneze, în vederea începerii construcției localului institutului, ale cărui planuri fuseseră deja făcute de arhitectul Petre Antonescu. Cu această ocazie a oferit regelui Zogu un costum național românesc, ca dar din partea profesorului N. Iorga pentru regina Albaniei (fiica premierului maghiar Appony).

Statul român acceptase condițiile puse în actul de donație așa încât demersurile pentru începerea construcției localului de la Saranda trebuiau făcute cât mai repede. Dar prof. D. Berciu nu se putea deplasa imediat la Saranda spre a începe construcția deoarece în perioada 1935-1936 era reținut cu o bursă de studii la Viena și la Roma.

Guvernul albanez a primit cu multă sollicitudine înființarea unui așezământ de cultură și știință românească în Albania. S-a întâmpinat însă multă rezistență din partea Ambasadei Italiei la Tirana care se opunea, în special localizării Institutului în sudul țării. Se știa că exista o convenție științifică franco-albaneză în Albania de Nord și una italo-albaneză în Albania de sud, tocmai unde urma să se amplaseze Institutul. De aceea profesorul. D. Berciu a trebuit să încheie o înțelegere cu guvernul Albaniei prin intermediul Misiunii franceze care le-a cedat italienilor ca zonă de cercetare ținutul din jurul orașului Skutari, în nord.

După călătoria din Albania, prof. D. Berciu l-a informat amănunțit pe N. Iorga despre acțiunea din Albania și s-a întors la Viena unde se afla la studii. Aici, a primit o scrisoare de la prof. N. Iorga, datată 24 noiembrie 1936 în care își arăta mulțumirea față de primele rezultate: „Ai lucrat admirabil – îi scria N. Iorga – îți sunt foarte recunoscător. Ești, nu numai un tânăr învățat ci și un excelent organizator. Vom mai lucra împreună.” Îl anunța de asemenea că „după Lege, Institutul este al statului român”, și că în primăvara anului 1937, Ministerul de Externe va elibera și sumele de bani necesare construcției localului de la Saranda.

În primăvara anului 1937 D. Berciu a plecat din nou în Albania pentru începerea lucrărilor. Nu a reușit să încheie un contract de construcție cu întreprinderile italiene care cereau sume foarte mari de bani. S-a înțeles însă cu meșterii locali albanezi și fărșeroți, dintre care mulți trăiseră în

România, și cu care a încheiat un Contract. Acesta a fost trimis profesorului N. Iorga la București spre aprobare.

În iunie 1937, profesorul răspundea: „primesc bucuros contractul. E bun. Lucrați cu zel spre a mă mulțumi. I”. În continuare profesorul se referea la noua formulă de organizare și conducere a tuturor școlilor române din străinătate și era entuziasmat de descoperirea arheologică (un mormânt de înhumatie roman sec. II d. Hr.), făcută de D. Berciu chiar în timpul săpării temeliiilor clădirii institutului de la Saranda: „pentru frumoasa descoperire de bun augur, te felicit. Bun scopul!”.

În încheierea scrisorii, profesorul îi trasa ca nouă sarcină de cercetare științifică a Institutului și probleme legate de cultura bizantină și folclor, în felul acesta lărgindu-se profilul acestuia.

S-a lucrat la ridicarea clădirii din vara anului 1937 și până în primăvara anului 1938 când localul Institutului era terminat, respectându-se proiectul realizat de arhitectul Petre Antonescu; lemnăria utilizată a fost adusă, toată, din România. Când Mussolini a invadat Albania, în aprilie 1939, clădirea era în faza de finisări.

D. Berciu s-a întors în țară în cursul anului 1938 pentru a redacta, la indicațiile lui N. Iorga textul Decretului-Lege și a Statutului. Amândouă au fost văzute și aprobate de N. Iorga.

Astfel prin Decretul nr. 2695 din 25 iulie 1938⁶ Statul român înființa: Institutul Român din Albania de Studii și Cercetări Arheologice cu sediul la Santa Quaranta (Saranda). Scopul acestuia era „de a cunoaște cât mai bine trecutul străvechi și viața prezentă a Europei de sud-est în legătură cu originile de civilizație și de rasă ale poporului nostru și de a realiza o strânsă colaborare a cercetătorilor de la noi și a celor din Balcani, cu aceleași preocupări. Institutul este o cheazășie a identității de obârșie și a raporturilor de prietenie ce unesc națiunea noastră cu cea albaneză”. Pe lângă Institut se crea o misiune arheologică, se puteau întreprinde cercetări de istorie, filologie, etnografie ce puteau fi publicate în *Illyrica*, Buletinul institutului.

Institutul era dotat cu o bibliotecă și un Muzeu unde urmau să fie expuse cele mai importante descoperiri arheologice.

Prin Legea de înființare, terenul și clădirea *Institutului de la Saranda* devenea proprietatea Statului român.

Conducerea a fost încredințată marelui istoric Nicolae Iorga, cel care elaborase prima istorie a Albaniei⁷ și care l-a desemnat ca director delegat

⁶ „Monitorul Oficial”, an CVI, nr. 175 din 1 august 1938, p. 3564.

⁷ *Breve histoire de l'Albanie et du peuple albanais*, Vălenii de Munte, 1919.

pe prof. univ. Dumitru Berciu. Rezultatele obținute de acesta în cercetarea arheologică, contribuțiile sale științifice au făcut să fie numit Șef al misiunii arheologice române din Albania, apoi secretar și apoi director delegat al Institutului român, care a fost ridicat prin strădaniile depuse de acesta.

Când a plecat din Albania în primăvara anului 1939 D. Berciu a predat clădirea Institutului și modestul său Inventar în grija Primăriei din Saranda, primarului I. Dumitrescu (fârșerot) care a și comunicat acest „act oficial” Prefecturii din ArGjirokastro.

După ce Albania a fost ocupată de armata mussoliniană în aprilie 1939, au crescut mereu greutatea întâmpinate în desfășurarea activității Institutului. Victor Emanuel al III-lea, regele Italiei a devenit și regele Albaniei, s-au introdus instituții fasciste etc. Cercetarea arheologică începută „sub un foarte bun augur” după cum mărturisea N. Iorga, a trebuit să înceteze. Nu s-a mai putut încheia nici Convenția de cercetare cu guvernul albanez iar evenimentele din România din anul 1940, culminând cu asasinarea profesorului N. Iorga în noiembrie 1940 au făcut ca noul guvern al României să desființeze Institutul, din lipsă de fonduri.⁸

Prin activitatea depusă vreme de câteva luni bune, înaintând memorii după memorii, Institutul a fost reînființat de către Mareșalul Ion Antonescu prin Decretul nr. 1354 din 13 mai 1942. Profesorul D. Berciu a fost numit mai întâi Secretar și apoi director al Institutului.

În această calitate D. Berciu s-a deplasat în toamna anului 1942 la Saranda (via Viena-Bari-Tirana-Saranda; întoarcere prin Yugoslavia, via Bitolia-Belgrad-București), în condiții excepțional de grele, în plin război și neîntrerupte bombardamente anglo-americe.

La Saranda a găsit clădirea Institutului ocupată de armata italiană și tot inventarul dispărut. Aici avuseseră loc lupte între italieni și greci; în cursul unui bombardament aerian grecesc aripa din partea stângă a clădirii fusese afectată dar au fost deteriorări nesemnificative.

În aceste condiții noul Director a încheiat o Înțelegere-Contract cu generalul comandant al garnizoanei Militare italiene de la Saranda și a revenit în România.

În februarie, 1943, profesorul Dumitru Berciu arăta într-un Memoriu că institutul fusese transformat în spital de campanie și bombardat în mai multe rânduri de aviația italiană. Întregul inventar al institutului, în valoare de peste 1.000.000 lei dispăruse. Profesorul Dumitru Berciu propunea transferarea sediului institutului, la Tirana, unde se găsea un puternic centru aromânesc,

⁸ „Monitorul Oficial” din 4 noiembrie 1940.

(fărșeroți) din Albania; se propunea de asemenea ca pe lângă Institut să se înființeze un Liceu românesc la Tirana, pe lângă școala primară.

Propuneri, doar propuneri, deoarece, la scurt timp, după 23 august 1944 nu s-a mai vorbit absolut nimic despre Institutul Român din Albania!!

Din toamna anului 1945 au fost închise școlile și bisericile iar Institutul din Albania a cărei clădire suferise distrugeri serioase, a fost închis și desființat. Terenul și clădirea au intrat în patrimoniul statului albanez din ordinul lui Enver Hoxha.

Profesorul D. Berciu a menționat în nenumărate rânduri, ori de câte ori a avut ocazia, mai ales după 1990, faptul „că în realizarea Institutului și în general în toată activitatea desfășurată de el pe teritoriul Albaniei a avut în permanență un sprijin efectiv și sincer din partea autorităților și a poporului albanez în fața căruia N. Iorga se bucura de un sprijin și o prețuire deosebită”.

În 2004, Statul român a alocat sume importante pentru cheltuielile de judecată și pentru alte cheltuieli aferente procesului intentat pentru recuperarea imobilului Institutului Român de la Saranda.⁹

1939. Institutul Român de la Saranda.
O imagine a Institutului la finalizarea lucrărilor de construcție.

⁹ „Monitorul Oficial”, an. 172, nr. 417, București, 2004.

Bibliografie

a) Fonduri de arhivă:

A.N.I.C, București, fondurile: Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice;
Președinția Consiliului de Miniștri.

Fonduri personale: Vasile Stoica.

A.M.A.E., București, fondurile: Problema 15 (1874-1944) – Școli și biserici din
Balcani.

b) Lucrări. Studii. Articole

Bădescu Ilie, *Poporul român între catastrofă și genocid*, în vol. *Perenitatea
vlahilor*, Edit. Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1995, p. 9.

Berciu Dumitru, *Mărturii inedite despre activitatea profesorului N. Iorga privind
înființarea unor centre culturale în Peninsula Balcanică: Institutul Român
din Albania*, în „Albanezul”, Anuar, București, nr. 401, 1996, pp. 101-103;

Berciu-Drăghicescu, Adina, *Constituirea Institutului român din Albania*, în
„Albanezul”, Anuar, București, an III, 1993, pp. 104-106;

Bujduveanu, Tănase, *Institutul Român din Albania*, Ex Ponto, Constanța, 2010.

III. FONDURI ARHIVISTICE DIN PATRIMONIUL SERVICIULUI JUDEȚEAN CONSTANȚA AL ARHIVELOR NAȚIONALE REFERITOARE LA AROMÂNII ORIGINARI DIN ALBANIA

Dr. Virgil COMAN

Șeful Serviciului Județean al Arhivelor Naționale
Constanța

Încă de la început trebuie să precizăm că în studiul de față ne-am propus să prezentăm principalele fonduri arhivistice aflate în prezent în patrimoniul Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale, pe baza cărora putem cunoaște mai bine evoluția aromânilor originari din Albania stabiliți în județul Constanța.¹

Înainte de a da curs demersului nostru suntem nevoiți să facem unele precizări preliminare.

Prezența aromânilor în arealul cuprins între Dunăre și Marea Neagră este atestată documentar încă de la jumătatea secolului al XIX-lea.² În anul 1878, odată cu reintegrarea Dobrogei în cadrul statal românesc, printre primii funcționari ai administrației constănțene se numără aromânul Ion Valaori, „translator” al Prefecturii.³ Documentele atestă existența în vechea urbe tomitană, în anul 1891, a unui alt aromân, Tănase G. Dabo, născut în 1849 la Gopeși, în Macedonia otomană, cel care va deține și funcția de președinte al Societății de Cultură și Binefacere a Românilor Macedoneni și Albanezilor „Ajutorul”.⁴

Din anul 1896, alți doi aromâni, Vasile și Mihail Cotta își vor lega

¹ În cadrul proiectului nostru ne-am propus să investigăm și documentele aflate în patrimoniul Serviciului Județean Tulcea al Arhivelor Naționale, din dorința de a cunoaște dacă există documente referitoare la aromânii originari din Albania care s-au stabilit individual, după 1878, în acest județ. Însă, în urma cercetării listei fondurilor și colecțiilor din arhivele județene Tulcea, apoi a numeroase inventare și dosare, nu am identificat până în prezent documente referitoare la această problemă.

² Stoica Lascu, *Românii balcanici în Dobrogea (Până la Primul Război Mondial)*, în vol. *Omagiu istoricului Constantin Bușe* (coord. Horia Dumitrescu), Editura Pallas, Focșani, 2004, p. 216; vezi și Tudor Mateescu, *Aromânii în Dobrogea înainte de 1877*, în „Revista Arhivelor”, LXX, vol. LV, nr 1/1993, pp. 18-20.

³ St. Lascu, *op. cit.*, p. 222.

⁴ *Ibidem.*

destinele de Constanța, pentru ca, un an mai târziu, să se stabilească în acest oraș și Petru Vulcan, fondator al Cercului Literar „Ovidiu”, respectiv fondator și redactor șef al revistei „Ovidiu”, cea mai prestigioasă publicație culturală tomitană de la începutul secolului al XX-lea.⁵ Nu este însă mai puțin adevărat că, în special datorită activității pe tărâm publicistic a lui Petru Vulcan, putem reconstitui astăzi, în mare măsură, momentele importante ale activității aromânilor din Constanța în primele două decenii ale secolului trecut.⁶

Pe măsură ce acest oraș se dezvolta, creștea și numărul aromânilor care se stabileau aici, ajungând să numere 250-300 de familii, înainte de Primul Război Mondial.⁷ Desigur, aceștia nu s-au stabilit numai în Constanța ci și în județ. Un exemplu în acest sens este cel al familiei Valaori de la Nisipari de origine moscopoleană, prin grija și cu sprijinul căreia se va construi în perioada interbelică, între altele, o frumoasă școală ce va purta numele lui Iuliu Valaori.⁸ De altfel, în urma Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940 la Nisipari vor fi reîmproprietărite și unele familii de moscopoleni.

Instituția păstrătoare a memoriei trecutului meleagurilor tomitane are în patrimoniu și documente care atestă existența și activitatea unor aromâni la Constanța, în primele două decenii ale secolului trecut. Ele relevă, în mare măsură, apartenența la românitate, respectiv conștiința etnică românească a acestora.⁹

⁵ *Ibidem*, pp. 221-224.

⁶ Vezi în acest sens, Alex Pindean [Stoica Lascu], *Petru Vulcan – animator al vieții spirituale din Dobrogea*, în „România de la Mare”, I, nr. 2/special, 1992, pp. 16-18; vezi și Cristina Marinescu, Gigi Drăghici, *Petru Vulcan și aromânii în revista „Ovidiu”*, în *Ibidem*, p. 19.

⁷ St. Lascu, *Românii balcanici în Dobrogea...*, p. 238; vezi și Anastase N. Hâciu, *Aromânii. Comerț. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizație*, Ediția a II-a, îngrijită de Dumitru Stere Garofil, Edit. Cartea Aromână, Constanța, 2003, p. 477.

⁸ Vezi, în acest sens, Gheorghe Dumitrașcu, *File de genealogie macedo-română. Familiile Valaori și Bănică*, în *Perenitatea vlahilor în Balcani. Istorie și civilizație aromânească, ediția a V-a, 28-29 august 1999*, Editura Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1999, pp. 77-99; vezi și Gheorghe Dumitrașcu, Lavinia-Dacia Gheorghe, *Noi contribuții la genealogia familiilor de macedo-români, Valaori și Bănică din satul Nisipari, județul Constanța, în Perenitatea vlahilor în Balcani. Istorie și civilizație aromânească, ediția a VI-a, 25-26 august 2000*, Editura Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 2000, pp. 125-136.

⁹ Un exemplu elocvent în acest sens este și documentul următor, datat 3 mai 1916:

„Domnule Primar,

În Constanța, pe vremuri și pentru că erau mulți români macedoneni stabiliți aci, se constituise o societate a coloniei Macedo-Română și Albaneză sub denumirea „Ajutorul” pentru susținerea intereselor lor.

Inițiativelor individuale de așezare a unor familii de aromâni din locurile de origine în municipiul, precum și în județul Constanța li se vor adăuga altele colective. În primii ani interbelici, ca urmare a politicii de deznaționalizare susținută de statele balcanice, pe de-o parte, dar și datorită împărțirii Macedoniei și trasării noilor frontiere care vor îngreuna circulația tradițională a păstorilor și comercianților, pe de altă parte, viața de zi cu zi a aromânilor se va îngreuna.¹⁰ Începând cu anul 1922, cei care nutreau

Prin legile din 19 Aprilie 1909 și 14 Aprilie 1910 toți românii macedoneni din Constanța, dobândind calitatea de cetățeni români și dându-li-se toate drepturile civile și politice, această societate nu-și mai putea avea ființa și a încetat de a mai exista căci nu mai puteam fi considerați o colonie ci pur și simplu cetățeni și supuși români.

Totuși, ca urmare a unei vechi obișnuințe de pe timpurile în care românii macedoneni nu aveau încă aceste drepturi, Onor Autoritățile Administrative și Comunale în ocazii solemne ca serbări naționale etc., între alte comunități ca Israelită, Turcă, Greacă etc. continuau a invita și pe reprezentanții societății Macedo-Română ca și cum ar fi o comunitate separată.

Ca urmare avem ocazie de a vedea în asemenea ocaziuni, un grup de români de origine macedoneni deși astăzi cetățeni români că iau parte la solemnități în calitate de reprezentanți ai unei comunități sau societăți, care nu mai există și care nici nu și-ar putea dovedi vreo calitate sau demnitate în societatea Macedo-Română, care de altfel, dacă nu e desființată cu forme legale, totuși e cert că ea nu mai există.

Faptul însă că oricine dacă întâmplător primește invitațiunea Domniei Voastre de a participa la vreo ceremonie ar avea dreptul pentru satisfacerea unei vanități, a se prezenta și să ne reprezinte, într-o calitate pe care nu o are, constituie o îndelicatețe, față de Domnia Voastră și de autoritatea pe care o reprezentați ne îndreptățește ca, cu onoare, și vă supunem la cunoștință cele de mai sus cu deslușirea că societatea Macedo-Română și Albaneză „Ajutorul” nu mai există, românii macedoneni nu mai sunt constituiți în comunitate fiind toți numai cetățeni care vorbim mai sus, societatea Macedo-Română să nu mai fie invitată aparte căci membrii fostei societăți Macedo-Română, deveniți astăzi cetățeni români vor fi prea fericiți ca în această calitate, oricând să ia parte personal la bucuriile și serbările Patriei lor de astăzi și în viitor cum și în ori ce alte ocaziuni.”

Cu stimă,

(ss)

Anastasi Anton, Frații Mih. și Vasile Cotta, Steriu D. Chittu, Tudor Țârlea, C.I. Bandu, A. Gheorghiu, G.N. Dabo, Spirea H. Dimanie, Const. Ciomu, D. Beza, St.C. Belo, Tache T. Ciomu, Teodor N. Cișmigi (=Cișmegiu), Marcu Panaiot, Constantin Dumitru, Sp. Frangu, C. Pelicudă.

Prin rezoluție, primarul Constanței, Virgil Andronescu, avea să dispună: „Se ia act și în viitor nu se va mai invita Comunitatea că nu mai există”. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța, (în continuare se va cita S.J.A.N. Constanța) fond Primăria municipiului Constanța, dosar 29/1916, f. 9-9v; vezi și Virgil Coman, *Conștiința apartenenței la românitate a aromânilor din Constanța reflectată într-un document din arhivele județene*, în „Cronica metropolitană”, II, nr. 11, septembrie 2009, p. 2.

¹⁰ St. Lascu, *De la populația romanizată la vlahi/aromâni/români balcanici*, în „Studii și articole de istorie”, nr. LXX, 2005, p. 52-53; vezi și Idem, *Așezarea românilor balcanici în*

sentimentul apartenenței la poporul român, prin apeluri, memorii, scrisori adresate confracților și autorităților de la București au solicitat sprijin pentru a se așeza în „țara mamă”, România.

Deși primele inițiative și acțiuni concrete privind emigrarea aparținuseră aromânilor și meglenoromânilor din Grecia, din regiunile Veria, Voden și Meglenia, în mod cu totul surprinzător, primii emigranți nu au venit de aici, ci tocmai din Albania, din comuna Pleasa. Aceștia au sosit la București, în data de 20 iulie 1925, pentru a fi împrorietăriți în Dobrogea de Sud. La 26 octombrie 1925, pe apă, cu vaporul „Iași”, soseau la Constanța, pentru a fi împrorietărite în aceeași parte a țării, alte 200 de familii din Albania, de la Pleasa, Dișnița și Stropani.¹¹

În prima parte a anului 1926 s-au stabilit în Dobrogea de Sud unele familii de aromâni¹² și meglenoromâni¹³ din Grecia. Emigrarea va continua

sudul Dobrogei (1913-1940) – cauze, împrejurări, efecte, în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, vol. I (coord. Stela Cheptea), Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, pp. 243-246.

¹¹ Idem, *Împrorietărirea românilor balcanici în Cadrilater*, în „Dosarele istoriei”, V, nr. 1 (65), 2002, p. 35.

¹² Despre emigrarea și împrorietărirea românilor balcanici în Dobrogea de Sud vezi: Nicolae Cușa, *Aromânii (Macedonenii) în România*, Constanța: Edit. Muntenia, 1996, *passim*; idem, *Macedo-aromânii dobrogeni. The Macedo-Aromanians in Dobrudja*, Traducere autorizată în limba engleză de Otilia-Cristina Pacea (ediție bilingvă română-engleză), Constanța: Edit. Ex Ponto, 2004, *passim*; Steriu T. Hagigogu, Constantin Noe, Vasile Th. Muși, *Colonizarea macedoromânilor în Cadrilater*. Ediție și prefață de Emil Țîrcomnicu, București: Edit. Etnologică, 2005, *passim* // Este vorba de o ediție anastatică a lucrărilor: Steriu T. Hagigogu, *Emigrarea aromânilor și colonizarea Cadrilaterului*, „Tip. Române Unite”, București, 1927; Constantin Noe, *Colonizarea Cadrilaterului în „Sociologie Românească”*, III, nr. 4-6, 1938; Vasile Th. Muși, *Un deceniu de colonizare în Dobrogea Nouă (1925-1935)*, Lucrare publicată sub auspiciile Soc. de Cultură Macedo-Române, București, 1935 //; Ion Vulpe, *Vlahuria – Țara din vis – 80 de ani de la colonizarea Cadrilaterului*. Prefață de Gheorghe Zbucă, Edit. Semne, București, 2005, *passim* // Este vorba de o altă ediție anastatică a lucrărilor menționate mai sus, respectiv: Steriu T. Hagigogu, *Emigrarea aromânilor și colonizarea Cadrilaterului*, București: „Tip. Române Unite”, 1927; Constantin Noe, *Colonizarea Cadrilaterului în „Sociologie Românească”*, III, nr. 4-6, 1938; Vasile Th. Muși, *Un deceniu de colonizare în Dobrogea Nouă (1925-1935)*, Lucrare publicată sub auspiciile Soc. de Cultură Macedo-Române, București, 1935.

¹³ Despre emigrarea, împrorietărirea și încetățenirea meglenoromânilor în hotarele de sud-est ale României Mari vezi și V. Coman *Di istoria armnilor meglenits di Dobrogea di Not (1)*, transpunere în aromână de Nico Popnicola, în „Fenix”. Revistă ti literatură shi istorii armânească, IV, nr. 10, 1998, p. 4; Idem, *Di istoria armnilor-meglenits di Dobrogea di Not (2)* în *Ibidem*, IV, nr. 11, 1998, p. 4; o altă versiune a aceluiași studiu a fost republicată sub titlul *Dit istoria-a meglenoromânilor tu Dobrogea di Sud (1926-1940)*, transpunere în

și în 1928 când alături de aromâni din Grecia vor veni alte familii din Albania, de la Pleasa. Din anul 1933 numărul aromânilor care se așează în județele Caliacra și Durostor scade, însă, în toamna aceluiași an, sosesc câteva familii de moscopoleni din satele Greava, Nicea și Lunca/Lânga. În anii 1936 și 1937 vor veni altele, tot de moscopoleni, dar și câteva familii de fărșeroți din regiunea Muzachia¹⁴. Un an mai târziu, acest proces al emigrării și împrăștiării în Dobrogea de Sud s-a încheiat, deși, în mod individual, unele familii se vor mai așeza aici și în anul 1939, fără a mai primi case și terenuri agricole.

Amplul proces de dezvoltare economico-socială și întărire a caracterului românesc în această regiune a țării, sunt fenomene și procese istorice pozitive. Din păcate, evoluția lor a fost întreruptă de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, la 1 septembrie 1939. Mai mult, cum bine se știe, în urma Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, România a fost obligată să cedeze Bulgariei județele Caliacra și Durostor, etnicii români de aici fiind supuși unui schimb obligatoriu de populație cu etnicii bulgari din județele Constanța și Tulcea, iar ulterior unui proces de reîmproprietărire. Prin urmare, aromânii originari din Albania stabiliți inițial în Dobrogea de Sud vor fi reîmproprietăriți în județul Constanța. Moscopolenii vor fi așezați la Nisipari, iar fărșeroții în municipiul Constanța (cartierele Anadalcchioi, Viile Noi și pe mereaua Agigea), Palazu Mare și Ovidiu.¹⁵

Arhivele Naționale din județul Constanța păstrează documente referitoare la aromânii originari din Albania care s-au stabilit individual sau colectiv în această parte a țării. Ne propunem să prezentăm, pe scurt, principalele fonduri arhivistice pe baza cărora se pot cunoaște aspecte din viața și activitatea acestora.

Fondul Inspectoratul General Administrativ Constanța (1941-1949) a intrat în patrimoniul Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale în anul 1965 și cuprinde, printre altele: corespondență cu Ministerul de Interne, corespondență cu prefecturile și primăriile din raza de competență, corespondență cu structurile teritoriale de ordine și siguranță publică,

aromână de Ilie A. Ceara, în „Rivista di Litiratură shi Studii Armâni”, 6, nr. 2, Partea I (Tom XIV), 1999, pp. 33-40; Idem, *Considerații privind împrăștierea și încetățenirea meglenoromânilor în România în perioada interbelică*, în „Hrisovul”. Anuarul Facultății de Arhivistică, XIV, serie nouă, 2008, pp. 115-132; Idem, *Meglenoromânii și Societatea Culturală „Meglenia” în perioada interbelică. Repere arhivistice*, în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, vol. I, p. 311-325.

¹⁴ Nicolae Saramandu, *Studii aromâne și meglenoromâne*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2003, p. 14-15.

¹⁵ *Ibidem*, p. 15-16. Pentru mai multe lămuriri, vezi și anexele prezentului studiu.

inspecții și rapoarte de la prefecturile din subordine, anchete și cercetări, bugete ale instituțiilor administrative ș.a.¹⁶

În cuprinsul fondului regăsim, între altele, rapoarte ale Inspectoratului General Administrativ Constanța și ale Prefecturii județului Constanța referitoare la starea de spirit a populației, procese-verbale de inspecție ale funcționarilor autorităților județene în localitățile județului, documente, inclusiv anchete și cercetări, referitoare la „recolonizarea” evacuaților din Dobrogea de Sud pe baza cărora putem cunoaște mai bine unele aspecte din evoluția aromânilor din județul Constanța, din perioada 1941-1949, inclusiv a celor originari din Albania.¹⁷

Fondul Prefectura județului Constanța (1897; 1905-1950) a fost preluat de Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale în trei etape, mai exact în anii 1965, 1975 și 1981. Din păcate, o serie de documente au fost distruse în timpul ocupației germano-bulgare (1916-1918), iar altele în perioada 1944-1946 când arhiva a fost mutată în diverse imobile unde instituția a fost obligată de împrejurări să funcționeze.¹⁸

Fondul cuprinde, între altele, ordine și corespondență cu autoritățile centrale și locale, rapoarte, dări de seamă, procese-verbale de inspecție în localitățile județului, bugete de venituri și cheltuieli ale primăriilor. Referitor la aromânii originari din Albania, importante prin conținutul lor sunt documentele referitoare la ajutoarele acordate evacuaților din Dobrogea de Sud, autorizațiile privind așezarea provizorie a populației în localitățile din județul Constanța, corespondența privind evidența mișcării și plasării refugiaților ș.a.¹⁹

Fondul Inspectoratul Cadastral Constanța (1882-1949) a fost preluat de Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale în trei etape, mai exact în anii 1962, 1968 și 1978. Acesta cuprinde mai multe categorii de documente, între care: lucrări tehnice și juridice privind măsurătoarea și, după caz, exproprierea unor moșii (planuri, schițe, caiete de calcul și memorii descriptive), între care și cea a aromânului Mihail Valaori din

¹⁶ Marin Stanciu, Aurelia Răducănescu, Maria Iacob, *Îndrumător în Arhivele Statului Județul Constanța. Îndrumătoare arhivistice 13*, D.G.A.S. din R.S.R., București, 1977, p. 16.

¹⁷ Deoarece informațiile se găsesc dispersate în numeroase dosare, se recomandă studierea întregului inventar al fondului.

¹⁸ Cu excepția unui dosar din anul 1897, lipsesc în întregime documentele din perioada 1878-1905, iar pentru perioada 1905-1919 se mai păstrează numai bugetele și conturile definitive de venituri și cheltuieli ale administrației județene. Vezi în acest sens, Marin Stanciu, Aurelia Răducănescu, Maria Iacob, *op. cit.*, p. 28.

¹⁹ S.J.A.N. Constanța, fond Prefectura județului Constanța, dosare: 70/1940, 71/1940, 72/1940, 87/1940, 88/1941, 97/1941, 71/1942.

Nisipari²⁰, lucrări privind schimbul unor terenuri, corespondență diversă, procese-verbale, tabele cu persoane împrăștiate sau expropriate, situații statistice, ș.a. Prin conținutul său bogat în informații, fondul are o valoare deosebită deoarece oferă posibilitatea celor interesați să cunoască evoluția împrăștiarilor din județul Constanța din anii imediat următori reintegrării Dobrogei la Statul român și până la Reforma agrară din 1921, apoi modul în care s-au aplicat legile agrare din 1921 și 1945, ș.a.²¹

În cuprinsul fondului regăsim însă și unele informații referitoare la aromânii originari din Albania care s-au stabilit la Nisipari ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940²², apoi la cei împrăștiți ca urmare a Reformei agrare din anul 1945 în municipiul Constanța²³ și Palazu Mare²⁴, dar și corespondență cu Inspectoratul General al Colonizărilor din Dobrogea privind identificarea terenurilor rămase de la emigranții germani și bulgari, lucrări de comasare și parcelare a terenurilor, atribuirea de terenuri evacuaților din Dobrogea de Sud ș.a.²⁵

Fondul Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea (1941-1948) a fost identificat în cadrul procesului de prelucrare arhivistică a fondului Inspectoratul Cadastral Constanța, fiind luat în evidența Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale în anul 1968. Acesta cuprinde mai multe categorii de documente, dintre care menționăm: corespondență referitoare la administrarea bunurilor luate de la repatriații germani și evacuații bulgari din Dobrogea, lucrări privind identificarea, parcelarea și atribuirea loturilor de cultură evacuaților din Dobrogea de Sud stabiliți în județul Constanța, procese-verbale, cereri, situații privind definitivarea lucrărilor de recolonizare a evacuaților din Dobrogea de Sud în județul Constanța ș.a. În esență, documentele reliefează unele aspecte privind identificarea și verificarea coloniștilor reîmprăștiți în județul Constanța, situația proprietăților abandonate în Dobrogea de Sud, evaluarea acestora, atribuirea de loturi și proprietăți, planuri, schițe ș.a.

În cuprinsul fondului regăsim și documente referitoare la aromânii originari din Albania care au fost „recolonizați” în municipiul Constanța

²⁰ *Ibidem*, fond Inspectoratul Cadastral Constanța, dosar 799/1935-1942.

²¹ Marin Stanciu, Aurelia Răducănescu, Maria Iacob, *op. cit.*, p. 137.

²² S.J.A.N. Constanța, fond Inspectoratul Cadastral Constanța, dosarele: 320/1925-1940, 321/1942-1944.

²³ *Ibidem*, dosar 1110/1947-1948.

²⁴ *Ibidem*, dosar 1230/1946-1948.

²⁵ *Ibidem*, dosarele: 1449/ 1939-1949, 1452/1940-1941, 1462/1942-1943, 1468/ 1943-1947.

(cartierele Anadalchioii, Viile Noi și mereaua Agigea), Palazu Mare și Nisipari.²⁶

Fondul Camera de Comerț și Industrie Constanța (1920, 1922, 1924-1926, 1928, 1931, 1933-1949) a intrat în patrimoniul Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale în anul 1969 și cuprinde mai multe categorii de documente, printre care: corespondență diversă, procese-verbale întocmite de comitetul de direcție, dosare ale firmelor comerciale și industriale, registre pentru înscrierea firmelor individuale și sociale ș.a.²⁷

În cuprinsul fondului regăsim o serie de documente referitoare la firmele unor comercianți aromâni stabiliți la Constanța după 1878, dar și a altora veniți după 7 septembrie 1940²⁸. Merită subliniat faptul că unele documente ne oferă date precum denumirea firmei, emblema, numele și prenumele comerciantului, naționalitatea, data și locul nașterii, obiectul și felul comerțului, sediul firmei și al sucursalelor, data începerii activității comerciale, activitatea desfășurată anterior de comerciant ș.a.

Fondul Camera de Muncă Constanța (1933-1940) a intrat în patrimoniul Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale în anul 1956 și cuprinde, printre altele: documente privind pregătirea profesională, aplanarea conflictelor de muncă, a raporturilor de serviciu între salariați și patroni, contracte individuale și colective de muncă, reglementarea șomajului, ocrotirea minorilor și femeilor, controlul străinilor ș.a. În cuprinsul fondului regăsim numeroase dosare de calificare ale meseriașilor, inventariate alfabetic, care ne oferă o serie de date biografice, fotografia celui în cauză, dar și meseria în care primea calificarea, o parte dintre aceștia fiind aromâni originari din Albania.²⁹

Fondul Primăria municipiului Constanța (1878-1975) a fost preluat de Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale în mai multe etape, mai exact în anii 1965, 1977, 1987, 1989. Acesta cuprinde numeroase documente referitoare la evoluția administrativă, economică, politică, socială și culturală a Constanței după 1878. În ceea ce privește informațiile

²⁶ *Ibidem*, fond Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, dosarele: 1/1947-1948, 5/1947, 6/1947, 61/1947, 65/1947, 88/1947 și 89/1947-1948.

²⁷ Marin Stanciu, Aurelia Răducănescu, Maria Iacob, *op. cit.*, p. 146.

²⁸ Vezi, spre exemplu, datele referitoare la comercianții: Balamaci Constantin, Balamaci Hristu, Sotir Hristu, Sotir Vasile. S.J.A.N. Constanța, fond Camera de Comerț și Industrie Constanța, înregistrările din registrele firmelor individuale cu numerele: 1903, 2883, 5551, 5988.

²⁹ Vezi, spre exemplu, datele referitoare la meseriașii: Balamaci Tamache – cizmar, Barde Vanghele – zidar, Bardi Ilie – zidar, Bardi Gligore – zidar, Bațu Aurel – bărbier, Culețu Virgil – bărbier, Pitu Constanda – tricoteză ș.a. S.J.A.N. Constanța, fond Camera de Muncă Constanța, dosarele cu numerele: 694, 695, 696, 732, 737, 2888, 8623.

referitoare la aromâni în general, pentru ultimii ani ai secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului următor sunt importante prin conținutul lor documentele privind obținerea de subvenții pentru familiile, respectiv elevii nevoiași, listele de alegători ale Camerei de Comerț și, nu în ultimul rând, registrele de procese-verbale ale Consiliului Local. În cuprinsul fondului regăsim și o serie de informații referitoare la evacuații din Dobrogea de Sud stabiliți în municipiul Constanța.³⁰

Fondul Primăria orașului Ovidiu (1920-1968) a fost preluat de Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale în două etape, mai exact în anii 1968 și 1986. Acesta cuprinde mai multe categorii de documente, între care: lucrări privind aplicarea Reformei agrare din 1921, lucrări de inventariere a bunurilor primăriei din localitate, lucrări privind aplicarea Reformei agrare din 1945, registre agricole, registre de decizii ale comitetului executiv al comunei Ovidiu, registru cu procese-verbale ale ședințelor comitetului executiv, dări de seamă statistice ale fostului sfat popular al comunei Ovidiu ș.a. Importante prin conținutul lor sunt și documentele referitoare la aromânii originari din Grecia și Albania evacuați din Dobrogea de Sud și reîmproprietăriți în Ovidiu.³¹

Fondul Primăria comunei Nisipari (1931-1950) a intrat în patrimoniul Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale în anul 1988 și cuprinde, între altele: ordine și corespondență primite de la organele administrației județene, date privind repatrierea germanilor din localitate, lucrări privind aplicarea Reformei agrare din 1945, activitatea Comitetului provizoriu, ș.a. Importante prin conținutul lor sunt și documentele referitoare la aromânii originari din Albania evacuați din Dobrogea de Sud și reîmproprietăriți în Nisipari.³²

Sigur, alături de aceste fonduri mai sunt și altele care ne oferă o serie de informații despre aromâni în general, inclusiv despre fărșeroți și moscopoleni. Între acestea, merită a fi amintite: *Rezidența Ținutului Marea* (1938-1940), *Inspectoratul Regional de Poliție Constanța* (1938-1949), *Chestura Poliției Constanța* (1931-1949), *Inspectoratul Regional de Jandarmi Constanța* (1941-1949), *Legiunea de Jandarmi a Județului Constanța* (1894-1949), *Direcția Regională de Statistică Dobrogea* (1941-1954), *Inspectoratul Școlar al Județului Constanța* (1915-1951), *P.C.R. Comitetul Județean Constanța* (1950-1989) ș.a.

Ajunși la finalul demersului considerăm necesar să mai prezentăm o serie de Tabele nominale cu aromânii originari din Albania „recolonizați”

³⁰ S.J.A.N. Constanța, fond Primăria municipiului Constanța, dosarele: 69/1940; 75/1942.

³¹ *Ibidem*, fond Primăria orașului Ovidiu, dosarele: 30/1942, 36/1948 și 39/1948.

³² *Ibidem*, fond Primăria comunei Nisipari, dosarele: 11/1941, 12/1941 și 30/1948.

în județul Constanța, în urma aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940. Documentul se află în patrimoniul Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale, în fondul: Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea (1947) și Primăria orașului Ovidiu (1942, 1948).³³

ANEXĂ

1.

Tabel nominal cu aromânii originari din Albania „recolonizați” în municipiul Constanța, centrul Anadalchioi, județul Constanța

Nr. crt	Nume și prenume	Originar		Evacuat		Data stabilirii în centru	Nr. membrilor de familie
		Comuna	Țara	Comuna	Județul		
1.	Fotu Pandu și Costanda	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1940	3
2.	Balamace Gh. Hristu	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1940	7
3.	Sabu St. Hristu	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1940	5
4.	Ciufecu D. Nasta moșt.	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	5
5.	Ciufecu N. Mihail	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	5
6.	Nacea Sotir Hristu	Corița	Albania	Aidemir	Durostor	1941	3

³³ La elaborarea tabelelor nominale am avut în vedere numele și prenumele, localitatea și țara de origine, localitatea și județul de unde au fost evacuați, data stabilirii în centru și numărul membrilor de familie. Pentru localitatea Ovidiu, am apelat la documentele din fondul Primăria orașului Ovidiu, din anii 1942 și 1948, deoarece în fondul Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea nu există tabele pentru această localitate. Din păcate, în acest caz nu sunt menționate țara și locul de origine astfel încât am fost nevoiți să îi menționăm pe toți aromânii, indiferent de locul de proveniență. Totodată, mai precizăm că nu am intervenit asupra numelor de familie, ci numai asupra denumirii unor localități înscrise greșit de funcționarii care au întocmit documentele.

7.	Balamaci Gh. Costică	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1940	7
8.	Marani H. Gachi	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1940	5
9.	Manole Gh. Dumitru moșt.	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	6
10.	Prevenca Sotir	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	2
11.	Ruca D. Pandu	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1940	6
12.	Pitu T. Pericle	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1940	2
13.	Babaiane Haralambie	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	4
14.	Balamace Gh. Lambru	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1940	8
15.	Tate Iancu Mihale	Corița	Albania	Cainargeaua Mare	Durostor	1941	5

- S.J.A.N. Constanța, fond Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, dosar 6/1947, f. 1-19.

2.

Tabel nominal cu aromânii originari din Albania „recolonizați” municipiul Constanța și definitivati pe rezerva rămasă la Agigea, județul Constanța

Nr. crt	Nume și prenume	Originar		Evacuat		Data stabilirii în centru	Nr. membrilor de familie
		Comuna	Țara	Comuna	Județul		
1.	Carabină Cristache	Corița	Albania	Baltagiul Nou	Durostor	1947	2
2.	Sola H. Vasile	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1947	3

- S.J.A.N. Constanța, fond Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, dosar 1/1947, f. 39-41.

3.

Tabel nominal cu aromânii originari din Albania „recolonizați” în municipiul Constanța, centrul Viile Noi, județul Constanța

Nr. crt.	Numele și prenumele	Originar		Evacuat		Data stabilirii în centru	Nr. membrilor de familie
		Comuna	Țara	Comuna	Județul		
1.	Babu Anastase	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1941	6
2.	Babu T. Dionisie	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1940	4
3.	Babu Leonida	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1944	5
4.	Babu Tomache	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1941	9
5.	Ciufecu D. Alexandru	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1940	4
6.	Ciufecu D. Vasilichia	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1940	4
7.	Ciufecu D. Virgil	Pleasa	Albania	Carol II	Durostor	1940 Cța	3
8.	Pitu Tegu	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1940 Cța	3
9.	Culețu C. Dionisie	Corița	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	7
10.	Culețu L. Culicea Dumitru	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1940	5
11.	Fați Nașu	Corița	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	6
12.	Gitti St. Nicolae moșt.	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1940	3
13.	Morova Gheorghe moșt.	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1941	3
14.	Morova I. Costică	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1940	6
15.	Mustaca Ianuli	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1940	4
16.	Mustaca I. Pericle	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1940	6
17.	Popescu Pandu	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1940	8

18.	Stilu N. Dionisie	Corița	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	5
19.	Stilu N. Joița	Corița	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	1
20.	Stilu N. Vanghele	Corița	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	5
21.	Șuta N. Anghelina moșt.	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	2
22.	Teja Haralambie moșt.	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1940	6
23.	Teja Spiru Stelian	Corița	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	4
24.	Culețu Mihail	Pleasa	Albania	Calipetrova	Durostor	1940	3
25.	Spau Achile	Corița	Albania	Regina Maria	Durostor	1940	4
26.	Șuța N. Dumitru	Pleasa	Albania	Aidemir	Durostor	1941	2
27.	Morova Ion și Morova Ecaterina	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1941	3

- S.J.A.N. Constanța, fond Inspectoratul General al Colonizării Dobrogea, dosar 89/1947, f. 28-42.

4.

Tabel nominal cu aromânii originari din Albania „recolonizați” în centrul Palazu Mare, județul Constanța

Nr. crt	Numele și prenumele	Originar		Evacuat		Data stabilirii în centru	Nr. membrilor de familie
		Comuna	Țara	Comuna	Județul		
1.	Bileca M. Hristu	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1942	7
2.	Bileca M. Dumitru prin văduva Olimpia cu moșt.	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1942	5

3.	Bileca M. Nicolae prin văduva Despina cu moșt.	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1942	5
4.	Babu T. Gheorghe	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1942	4
5.	Bardu St. Mata	Pleasa	Albania	Regina Maria	Durostor	1943	5
6.	Bileca M. Costa	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1942	5
7.	Bileca C. Tamache	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1942	5
8.	Bebu T. Hristu prin văduva Domnica	Pleasa	Albania	General Praporgescu	Durostor	1942	2
9.	Bujicu N. Hristu	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1942	5
10.	Culețu Mih. Epaminda	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1942	5
11.	Culețu Mihail prin văduva Ecaterina	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1942	-
12.	Culețu M. Sotir	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1942	5
13.	Culețu Nicolae	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1942	4
14.	Culețu Petre	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1942	5
15.	Culețu Constantin prin văduva Statula cu moșt.	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1942	5
16.	Dima D. Spiru	Pleasa	Albania	Regina Maria	Durostor	1941	7
17.	Dima S. Dima prin văduva Sofia cu moșt. Ilie	Pleasa	Albania	Regina Maria	Durostor	1941	4
18.	Dima Elena văduvă	Corița	Albania	Regina Maria	Durostor	1941	2
19.	Dima Aristide	Corița	Albania	Regina Maria	Durostor	1941	4
20.	Franghi Alex. Costa prin văduva Maria cu moșt. Mărgărit	Corița	Albania	Aidemir	Durostor	1942	5

21.	Gace Gh. Zorica văduvă	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1942	1
22.	Ghiță Andrei	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1942	4
23.	Mustaca T. Tacu	Dișnița	Albania	Frașari	Durostor	1945	6
24.	Măcă D. Niculae	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1942	1
25.	Mizu V. Dumitru prin moșt. Vanghele și Costa	Pleasa	Albania	General Praporgescu	Durostor	1943	2
26.	Măcă D. Gheorghe	Corița	Albania	Regina Maria	Durostor	1942	4
27.	Manole P. Gheorghe	Corița	Albania	Suneci	Durostor	1942	5
28.	Pitu Atanase prin văduva Anastasia cu moșt.	Dișnița	Albania	Frașari	Durostor	1942	3
29.	Pitu At. Gheorghe	Dișnița	Albania	Frașari	Durostor	1942	4
30.	Pitu A. Vasile	Dișnița	Albania	Frașari	Durostor	1942	3
31.	Spau A. Spiru	Dișnița	Albania	Frașari	Durostor	1942	6
32.	Pitu At. Dumitru	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1942	4
33.	Martagnea At. Spiru	Colonia	Albania	Cainargeaua Mare	Durostor	1947	5
34.	Martagnea At. Dimu prin Zorica pers și ca tut. Legală a minorilor Sotir, Hristu, Polixenia și Domnica Martagnea	Colonia	Albania	Cainargeaua Mare	Durostor	1947	4
35.	Bileca Gheorghe	Corița	Albania	Frașari	Durostor	1942	3
36.	Bileca C. Vanghele	Pleasa	Albania	Frașari	Durostor	1940	3
37.	Tănase Sotir Nacea	Corița	Albania	Aidemir	Durostor	1941	4

- S.J.A.N. Constanța, fond Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, dosar 65/1947, f. 1-19.

5.

Tabel nominal cu aromânii așezați în centrul Ovidiu, satul Cocoșu județul Constanța

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea de unde a fost evacuat		Localitatea unde se află astăzi		Nr. membrilor de familie
		Comuna	Județul	Comuna	Satul	
1.	Muși Vasile	Ceamurlia	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	5
2.	Mora G. Toma	I.G. Duca	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	6
3.	Mora G. Mihai	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	2
4.	Tase T. Cristu	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	4
5.	Scona Nicolae	Bazargic	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	4
6.	Mora Gh. Vasile	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	4
7.	Anton Muși Gache	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	4
8.	Tase D. Gheorghe	I.G. Duca	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	6
9.	Dică Foto Hristu	I.G. Duca	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	5
10.	Dina Atanase	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	4
11.	Gumeni At. Dtru	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	6
12.	Mita Gr. Gheorghe	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	2
13.	Topangea Gh. Ion	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	4
14.	Gache Nicolae	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	3
15.	Gache A. Petre	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	5
16.	Lambru Tănase	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	6
17.	Vanghele A. Gache	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	7
18.	Dumitra Dina	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	2
19.	Hristu Scrupa	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	8
20.	Gh. Ionescu	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	10
21.	Gh. H. Macu	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	7
22.	D-tru Zolm	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	8
23.	Anastase Cutabița	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	6
24.	Scupra Pericle	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	2
25.	Tașula Gache	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	7
26.	Tega Mih. Dtru	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	8
27.	Muși Nicolae	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	4

28.	Tasu Lambru	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	6
29.	Mita Tase Vasile	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	5
30.	Topangea Tașu	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	1
31.	Geravela Ion	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	3
32.	Geravela Gheorghe	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	2
33.	Libu E. Hristu	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	6
34.	Libu E. Ion	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	8
35.	Libu E. Nicolae	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	6
36.	Tase N. Ahile	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	4
37.	Mora Gh. Vasile	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	6
38.	Caramișin Petre	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	6
39.	Geana Tase Atanase	Ezibei	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	10
40.	Sinane Vasile	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	2
41.	Lambru Aristide	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	4
42.	Cristu Lambru	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	4
43.	Dtru Gh. Condulimazi	Gargalâc	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	6
44.	Gh. Condulimazi	Gargalâc	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	2
45.	Hristu Manaculi	Gargalâc	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	2
46.	Stere Fota	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	6
47.	Ecaterina Fota	Bazaurt	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	1
48.	Dionisie Jujea	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	5
49.	Tasula Fota	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	2
50.	Gh. Tegu	Casim	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	7
51.	Cristea Nicolae	Ahmatlar	Durostor	Ovidiu	Cocoșu	1
52.	Geambașu Marin	Arman	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	5
53.	Ion Hagi Bira	Arman	Caliacra	Ovidiu	Ovidiu	1
54.	Tănase Hagi Bira	Arman	Caliacra	Ovidiu	Ovidiu	1
55.	Sotir Dabura	Arman	Caliacra	Ovidiu	Ovidiu	1
56.	Virgil Lagara	Carasular	Caliacra	Ovidiu	Ovidiu	2
57.	Ion Moret	Ahmatlar	Durostor	Ovidiu	Cocoșu	3
58.	Ion Geambașu	Arman	Caliacra	Ovidiu	Cocoșu	2
59.	Franico Elena	Arman	Caliacra	Ovidiu	Cocosu	4

- S.J.A.N. Constanța, fond Primăria orașului Ovidiu, dosar 30/1942, f. 156-158.

6.

Tabel nominal cu aromânii „recolonizați” în centrul Ovidiu, satul Cocoșu județul Constanța

Nr. crt.	Numele și prenumele	Observații
1.	Buciuneană Dionisie	
2.	Cotabița Atanase	
3.	Cacaughiva Dumitru	
4.	Cușa Gh. Stere	
5.	Criciu D. Vasile	
6.	Caraiorgu Maria moșt.	
7.	Criciu Dumitru	
8.	Cotabița Mihail moșt.	
9.	Cotabița Anastase	
10.	Caleșu Nasta	
11.	Caprinciu Mihail moșt.	
12.	Caramișin Petre	
13.	Criciu D. Cristu	
14.	Dima C. Tănase	
15.	Cușa Gheorghe	
16.	Colci Dumitru	
17.	Colci D. Dionisie	
18.	Dica Foti Spiru	
19.	Fotu Stere	
20.	Fotu Tasula	
21.	Fotu Vanghele	
22.	Gache Vanghele moșt.	
23.	Giumba Tașu Hristu	
24.	Giumba Hristu Ion	
25.	Gherasie Gh. Nicolae	
26.	Gherase Constantin	
27.	Geambașu Marin	
28.	Gherase Lambru	
29.	Gache Hr. Tasula	
30.	Gearavela M. Gheorghe	
31.	Gumeni Dumitru	

32.	Ionescu Gheorghe	
33.	Iancu Hr. Ion	
34.	Joga Tache	
35.	Joga Dionisie	
36.	Libu E. Hristu	
37.	Lambru Aristide moșt.	
38.	Lolea Hristu	
39.	Libu Nicolae	
40.	Libu Ion	
41.	Mihai Gheorghită moșt.	
42.	Lungu Elena	
43.	Mora C. Vasile	
44.	Macu Hr. Gheorghe	
45.	Mora Gheorghe	
46.	Mora Hristu	
47.	Mita Vasile Tase	
48.	Mora Vasile	
49.	Muși Vasile	
50.	Nasta Ion	
51.	Pitu Dumitru	
52.	Panaia Spiru Stere	
53.	Pacea Hristu	
54.	Scupra Gh. Hristu	
55.	Stelian St. Buta	
56.	Tudor Gh. Ștefan	
57.	Tase Chirața v-vă	
58.	Tapangea Iancu	
59.	Tapangea Tașu	
60.	Teja M. Vasile	
61.	Tase N. Achile	
62.	Tașu Lambru	
63.	Vecu Gheorghe	
64.	Zdru Gh. Nicolae	
65.	Zdru Atanase	
66.	Zdru N. Gheorghe	
67.	Tega M. Dumitru	

- S.J.A.N. Constanța, fond Primăria orașului Ovidiu, dosar 39/1948, f. 25-27.

7.

Tabel nominal cu aromânii „recolonizați” în centrul Ovidiu, satul Cocoșu județul Constanța

Nr. crt.	Numele și prenumele	Observații
1.	Bagia Enache	
2.	Babaiani Haralambie	
3.	Balamace Gh. Lambru	
4.	Balamace Gh. Hristu	
5.	Babu St. Hristu	
6.	Buga Vasile	
7.	Ciufecu D. Nasta moșt.	
8.	Caravede Gh. Langa	
9.	Condulimaș Gheorghe	
10.	Caraveli Zisi	
11.	Papagheorghe Atanase	actul neautentificat
12.	Varsami Stere Ecaterina	neautentificat
13.	Cavachi N. Ion moșt.	
14.	Carasimu Pr. Steriana	
15.	Hristu Nicolae	neidentificat
16.	Verioti Hristu Costea	neidentificat

- S.J.A.N. Constanța, fond Primăria orașului Ovidiu, dosar 39/1948, f. 29.

8.

Tabel nominal cu aromânii originari din Albania „recolonizați” în centrul Nisipari, județul Constanța

Nr. crt.	Numele și prenumele	Originar		Evacuat		Data stabilirii în centru	Nr. membrilor de familie
		Comuna	Țara	Comuna	Județul		
1.	Belu Vanghelia	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1941	3
2.	Barde Vanghele	Grabova	Albania	Cociumar	Durostor	1943	4

3.	Constantin C. Ion	Lunca	Albania	Cociumar	Durostor	1940	7
4.	Iordan St. Andrei	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1941	5
5.	Ilina M. Gheorghe	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1941	3
6.	Gare Toma	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	4
7.	Gare Simion	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	6
8.	Gare Petre	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	5
9.	Gara G. Grigore	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	3
10.	Gara Spiru Stavre	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	-
11.	Văduva Gare Duşa	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	2
12.	Ioga N. Petre	Moscopole	Albania	Cociumar	Durostor	1940	5
13.	Mangre Dumitru Andrei	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	8
14.	Mangri Nicola Tase	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	5
15.	Sarziu M. Lazăr	Stropani	Albania	Cociumar	Durostor	1940	6
16.	Târziu Nicolae	Stropani	Albania	Cociumar	Durostor	1940	5
17.	Târziu St. Ion	Stropani	Albania	Cociumar	Durostor	1940	5
18.	Târziu Namu	Stropani	Albania	Cociumar	Durostor	1940	8
19.	Văduva Truşi Topa	Grabova	Albania	Cociumar	Durostor	1940	4
20.	Iani Fila prin Haralambie Tone moşt.	Lunca	Albania	Cociumar	Durostor	1940	1
21.	Tone N. Vasile	Grabova	Albania	Cociumar	Durostor	1940	4
22.	Zoga Lambru	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	9
23.	Ciucea Vangheli	Grabova	Albania	Cociumar	Durostor	1940	6
24.	Sare T. Marina	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1941	2
25.	Gare Spiru Tache	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	2
26.	Mangri Mihail	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	2
27.	Tabase Lambru prin moşt. Maria Lambru	Lunca	Albania	Cociumar	Durostor	1940	1
28.	Tane Fana	Lunca	Albania	Cociumar	Durostor	1940	1

29.	Mangre Nicolae	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	8
30.	Gave S. Nicolae	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	2
31.	Mangu Pericla	Nicea	Albania	Cociumar	Durostor	1940	3

- S.J.A.N. Constanța, fond Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, dosar 61/1947, f. 1-13

BIBLIOGRAFIE

a) Fonduri de Arhivă

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța, fondurile:

Camera de Muncă Constanța, dosarele: 694, 695, 696, 732, 737, 2888, 8623.

Inspectoratul Cadastral Constanța, dosare: 320/1925-1940, 321/1942-1944, 799/1935-1942, 1110/1947-1948, 1230/1946-1948, 1449/ 1939-1949, 1452/1940-1941, 1462/1942-1943, 1468/1943-1947.

Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, dosarele: 1/1947-1948, 5/1947, 6/1947, 61/1947, 65/1947, 88/1947 și 89/1947-1948.

Prefectura județului Constanța, dosarele: 70/1940, 71/1940, 72/1940, 87/1940, 88/1941, 97/1941, 71/1942.

Primăria municipiului Constanța, dosarele: 69/1940; 75/1942

Primăria comunei Nisipari, dosarele: 11/1941, 12/1941 și 30/1948.

Primăria orașului Ovidiu, dosarele: 30/1942, 36/1948 și 39/1948.

b) Lucrări. Studii. Articole

Coman Virgil, *Considerații privind împrăștierea și încetățenirea meglenoromânilor în România în perioada interbelică*, în „Hrisovul”. Anuarul Facultății de Arhivistică, XIV, serie nouă, 2008.

Coman Virgil, *Meglenoromânii și Societatea Culturală „Meglenia” în perioada interbelică. Repere arhivistice*, în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, vol. I (coord. Stela Cheptea), Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009.

- Coman Virgil, *Conștiința apartenenței la românitate a aromânilor din Constanța reflectată într-un document din arhivele județene*, în „Cronica metropolitană”, II, nr. 11, septembrie 2009.
- Cușa Nicolae, *Aromânii (Macedonenii) în România*, Editura Muntenia, Constanța, 1996.
- Cușa Nicolae, *Macedo-aromânii dobrogeni. The Macedo-Aromanians in Dobrudja*, Traducere autorizată în limba engleză de Otilia-Cristina Pacea (ediție bilingvă română-engleză), Editura Ex Ponto, Constanța, 2004.
- Dumitrașcu Gheorghe, *File de genealogie macedo-română. Familiile Valaori și Bănică*, în *Perenitatea vlahilor în Balcani. Istorie și civilizație aromânească, ediția a V-a, 28-29 august 1999*, Editura Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1999.
- Dumitrașcu Gheorghe, Gheorghe Lavinia-Dacia, *Noi contribuții la genealogia familiilor de macedo-români, Valaori și Bănică din satul Nisipari, județul Constanța*, în *Perenitatea vlahilor în Balcani. Istorie și civilizație aromânească, ediția a VI-a, 25-26 august 2000*, Editura Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 2000.
- Hagigogu T. Steriu, *Emigrarea aromânilor și colonizarea Cadrilaterului*, Tip. „Române Unite”, București, 1927.
- Hâciu N. Anastase *Aromânii. Comerț. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizație*, Ediția a II-a, îngrijită de Dumitru Stere Garofil, Editura Cartea Aromână, Constanța, 2003.
- Lascu Stoica, *Împroprietărirea românilor balcanici în Cadrilater*, în „Dosarele istoriei”, V, nr. 1 (65), 2002.
- Lascu Stoica, *Românii balcanici în Dobrogea (Până la Primul Război Mondial)*, în *Omagiu istoricului Constantin Bușe* (coord. Horia Dumitrescu), Editura Pallas, Focșani, 2004.
- Lascu Stoica, *De la populația romanizată la vlahi/aromâni/români balcanici*, în „Studii și articole de istorie”, nr. LXX, 2005.
- Lascu Stoica, *Așezarea românilor balcanici în sudul Dobrogei (1913-1940) – cauze, împrejurări, efecte*, în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, vol. I (coord. Stela Cheptea), Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009.
- Mateescu Tudor, *Aromânii în Dobrogea înainte de 1877*, în „Revista Arhivelor”, LXX, vol. LV, nr 1/1993.
- Muși Th. Vasile, *Un deceniu de colonizare în Dobrogea Nouă (1925-1935)*, Lucrare publicată sub auspiciile Soc. de Cultură Macedo-Română, București, 1935.
- Noe Constantin, *Colonizarea Cadrilaterului* în „Sociologie Românească”, III, nr. 4-6, 1938.

- Pindean Alex [Stoica Lascu], *Petru Vulcan – animator al vieții spirituale din Dobrogea*, în „România de la Mare”, I, nr. 2/special, 1992.
- Saramandu Nicolae, *Studii aromâne și meglenoromâne*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2003.
- Stanciu Marin, Răducănescu Aurelia, Iacob Maria, *Îndrumător în Arhivele Statului Județul Constanța. Îndrumătoare arhivistice 13*, D.G.A.S. din R.S.R., București, 1977.

IV. CONSIDERAȚII ETNOGRAFICE PRIVITOARE LA ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ

Dr. Maria MAGIRU

Director – Muzeul de Artă Populară Constanța

Cercetarea științifică a identității popoarelor a început abia în secolul al XIX-lea, sub influența curentului romantic, care aducea în lumina tiparului imensa bogăție și frumusețe a folclorului literar, făcând din cultura tradițională stindardul luptei de eliberare a etniilor oprite în fruntariile imperiilor.

Formă perfectă de limbaj pictural, fotografia, alăturându-se tiparului, a devenit o neprețuită unealtă de cercetare științifică, dezvăluind lumii secolului al XIX-lea frumusețea arhitecturii tradiționale și a obiectelor create de meșterii satelor, pitorescul costumelor populare, scene din viața unor colectivități rurale și trăsăturile specifice diverselor etnii, immortalizate în expresivele portrete fotografice ale vremii.

La numai zece ani după apariția cinematografului, frații Miltiade și Ienache Manachia au pus filmul în slujba cauzei aromânilor din Pind, înregistrând între anii 1906-1911, scene din viața locuitorilor din Avdela, Veria și alte zone ale Macedoniei grecești, prețioase documente aflate azi în arhivele din Grecia, Republica Macedonia și România.

Preocupările sistematice pentru cunoașterea și analiza fizionomiei morale și culturale a popoarelor au dat naștere unor științe precum sociologia, etnografia, etnolingvistica, psihologia, care s-au dezvoltat în perioada apariției statelor naționale, pe cenușa fostelor imperii dezintegrate de prima conflagrație mondială a secolului XX, izbucnită în Balcani, „butoiul de pulbere al Europei”.

Spre deosebire de alte arii geografice ale continentului, Peninsula Balcanică prezintă o compoziție etnică extrem de variată, întâlnindu-se în anumite zone, așezate unele lângă altele, sate grecești, aromâne, slave, albaneze, turcești sau mixte, pe teritoriul fostului Imperiu Roman de Răsărit și apoi al Imperiului Otoman dându-și întâlnire, de-a lungul istoriei, diverse neamuri și civilizații din Orient și din Occident, din nord și din sud.

Structura geografică predominant muntoasă, condițiile economice și politice au contribuit din plin la deplasări masive și repetate de populații,

nepermițând popoarelor să-și mențină individualitatea etnografică în limite teritoriale foarte precise.

Asupra aspectelor legate de originea aromânilor, (macedoromânilor), asupra limbii vorbite de ei, cât și a legăturilor ce le au cu românii nord-dunăreni, s-au exprimat condeie avizate, aparținând mai multor discipline umaniste.

Demersul nostru științific urmărește cercetarea etnografică a dezvoltării formelor de cultură materială și spirituală ale aromânilor, aflate de-a lungul istoriei în contact cu diferitele forme de cultură ale popoarelor învecinate (greci, albanezi, sârbi, bulgari, turci), cât și cu cele asemănătoare ramurii familiei latinității nord-dunărene, facilitate de mobilitatea impusă de viața pastorală, cărăușie și negoț, ce-au constituit ocupațiile de bază ale comunității aromânești.

Dacă lucrările cu caracter istoric și lingvistic sunt numeroase, asupra aromânilor aplecându-se, cu dăruire și pasiune, mulți cercetători erudiți, unii dintre ei fiind chiar de origine aromână, în schimb cele consacrate aspectelor etnografice se reduc, în timpuri îndepărtate, la cronicarii și istoricii bizantini, mai târziu, la relatările unor călători străini care au vizitat în cursul secolelor XVII, XVIII și XIX, ținuturile locuite de aromâni, iar în prima parte a secolului al XX-lea, la operele fundamentale ale învățaților Th. Capidan și Tache Papahagi.

Prin prezentul studiu încercăm să aducem o serie de informații și date de natură etnografică care să consolideze argumentele istoricilor și lingviștilor.

În cercetarea problematicii legate de aromâni am pornit de la analiza informațiilor bibliografice, cât și de la observarea directă, nemijlocită a realității etno-lingvistice, prin efectuarea anchetelor de teren o dată, în satele cu populație aromânească din zona Constanței și apoi în Albania.

Comunitatea aromânească fărșerotă se prezintă ca o unitate organică de viață, ce îmbracă unele aspecte particulare, specifice, determinate de un complex de factori, dar și unele trăsături generale, comune aromânilor de pretutindeni, aspecte ce vor fi subliniate de prezentul studiu.

S-a urmărit interdependența formelor de cultură în măsura în care acestea reflectă desfășurarea modului tradițional de viață al comunității fărșerote, constituind o bază pentru noi deschideri științifice.

Considerații de ordin istoric și lingvistic

Generația instruită după cel de-Al Doilea Război Mondial, când nu mai existau școli și biserici românești în Peninsula Balcanică, a ajuns să

aibă despre aromână doar cunoștințe reduse, devenind bilingvă: aromâna vorbită și limba oficială (greaca, de exemplu) ca limbă scrisă și vorbită.¹

„Macedoromânii” cum i-a denumit Th. Capidan în 1937², sau „macedovlahi” cum a propus acad. Matilda Caragiu-Marioțeanu³, sunt cunoscuți azi în statele balcanice sub denumiri și epitete precum: „vlahi” și „cuțo-vlahi” în Grecia; în Republica Macedonia cu numele oficial de „vlasi”, iar în presă și cărți „macedono-vlasi” sau „vlaho-macedoni”.

Cu excepția Republicii Macedonia, nici o altă țară balcanică nu recunoaște existența acestei etnii, iar numărul aromânilor poate fi doar aproximativ. Dacă în perioada antebelică ei reprezentau 21% din populația Greciei, astăzi statistica oficială ne dă cifra de 98% greci și 2% alte etnii, conform reputatei publicații americane „The World Almanac”, 1997.⁴

Ce s-a întâmplat cu cei 21% macedoromâni de au putut încăpea în cele doua procente de turci, albanezi, slavi și alte etnii aflate azi în Grecia, deci un total de 210.571 „străini” la o populație de 10.528.594 locuitori?

R.F. Iugoslavia (în 1992, înainte de desprinderea Croației, Sloveniei, Macedoniei, Bosnei și Herțegovinei) avea 10.614.558 locuitori, dintre care 63% sârbi, 14% albanezi, 6% muntenegreni. Ne întrebăm ce sunt ceilalți 13% nenominalizați?

Datele din 1997 ne dau pentru Albania 3.249.136 locuitori dintre care 95% albanezi, 3% greci și 2% alte etnii, dar unele publicații, mai ales grecești ne informează (din considerente politice) despre existența în Albania a unei populații de aproximativ 250.000 până la 300.000 de Vlahi, pe care îi numesc „greci vlahofoni”.⁵

Bulgaria cu o populație de 8.612.757 locuitori, are 85% bulgari, 8,5% turci și 6,5% alte etnii.

Dintre republicile desprinse din Iugoslavia, Macedonia cu 2.104.035 locuitori, declară 65% macedoneni și 22% albanezi, principalele limbi vorbite fiind macedoneană, albaneză, turcă și sârbo-croată.⁶

Nicăieri nu apare menționată, în aceste statistici vehiculate pe tot globul, etnia aromână sau macedoromână.

Cercetătoarea Matilda Caragiu-Marioțeanu atrăgea atenția, în al său

¹ Mihaela Bacu, *Între aculturare și asimilare. Aromânii în secolul al XX-lea*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, coordonator Neagu Djuvara, București, 1996, p. 162.

² Th. Capidan, *Les Macedoroumains. Esquisse historique et descriptive des populations roumaines de la Peninsule Balcanique*, Bucarest, 1937.

³ Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Un dodecalog al aromanilor*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 177.

⁴ Apud *The World Almanac and book of facts*, Mahwah, New Jersey, 1997, p. 769.

⁵ Mihaela Bacu, *op. cit.*, p. 167.

⁶ Apud *The World Almanac...*, p. 795.

„Dodecalog” al aromânilor, asupra confuziei ce o produce utilizarea termenului Macedonia/Makedonia, ca și a adjectivului macedonean/makedonski: „A da numele Makedonia unei republici slave create după război și care are frontieră cu o provincie grecească... care se numește tot Makedhonia, înseamnă a crea confuzie...”⁷

Aceasi confuzie o produce și folosirea termenului „limbă macedoneană” în „The World Almanac” (1997).⁸

Considerații de ordin etnografic

Sub Comneni, vlahii, care dețineau mii de turme, s-au bucurat de o serie de libertăți, coborând pentru iernatic în câmpiile Macedoniei și, mai cu seamă, în Turcia, denumită de Homer „mama oilor”, și ajungând cu turmele până în Asia Mică în căutare de pășuni grase.⁹

Autorii bizantini au furnizat, uneori, date succinte asupra unor piese ce făceau parte din costumele aromânesce. Astfel, în secolul al XII-lea, poetul boem Ptochprodemos, de la curtea Comnenilor, se arăta uimit de polifuncționalitatea unui element de port, numit, capă, ce servea când de cojoc, când de plapumă, când de cămașă.¹⁰

Brânzeturile, ca și țesăturile de lână, prelucrate de femeile aromâne, erau foarte căutate și apreciate în Bizanț. Astfel, în veacul al XIV-lea, poetul Manuel Philes, va solicita una din acele țesături groase de lână, cu care se îmbrăcau ciobanii din Tracia, iarna când era foarte frig, probabil sarica (sarca), cuvânt de origine latină, cum denumește Tache Papahagi acest cojoc lung din blană, o piesă nelipsită din costumele păstoresce.¹¹

Manuel Philes descrie tunsul oilor și toate operațiile legate de prelucrarea lânii.

Cronicarul bizantin, de o mare erudiție, Nichita Choniates, ce-a îndeplinit numeroase funcții în ierarhia oficială a Constantinopolului, una dintre ele fiind și aceea de reprezentant al curții imperiale și însoțitor al împăratului Isaac Anghel la expedițiile armatei bizantine împotriva vlahilor balcanici, a fost de nenumărate ori martor ocular, descriind evenimentele petrecute în timpul vieții sale, confirmate și de alte izvoare contemporane, franceze, italiene și germane.

⁷ Matilda Caragiu-Marioțeanu, *op. cit.*, p. 177-178.

⁸ Apud *The World Almanac...*, p. 737.

⁹ George Murnu, *Românii din Bulgaria medievală*, în *Memoriile Secțiunii Literare*, seria III, tomul IX, mem. 4, București, 1939, p. 16.

¹⁰ Apud Petre S. Năsturel. *Vlahii din spațiul bizantin și bulgăresc până la cucerirea otomană*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 71.

¹¹ *Ibidem*, p. 71-72.

Choniatos ne-a lăsat portretul unui vlah balcanic, cu o rezistență etnică aparte, așezat în fața tuturor intemperiilor istorice, oțelit în asprile vieții, „înfundat în piei de oaie”, cu picioarele acoperite de lână și de cârpe grosolane”. (Cronicarul bizantin se referă, probabil, în acest text – așa cum subliniază savantul Petre S. Năsturel – la încălțările tradiționale, compuse din obiele și opinci, pe care le purtau păstorii aromâni, piese ușoare și adecvate drumurilor lungi, obositoare, parcurse de aceștia.)¹²

Într-o scrisoare a arhiepiscopului Dimitrie Chomatianos de Ohrida este menționată o piesă textilă, specifică populației aromânești până în zilele noastre, și anume cerga: „o pătură de păr de ied numită în limba barbară tzerga”, pe care înalta față bisericească o cumpărase de la un vlah din Orhid.

Cergile de oaie se țes și astăzi de femeile aromânce dobrogene, poartă un nume aromânesc „flukata”, provenit din latinul floccus (smoc de lână). Ele se întrebuițau de către aromâni la căptușitul corturilor în care locuiau pe timpul verii. Se confecționau din lână groasă, de calitate superioară, cu fir lung și lucios. În cursul operației de țesut, se trăgeau firele în vederea realizării mițelor.

Asemănarea dintre căciula tradițională și forma unor adăposturi aromânești le-a dat locuitorilor acestora numele de Katsulophaneremtai.¹³

În ceea ce privește locuințele, izvoarele bizantine menționează termenul kasai – latinul casa, aromânescul și românescul casă – al vlahorinhiților.¹⁴

Choniatos vorbește cu dispreț despre așa-numitele hopogee – locuințe semi-îngropate, afirmând că aromânii din Bulgaria locuiau – ca de altfel și unii români din Câmpia Bărăganului – în bordeie, acoperite cu stuf și pământ, amintite și de Herodot, în legătură cu șesurile scitice.¹⁵

Formarea statelor medievale slave a avut drept consecință o mai pregnantă diferențiere din punct de vedere lingvistic și etnic a populațiilor care locuiau în Balcani: vlahi, sârbi, croați, bulgari, albanezi. Conviețuirea lor îndelungată, pe același teritoriu, a dus însă și la o serie de interferențe culturale, la unele asemănări, condiționate de același mediu, de același climat de aceleași condiții sociale și economice. Numai stabilind natura și durata raporturilor dintre aceste etnii, putem înțelege însemnătatea rolului elementului aromânesc în evoluția generală a Balcanilor, deoarece vlahii n-au format niște enclave izolate și restrânse, ci ei s-au constituit în mari comunități, conservatoare și bine organizate, cu o identitate aparte, distinctă,

¹² *Ibidem*, p. 72.

¹³ *Ibidem*, p. 72-73.

¹⁴ *Ibidem*, p. 73.

¹⁵ *Ibidem*.

reuşind să-şi păstreze intact caracterul etnic, limba, îmbrăcămintea, tradiţiile şi obiceiurile.

Faptul că erau preocupaţi ca atare reiese şi dintr-o serie de documente ce îi aveau în vedere doar pe ei şi care reflectă ocupaţia de căpetenie a acestei populaţii şi obligaţiile ce decurgeau din practicarea ei. Astfel, actul emis în 1313-1318 de cancelaria regelui sârb Ştefan Milutin, în favoarea mănăstirii Banja (la nord de Mitroviţa), menţionează pentru prima oară legea vlahilor (*zakon Vlahom*).

Conform acestei legi, vlahii aveau obligaţia să plătească, în fiecare an: „... o oaie cu mielul ei şi o a doua, stearpă, din cincizeci... Iar voinicii (*voinik*) care nu trebuie să toarcă lâna pentru mănăstire, să dea haine, şi atât voinicul cât şi călătorul (*kielator*) vor trebui să ducă turmele la păscut şi să tundă lâna, iar voinicul îi va păzi pe ciobani. În caz de vreme proastă, voinicii şi călătorii să ducă (totuşi) oile la păscut...”¹⁶

În acest document găsim menţionate cele două categorii fundamentale ale populaţiei vlahice: „voinicii”, oameni înarmaţi cu un statut privilegiat, care îi păzesc pe ciobani, ca să nu fie prădaţi, şi „călătorii”, chervanagii specializaţi în transportul şi desfacerea produselor la distanţe mari.

Teritorii locuite de un număr considerabil de aromâni vor intra în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în frontierele noului Imperiu otoman, condiţiile de viaţă ale acestora îmbunătăţindu-se ca urmare a scutirii de impozite şi a acordării de privilegii. Astfel, ei şi-au păstrat organizarea autonomă în schimbul serviciului militar în armatele imperiale sau pe loc.

La începutul secolului al XVII-lea, o bună parte a vlahilor din Imperiul otoman îşi pierde statutul privilegiat de voinici sau de armatoli, primul loc fiind luat acum de „călători” (de conducătorii de caravane) şi de comercianţi.

Necesitatea de a-şi desface, la început, produsele activităţii lor: lâna, brânzeturi, piei, seu, iar mai târziu şi ale altora, i-a îndemnat pe păstori aromâni să-şi facă din negoţ o a doua meserie.

Înzestraţi cu un puternic spirit de observaţie, păstori, în peregrinările lor cu turmele de oi, constatau abundenţa sau dimpotrivă lipsa anumitor categorii de obiecte, ieftinătatea sau scumpetea din unele zone, comparativ cu situaţia de la ei de acasă, apreciind diferenţa de preţuri şi avantaje pe care ei puteau să le aibă ca intermediar în comerţul cu aceste produse.

Transportul cu caravanele (cărvănăritul) a constituit o altă sursă importantă de câştig pentru unii dintre aromâni. Dacă în prima fază se poate vorbi de un comerţ ambulant, practicat paralel cu păstoritul pe

¹⁶ Apud Matei Cazacu, *Vlahii din Balcanii Occidentali (Serbia, Croaţia, Albania, etc.) Pax ottomanica (secolele XV-XVIII)*, în vol. *Aromânii...*, p. 85.

distanțe mari, uneori de-a dreptul impresionante, începând cu secolul al XVII-lea, dar mai ales în cel de al XVIII-lea, aromânii preiau în proporții mari, comerțul internațional pe cale terestră și pe mare, în special pe coasta orientală a Adriaticii.

Orașul cel mai prosper se afla în interiorul Balcanilor, și anume Moscopole, actualul târgușor albanez Voskopoje, nu departe de Corcea¹⁷ oraș pe care un foarte bun cunoscător și cercetător al istoriei și culturii aromânilor, Valeriu Papahagi, îl considera „metropola comercială și culturală a românimii balcanice”.¹⁸

Despre acest centru, extrem de important pentru întreaga viață economică și culturală a aromânilor (avea o școală superioară, o Academie, o tipografie, 72 de biserici, bresle, palate de marmură, corporații, bănci, locuințe – palate, fântâni), Pouqueville menționa că ar fi avut, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, o populație cuprinsă între 40.000-60.000 de locuitori, cifră corectată, ulterior, de cercetători, ca de exemplu Max Demeter Peyfuss, care consideră numărul de 20.000 de locuitori mai aproape de realitate. Faptul că, la începutul secolului al XIX-lea, se mai puteau vedea, totuși ruinele a 22 de biserici și marea mănăstire Prodomos situată în afara zidurilor, susține, în mare parte, afirmațiile consulului francez.¹⁹ În prezent mai există 7 biserici (unele în ruină, câteva în stare de funcționare). Iar fostul mare centru este astăzi un sat cu câteva mii de locuitori.

Dezorganizarea administrativă a Imperiului otoman, distrugerea orașului Moscopole, îngreunarea vieții acestor munteni, obișnuiți să trăiască în deplină libertate și mișcare, a accelerat procesul de emigrare a aromânilor, care începuse, în fapt, înainte cu un secol.

Despre soarta orașului Moscopole au rămas și informațiile furnizate de ex-consulul Franței la Salonic, E.M. Cousinerz, în perioada 1786-1793, și apoi, din nou, în 1814, mărturii contemporane aproape cu evenimentele tragice petrecute acolo: „În zilele noastre orașul Voskopolisse se îmbogățise prin comerțul său cu Germania. Locuitorii clădiseră în el case foarte frumoase, dar un pașă din Albania despre care mi s-a spus că era tatăl lui Ali, pașa din Ianina, atacând și jefuind acest oraș, negustorii s-au împrăștiat: ei sunt acum răspândiți în Banat, în Ungaria, în diferite orașe din Macedonia, și mai ales la Serres, unde Ismail bei i-a primit bine. Nu mai există astăzi

¹⁷ Apud Neagu Djuvara, *Diaspora aromână în secolele XVIII și XIX*, în vol. *Aromanii*, p. 101.

¹⁸ Ilie Bădescu, *Poporul român între catastrofă și genocid*, în vol. *Perenitatea vlahilor*, Edit. Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1995, p. 9.

¹⁹ Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 101.

la Voskopolis decât ruine și cabane în care locuiesc urmașii, toți săraci, ai acestui neam...”.²⁰

După ruinarea orașului Moscopole, familii bogate de negustori aromâni, grupate în mari „companii”, se stabilesc la Viena, Pesta sau la Bratislava, la Leipzig iar cele sărace în Macedonia și Serbia, acestea din urmă ocupându-se în continuare, cu comerțul ambulant, efectuat cu căruțe, catări sau măgari.

În Transilvania, negustorii aromâni sunt atestați începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Aici, ei s-au organizat în companii comerciale, în cele mai importante centre comerciale, cum erau Sibiul și Brașovul, cei mai mulți dintre aromâni provenind din Macedonia, pe care o părăsiseră din cauza haraciului turcesc și al creditorilor.²¹

Spre Principate, s-au îndreptat, mai ales, aromâni de origine epirotă, veniți prin Veneția, la sfârșitul secolului al XVI-lea și la începutul celui următor pentru a scăpa de presiunea stăpânirii turcești care devenise, între timp, apăsătoare.

Pouqueville i-a cunoscut pe faimoșii vlahi chiariagii (caravanieri) din Epir, care efectuau transporturile de marfă și de călători până la Constantinopol și la București, ei asigurând, totodată, și serviciile de poștă.²²

Domniile fanariote, de mai târziu, le-au fost favorabile, mulți emigranți de origine aromână reușind să pătrundă în clasa suprapusă și să contribuie la formarea burgheziei române.

Acest lucru nu înseamnă, cătuși de puțin, că aromânii nu aveau conștiința propriei lor identități etnice, aspect semnalat de Cousinerz care, vizitând de mai multe ori regiunile unde ei trăiau, sublinia următoarele: „... acolo (în Munții Pindului) se mai găsesc în număr mare; limba lor împiedică să nu fie luați în seamă; ei vorbesc încă latina, și dacă-i întrebi, din ce națiune sunteți? Ei răspund cu mândrie Rumân”.²³

În familie, ei vorbeau dialectul aromân. Un alt criteriu de recunoaștere a originii era calificativul sau porecla Vlahos=Vlahul, adăugate la nume sau prenume, precum și locul de baștină al familiei respective.

Mormintele fastuoase din piatră, ridicate de aromâni, în Balcani, pentru familiile lor, sau pietrele funerare din țările Europei centrale care indică, un

²⁰ *Ibidem*, p. 102.

²¹ Cf. Mihai Bucovală, *Câteva date referitoare la case de comerț aromâne și importurile lor în secolele XVIII și XX*, în vol. *Perenitatea vlahilor...*, p. 77.

²² Victor Papacostea, *Tradiții românești de istorie și cultură*, București, Editura Eminescu, 1996, p. 285.

²³ Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 111.

loc de naștere, constituie de asemenea, repere prețioase în stabilirea originii aromâne.²⁴

Unul dintre învățații care ne-au lasat lucrări de referință asupra aromânilor a fost Theodor Capidan, care i-a recunoscut personal, în urma călătoriei întreprinse la începutul secolului al XX-lea, în regiunile populate de ei.²⁵

A coroborat datele culese personal, în decursul cercetărilor de teren, cu marea bogăție de informații, lăsate de numeroși călători și învățați ce-au stăbătut în cursul secolelor XVII, XVIII și XIX, satele și orașele locuite de aromâni: englezii, Thomas Herbert, George Wheler, doctorul Sibthorp, William Martin Leake, Henry Holland; după care au venit cei de origine franceză: F.C.H.L. Pouqueville, arheologul L. Heuze, Francisc Lenormant, urmași apoi de alți învățați: Lejean, Jovan Cvijic, L. Schultze, Gustav Weigand etc., unii dintre aceștia menționați deja în paginile anterioare.

Theodor Capidan ne-a oferit o viziune de ansamblu asupra originii, a limbii, a locurilor de baștină ale aromânilor, precum și asupra aspectelor legate de civilizația și cultura populară aromânească: organizarea vieții păstorești (modul de construcție al stânelor, specializate ciobanilor, traiul, hrana și îmbrăcămintea lor, prepararea produselor lactate, obiceiurile păstorești, legate de ciclul vieții și de marile sărbători de peste an); operațiile de prelucrare a lânii și transformarea acesteia în piese de îmbrăcămintă și în țesături; terminologia și etimologia obiectelor și a produselor realizate de aromâni.

Lucrările sale rămân opere de referință, fără de care cunoașterea și înțelegerea modului tradițional de viață și a rolului jucat de elementul aromânesc în istoria și cultura sud-estului european nu ar fi posibilă.

Ocupația de bază – păstoritul – a populației de origine aromână din Peninsula Balcanică, așa cum au subliniat-o toți cei care au cercetat-o a fost în mare măsură condiționată și favorizată de relief extrem de variat, cu o vegetație bogată, cât și de climă (la șes, călduri mari în timpul verii și ierni dulci, la munte veri răcoroase și ierni aspre, geroase).

Așezările păstorilor aromâni, ridicate pe înălțimi de munte, în apropierea pădurilor seculare și a apelor curgătoare, izolate de marile artere de comunicații, le ferea de atacurile la care erau supuse locuințele celorlalte

²⁴ *Ibidem*, p. 112.

²⁵ Th. Capidan, *Românii nomazi. Studiu de viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926; Idem, *Macedoromânii. Vechimea și însemnătatea lor istorică în Peninsula Balcanică. Originea macedoromânilor*, în *Memoriile Secțiunii Literare*, seria III, tomul IX, mem. 2, 1939; Idem, *Macedoromânii. Etnografie. Istorie. Limbă.*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1942.

populații, le garanta aromânilor libertatea de mișcare pe mari spații, dându-le totodată posibilitatea de a-și păstra identitatea etnică și lingvistică.

Referindu-se la această caracteristică fundamentală a așezărilor aromânești, geograful german L. Schultze scria: „Aromânii au făcut să răsară așezările de înălțime, de o curățenie exemplară, ordine și adesea bunăstare, așa cum sunt oazele în deșert”.²⁶

Față de iobagii de la șes, numiți „raia”, situația aromânilor – sublinia Th. Capidan – a fost cu mult mai bună.²⁷

De aici, din regiunea Pindului, aromânii s-au deplasat cu turmele în răsăritul și în nordul Greciei. Despre păstorii așezați pe muntele Olimp, germanul Gustav Weigand, care i-a cercetat în anul 1888, afirma că ei au venit de la șes, din Tesalia.

Aromânii se găseau în număr mare și în apropierea Salonicului, oraș numit în graiul aromânesc – sublinia Capidan – Sărună, ce reproduce vechea lui denumire romană Salona. În vestul Salonicului, exista un alt grup de păstori aromâni veniți din Albania.²⁸

Deosebit de mobili erau și aromânii din zona muntelui Gramostea, o prelungire a Pindului, care practicau păstoritul semi-nomad, din Macedonia și până în Câmpia Salonicului și ținutul Meglenului, ajungând până la râul Vardar. Alți păstori se îndreptau spre muntele Murihova, unde se întâlneau cu păstorii fărșeroți.

Toamna, grămoștenii își mânau oile la iernat la Marea Neagră sau de-a lungul Dunării, unde se întâlneau cu românii nord-dunăreni. Puteau fi văzuți pe Valea Moravei sau în Stara Planina, ramificația apuseană a Balcanilor din Serbia.

Grămoștenii practicau pe lângă păstorit, meșteșugurile și comerțul, orașul Gramostea cu 40.000 de locuitori, fiind la fel de vestit ca și centrele urbane ale aromânilor din estul Albaniei: Șipoca, Bitcuchi și Moscopole.²⁹

Referindu-se la așezările urbane, Jovan Cvijic remarca că acestea sunt situate, la fel ca și satele, la altitudine mare, oferind locuitorilor un confort asemănător cu cel din Occident: „Ei [aromânii] trăiesc în orașe care sunt mai sănătoase din toate câte se află în Peninsula Balcanică. Aceste orașe sunt la o înălțime mare și pe pozițiuni frumoase; ele sunt așezate de obicei pe povârnișurile munților greu de urcat. Casele și prăvăliile sunt clădite din piatră și cele mai multe acoperite cu piatră. Ele sunt clădiri frumoase cu interiorul aranjat ca în Europa Centrală.”³⁰

²⁶ Cf. Ilie Bădescu, *op. cit.*, p. 10.

²⁷ Theodor Capidan, *Macedoromanii*, p. 11.

²⁸ *Ibidem*, p. 15.

²⁹ Idem, *Romanii nomazi*, p. 61 și p. 66.

³⁰ *Ibidem*, p. 132-133.

Făcând o deosebire netă între semi-nomadism și transhumanță, Th. Capidan afirma, pe bună dreptate că, păstoritul transhumant, care este și cel mai vechi, și care constă într-o pendulare periodică, împreună cu turmele, în căutare de pășuni grase, între două regiuni cu climat deosebit; munteșes, le-a fost caracteristic păstorilor aromâni. Dacă o parte din bărbați mergeau cu oile la păscut, ceilalți rămâneau acasă, împreună cu femeile, îndeletnicindu-se cu munca câmpului sau cu alte meserii.³¹

Numai atunci când primejdii mari le amenințau libertatea unii dintre păstori (cei din Albania, mai ales, din ramura fărșeroților) se mutau, conduși de celnik, împreună cu întreaga față (familiile dintr-un sat cu tot avutul lor mișcător), în altă regiune, practicând un tip de viață seminomad.

O serie de termeni – precizează Th. Capidan – cum ar fi latinescul *callis-is*, din care derivă cuvântul românesc *cale* și care înseamnă potecă care duce peste înălțimile dealurilor și munților: drum pentru vite care sunt mânate la păscut, drum care duce la pășune”; cuvântul *cărare*, de origine latină *carraria*, un derivat al unui *carrum*, care inițial, era drumul pe unde mergeau carele, ca și cuvântul *car*, tot de origine latină, conservate la aromâni, constituie argumente forte care probează vechimea îndeletnicirilor lor: păstoritul și cărvănăritul.³²

O sursă importantă de câștig – releva și Th. Capidan – a constituit-o transportul cu caravanele a cărei vechime era tot așa de mare ca și aceea a păstoritului. Aromânii au acoperit transportul de mărfuri și călători, de pe întreg cuprinsul Peninsulei Balcanice, spre principalele porturi: Valona, Durazzo și Ragusa.

Th. Capidan menționează cele trei căi importante, pe care le străbăteau chervanagii aromâni: Via Egnatia, faimoasa șosea romană ce lega Marea Adriatică de Constantinopol, apoi drumul care mergea de-a lungul Văii Morava-Vardar unind Belgradul cu Salonicul și un al treilea drum, cel militar care lega Constantinopolul de Niș prin Adrianopol și Filipopol.

În interiorul Peninsulei Balcanice, cele mai importante târguri erau la Perlepe (Pârleap), Serres, Cavala, Drama, Larisa, Lăsun, etc.

În ceea ce privește locuințele, aromânii își ridicau, în apropierea călivelor (colibelor), case temeinice din piatră, cu acoperișuri în patru ape, acoperite cu țiglă, luând astfel naștere sate înfloritoare și chiar orașele.

Comparația pe care călătorul englez Willian Martin Leake o face între satele aromânești din Pind, compuse din case solid construite, extrem de curate și cele mai înfloritoare orașe din Grecia, este extrem de relevantă pentru bunăstarea economică a aromânilor.³³

³¹ *Ibidem*, p. 14-16.

³² *Ibidem*, p. 37-38.

³³ *Idem*, *Macedoromanii*, p. 32.

Casele lor, prevăzute cu etaj, cuprindeau mai multe încăperi. Planul parterului, alcătuit dintr-o sală de mijloc și două încăperi, situate de-o parte și de alta a sălii, este cel clasic, întâlnit pe întreg spațiu locuit de români. Într-una din camerele laterale se află scara ce duce la etaj. Casele erau lipite de cerdacuri sau pridvoare deschise și aceasta pentru a se putea face față atacurile nedorite venite din afară.

În sala, aflată la parter, era amplasat, de regulă războiul de țesut. Camerele laterale serveau pentru depozitat diverse produse și obiecte, iar cele de la etaj erau destinate dormitului. Una sau două dintre ele se țineau curate pentru oaspeți.

Impresionat de curățenia și de bogăția țesăturilor ce decorau interiorul locuinței aromânești, profesorul german Gustav Weigand sublinia: „Pardoseala camerelor este întotdeauna bine curățată. Covoare frumoase, broderii și chiar perdele împodobesc camerele lor...”³⁴

Potrivit afirmațiilor furnizate de Th. Capidan, păstorii care pendulau în căutarea pășunilor, mutându-și locuințele, de mai multe ori, în intervalul unei singure veri, trăiau în colibe sau în corturi. Mai multe colibe alcătuiau un cătun.

Interesant este modul ingenios, simplu, de construcție al colibelor, descris de Th. Capidan: din crengi de lemn împletite cu paie, coliba având lungimea de 5-6 metri în diametru. Pereții aveau o grosime ce nu depășea 15 cm. Coliba se utiliza numai pe vreme rea; păstorii obișnuiau să mănânce și să se odihnească în aer liber, pe timp frumos.

Cortul se confecționa, pentru a rezista intemperiilor, dintr-o țesătură impermeabilă de lână, amestecată cu păr de capră. Interesantă este precizarea pe care o face Th. Capidan în legătură cu ornamentica acestei piese textile. Ea se împodobește cu un semn distinct pentru fiecare sat. Cortul se fixa pe pământ cu țărui la cele patru colțuri.

În ceea ce privește organizarea socială, politică, culturală și religioasă, fundamentul acestuia îl constituia familia, întemeiată pe legături de rudenie și de interese economice. Mai multe familii înrudite, între 50 până la 200 pentru vremurile mai îndepărtate, alcătuiau o fălcă (cuvânt de origine latină), ce era condusă de către un celnic.

Analizând temeinic cauzele care au dus la decăderea păstoritului și a celorlalte îndeletniciri specifice aromânilor (comerțul și chervănitul), Th. Capidan enumera, printre acestea, în primul rând războaiele devastatoare ruso-turce, apoi războiul din 1877 în urma căruia Tesalia a fost anexată Greciei, fapt ce va avea consecințe nefaste asupra modului tradițional de

³⁴ *Ibidem*, p. 34.

viață al populației aromânești. Impozitele grele ca și taxele de frontieră între Turcia și Grecia i-au ruinat, treptat, pe păstorii și negustorii aromâni.

Condiții mai prielnice – sublinia Th. Capidan – au avut păstorii din Pind, Gramoste și Albania care la sfârșitul secolului al XVIII-lea, s-au mutat cu turmele în Macedonia și în Tracia, continuându-și străvechea ocupație, păstoritul, până la războaiele balcanice (1912, 1913). La câțiva ani, însă, după aceste războaie, o mare parte a păstorilor aromâni a fost nevoită să se lase de această îndeletnicire. Deposedati de livezile și de munții bogați în pășune, necesare existenței turmelor lor, în urma venirii masive a refugiaților greci din Asia Mică, începând cu anul 1922, ei au fost obligați să-și vândă oile, caii și catării și să emigreze. Cei care au rămas pe loc, reprezentând câteva sute de mii, au continuat să ocupe aceleași locuri, ca și strămoșii lor: Epirul, Tesalia, Albania și Macedonia.³⁵

Un alt învățat care i-a cercetat pe aromâni, în perspectivă interdisciplinară, îmbinând informațiile a mai multor științe cu datele culese personal în cursul numeroaselor sale peregrinări folclorice, etnografice și dialectale, în toate ținuturile locuite de aromâni a fost marele filolog Tache Papahagi. Mănat de pasiunea și dăruirea omului de știință, dar și de puternice sentimente patriotice, de a-și aduce contribuția la lămurirea multiplelor aspecte legate de etnia din care el însuși făcea parte, Tache Papahagi a îmbinat magistral teoria cu realitatea socială pe care a cunoscut-o mai bine ca oricare altul, lăsându-se opere de referință, ce pot servi de model pentru cercetările efectuate în zilele noastre asupra românilor nord și sud dunăreni.³⁶

Th. Capidan care ceruse înființarea în anul 1944 a unui institut de filologie, folclor și etnografie, era conștient de faptul că, fără a coroborare a datelor acestor discipline umaniste tangente și fără o cercetare comparativă în perspectivă geografică a fenomenelor de limbă și cultură, nu se pot elabora lucrări fundamentale de limbă și cultură, nu se pot elabora lucrări fundamentale de sinteză asupra civilizației și culturii populare românești.

Toate operele sale au răspuns acestui deziderat, evidențiind afinitățile dintre folclor, etnografie și lingvistică.

La apariția primului volum din *Images d'ethnographie roumaine*, Ovidiu Densusianu, fondatorul Școlii lingvistice de la București, prețuindu-l, în mod deosebit, pentru concepția, competența și probitatea sa științifică, cât și pentru metoda de lucru utilizată, ce avea la bază aprofundate cercetări de

³⁵ Idem, *Românii nomazi*, p. 145-146.

³⁶ Tache Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*, 3 volume, 1928-1943; *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, 1963, ed. a 2-a, argumentată, 1974; Idem, *Mic dicționar folcloric*, București, Edit. Minerva, 1979; Idem, *Grai. Folclor. Etnografie*, București, Edit. Minerva, 1981.

teren, sublinia următoarele: „deși filolog, Papahagi ne dă astfel ce demult așteptam pentru etnografia noastră. Și se va recunoaște odată că de la filologie au pornit spre etnografie, ca și pentru folklor, îndemnuri pentru cercetări temeinice”.³⁷

Într-adevăr pentru comunitatea aromână, opera de referință a lui Tache Papahagi o constituie lucrarea menționată și elogiată de Ovid Densușianu, apărută la București în trei volume, fiecare dintre acestea fiind însoțite de câte un text în limba franceză și română care îl familiarizau pe lector cu cuprinsul volumului respectiv și cu scopurile pe care și le propusese autorul. Dintre aceste trei volume, doar primele două conțin și imagini de etnografie aromânească. Faptul că aceste volume cuprind numeroase fotografii realizate la fața locului în comunele aromânești din Pind (Grecia), din Albania și din Bulgaria și se referă la toate aspectele civilizației și culturii populare aromânești: costum, locuință și accesoriile sale, ocupații, biserici, viața în zilele de sărbătoare, conferă acestor lucrări valoarea de document istoric, etnografic și artistic reconstituind întregul mod tradițional de viață al populației aromânești.

Prin această lucrare fundamentală, unică în literatura de specialitate, care-i reunește, în paginile ei, pe vlahii nord și sud-dunăreni, Tache Papahagi a urmărit prin imagini vizuale deosebit de sugestive și de autentice să evidențieze pe de o parte elementele comune de limbă, viață și cultură a acestora, iar pe de altă parte, trăsăturile particulare, specifice, proprii, fiecăreia dintre aceste ramuri ale latinității răsăritene.

Studiind și terminologia aspectelor etnografice, marele învățat a demonstrat cu argumente științifice că originea celor mai mulți termeni de bază este eminent latină, iar cuvintele împrumutate din alte limbi constituie dovezi ale evoluției istorice a acestor fenomene. El a subliniat, astfel „straturile lingvistico-culturale care au intervenit într-un domeniu”.³⁸

Ca și predecesorul său, Th. Capidan, Papahagi a evidențiat rolul pe care muntele și pădurea, deci mediul înconjurător l-a avut în conservarea elementului românesc la nord și la sud de Dunăre. A subliniat, de asemenea, rolul major al păstoritului care a asigurat, în buna parte, unitatea dacoromânilor și a aromânilor: „Păstoritul a fost acela ce a cutreierat toate ținuturile locuite de români, păstrând între ei un contact viu și contribuind la o continuă unificare de grai... păstoritul a fost scutul individualității noastre etnice”.³⁹

Prin comerțul pe care l-au practicat concomitent cu păstoritul la început,

³⁷ Idem, *Mic dicționar folcloric*, p. VII.

³⁸ Idem, *Grai, Folclor, Etnografie*, p. 33.

³⁹ *Ibidem*.

iar mai târziu și independent de acesta, aromânii au făcut să vehiculeze pe o vastă arie geografică, o serie de bunuri materiale și spirituale, contribuind astfel la menținerea unităților culturale, la păstrarea portului propriu, a obiceiurilor și tradițiilor strămoșești, la conservarea specificității lor etnice.

După pacea de la București, din anul 1913, aromânii din Grecia au fost așezați în Dobrogea de sud, așa-zisul Cadrilater, locuită în majoritate de tătari, turci și găgăuzi. În anul 1940, această parte a Dobrogei a fost retrocedată Bulgariei, prin acordul de la Craiova, ceea ce i-a determinat pe coloniștii aromâni să se mute în nordul Dobrogei, în localităților golite prin transferul forțat de populație.⁴⁰

Modurile tradiționale de viață ale populației aromânești ce-a rămas în sudul Dunării, în locurile sale de baștină, nu au putut să reziste politicii de asimilare dusă de statele balcanice moderne: Grecia, Albania, Bulgaria, Iugoslavia. Se mai poate vorbi cu adevărat de existența unei populații aromâne în Grecia actuală, Albania, Macedonia, în România, Serbia, cei din Bulgaria fiind asimilați în masă.

Asistăm astăzi la o nouă formă de aculturare a aromânilor: urbanizare, uniformizare europeană și post industrială⁴¹ a tuturor grupurilor minoritare, modul lor de existență schimbându-se radical, odată cu cel al etniilor în mijlocul cărora trăiesc.

Ceea ce este deosebit de interesant este ca în teren, atât în Dobrogea (Constanța, Nisipari, Ovidiu, Palazu Mare) cât și în Albania (Elbasan, Pogradec, Corcea, Moscopole, Devijaka, Perlep, Fier, Saranda, Gjirokastr) am întâlnit, în mare parte aceleași aspecte etnografice, puține modificări datorate urbanizării. A se vedea în acest sens imaginile aflate pe DVD-urile noastre.

Dintre grupurile de aromâni ne vom opri mai ales la cele mai reprezentative din punct de vedere al modului de viață tradițional, și anume: fărșeroții originari din Albania și grămoștenii de pe muntele Grammos, ei constituind, prin întreaga lor organizare socială, politică, culturală și religioasă, prototipul păstorului vlah sud-dunărean, ce-a păstrat de-a lungul timpului specificitatea sa culturală și etnică.

În interiorul comunităților fărșerote (aromânești) din Dobrogea precum și în sânul celor din Albania s-au păstrat acele trăsături fundamentale care le conferă specificitate: organizarea familială, dialectul, transmiterea din generație în generație a memoriei comune, a portului și a tradițiilor, obiceiurilor, a cântecelor, a rugăciunii: „Tatăl nostru”.

⁴⁰ Max Demeter Peyfuss, *Aromânii în era naționalismelor balcanice*, în vol. *Aromânii*, p. 147.

⁴¹ Mihaela Bacu, *op. cit.*, p. 167.

*Metodologia de culegere a materialului etnografic
și a rezultatelor obținute*

O societate umană nu poate ființa fără să aibă o legătură strânsă cu cadrul geografic în care își desfășoară activitatea omul, având în vedere interacțiunea celor două importante componente ale sale, care se determină și se influențează reciproc: elementul fizico-geografic și elementele activității umane.

Pe de altă parte, trebuie avut în vedere faptul că acest cadru fizic este câmpul de acțiune al elementului uman. Capacitatea creatoare a omului se vădește în această permanentă activitate practică de supunere, de transformare a naturii în hrană, adăpost, îmbrăcăminte și alte elemente indispensabile vieții. Activitatea depusă de om în vederea satisfacerii cerințelor vieții sociale, activitate ce se desfășoară în forme caracteristice, specifice, raportate la timp și spațiu, ne interesează deci în măsura în care ea dă naștere, duce la cristalizarea unor elemente de cultură materială și spirituală. Diversificarea nevoilor existențiale umane a atras după sine, diversificarea formelor de „răspunsuri culturale”.

Fenomenele de civilizație și cultură populară având un pronunțat caracter social, este absolut imperioasă cercetarea lor în raport cu grupul etnic care le-a creat, le-a utilizat sau le utilizează încă.

Cunoscând fenomenul de întrepătrundere a unor populații care au conviețuit pe același teritoriu, timp îndelungat, ponderea acestor relații în diferite epoci istorice, schimbul unor elemente de cultură materială și spirituală produs ca urmare a acestor relații, se pot stabili formele locale, piesele autentice, deosebindu-le, în felul acesta, de cele contaminate sau împrumutate pe parcursul timpului, ca și cele nou create.

Când ne referim la factorul demografic, trebuie avut în vedere și ocupațiile – surse principale de existență pentru populația respectivă – ca și îndeletnicirile legate de ele, cauzele social-economice și politice care au dus la scăderea importanței unor ocupații și, în cele din urmă, la înlocuirea acestora cu altele noi.

Cadrul cosmic și cel istoric, cât și manifestările economice și culturale sunt, așadar, definatorii pentru înțelegerea evoluției fenomenelor etnografice.

Ne vom raporta, astfel, în lucrarea noastră, succint la legătura între așezările umane și mediul geografic (climă, relief, sursele de apă, căi de comunicație), la legătura între mediu și ocupațiile oamenilor, cât și la determinările cosmice ale locuinței, ale îmbrăcămintei și ale comerțului practicat, pe scară largă, de populația aromânească.

Ne vom referi, apoi, la unitățile sociale cum ar fi: familia și comunitatea sătească, la modul lor de organizare și de funcționare conform unor precepte morale extrem de severe și unor coduri culturale respectate de la o generație la alta, în virtutea unor străvechi tradiții perpetuate până în zilele noastre, cât și la o altă unitate socială: stâna, ce caracterizează, în cea mai mare măsură, modul tradițional de viață al aromânilor.

Metoda monografică, adoptată de etnologie, are la bază observația obiectivă, vie nemijlocită, directă a realității etnografice, controlată și verificată cu cât mai mulți informatori, pentru a asigura exactitatea și veridicitatea informației și a înlătura, pe cât mai mult, posibilitatea de eroare.

Ancheta socio-etnografică, întreprinsă în cursul cercetărilor de teren, reprezintă, cel mai răspândit instrument de investigație științifică, ce permite culegerea unui imens material factual, un *Corpus documentorum*, pe care specialistul îl ordonează, îl analizează, îl clarifică, îl sistematizează, interpretează și sintetizează, oferind un tablou integral, atotcuprinzător asupra segmentului de viață supus cercetării.

Numai anchetele de teren ne pot duce la depistarea trăsăturilor esențiale, tipice, caracteristice ale comunității ce constituie obiectul demersului nostru științific.

Folosind observația, discuția directă, precum și un alt instrument, chestionarul, gândit și întocmit de noi asupra tematicii abordate, aplicat personal, completat și adaptat cercetării de teren, în care întrebările și răspunsurile au fost prelucrate apoi printr-o temeinică și minuțioasă analiză, am putut ajunge la cunoașterea în profunzime a comunității rurale respective, la reconstituirea datelor și faptelor etnografice. Concluziile le-am prezentat în primul capitol al prezentei lucrări.

Chestionarea subiecților s-a făcut în dialect, informatorii principali fiind aleși din segmentul de vârstă 35-55-70 de ani, pentru a asigura o anumită continuitate a cercetărilor anterioare, iar cei ocazionali între 25-35 de ani. Uneori au fost chestionați copii și tineri.

Scopul cercetării a fost și obținerea unei imagini mai clare asupra dialectului aromân vorbit în Dobrogea și în Albania, la începutul secolului al XX-lea, după nouă decenii și jumătate de influență a dacoromânei.⁴²

Prezentul studiu cuprinde și o harta a Albaniei cu centrele de locuire fărșerotă în prezent.

Cercetările efectuate în Dobrogea au stabilit că în județul Constanța

⁴² Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, p. 21-23.

sunt reprezentate, în proporții diferite, toate cele cinci ramuri sau tulpini de aromâni.⁴³

Fărșeroții, reprezintă a doua ramură, ca pondere, în Dobrogea, cu 34% din numărul total al aromânilor. Ei își spun *rămân* și *fărșerot*. Aceștia sunt: fărșeroții plisoți-originari din Albania și fărșeroți șopani-originari din Grecia.

Fărșeroții trăiesc în localitățile: Agigea, Anadalchioi, Cogealac, M. Kogălniceanu, Poiana, Viile Noi și Palazu Mic, iar împreună cu grămoștenii în Palazu Mare și Mihai Viteazu.

Moscopolenii (termenul este livresc), formează un grup foarte restrâns (1% din aromânii dobrogeni) fiind întâlniți doar în două localități unde conviețuiesc fărșeroții: Nisipari și Ovidiu. Din această cauză ei nu sunt considerați, de către ceilalți aromâni, ca o grupare aparte ci confundați cu fărșeroții.

Moscopolenii se împart în trei grupe: 1. *nicoț* – din Nicea; 2. *grăven* – din Greava; 3. *linkoț* – din Lunca, din care numai la primele două s-au făcut anchete de teren.

Muzăchearii, sunt reprezentați în Dobrogea doar de câteva familii stabilite în localitatea Ovidiu, fiind confundați cu fărșeroții sau moscopolenii, printre care trăiesc. Asupra lor nu s-au făcut cercetări lingvistice sau etnografice.

Noi am investigat numai localitățile: Constanța, Ovidiu, Nisipari, Palazu Mare și Palazu Mic.

Dialectul este vorbit în familie și în sânul comunității transmițându-se din generație în generație. Aromânii nu consideră că ar vorbi o limbă diferită de cea vorbită de ceilalți români: „Compararea dacoromânei cu limbile balcanice cunoscute le-a întărit sentimentul comunității de limbă, al unității etnice pe care o formează cu dacoromânii”.⁴⁴

Aromânii nu se consideră minoritari în România, ci parte componentă a poporului român, frați de sânge și de limbă, dar cu un respect nemărginit pentru dialectul matern, legile nescrise, tradițiile și obiceiurile moștenite din străbuni, pe care le cultivă în familie și în restrânsă comunitate sătească, dar și într-un cadru mai larg, în mediul urban, prin revistele și cărțile în dialectul aromân, prin spectacolele folclorice și prin manifestări științifice în cercurile specialiștilor din țară și din străinătate.

Graiul și istoria aromânilor au fost mereu prezente, de-a lungul secolului XX, în operele savanților și cercetătorilor români din țară și

⁴³ *Ibidem*, p. 193.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 20.

din afara fruntariilor ei, indiferent de originea lor sud-dunăreană sau nord-dunăreană: Nicolae Iorga, Sextil Pușcariu, George Murnu, Ovid Densușianu, Theodor Capidan, Pericle Papahagi, Valeriu Papahagi, Tache Papahagi, P.P. Panaitescu, Alexandru Rosetti, Matilda Caragiu-Marioțeanu, Nicolae Saramandu, Neagu Djuvara, Petre S. Năsturel, Matei Cazacu, Cicerone Poghirc, Stoica Lascu, etc.

Veniți din cătunele risipite pe plaiurile Pindului, Olimpului sau Gramosului, dar și din medii urbane luminate de strălucirea Bizanțului, aromânii au adus cu ei și zestrea obiectelor de artă populară de la „cârlibanele” sculptate în lemn tare, de care se sprijineau păstorii, până la somptuoasele costume femeiești brodate cu fir de aur și argint.

Sfinți bizantini te privesc din ungherul icoanei, podoabe scumpe sunt scoase din chichițele lăzilor de zestre în preajma zilelor de sărbătoare, iar vechile vase de aramă și metale prețioase își recapătă strălucirea, făcând să răsară din decorul migălos cizelat, soarele anticei Macedonii purtat de soartă spre țărmurile Pontului Euxin.

Țesături. Se remarca ponderea decorativă a țesăturilor groase din lână și păr de capră insistând asupra laturii cromatice, cu denumirile locale, multe dintre acestea fiind de fapt pronunțarea în dialect a cuvintelor dacoromâne, exemplu albi pentru alb, *aroș* pentru roșu, *vișni* pentru vișiniu, etc. De asemenea țesăturile pot fi prezentate pe categorii funcționale: de uz gospodăresc, pentru acoperit patul și podelele, pentru dormit, pentru pereți. Este vorba de țesături mari din lână și păr de capra, din categoria cergilor mițoase și cea a *iambulelor*, la primele predominantă este lâna la cele de al doilea părul de capră. Pentru căptușirea corturilor există o țesătură specială din categoria *iambulelor*, foaie de tendă.

Costumul este prezentat în general și descris după materialul întrebunțat, după tehnica de lucru, ornamentică și cromatică.

În completare s-a mai adăugat și documentarea din colecțiile particulare din localitățile vizitate din Albania, precum și documentarea privind piesele aflate la Muzeul de Artă Populară din Constanța ale cărui obiecte apar în imaginile de pe DVD-ul nostru.

Cunoașterea la fața locului, *in situ*, a obiectelor de artă populară, create de generații întregi, a fost completată cu studierea celor păstrate în muzee.

Așadar o modalitate importantă de documentare o constituie și studierea colecției de artă populară aromânească, constituită din obiectele și piesele achiziționate de noi, pe teren și aflate în Muzeul de Artă Populară din Constanța, cu ajutorul cărora am putut reconstitui modul tradițional de viață al aromânilor, ocupațiile, țesăturile, modul de organizare și împodobire al interiorului, costumul, etc.

Colecția de artă populară aromânească cuprinde obiecte legate de păstorit, de industria casnică textilă, mobilier, țesături de interior, ansambluri vestimentare femeiești și bărbățești, podoabe și bijuterii, obiecte de uz casnic, instrumente muzicale, obiecte religioase (icoane, cruci), magico-rituale, de recuzită ceremonială, precum și o bogată colecție de fotografii-document.

Colecția de artă populară aromânească a fost axată pe clasificarea funcțională a obiectelor și pe depistarea zonelor de proveniență din Peninsula Balcanică și din satele dobrogene, evidențiindu-se fondul comun, unitar al artei populare românești, cât și notele particulare, specifice doar culturii populare a acestei etnii.

Obiectele de artă populară încifrează în ele o experiență de viață multimilenară, desfășurată într-un peisaj antropogeografic și în coordonate istorice-social-culturale diferite față de cele ale românilor nord-dunăreni.

Provenind din medii diferite: urban (de vechea tradiție romană și bizantină) sau rural (din sate și cătune de păstori) și aparținând diferitelor categorii sociale: oameni înstăriți (negustori, comercianți, meșteșugari) sau simpli crescători de oi, aceste obiecte ne luminează asupra felului de a gândi și a crea al aromânilor. Ele sunt mărturii ale unei străvechi tradiții traco-ilirice împletită cu cea romană și bizantină.

Obiectele de artă populară aromânească ne vorbesc despre mentalitatea și sensibilitatea unei comunități ce-a trebuit să înfrunte toate vicisitudinile istorice, ele fiind martorii unei existențe umane, a șirului de generații ce-a urcat pe scara timpului până în zilele noastre.

Obiectele de artă populară aromânească constituie un patrimoniu original, extrem de divers având valoarea unor reale documente etnografice, de suflet și simțire aromânească, ce contribuie la cunoașterea fenomenelor istorico-culturale ale civilizației sud-est europene.

Într-un mozaic etnic, cum sunt Balcanii, obiectele de artă populară ne vorbesc, prin formele, decorul și cromatica lor, de gustul estetic, de fondul etnic, specific aromânesc, de apartenența făuritorilor lor la marea familie a latinității.

În zilele noastre, funcția obiectelor de artă populară este „memorativă”, de rememorare a unor epoci trecute, dar constituie și obiectul de activitate patrimonială (patrimoniul mobil și imaterial).

Obiectele de artă populară ale unei etnii poartă cu sine rosturi fundamentale ale unui mod de viață tradițional, perpetuat pe durate foarte lungi, într-un context istoric, social-politic și cultural aflat într-o permanentă schimbare. Ele constituie un semn distinctiv, o emblemă de recunoaștere, o marcă de apartenență zonală, regională și etnică.

Păstorit

Păstoritul a fost una din îndeletnicirile de bază ale aromânilor. Acesta este condiționat de existența vitelor dar și de abundența spațiilor pentru pășunat iar în acest sens Peninsula Balcanică, cu un relief atât de bogat și variat, a fost și continuă să fie încă, un teren propice practicării acestei ocupații. „Aromânii reprezintă elementul muntean prin excelență chiar înainte de a fi romanizați”⁴⁵ afirma Th. Capidan în Discursul rostit în 1936, în ședința solemnă a Academiei, astfel încât și în perioada anterioară secolului al X-lea „numele lor etnic echivala cu numele apelativ de păstor iar derivatul Vlasina la slavi, nu însemna decât regiuni proprii pentru păstorit”.⁴⁶

Modul de practicare a păstoritului presupunea transhumanța și nomadismul, fiecare în parte cu caracteristicile sale. N. Iorga referindu-se la păstorii nomazi, în genere, face referiri și la situația nomadismului la aromâni. Marele istoric considera că păstorii nu sunt nomazi decât în sensul în care își schimbă periodic locuința cu alta, având două așezări: de vară și de iarnă. Această situație este caracteristică atât păstorilor din Pirinei, Apenini, Pind precum și mocanilor din Carpați. Argumentul adus este că „ei nu se strămută dintr-o țară într-alta ci numai circulă, potrivit cu anotimpurile, pe aceeași bază teritorială”.⁴⁷

Deci, concluzia ar fi că aceste schimbări de locuință se potrivesc cu mutările păstorilor transhumanți, nu și cu acelea ale păstorilor nomazi.

Păstoritul – în forma nomadă – implică schimbarea periodică a locuințelor în locuri mai sigure și în funcție de calitatea pășunilor. Ei locuiesc în colibe sau corturi, aspect specific aromânilor fărșeroți din Albania. Th. Capidan în lucrarea *Românii nomazi* spune că „... fărșeroții, chiar după ce s-au așezat odată la munte cu toate familiile și avutul lor, n-așteaptă decât să se isprăvească iarba bună de păscut ca să se mute în altă parte”.⁴⁸

Forma seminomadă a păstoritului presupune mutarea periodică și alternativă concomitentă a turmelor, oamenilor și întregului inventar gospodăresc, în aceleași așezări.

Deci seminomandismul era definit de Theodor Capidan astfel: „când păstorii aromâni din regiunea muntoasă a Pindului se coborau toamna

⁴⁵ Theodor Capidan, *Romanitatea Balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în ședința solemnă a Academiei, București, 1936, p. 11.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Nicolae Iorga, *Români și unguri*, în broșura *Români și slavi – Români și unguri – două conferințe ale Institutului pentru studiul Europei sud orientale*, București, 1922, p. 11.

⁴⁸ Theodor Capidan, *Românii nomazi*, p. 11.

regulat în câmpiile Tesaliei, pentru ca primăvara să se întoarcă iarăși în așezările lor fixe pe vremea aceea, cu toate că, odată cu turmele își mutau familiile cu tot avutul lor mișcător”⁴⁹. Dar oare nu poate fi acest seminomandism la aromâni echivalent cu transhumanța la daco-romani, cu singura deosebire că în cazul transhumanței plecau cu oile numai bărbații iar femeile rămâneau să-și vadă de treburile gospodăriei?! În această situație bărbații trebuiau să stea luni întregi departe de femeile și copii lor, lucru de neacceptat pentru familia aromână.

Modul în care se desfășura această formă de păstorit este mai apropiat de termenul transhumanță atâta timp cât există o relație oscilatorie între așezarea de iarnă și cea de vară. Această transhumanță aparține, în unele cazuri „tipului numit invers în care așezarea principală se situa la munte iar așezarea secundară la câmpie”⁵⁰. Deci avea întotdeauna punct de reper un sat fix care poseda trăsăturile specifice unei așezări cu clima aspră situată pe povârnișurile munților. Acceptarea termenului de transhumanță aparține și cercetătorului Peyfuss care diferențiază așezările de vară ale aromânilor ca fiind formate din „case solide, de piatră”⁵¹ situate la munte și „așezările de iarnă de la șes cu un caracter mai mult provizoriu”⁵². La deplasările regulate legate de transhumanță și la cele neregulate, ale fărșeroților se mai adaugă mari mișcări de populație provocate de cauze politice (starea de nesiguranță din Peninsula Balcanică, năvălirea slavilor, stăpânirea otomană) și economice (pășuni pentru animale, piețe de desfacere).

Modurile de viață tradiționale ale aromânilor n-au putut nici să reziste creației statelor balcanice, deci politicii de asimilare impuse, nici să se sustragă influenței de adaptare la o cultură nouă.

La dacoromâni ca și la celelalte popoare romanice, păstoritul sub forma nomadă lipsește. Caracteristic pentru dacoromâni sunt în principal două sisteme de creștere a animalelor: cel practicat în cadrul unei zone cu regim de vărare a animalelor la munte și de iernare în satele de baștină, „sistem de creștere a animalelor cu caracter local zonal”⁵³, „bazat pe pendularea sau deplasarea regulată la munte și în satul de baștină, dar limitat strict la cadrul unei anumite zone geografice”⁵⁴ și păstoritul transhumant practicat numai de grupe de populație din anumite zone (Țara Bârsei, Mărginimea

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Mihaela Bacu, *op. cit.*, p. 56.

⁵¹ Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, București, 1994, trad. de Nicolae Șerban Tanașoca, p. 15.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Nicolae Dunăre, *Păstoritul de pendulare dublă pe teritoriul României*, în AMET anii 1965-1968, Cluj, 1969, p. 120.

⁵⁴ Ion Vlăduțiu, *Etnografie românească*, București, 1973, p. 258.

Sibiului, Bran, Covasna, etc). Ovid Densușianu⁵⁵ admite însă și pentru dacoromâni ca și pentru celelalte popoare romanice păstoritul în forma nomadă. Argumentele aduse nu sunt însă suficiente și totul pledează pentru transhumanță.

Industria casnică – textilă

Îndeletnicirea de căpetenie a aromânilor – păstoritul a determinat dezvoltarea unei Industrii casnice textile înfloritoare. Aceasta presupune prelucrarea de materii prime proprii în cadrul gospodăriei care le și produce, cu unelte proprii, activitate efectuată de unul sau mai mulți membrii ai unei familii. Inițial, produsele textile sunt destinate nevoilor familiei dar în momentul apariției surplusului, o parte din ele sunt desfăcute pe piață. În aceste condiții industria casnică ia un caracter de mică producție de mărfuri dezvoltându-se două din ramurile sale – industria textilă și a confecțiilor. Industria casnică textilă se dezvoltă în egală măsură la aromâni și dacoromâni. Într-un document din 1840 din Vâlcea se menționează „locuitorii țărani pentru a lor îmbrăcăminte fac din lână de oaie, ce-i zice și aba, lucrând-o muierile lor, cu furca, o țese în războiu apoi o dau la piuă spre nălbire, precum din vechime se obișnuiește”.⁵⁶

Industria casnică textilă cunoaște întregul proces: dărăcit, pieptănat, tors, vopsit, țesut. Din firele de lână și păr de capră se țese aba, dimie, șiac, țesături de casă, materiale folosite la confecționarea hainelor pentru bărbați și femei. În toate casele de țărani era o cameră numită „argea” în care era instalat aproape în permanență războiul de țesut la care femeia – stăpâna casei împreună cu fetele sale „țesea trâmbele de pânză de bumbac pentru rufăria casei, șervete, fețe de masă și prosoape împodobite, borangic, pânză de lână și de bumbac pentru macaturi, pânză de în și de cânepă pentru cergi și poloage, pentru brâne, precum și velnițe vărgate și chilimuri alese pentru așternuturi de paturi”.⁵⁷

La aromâni industria casnică a țesăturilor trebuie să fi fost destul de înaintată din secolul XI.

William Martin Leake vorbind despre vrednicia femeii aromâne adaugă că pe lângă celelalte munci casnice „torc în același timp și din furcă”.⁵⁸ Weigand vorbind despre portul aromânilor spune că „portul albanezilor,

⁵⁵ Ovid Densușianu, *Păstoritul la popoarele romanice*, Extras din Viața Nouă, 1912, passim.

⁵⁶ G. Zane, *Industria din România din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei RSR, 1970, p. 14.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 18.

⁵⁸ Th. Capidan, *Românii nomazi*, p. 126.

turcilor, grecilor și bulgarilor este așa de deosebit de acela al aromânilor încât niciodată nu se poate face o confuzie între unul și altul”.⁵⁹

Concluzia ar fi că portul original al păstorului aromân a reușit să se păstreze nu numai deosebit de portul celorlalte neamuri, dar și cu un caracter specific al lui.

Bogăția și varietatea pieselor textile produse în cadrul gospodăriei la nivel de industrie casnică, constituia pentru aromâni o îndeletnicire permanentă. Prelucrarea fibrelor de origine animală – lâna și părul de capră (materii prime folosite prin excelență) urmează cursul firesc al procedeelor tradiționale începând cu spălătul lânii, scărmanat, pieptănat, tors, până la țesut și vâtorit *drășteală* pentru obținerea unei consistențe a țesăturii, capabile să facă față intemperiilor. Se țes textile pentru trebuințele gospodăriei, comercializare și țesătura de bază pentru confecționatul pieselor de port – *șiachu*. În funcție de destinație, textilele cuprind două mari categorii: pentru uz gospodăresc și decorative. Textilele de uz gospodăresc cuprind traiste/*tastre*, desagi/*tisagi*, saci mari/*hăraie*, fețe de masă/*misă'i*, majoritatea legate de păstorit și realizate din lână în culoarea sa naturală cu o compoziție ornamentală specifică – carouri sau alternanță de vârgi.

Traistele/*tastre* – au formă dreptunghiulară și sunt confecționate dintr-o singură bucată de țesătură în carouri albe și negre lucrată în patru ițe, cusută pe două laturi, îndoită în două (pe înălțimea piesei). Marginile pe cusătură, au aplicate ciucuri colorați din lână. Deseori prezintă un șnur – *cioară* din lână pentru legat „la gură” sau pentru pus pe umăr sau pe mână.

Traistele mari/*hărari* – au dimensiuni mari și servesc pentru transportul hainelor, țesăturilor de către păstorii aromâni în drumurile lor pentru iernat sau vârat. Sunt confecționate din două foi de țesătură (deasemeni îndoite la mijloc) care se unesc pentru a crea o lărgime mai mare piesei. Materialul țesut în carouri alb-negru are pe o margine o dungă de altă culoare (roșu, albastru) pentru a servi ca semn de recunoaștere pentru o familie. Tot din categoria traistelor fac parte desagi/*tisagi*. Sunt alcătuiți din două părți care se poartă pe umăr sau pe cal pentru transportul diferitelor obiecte. Sunt cusute dintr-o singură bucată, îndoite la ambele capete pentru a forma câte o traistă, lăsând la mijloc o porțiune pentru a se putea așeza pe umăr. Țesătură este din lână albă sau neagră sau naturală (bej, maron) iar decorul este grupat în carouri sau dungi.

Urmează țesăturile din lână și păr de capră care dețin ponderea decorativă în cadrul interiorului.

Cerga (*înflucata*) este piesa cea mai utilizată, realizată din lână groasă,

⁵⁹ *Ibidem*, p. 89.

de bună calitate, cu miți. Aceasta este fie monocromă, fie compoziția decorativă evoluează spre câmpul limitat de chenare sau tăblii, ulterior motivele geometrice devenind predominante.

Urzeala și bătaia sunt din lână, cu fire/*flocu*, trase în timpul țesutului. Pentru a fi mai călduroase și mai rezistente erau date la piuă. Sistemul de decorare simplu ca principiu, prezintă mai multe variante, evoluând de la compoziția geometrică la țesătura monocromă.

Cergile din prima variantă – cu chenar/*cu cutaru* – au mijlocul, centrul țesăturii monocrom, limitat de trei rânduri de chenare, pe toate laturile, concentrice care implică diferența cromatică (albastru, roșu, maron) față de câmpul piesei (negru). Alcătuite din trei-patru foi de țesătură sunt unite prin cusătură simplă, cu acul. Lățimile piesei sunt finisate prin înnodarea firelor de beteală care formează un rând de franjuri. Cromatica acestor piese variază. Fondul cromatic și predominant este determinat de destinația acestora – tineri, bătrâni.

O altă variantă ordonează motivele geometrice – dreptunghiul în jurul unui punct. Cromatica este variată – negru, roșu, albastru, galben, verde, iar simetria este evitată prin lățimea dreptunghiurilor – mari, mici sau mijlocii.

Foarte interesantă este compoziția cergei înflucate, cu romburi concentrice desfășurate pe suprafața centrală, iar pe lățimea laturilor sunt înscrise alte motive geometrice – pătrate, romburi. Cerga prezintă de asemenea chenar pe toate laturile. Analizând motivele decorative specifice cergilor putem constata că sunt „semne pe care le considerăm astăzi artistice”⁶⁰ și sunt legate de un anumit mod de viață, pastoral al aromânilor.

Toate elementele componente industriei casnice textile, pornind de la materia primă, ustensilele de prelucrare, produsul finit, au constituit obiectul cercetării de teren în satele locuite de aromâni în Dobrogea care s-a concretizat prin alcătuirea unor colecții etnografice variate și unice în cadrul muzeului constănțean și fondul pentru analiza și prezentarea lor în această lucrare.

Costum – Artă și meșteșug

Costumul la aromâni a fost puternic influențat de ocupația lor de căpetenie, păstoritul, ceea ce a dus ca prin vechimea acestei îndeletniciri, să se conserve de-a lungul anilor. Comparativ cu porturile celorlalte etnii din Balcani și-a păstrat un specific al continuității ușor de semnalat atât la păstorii grămoșteni din Bulgaria, Serbia cât și la fărșeroții din Albania.

Portul popular la aromâni, în general prezintă note comune (fie că sunt

⁶⁰ Georgeta Stoica, Daniela Ligor, s.a. *De la fibră la covor*, București, 1998, p. 81.

fărșeroți sau grămoșteni) – preponderența albului de pe care se detașează piesele grele „de deasupra”, închise la culoare, care creează o armonie cromatică aparte. Costum la aromâni se prezintă într-o variantă proprie, ceea ce face ca un păstor aromân să se deosebească în privința aceasta, în mod fundamental, de păstorul grec, albanez, bulgar sau sârb.

Piesele de costum erau confecționate în ateliere specializate sau de către croitori ambulanți, cunoscuți sub numele de „arafta, araftu”, ce-și desfășurau activitatea la cerere, din sat în sat, prin casele aromânilor. Există numeroase mărturii despre vechimea acestui meșteșug, priceperea lor deosebită în folosirea iscusită a acului și nu a mașinii de cusut, ce conferă o valoare aparte lucrului manufacturat.

Negustorii din Furca (localitate situată la N-V de Samarina) alimentau cu lână satele din jur, iar produsele manufacturate le vindeau la negustorii italieni, albanezi și greci. O îndeletnicire caracteristică furcenilor a fost croitoria de abale; croitori cunoscuți, în ținuturile lor, sub numele de „rafta furchiati” – croitori de Furca, se duceau prin sate și lucrau prin casele oamenilor. Erau croitori ambulanți din sat în sat.

Dovezi pentru practicarea croitoriei ne oferă și localitatea Samarina. Aici se țeseau „tămbări” sau cape de caprină – păr de capră un fel de mantale pe care le desfăceau în Epir, Albania, Tesalia și Acarnania⁶¹, parte erau folosite pentru export, în care scop erau în raporturi și cu celelalte centre: Mețova, Călaru și Ianina. Se confecționau „dulamele” pentru femei și fete, brodate cu găitane și șireturi de mătase aurite „sarici” floate – albe la bătrâni și negre la tineri, „maliotul”, precum și țipunea, tămbări sau cape de caprină, cioareci – toate „străluceau în eleganță și mândrie”⁶² (după nota unui contemporan).

Croitoria bărbătească și de damă ajunsese la perfecțiune. Atelierele de croitorie ale aromânilor ajunseseră atât de vestite, încât unele firme deveniseră renumite, de exemplu frații Costi și Toma Cațuiani din Crușova, firma Migioi, firma Dalenga. Acest meșteșug presupunea specializări pe câte o activitate, de pildă unii lucrau numai haine mari. Astfel „Anastasi Nastu – cel mai bătrân, aducea găitane și lucra testemeluri și le vopsea, aplicându-le tiparul, după care le desfăcea în ținutul Velesului și în Bosnia”⁶³.

Se poate afirma că, croitoria, ca meserie, era monopolizată de aromâni în Balcani. Hainele comandate de un aromân la un croitor sunt dorite unice, fără a se asemana cu altele iar croiala este tipică unui anumit gen de haină.

⁶¹ Anastase N. Hâciu, *Aromânii. Comerț. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizație*, Focșani, 1936, p. 86.

⁶² *Ibidem*, p. 88.

⁶³ *Ibidem*, p. 205.

Specificul constă în modul de dispunere a găitanelor și fireturilor. De aceea, croitorul „... se pune cu răbdare la lucru și face o așezare de fireturi și de găitane, pe stofa ce i se dă de croit, în adevăr cum n-a mai fost și cum n-a mai avut un altul și fiecare haină ce esă din mâinile lui este unică în felul ei, căci nu se repetă artistul croitor niciodată, ca toți adevărații artiști”.⁶⁴ Meșterii croitori lucrau, de asemeni, la comandă, pentru ocazii festive și, în această situație, hainele respective aveau o denumire anume „grambeatisle”. Pe de altă parte, costumele erau constituite cu semne distinctive pentru fiecare clasă socială. Aceasta exprima și locul de unde provine purtătorul său. Interveneau elementele auxiliare, la fiecare piesă de port; exemplu în cazul pieselor de port – sarică – notabilitățile purtau un șiret roșu, ce pornea de la guler până la poale; la altă clasă socială – negustorii mici, meseriașii – șiretul roșu era redus la dimensiuni, de la guler până la mijloc; la plebe, „pupulu”, șiretul împodobește doar gulerul.

În marea majoritate, satele aromânești își aveau croitorii lor. Ei lucrau pe lângă hainele obișnuite, de zi cu zi, pe cele de sărbătoare și de ceremonial. Aromânii desfăceau „cepkenuri, fermenele, poturi bărbătești și de damă, gemadane”⁶⁵ și în alte țări ca Serbia, Bulgaria, Turcia, Albania și Principatele Române.

Odăjdile bisericești pompoase ca și croitoria militară, erau în bună parte, produse ale distinșilor croitori aromâni. Aromânii croitori cu renume erau socotiți mari artiști și se bucurau de o deosebită considerație în societatea aristocratică și pe lângă toți factorii influenți.

În cazul costumului de bărbat, ne vom referi la acele piese executate din lână sau păr de capră și le vom enumera în ordinea așezării lor pe corp. Astfel o primă piesă de îmbrăcăminte pusă direct pe piele, înaintea cămășii de pânză este flanela din lână, scurtă până la brâu, cu mâneci lungi, pe care păstorii din Pind o numesc *catasarcu*, cei din Gramoste și Macedonia – *gădzoafă*, iar cei din Balcani și Rodope – *cămigeală*. Aceasta este confecționată din lână moale/*lână arudă* și este croită conform regulilor tradiționale (tăietură cu măsură, fără pierdere de material). Stanul cămășii⁶⁶, partea superioară de la brâu în sus este confecționată dintr-o singură bucată, rotunjită în zona gâtului și deschisă pe partea din față, de care sunt fixate mânecile. Acestea prezintă și pavă⁶⁷, bucățica de pânză triunghiulară care se coase la subraț între mâneci și stan cu unghiul liber îndreptat spre partea de jos a mânecii. Ca element de ornament este folosit găitanul negru atașat la răscoiala gâtului, piepții și marginile mânecilor.

⁶⁴ I. Nenișescu, *De la românii din Turcia europeană*, p. 67.

⁶⁵ Anastase N. Hâciu, *op. cit.*, p. 206.

⁶⁶ Hedwig -Maria Formagiu, *Portul popular din România*, București, 1974, p. 28.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 50.

Mal'otul sau *tălăganul* este purtat în zilele de sărbătoare sau la ocazii festive. Ca lungime este mai mare, fiind haina de deasupra și are mâneci. Este prevăzut cu nasturi (3-4) cu care se încheie până la brâu, punct de unde rămâne deschis pentru a se putea admira celelalte piese de costum. Piesa prezintă *glugă/zărculă* care este fie cusută de corpul piesei, fie prinsă cu nasturi, confecționați din același material – *șiacul* sau din găitan de culoare neagră sau roșu închis, din care se fac butonierele/*chentorile*. Piesa cu denumirea *tălăgan* este identică cu *mal'otul*, diferența constând în lungime (mai mică). Prezintă *glugă* de unde și denumirea cu *zărculă*. În funcție de materialul din care este confecționat *tălăganul* prezintă două variante:

- *tălăgan cu asimtu* de culoare neagră, purtat de chervanagii.
- *tălăgan di gravano* confecționat dintr-un material mai rezistent la intemperii și de culoare tot neagră. Este purtat de comercianții de lână.

Asemănarea dintre cele două piese *mal'ot/tălăgan* determină multe confuzii în a-l identifica ca denumire.

Altă piesă de port *tâmbarea/ipingea* este confecționată din lână în amestec cu păr de capră, dată la pui pentru a asigura impermeabilitatea. Mânele sunt în formă de platcă, bucați dreptunghiulare cu colți. Prezintă *glugă/zărculă*. Se poartă numai în anotimpul friguros dar și vara de către păstori și chervanagii pe timp de noapte ca învelitoare.

Costumul de femeie este alcătuit din următoarele piese: căciula de dimensiuni variate în funcție de grupul care-o poartă – *câcula* termen folosit de bijduvean (informator Mitlu al I'a'ncu din satul Stejaru, jud. Tulcea); *căculă* – termen folosit de curtuvean (informator Stila Tu Cancu, satul Nicolae Bălcescu (Bașchioi)); *căculă* – termen folosit de viryan din Techirghiol, (informator Doni al'u Balabut); *cupare* – termen folosit de fărșeroși. Apare și termenul de *guglă* pentru denumirea căciulii în satul Cogea, la șopan (informator Ionak al'u Calipetra). Indiferent de cum o numeau, căciula de femeie este realizată din următoarele materiale: postav, găitan, fir metalic, șnur. De formă tronconică, piesa este croită dintr-o bucată de postav, țesut în casă, în patru ițe, de culoare roșie sau grenă. Toată suprafața, partea de deasupra „care se vede”, este decorată circular cu găitane metalice (aurii), din lână (de culoare roșie și neagră) grupate în motive geometrice ce alcătuiesc primul registru ornamental al căciulii. Acesta este urmat de al doilea, realizat cu fir metalic, șnur răsucit, de o mare finețe, ce cuprinde motive decorative florale și vegetale. Pe partea superioară a căciulii, în vârf, este fixat un disc din argint *tas'lu de asime* prevăzut cu orificii prin care sunt introduse monezile de argint. Marginea de jos a căciulii prezintă un alt șir de monezi de argint sau aur – *arădărik'e de flurii*, urmat de un șir de măgele multicolore –

ce acoperă fruntea purtătoarei – *lilice di mărdezeale* ce se continuă cu podoabe de argint – *lilice de asime*, pe centrul frunții.

În funcție de lungimea părului, acesta era împletit în cosițe ce înconjurau căciula pe lângă *tas'u* și se fixau pe ceafa în două-trei rânduri. Pieptănătura este susținută cu o fâșie de pânză, *măgur* sau *părțiță*, pe care erau fixate mărgelile multicolore care „îmbracă” căciula împodobită pe deasupra până sub bărbie. În general căciula de femeie abundă cu decorațiuni din mărgelile. Acestea sunt realizate într-o tehnică, specifică aromânilor, înșirate pe ață, numărate pe culori, făcute ghem, apoi fixate cu croșeta pe un suport textil.

Căciula cu *tas'u* s-a purtat de către fete de măritat, mirese și femei tinere (până în 40 de ani). După această vârstă femeia intră în rândul celor „trecute” bătrâne, iar căciula este înlocuită cu o năframă de mătase colorată care susține părul și basmaua neagră/*țipa*, *șimia*, *lăkura* ce acoperă tot capul. La femeile bătrâne năframa de mătase este înlocuită cu pânză albă/*balțu*, peste care se așează tot basmaua neagră.

Costumul de femeie cuprinde pentru picioare ciorapii de lână/*părpodz*, *părpoț* (grămoșteni), *căltuni* și șosete din lână/*lăpuț*. Sunt confecționate în tehnica împletirii, iar ornamentația este dispusă până la glezne „ce se vede”, partea nevăzută fiind simplă. Pe măsura scurtării rochiilor, partea ornamentată a ciorapilor se înălța până sub genunchi. Împlețiți din lână policromă și fir metalic auriu, cu cinci cârlige (ca și cei bărbătești), ciorapii cunosc realizări artistice deosebite. Pe toată suprafața decorată predomină motivele geometrice. Acestea sunt grupate în registre orizontale delimitate prin grupuri de vârgi auri/*cânghiluși* realizate din fir metalic auriu. Firul metalic intercalat în împletitură dă strălucire acestora dar lipsește la partea superioară, realizată în totalitate din lână. Aici este fixat șnurul/*cioara*, din lână răsucită pentru fixarea ciorapilor pe picior.

În mod cert acest tip de ciorapi „chindisiț” era confecționat special pentru sărbătoare sau ceremonii.

Deosebirea dintre ciorapii de femeie și bărbat constă în primul rând în cromatică, vie în cazul celor de femeie – roșu, galben, albastru, verde, fir auriu, sobri în cazul celor de bărbat – fond alb și culorile roșu, negru dispuse „cu măsură”. La femeile bătrâne, ciorapii sunt de culoare neagră cu un grupaj de dungi roșii la partea superioară.

Costumul popular de femeie este completat de marea varietate a hainelor de deasupra „care se îmbracă peste cămașă”. Prezența lor este condiționată în marea majoritate de condițiile geografice și climaterice ale spațiului de locuit. Acesta fiind în mare parte dominant muntos, hainele din această categorie ocupă un loc important în portul femeiesc cât și cel bărbătesc. De asemeni există similitudini atât în tipologie cât și în material, tehnică,

ornamentică, uneori chiar identități la aceste piese pentru ambele sexe. Fiind haine din categoria celor mari au o mare importanță și se dezvoltă în realizări autentice remarcabile și determină dezvoltarea meșteșugurilor.

Astfel croitoria practică de anumiți meșteri, denumiți *rafti*, era la modă și marea majoritate a aromânilor comandau aceste haine la meșteri sau îi „tocmeau” pentru o perioadă să lucreze acasă, în familie, un număr mai mare de haine. Sigur comanda trebuia să acopere nevoile ocazionate de vreo ceremonie – nuntă, moarte. Pentru confecționarea acestora se foloseau țesături din lână – dimii, șiac, unele cu „mițe” date la piuă – pentru consistența țesăturii.

În continuare vom enumera piesele de port care îmbracă corpul femeii peste cămașă. În cazul femeilor căsătorite ordinea era următoarea: rochia – *fustanea* din lână, fără mâneci, deschisă în față, parte acoperită cu o bucată de pânză – *chiptaru* decorată cu panglici, dantele industriale. Peste rochie urma – *cândușea*. Această piesă este confecționată din stofa țesută, din lână neagră dată la piuă cu următoarea croială: fără mâneci, deschisă în față și într-o variantă alcătuită dintr-o bucată dreptunghiulară pe spate ce se desfășoară pe toată înălțimea piesei având de o parte și alta câte patru clini așezați în diagonală (trei cu formă dreptunghiulară iar al patrulea de la partea inferioară a piesei având croială de triunghi). Pe părțile laterale respectiv la al doilea clin de o parte și de alta prezintă buzunare. A doua variantă este alcătuită din două părți: prima parte până la mijloc și a doua de la mijloc în jos.

Partea superioară este formată din trei clini dreptunghiulari pe spate cu răscoiala la doi dintre ei și pentru subraț – de-o parte și alta iar cei din față – doi clini dreptunghiulari ce se continuă în jos și peste partea a doua a piesei. Aceștia constituie suportul pe care se aplică compoziția ornamentală.

Partea piesei de la mijloc în jos este alcătuit pe principiul clinilor evazați câte trei la număr de o parte și alta – pentru față iar pentru spate nouă clini – pe aceiași croială evazată în partea de jos. Numărul mare al clinilor impune introducerea pe partea inferioară a două rânduri de șnur care să-i ordoneze și să le păstreze forma intactă.

În ambele cazuri clinii sunt cei care prin forma lor, dar și prin număr și prin dispunerea lor, stabilesc profilul hainei. Marcarea taliei și lărgimea oferită piesei de către clinii evazați conferă poalelor o degajare care subliniază eleganța siluetei.

Și această variantă prezintă pe părțile laterale două deschizături pentru buzunare. În ceea ce privește decorul acestor piese este amplasat pe piepți, răscoiala gâtului și a mâneșilor, pe lungimea deschizăturii din față și a poalelor precum și în jurul buzunarelor. Dintre tehnicile folosite remarcăm

cusătura cu șireturi și aplicația cu găitane. Compoziția ornamentală este echilibrată pe ambele laturi (pe piepți și buzunare) ale pieselor și subliniază liniile croielii. Motivele decorative sunt geometrice iar cromatica folosită: roșu, galben, albastru pe fond negru.

La fete și la femeile tinere rochia – *fustanea* se aplică direct pe cămașă. Aceasta respectă croiala generală a rochiei – *cândușa* (fără mâneci, deschisă în față, croiala distinctă între partea până în talie și cea de la talie în jos) dar forma clinilor este identică pe toată desfășurarea lor (în lărgime) – dreptunghiulară, fără a fi evazați. Toți clinii, mai puțin câte o jumătate din cei doi de pe față (de o parte și de alta) sunt plisați (pliseu mărunț la 2 cm.) și fixați cu două rânduri de șnur pentru a se menține forma. De aceea, acest tip de rochie se mai numește *plisirană*. Compoziția ornamentală este aplicată, ca și cândușele, pe piepți, poale și urmărește liniile croielii.

Până și motivele decorative sunt identice, geometrice realizate cu găitane din lână neagră și șiret metalic auriu având în plus panglică de catifea neagră. Partea din față este prevăzută cu nasturi pentru a nu se deschide în timpul mișcării și pentru a fi strânsă pe corp. Cromatic există deosebiri între cândușe care este neagră și fustanea plisirană realizată din lână de culori variate: roșu, albastru, verde sau maro, bleumarin pentru fata sau femeia tânără obligată să poarte doliu. Zestrea unei fete pentru măritat se aprecia și după numărul rochiilor pregătite.

Peste fustane, cândușe sau fustanea plisirană se poartă șorțul din lână – *poala di lână* cu sinonimele *pistimale* (alb. – paștamall), *pudeao* (din gr.), *nece* (bg. – unecka), *pece* (tc. – petche) în funcție de spațiul din Peninsula Balcanică unde au trăit. Face parte din categoria catrințelor și se poartă peste poalele cămășei (rochia fiind deschisă în partea din față). Întregesc structura ansamblului vestimentar. De formă pătrată, șorțul din lână și-a păstrat caracterele specifice până în portul actual al bătrânelor și a cunoscut o evoluție la nivelul decorului, rezultată din tehnicile de țesut și de brodat care a permis dezvoltarea ornamenticii. Cu timpul materialul din care sunt confecționate este înlocuit cu catifeaua, material preferat de cele tinere. Urmare cercetărilor de teren și a materialelor colecționate, pentru catrințe se cunosc două tipuri: a) lucrate dintr-o singură bucată din *șiac* sau țesute dintr-o singură lățime; b) din două bucăți unite printr-o cusătură orizontală. Decorul este foarte variat prin forma de organizare a compozițiilor. În cazul primei categorii efectul decorativ rezultă din sistemul de organizare al formei și constă în aplicarea găitanelor și gruparea acestora în motive decorative complicate și vizibil diferențiate în funcție de cromatica și calitatea acestora. Pentru a doua categorie, predomină organizarea liniară a motivelor pe verticală în grupe de dungi paralele, intercalate cu șiruri de

motive: geometrice, florale, vegetale. Gama cromatică diferă în funcție de vârsta purtătoarei sau ocazie. Există însă o culoare dominantă, asortată cu rochia. Șorțurile de sărbătoare pe lângă cromatica vie, prezintă o serie de aplicații din dantele, șireturi industriale ce sunt dispuse pe trei laturi, fir metalic auriu sau argintiu introdus în țesătură și nelipsita dantelă croșetată din lână ce este aplicată pe margini. Sunt lucrate în general, din două lățimi asamblate printr-o cusătură orizontală astfel încât motivele decorative să se combine perfect pentru crearea unui ansamblu compozițional pe verticală.

O altă piesă, ce completează costumul de femeie este ilicul/*scurtacă* – vesta fără mâneci. Se încadrează tipologiei hainelor drepte, formate din trei foi din care două îmbracă piepții și una spatele. Materialul din care sunt confecționate este dimia/*șiachu* de culoare neagră, ce constituie suportul pentru realizarea și organizarea compoziției ornamentale pe toată suprafața. Tehnicile de ornamentare sunt cele specifice hainelor groase: cusătură cu șireturi, aplicații de găitane și broderie cu fir metalic auriu sau argintiu. Marginile sunt prevăzute cu garnitură din blană.

Din aceeași croială face parte și ilicul cu mâneci/*libade*. Croiala este modificată pe piepți și subraț pentru a permite mișcarea mâinilor. Mânecele sunt drepte și prezintă aceeași compoziție ornamentală ca și piepții și spatele. Pentru ocazii festive se poartă ilicul cu mâneci/*mîntan'lu*, din catifea, cu cromatică variată „asortată” însă cu rochia/*plisirană*. Această piesă de port se completează cu *chiptar' u* realizat din bumbac, decorat cu pasmanterii, ce acoperă pieptul, pe partea răsucită a piesei.

Piese de costum ce alcătuiesc portul pentru femei și bărbați la aromâni există doar în colecții muzeale. Rar mai întâlnești aromâni care au păstrat în lăzi vreo amintire din „vremurile de demult” spun ei. Costumul specific nu mai este purtat. Dacă acum câțiva ani mai vedeai bătrâne mergând la biserică în portul tradițional, astăzi vestimentația lor este confecționată din materiale industriale fără a conserva nici croiul și nici tehnica de cusut. În schimb tinerii, începând cu vârsta școlară, membrii ai unor formații folclorice, reconstituie costumul tradițional și-l poartă cu ocazia unor spectacole.

Costumul de femeie este completat cu podoabe din argint, aramă și alamă argintate, sau aurite și din aur. Din categoria podoabelor de mijloc se remarcă cingătoarea cu paftale/*bârnu di asime*, ce are ca suport material textil sau piele pe care se înșiră plăcuțe de argint ce se încheie cu paftale/*ploci*. Podoabele de piept cuprind salbele de aur/*fluriile*, de mâini: brățări/*biligică* și inele/*neali*.

În linie specifică tradiției, podoabele fac parte din portul aromânilor, fie pentru ocazii deosebite, când abundă pe costum, fie ca obiect singular, peste zi. În ambele cazuri podoabele completează costumul. Gustav Weigand

referindu-se la aceasta spunea „cu cât clinchetul argintului este mai răsunător în timpul dansului sau mersului, cu atât mai mândră este fericita care îl poartă. Sunetul uniform și monoton pe care podoabele și banii de argint sau aur ai salbelor îl produc în timpul mersului sau dansului, când se asociază fericit cu sonoritatea muzicii aromânești, adaugă un plus de fast și somptuozitate acestui costum, a cărui notă dominantă rămâne sobrietatea”.⁶⁸ În această idee facem precizarea că aromânii erau cunoscuți în Peninsula Balcanică ca argintari de frunte. În orașe din Austria și Iugoslavia, argintarii aromâni se găsesc atestați încă din anul 1725 iar la începutul secolului XIX călători străini în Peninsula îi găsesc în număr mare în orașele și târgurile din Macedonia, Albania, Epir, Tesalia. La Moscopole ființau 14 corporații de industriași și mii de ateliere de tot felul. Obiectele realizate de ei se desfăceau prin negustorii lor în toată Peninsula Balcanică. De altfel erau singurii care confecționau obiecte în filigran de o veritabilă valoare artistică (cercei, paftale, brățări, lanțuri de ceasornice, medalioane).

Deasemeni argintari aromâni în Principate trebuie să fi fost numeroși iar lucrările lor destul de răspândite și apreciate. Istoricul Nicolae Iorga vorbind de lucrările în stil gotic de origine saso-germană și de acelea armenesti, masive și policrome, frecvente în Principate, consideră că „lucrările în filigran de origine venețiană sau aromânească sunt aeriene, lucru de broderie care a putut atinge cele mai subtile rafinări”.⁶⁹ Weigand afirmă că „lucrările de argint în filigran din Veneția arată o mare asemănare cu cele ale macedoromânilor, pe când cele din Tirol se deosebesc. Există o legătură între unele și altele... macedoromânii au învățat această artă în Veneția sau au adus-o ei în acest oraș. Legăturile între Veneția și Moscopole, care în timpurile mai vechi era primul centru comercial în interiorul Turciei, au fost foarte strânse. Mulți dintre bogătașii acestui oraș aveau filiale în Veneția și un comerț viu exista între cele două orașe”.⁷⁰

Podoabele de metal lucrate de meșteri, incluzând deci cele în care sunt prinse monede, sunt ceva mai puțin frecvente în arta populară românească, zonele în care s-au lucrat asemenea podoabe fiind Pădurenii Hunedoarei, Moldova de Nord, Țara Vrancei, centrul și nordul Transilvaniei. Între acestea, sunt unele care se datorează contactului cu populația săsească. Dar podoabele de metal au pătruns în țara noastră și pe filiera sudică a meșterilor aromâni din țările balcanice, mulți lucrând și în centrele urbane de la nord de Dunăre. Chiar și paftalele și bijuteriile săsești poartă o amprentă

⁶⁸ Apud Gădăvan Alexandru, Paul Petrescu, *Artă populară a aromânilor din Dobrogea*, București, 1979, p. 21.

⁶⁹ Anastase Hâciu, *op. cit.*, p. 528.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 526.

sudică neîndoielnică, explicabilă prin curente de mărfuri și circulația intensă a aromânilor în secolele XVI, XVII, XVIII. Este posibil ca tocmai aceste curente ale artei prelucrării metalelor, iradiind relativ târziu spre Țările Române să fi acoperit și stins vechile centre locale care nu au mai supraviețuit decât în acele zone izolate cum sunt Pădurenii Hunedoarei.

BIBLIOGRAFIE

Lucrări. Studii. Articole

- Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.* București, Edit. Fundației Culturale Române, 1996. Coordonator Neagu Djuvara.
- Bacu Mihaela, *Între aculturare și asimilare. Aromânii în secolul al XX-lea*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.*
- Bădescu Ilie, *Poporul aromânesc între catastrofa și genocid*, în vol. *Perenitatea vlahilor*, Edit. Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1995.
- Bucovală Mihai, *Câteva date referitoare la case de comerț aromâne și importurile lor în secolele XVIII și XIX*, în vol. *Perenitatea vlahilor...*
- Capidan Theodor, *Macedoromânii. Etnografie. Istorie. Limba*, București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1942.
- Idem, *Macedoromânii. Vechimea și însemnătatea lor istorică în Peninsula Balcanică.*
- Idem, *Les Macedoroumains. Esquisse historique et descriptive des populations roumaines de la Peninsule Balkanique*, Bucarest, 1937.
- Idem, *Românii nomazi. Studiu de viața românilor din Sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926.
- Originea macedoromânilor*, în *Memoriile secțiunii literare*, seria III, tomul IX, Mem. 2, 1939, 19.
- Idem, *Romanitatea balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în ședința solemnă a Academiei, București, 1936.
- Caragiu Matilda Marioțeanu, *Un decalog al aromânilor*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.*
- Cazacu Matei, *Vlahii din Balcanii Occidentali (Serbia, Croația, Albania, etc.) Pax ottomanica (secolele XV-XVII)*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.*
- Denșușianu Ovid, *Păstoritul la popoarele romanice*. Extras din *Viața Nouă*, 1912.

- Djuvara Neagu, *Diaspora aromână în secolele XVIII și XIX*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.*
- Formagiu Maria Hedwig, *Portul popular din România*, București, 1974.
- Guduvan Alexandru, Paul Petrescu, *Arta populară a aromânilor din Dobrogea*. București, Edit. Meridiane, 1979.
- Gusti Dimitrie, *Școala monografică. Sociologia românească. Institutul social român*, Fundația Regală Culturală „Principele Carol”, vol. I, București, Edit. Paideia, 2000.
- Idem, *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, Institutul de științe sociale al României, București, 1940.
- Hâciu Anastase N, *Aromânii. Comerț. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizație*, Focșani, 1936.
- Iorga Nicolae, *Români și unguri*, în broșura *Români și slavi – Români și unguri*, două conferințe ale Institutului pentru studiul Europei sud orientale, București, 1922.
- Idem, *Historie des Roumaines de la Peninsule des Balcans*, 1919.
- Lascu Stoica, *Contribuții aromânești la spiritualitatea modernă est-europeană: primul ziar în dialectul aromân din Balcani*. „Deșteptarea”, Salonic, 1908-1909, în vol. *Perenitatea vlahilor...*
- Magiru Maria, Dobrogea. *Studiu etnografic*, vol. II, *Românii balcanici (aromânii)*, Muzeul de artă populară, Constanța, 2001.
- Mathieu Jean Dominique, *Les emprunts roumains dans le lexique de l'outillage des langues balkaniques*, în *Cahiers balkaniques*, nr. 16, 1990.
- Mesnil Marianne, *Kosovo 1999: explozia întârziată a unui model politic occidental în Balcani*, în *Balcani după Balcani...*, Caiete de antropologie, București, Edit. Paideia, 2000.
- Mihail Zamfira, *Terminologia portului popular românesc*, București, 1978.
- Murnu George, *Românii din Bulgaria medievală*, în *Memoriile Secțiunii Literare*, seria III, tomul IX, mem. 4, București, 1939.
- Idem, *Istoria românilor din Pind, Vlahia Mare 980-1259*, București, Edit. Minerva, 1913.
- Idem, *Conferință la radio despre aromâni*, în ziarul *Apărarea* nr. 2, 1930.
- Năsturel S. Petre, *Vlahii din spațiul bizantin și bulgăresc până la cucerirea otomană*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*
- Nenițescu Ion, *De la românii din Turcia europeană*, Studiu etnic și statistic asupra aromânilor, București, 1905.
- Papacostea Victor, *Tradiții românești de istorie și cultură*, București, Edit. Eminescu, 1996.
- Papahagi Tache, *Images d'ethnographie roumaine*, 3 volume, București, 1928-1943.

- Idem, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, Edit. Minerva, 1974.
- Idem, *Mic dicționar folcloric*, București, Edit. Minerva, 1979.
- Idem, *Grai, Folklor, Etnografie*. București, Edit. Minerva, 1981.
- Papahagi Valeriu, *Aromânii după călătorii apusenii din secolul XIX*, în *Revista aromânească*, Anul I, nr. 2, 1929.
- Idem, *Aromânii moscopoleni și comerțul venețian în secolele XVII-XVIII*. Edit. Societatea de Cultură Macedo-Română, București, 1935.
- Idem, *Les Roumains de l'Albanie et le commerce venètien au XVII-ème et XVIII-ème siècles*, în *Mélanges de l'École roumaine*, France, 1931.
- Peyfuss Max Demeter, *Aromânii în era naționalismelor balcanice*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*
- Idem, *Chestiunea aromânească*, București, 1994.
- Pipidi Andrei, *Vlahii din nordul Greciei în sec. XIX-lea. Mărturia unui călător englez*, în vol. *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani*, Fundația Culturală Română, seria „Colocvii”, 1991.
- Poghirc Cicerone, *Romanizarea lingvistică și culturală în Balcani. Supraviețuire și evoluție*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*
- Rusu I.L., *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*. București, Edit. Academiei, 1970.
- Saramandu Nicolae, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1984.
- Idem, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observații asupra sistemului fonologic*, București, Edit. Academiei, 1972.
- Stoica Georgeta, Ligor Daniela, *De la fibră la covor*, București, 1998..
- The World Almanac and book of facts*, Mahwah, New Jersey, 1997.
- Vlăduțiu Ion, *Etnografia românească*, București, 1973.
- Weigand Gustav, *Die Aromunen: ethnographisch-philologisch-historische Antersuchungen über das Volk der Sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren*, Leipzig, 2 band, 1894-1895.
- Idem, *Ethnographie von Makedonien*, Leipzig, 1924.
- Zbucnea Gheorghe, *Problema bisericească la aromâni (1878-1914)*, în vol. *Perenitatea vlahilor...*

V. AROMÂNII DIN ALBANIA: ASPECTE ETNODEMOGRAFICE ȘI IDENTITARE

Dr. Dorin LOZOVANU

Cercetător postdoctoral – Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași
Cercetător științific superior – Muzeul Național de Etnografie
și Istorie Naturală, Chișinău
Președinte – Asociația de Geografie și Etnologie, Moldova

Albania reprezintă cel de-al doilea leagăn al aromânilor după cel din Pind și Tesalia (Grecia). În prezent aromânii se găsesc răspândiți în orașe și în sate în mai multe regiuni ale Albaniei.

Cea mai mare parte a aromânilor din Albania o constituie fărșeroții. Fiind în trecut în majoritate păstori transhumanți și chiar semi-nomazi, fărșeroții nu au avut întotdeauna așezări stabile. Mulți dintre ei s-au fixat definitiv în locurile de iernat din câmpia Muzachiei în apropierea Mării Adriatice, purtând aici și numele de *muzachiari*. Fărșeroții se întâlnesc în regiunea Malacastra situată în sudul Muzachiei și a muntelui Tomor (Tomorit), cel mai înalt din Albania (2417 m). Spre sud-est aromânii sunt mai numeroși la sud de lacurile Prespa și Ohrid, în apropierea orașului Corcea, precum și la vest de Gramos în regiunea orașului Permet. Părăsindu-și ținuturile de obârșie, grupuri importante de fărșeroți s-au stabilit în Macedonia egeeană din Grecia sau în Republica Macedonia. Unii au rămas definitiv în locurile de iernat din Epir, Acarnania, Etolia și Tesalia.

După distrugerea orașului Moscopole, la sfârșitul secolului XVIII, moscopolenii s-au risipit în Grecia și în Republica Macedonia, puțini dintre ei rămânând în locurile de baștină din Albania, în câteva așezări situate între orașele Pogradec și Corcea. Cei mai mulți s-au fixat în orașele Albaniei (Tirana, Durres etc.), așezându-se și în multe orașe din fostul Imperiu Austro-Ungar, întemeind comunități la Viena și Budapesta.

Aprecierile asupra numărului aromânilor din Albania au fost diverse. Deoarece Albania mult timp nu a avut o entitate statală proprie, precum și din cauza schimbărilor teritoriale care au avut loc, prima apreciere asupra numărului acestora datează din secolul al XIX-lea. În 1865, Nenițescu vorbește despre 149.000-200.000 aromâni în Albania. Statistica oficială albaneză recunoaște în 1930 un număr de 40.000 aromâni. Aceasta este cea

mai corectă statistică oficială privind numărul de aromâni care s-a efectuat vreodată; însă la fel subestimează numărul real al acestora. Th. Capidan pentru anul 1932 indica 65.000 aromâni în Albania, iar A. Wirt semnală existența a până la 100.000 aromâni în Albania anulului 1935. Următoarea apreciere în ordine cronologică o face în 1940 Gh. Brătianu. El indica 72.000 aromâni în Albania. Recensământul oficial din Albania efectuat în anul 1955 indica 4.200 aromâni, iar „Grande dizionario enciclopedica U.T.E.T.”, Torino, notează existența a 10.000 aromâni în 1959. N. Dima este de părere că numărul aromânilor din Albania putea fi între 10.000 și 20.000 pentru anul 1975. Matilda Caragiu-Marioțeanu indica un număr cuprins între 70.000 și 100.000 în 1984. O cifră apropiată de aceasta ne-o dă și N. Saramandu pentru 1988: 60.000-100.000, deși statistica oficială albaneză care se bazează pe recensământul populației efectuat în 1989 indica doar 20 aromâni. Alte aprecieri, cum ar fi aceea a lui Cristea Sandu Timoc, care pentru 1995 dă un număr de 500.000 aromâni în Albania sunt exagerate.

Autori albanezi chiar (Arqile Bërxolli, 2005) consideră numărul aromânilor în Albania la 139.000 sau 3,6% din populația Albaniei. Estimările făcute de asociațiile aromâne deseori indică un număr de până la 250.000. Unele datele publicate de autori greci recunosc circa 50.000 de aromâni în Albania, considerându-i însă parte a etniei elene, așa numiți greci vlahofoni.

Oricum numărul actual al aromânilor din Albania cel mai posibil este în jur de 150.000. Din cauza proceselor migraționale intense, atât în interiorul Albaniei, cât și din cauza emigrării aromânilor în Grecia, Italia și alte state, este greu de stabilit cu exactitate numărul acestora. O altă problemă este legată de identitatea etnică flexibilă și multiplă a aromânilor, aceștia neputând fi cuprinși în totalitate chiar dacă s-ar efectua un recensământ foarte corect.

Aromânii formează populația băștinașă în districtele (rrethi) din sudul Albaniei, unde există o serie de localități cu populație aromână: Kolonja, Corcea, Pogradet, Vlora, Fier, Durres, Elbasan, dar în urma migrațiilor mai recente există comunități importante și în Tirana sau Shkoder.

Majoritatea absolută a românilor din Albania fac parte din ramura *fărșeroților*, care se autoidentifică cu etnonimul de *rrămân/rrămăn*, fiind astfel același cu *român*. Lipsa lui *a* – protetic, specific celorlalte grupuri de aromâni, de unde și termenul savant, derivat de la *armân*, face includerea românilor fărșeroți sub apelativul de aromâni doar din perspectiva generalizării dialectale și identitare a acestei ramuri componente a romanității balcanice.

Etimologia etnonimului de fărșerot are mai multe versiuni; conform uneia din ele, acesta ar avea originea în numele localității Frașari, cândva reprezentativă pentru aromânii din regiune.

Fărșeroții sunt cunoscuți sub această denumire și în literatura străină, cum ar fi în germană *Farscheroten* sau *Pharsalieten*. În bulgară și rusă apar *farseroti*, iar în greacă *farsalientes*. Grecii îi mai numesc pe fărșeroți *arvanitovlahi*, adică vlahi din Albania. Albanezii în afară de *vllëh* deseori îi poreclesc și *çobani* (a se citi *ciobani*).

Deoarece o mare parte din aromânii Albaniei locuiesc în regiunea cunoscută ca Epir, o denumire regională de identificare mai este și cea de *epiroți*, *epirați* sau *ipiriți*.

Numele de *moscopoleni* nu a fost inițial folosit de purtătorii lui, dar în prezent s-a răspândit atât în literatură, cât și printre aromâni. Acest nume provine de la localitatea Moscopole, în albaneză *Voskopojë*, cunoscuți și ca *Voscopojari*.

Muzăchiarii își zic așa de la denumirea ținutului și câmpiei Muzachia (Myzeqeja) din Albania.

Un grup de aromâni asimilați deja lingvistic de către albanezi poartă denumirea de *gubleari*, aceștia întâlnindu-se în mai multe localități din sudul Albaniei. Porecla specifică provine probabil de la o localitate, Gubleara, unde conform informațiilor colectate în teren, se spune că au fost primii dintre aromânii regiunii care și-au pierdut limba, păstrând totuși obiceiurile și memoria etnică de aromâni.

Procesele etnice care pot fi semnalate la populația aromână din Albania sunt în general la fel ca și la toate comunitățile de aromâni, însă specificul istoric și socio-politic din Albania a creat și unele particularități.

Dintre procesele care marchează evoluția etnică putem menționa:

1. Asimilarea lingvistică și culturală, care duce treptat la pierderea identității etno-lingvistice;
2. Migrațiile intensive spre localitățile urbane și depopularea așezărilor rurale tradițional aromâne;
3. Migrațiile peste hotarele Albaniei, în general temporare, motivate socio-economic. Au luat amploare și migrațiile definitive spre alte state, cum ar fi Grecia, Italia, România, Germania, SUA etc., bazându-se deseori pe relațiile de rudenie existente sau datorate facilităților acordate de Grecia. În aceste cazuri procesele etnice diferă mult de la stat la stat. Astfel majoritatea celor migrați în Grecia sunt supuși procesului etno-identitar de grecizare, pe când cei din SUA se consolidează ca o comunitate distinctă, la fel și în alte state europene.

Referitor la *identitatea* aromânilor din Albania putem distinge divizarea între cei care se consideră:

1. ca identitate etnică aromână (*rrămăn*) distinctă, conectată deseori cu cea de român
2. ca identitate etnică greci vlahofoni (rezultat al unei propagande active din partea Greciei, inclusiv prin stimulare socio-economică și politică)
3. albanezi se consideră cei de generație mai tânără și grupurile asimilate lingvistic (gubleari)

Situația etno-culturală actuală:

Mai multe asociații aromâne s-au înființat după 1990, la Corcea, Tirana, Vlora, Elbasan, Pogradet, Divjaka, Selenicë. Majoritatea exprimă opinia existenței unei minorități etnice de aromâni, revendicând drepturi culturale, politice, educaționale, religioase.

Publicații există la Tirana și Corcea, s-au editat și unele cărți de autori locali în dialect aromân. Se încearcă apropierea standardelor literare de limba română.

Emisiuni radio-TV distincte nu sunt constante, doar unele încercări periodice la Corcea sau Tirana și mediatizarea folclorului sau a unor evenimente.

În ultimii 15 ani s-au depus eforturi de a se preda cursuri facultative de aromână la școli, cum ar fi la Corcea, Divjaka, Selenice, Vlora.

Există două biserici unde slujbele sunt preponderent în aromână, la Corcea (cu statut de biserică aromână) și Divjaka.

În prezent există mai multe organizații ale aromânilor în Albania, mai vechi fiind „Societatea Aromânilor” cu sediul la Corcea. Apar deja unele publicații periodice, în principal ziarul „Frăția”. Mulți studenți aromâni studiază la universitățile din România.

Propuneri în urma cercetărilor proprii:

Introducerea în școlile cu populație aromână a disciplinei Limba și civilizația română-aromână, în regim opțional în Curricula disciplinelor aprobate de Ministerul educației din Albania, elaborată în colaborare interstatală Albania-România.

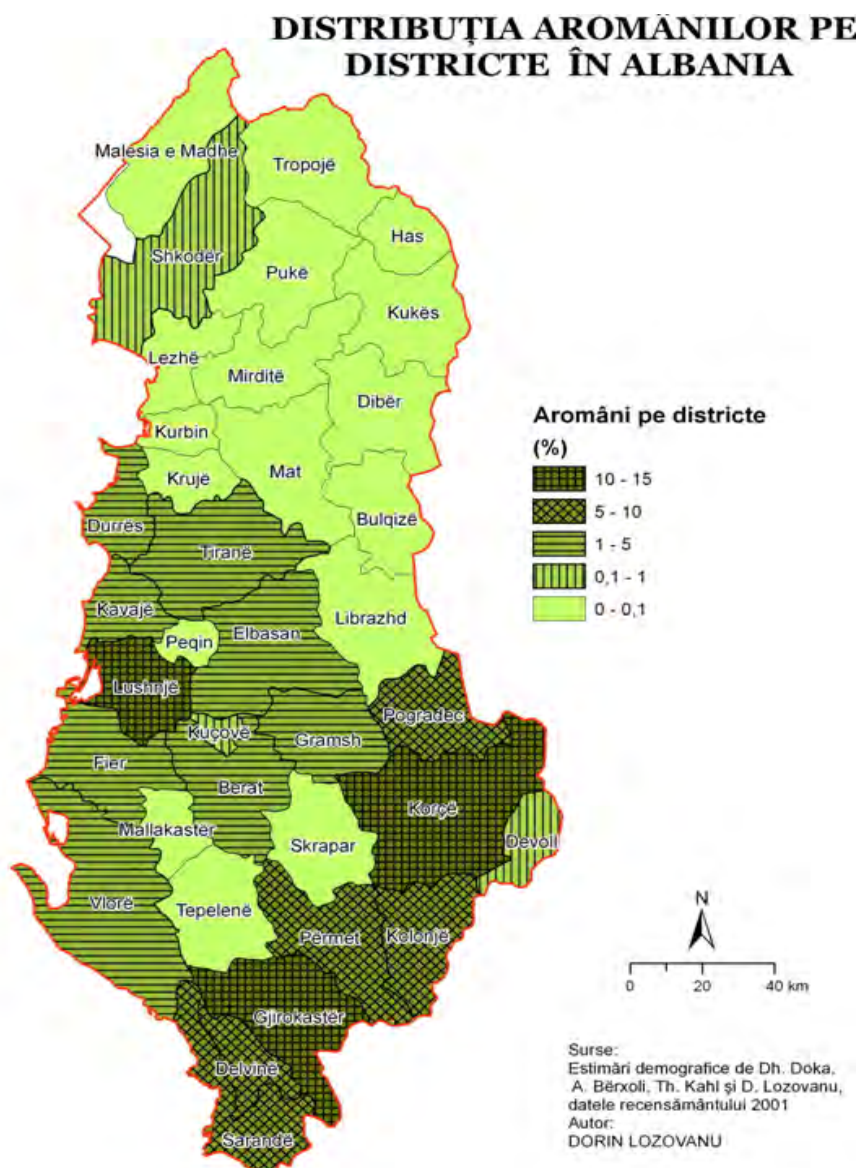
Sprijinirea învățătorilor și realizarea unor cursuri de instruire a acestora în România.

Susținerea și promovarea bisericilor și preoților cu oficierea slujbei în aromână.

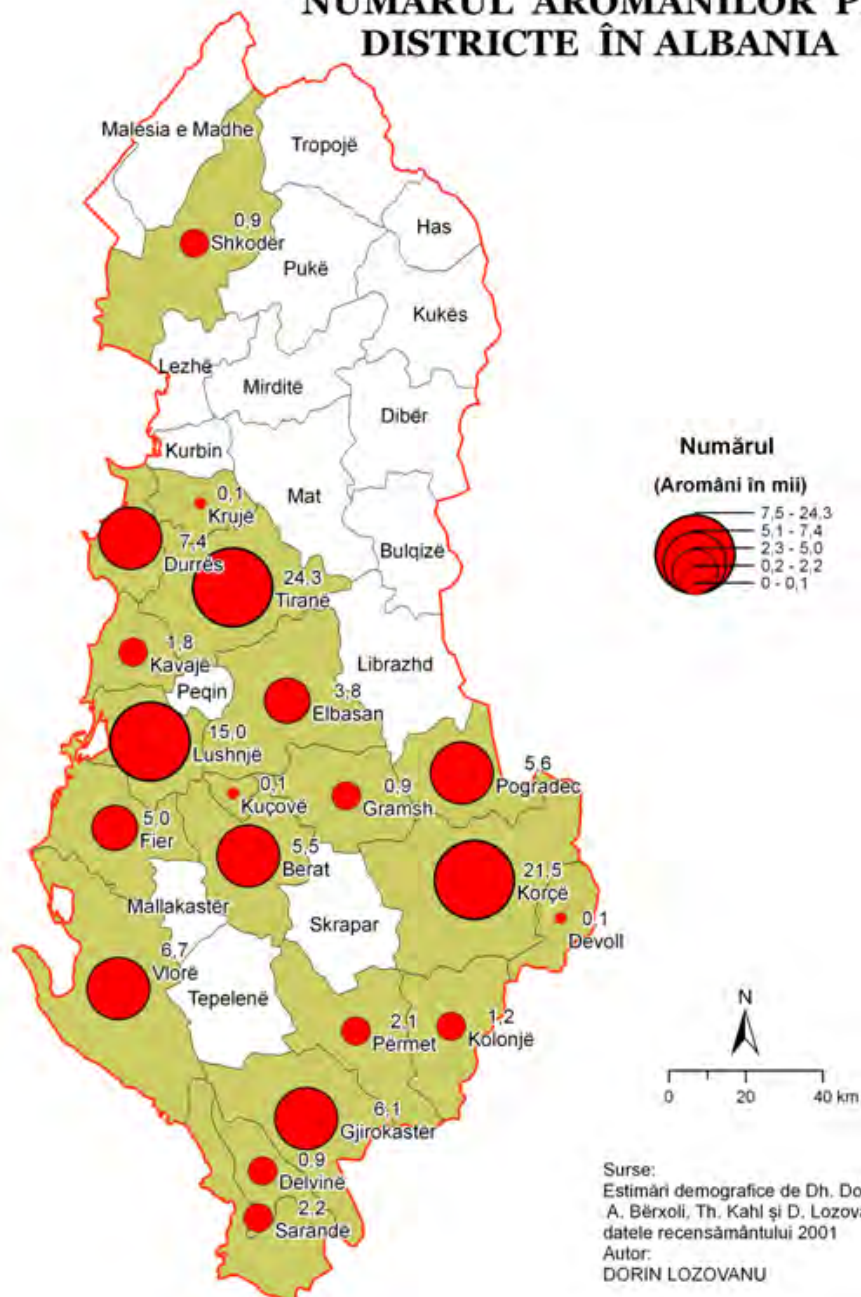
Înființarea unui Centru cultural Român la Corcea.

Susținerea mass-media în aromână și realizarea de emisiuni radio-TV, înființarea unui post de radio aromân (cu emisiuni în aromână, română, albaneză, greacă, folclor și muzică aromână)

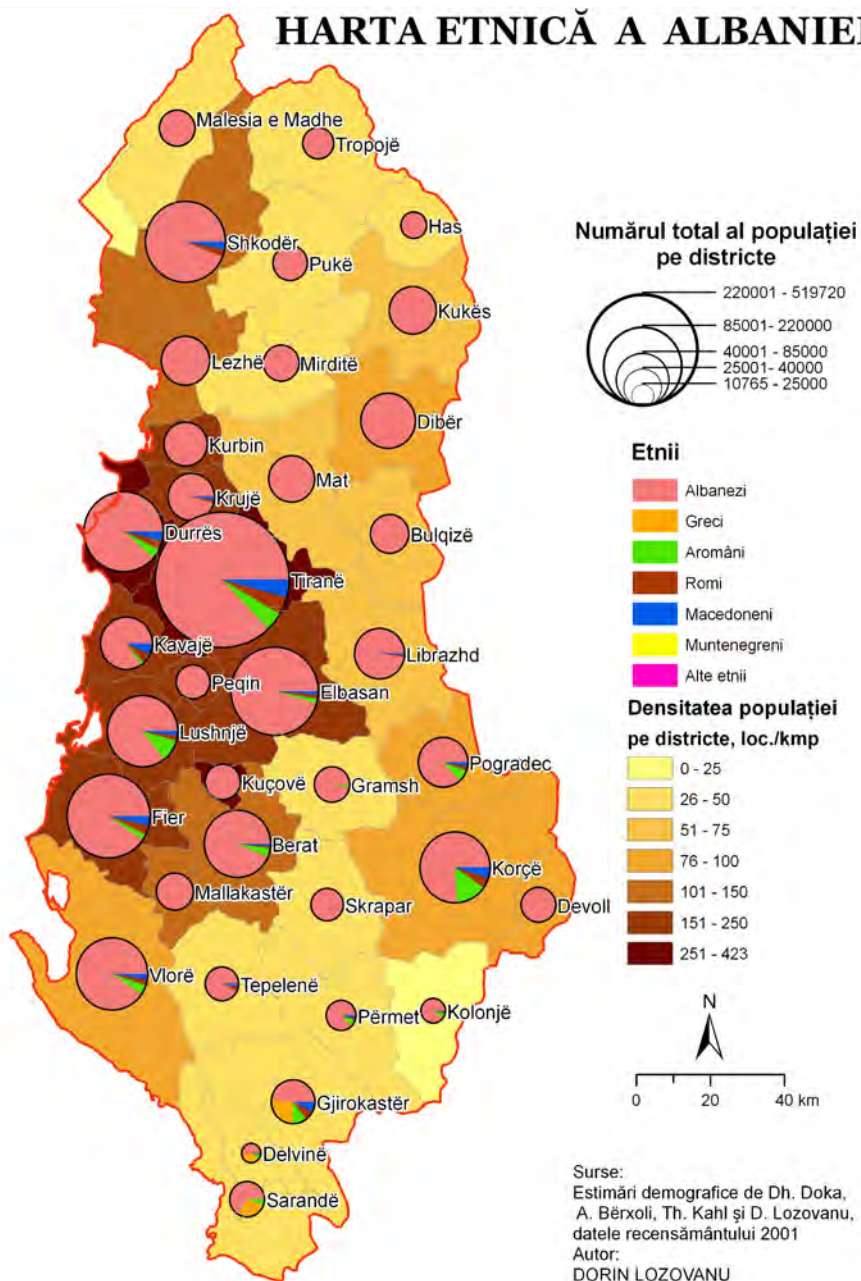
Acordarea cetățeniei române tuturor etnicilor români indiferent de etnonimul de identificare și de țara de reședință.

NUMĂRUL AROMÂNILOR PE DISTRICTE ÎN ALBANIA

HARTA ETNICĂ A ALBANIEI

Bibliografie

Lucrări. Studii. Articole

- Albania Census Atlas 2001*. Institut i Statistikes, Tirana, 2001, (alb./en.)
- Almanah macedo-român*. Edit. Fundației Culturale Române, București, 1992. (rom.)
- Ancel, J., *L'Europe Centrale*, Paris, 1937. (fr.)
- Arginteanu, Ion, *Istoria românilor macedoneni*, București, 1904. (rom.)
- Armbruster, Adolf, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Edit. Enciclopedică, București, 1993. (rom.)
- Aromânii: istorie, limbă, destin*, Edit. Fundației Culturale Române, București, 1996. (rom.)
- Arumunët e Shqipërisë. Histori dhe dokumente figura të shquara. Edit. Arumunët e Shqipërisë. Tirana, 2001. (alb.)
- Atanasiu, A.D., *Carte ethnographique des Macedo-Roumains (Koutzo-Valaques)*, Paris, 1919. (fr.)
- Μπαλαφας, Κostas, *Μετσοβο*. Ed. Epirus, 2005. (gre.)
- Balotă, Anton, „*Albanica*”, (*Albania și Albanezii*), Edit. Leopold Geller, București, 1936. (rom.)
- Batzaria, Nicolae, Noe, Constantin, *Importanța Aromânilor pentru România*. Edit. Etnologică, București, 2006. (rom.)
- Belimace, Constantin, *Dimândarea părintească*, New York, 1990. (rom.)
- Berciu-Drăghicescu, Adina, *Românii din Balcani. Cultură și spiritualitate*, Edit. Globus, București, 1996. (rom.)
- Bibliografie Macedo-Română*, Freiburg i. Br. 1984.
- Boga, L.T., *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria și Serbia (note etnografice și statistice)*, Tipografia „Vocea Poporului”, București, 1913. (rom.)
- Boga, Nida, *Voshopolea*, Editura Fundației Culturale Aromâne “Dimândarea Părintească”, București, 1994. (arom./rom.)
- Braga, Sevdol, *Die Rechtslage der aromunische Minderheit in Griechenland*, Scopje, 2004. (ger.)
- Bratter, C.A., *Die kutzowlachische Frage*, Hamburg, 1907. (ger.)
- British Encyclopedia*, Edit. British Encyclopedia, London, 1999. (en.)
- Брук, С.И., *Население мира. Этнодемографический справочник*, Изд. Наука, Москва, 1986. (rus.)
- Bujduveanu, Tănase, *Romanitatea Balcanică și Civilizația Aromânilor*, Edit. Cartea Aromână, Constanța 1997. (rom.)

- Burada, Teodor T., *Cercetări despre școalele românesci în Turcia*, București, 1890. (rom.)
- Bërxioli, Argile, *Minoritetet në Shqipërisë*, Tiranë, 2005. (alb.)
- Bërxioli, Arqile, *Atlasi i Shqipërisë. Atlasi Gjeografik i Popullsisë së Shqipërisë*, Tiranë, 2003. (alb.)
- Capidan, Theodor, *Aromânii. Dialectul aromân*, Edit. Academiei, București, 1932. (rom.)
- Capidan, Theodor, *Les Macedoroumains. Esquisse historique et descriptive des population roumaines de la Peninsule Balcanique*, București, 1937. (franc.)
- Capidan, Theodor, *Românii nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926. (rom.)
- Carageani, Gheorghe, *Studii aromâne*, Edit. Fundație Culturale Române, București, 1999. (rom.)
- Caragiu-Marioțeanu, Matilda, *Compendiu de dialectologie română (nord și sud-dunăreană)*, București, 1975. (rom.)
- Caragiu-Marioțeanu, Matilda, *Dialectologie română*, E.D.P., București, 1977. (rom.)
- Caragiu-Marioțeanu, Matilda, *Dodecalog al aromânilor*, Edit. „Sammarina”, Constanța, 1996. (rom./fr./en.)
- Cardula, Toma, *Etnoghezeza a Armânjlor shi rolja a lor tu istorie*, Edit. Sutsata a Armânjlor „Nicola Batsari”, Crushuva, 2003. (arom.)
- Cândeia, Virgil, *Marturii Românești peste Hotare*, Edit. Enciclopedică, București, 1998. (rom.)
- Cândroveanu, Hristu, *Aromânii ieri și azi*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1995. (rom.)
- Colimitra, Constantin, *Fărșeroții*, 1986. (rom.)
- Comunitatea Românească din Orașul Coritza*, Tipografia „Speranța”, București, 1912. (rom.)
- Coteanu, Ion, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1957. (rom.)
- Cușa, Nicolae, *Macedoromânii pe văile istoriei*, Edit. Europolis, Constanța, 1990. (rom.)
- Cuvata, Dina, Димчев, Димо, *Dictionar Armănasu-Machidunescu / Влашко - Македонски Речник*, Скопје, 2006. (arom./maced.)
- Џвијић, Јован, *Антропогеографски и етнографски списи*, Beograd, 2000. (srb.)
- Џвијић, Јован, *Балканско полуострво*, Beograd, 2000. (srb.)
- Despre Aromâni. De vorbă cu Hristu Cândroveanu*, Edit. Fundația Culturală Aromână „Dimândarea Părintească”, București, 2006. (rom.)
- Despre vechimea și continuitatea românilor*, Edit. Militară, București, 1989. (rom.)
- Dima, Nicholas, *Romanian Minorities in South-East Europe*, Institutul Român de Cercetări, Freiburg, 1977/1978. (en.)

- Dogaru, Mircea, Zbucnea, Gheorghe, *O istorie a românilor de pretutindeni*, Edit. DC Promotion, București, 2004. (rom.)
- Етнологија на Македонците*, Македонска Академија на Науките и Уметностите, Скопје, 1996. (maced.)
- Falo, Dhorì, *Trayedia ali Muscopuli*, Edit. Cartea Aromână, Tirana, 2002, (arom.)
- Формирование Наций в Центральной и Юго-Восточной Европе*, Изд. Наука, Москва, 1981. (rus.)
- Guizelev, Bojan, *Albanians in the Eastern Balkans*,/Албанци в източните Балкани, Sofia, 2004 (bg.)
- Hagigogu, Sterie, Noe, Constantin, Muși Vasile. *Colonizarea Macedoromânilor în Cadrilater*, Edit. Etnologică, București, 2005. (rom.)
- Hagi-Gogu, T., *Romanus și Valachus sau ce este romanus, roman, român, aromân, valah și vlah*, București, 1939. (rom.)
- Hasluck, M., *The unwritten law in Albania*, Cambridge, 1954. (en.)
- Hâciu, Anastasi, *Apostolji shi Martiri*, Scopia, 2001. (arom.)
- Ionescu, Eugen, *Cauza Românească în Turcia Europeană și Conflictul cu Grecia*. Tipografia „Gutenberg”, București, 1906. (rom.)
- Iorga, Nicolae, *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, Edit. Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1913. (rom.)
- Iotta, Naum, *Cronica-a anilor 1820-1878*, Scopia, 2002. (arom.)
- Историја на македонскиот народ*, Институт за национална историја, Скопје 1969. (maced.)
- Jelavich, Barbara, *Istoria Balcanilor secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, Iași, 2000. (rom.)
- Kahl, Thede, *Ethnizität und räumliche Vereilung der Aromunen in Südosteuropa*, Editura Institut für Geographie der Westfälischen Wilhelms-Universität, Münster, 1999. (ger.)
- Kahl, Thede, *Istoria aromânilor*. Edit. Tritonic, București, 2006. (rom.)
- Кънчов, В., *Македония. Етнография и статистика*, София, 1900. (bulg.)
- Karastioianov, Ștefan, *Makedonia. Etnografiska Karakteristika*, Edit. Voeni jurnal, Sofia, 1995. (bg.)
- Koukoudis, Asterios, *The Vlachs: Metropolis and Diaspora*. Edit. Zitros, Thessaloniki, 2003. (en.)
- Κουκουδής, Αστεριος, *Οι Βεργianiοι Βλαχοι καε Οι Αρβανιτοβλαχοι Της Κεντρικης Μακεδονιας*, Edit. Ekdosis Zitros, Thessaloniki, 2001 (gre.)
- Κουκουδής, Αστεριος, *Οι Ολημπιοι Βλαχοι καε τα Βλαχομογλενα*, Edit. Ekdosis Zitros, Thessaloniki, 2001. (gre.)
- Κυçyku, Κορι, *Aromânii în Optica Albano – Română*, Edit. Fundația culturală aromână „Sfînta Ana”, București, 2004. (rom.)
- Κυçyku, Κορι, *Arumunët e Shqipërisë në kontekst Ballkanik*, Edit. Getic Print, București, 1999. (alb.)

- Manakia, I., *Albumul Etnografic Macedo-român. Tipuri, porturi și localități ale aromânilor*, Paris, 1907. (rom.)
- Maxim, Iancu, *Etnogeneza românilor și a altor popoare europene privită prin prisma geografiei istorice*, Edit. Moldova, Iași, 1995. (rom.)
- Τρίτος, Μιχαλς, *Το Μετσοβο*. Ed. Graphic Arts, Atena, 1992 (gre.)
- Mihăescu, H., *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Editura Academiei Române, București, 1993. (fr.)
- Mihăilescu, Vintilă, *Excursia societății regale române de Geografie prin Iugoslavia și Albania (20 aprilie – 3 mai 1938)*, Tipografiile Române Unite, București, 1940. (rom.)
- Murnu, George, *Vlahia Mare (Istoria românilor din Pind)*, București, 1913. (rom.)
- Mustaka, Valentin, *Nëpër labirintet e historisë së arumunëve (vlllehëve)*, Volumi II, Edit. Shoqata Arumunët e Shqipërisë, Tirane, 2007. (alb.)
- Nica, I. *Problema Aromânilor*, Tipografia „Bucovina”, București. (rom.)
- Nopcsa, F.B., *Albanen, Bauten, Trachten und Geräte Nordalbanen*, Berlin-Leipzig, 1925. (ger.)
- Παδιώτη Γεωργίου, *Τραγούδια φαρσαριωτών/Căntiți Fărșerotești*, Soțietate di Cultură Aromână (vlahă), Athina, 1991. (gre./arom.)
- Papahagi, Nicolas, *Les roumains de Turquie*, București, 1905. (fr.)
- Papahagi, Tache, *Aromânii din Albania*, București, 1920. (rom.)
- Papahagi, Tache, *Aromînii din punct de vedere Istoric, Cultural și Politic*, Tipografia „N. Stroilă” București, 1915. (rom.)
- Papahagi, Valeriu, *Aromânii moscopoleni*, București, 1935. (rom.)
- Papanace, Constantin, *Fermentul aromân (macedo-român) în sud-estul Europei*, Edit. Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1995. (rom.)
- Papanace, Constantin, *Geneza și evoluția conștiinței naționale la macedo-români*, Edit. Brumar, Timișoara, 1995. (rom.)
- Papanace, Constantin, *La Persecution des Minorites Aromounes (Valaques) dans les Pays Balcaniques. Le Problem Macedonien*. Edit. Armatolii, Cetatea Eternă, 1951. (fr.)
- Parant, Alain, *Migrations, crises et conflicts récents dans les Balkans / Migrations, Crises and Recent Conflicts in the Balkans*, University of Thessaly Press, Volos, 2005. (fr./en.)
- Peyfuss, Max Demeter, *Chestiunea aromânească*, Edit. Enciclopedică, București, 1994. (rom.)
- Philippide, Alexandru, *Originea aromânilor*, Iași, 1927. (rom.)
- Pogradec. *Çelësi turistik*. Tirana, 2006. (alb.)
- Popescu, Ioana, *Privește! Frații Manakia*, București, 2001. (rom.)
- Popescu-Spineni, Marin, *Românii din Balcani*, Edit. Tiparul Universitar, București, 1941. (rom.)
- Popnicola, Nico, *Protili avdzati zboarë shi scrieri pi Armâneashti/Ipșume*

- слушнати зборови и пишувања на влашки.* Edit. Ligă Mondială a Armănjlor, Bituli, 2004. (arom./maced.)
- Popnicola, Nico, *Renesansa a Armănjlor/Ренесанса на Арм'ните.* Edit. Ligă Mondială a Armănjlor, Bituli, 2007. (arom./maced.)
- Народы Мира*, под редакцией Бромлея Ю. В., изд. Советская Энциклопедия, Москва, 1988. (rus.)
- Проблемы исторической демографии СССР и Западной Европы*, sub redacția Зеленчук В.С., Editura Știința, Chișinău, 1991. (rus.)
- Етническият проблем и националният въпрос на българите*, Изд. Полиграфия, Пловдив, 1994. (bulg.)
- Пулянос, А.Н., *Антропологически сборник населения Греции.* *Антропологический сборник*, t. III, Москва, 1961. (rus.)
- Revista „Zborlu a Nostru”, redactor Vasile G. Barba, Freiburg im Br., 1998 – 2005.
- Revista „Mic Romania”, redactor Jean-Luc Fauconnier, anii 1998-2008, Bruxelles (limbi romanice regionale).
- România. Evoluție în timp și spațiu*, Edit. Enciclopedică, București, 1996. (rom.)
- Romanians – the forgotten minority groups in Eastern Europe*, 2007. (en.)
- Românii de la Sud de Dunăre. Documente*, Arhivele Naționale ale României, București, 1997. (rom.)
- Românii din afara granițelor țării, Coordonate istorice și naționale în cadrul european*, Casa editorială Demiurg, Iași, 2007. (rom.)
- Românii din Afara Granițelor Țării. Evoluție istorică și situație prezentă în perspectiva integrării României în Uniunea Europeană*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2006. (rom.)
- Romanski, St., *Macedoromânii*, Edit. Dimândarea părintească, București, 1996. (rom.)
- Rosetti, Alexandru, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII*, București, 1978. (rom.)
- Russu, Valeriu, ș.a., *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984. (rom.)
- Saramandu, Nicolae, *Folclor aromân grămostean*, București, 1982.
- Saramandu, Nicolae, *Harta graiurilor aromâne și meglenoromâne în Peninsula Balcanică*, în „Studii și cercetări lingvistice”, anul XXXIX, București, 1988. (rom.)
- Săbăreanu, Cornilie, *Ăndrepturli-a Armănjlor dit Machidunii ti-ună Băsearică Natsională/Правата на ароманците во Македонија на национална црква*, Scopia, 2003. (arom./maced.)
- Schwander-Sievers, Stephanie, *The Albanian Aromains Awakening: Identity Politics and Conflicts in Post-Comunist Albania*, working paper, European Centre for Minority Issues, Flensburg, 1999. (en.)
- The Serbian Question in the Balkans (Geographical and Historical aspects)*, Faculty of Geography, University of Belgrade, 1995. (en.)

- Симовски, Тодор, *Населените Места Во Егејска Македонија*, Скопје, 1978 (maced.)
- Simovski, Todor, *The inhabited places of the Aegean Macedonia / Населените места во Егејска Македонија*, Скопје, 1998. (maced./en.)
- Societatea de Antropologie Culturală din România, *Balcani după Balcani*, Edit. Paideia, București, 2000. (rom.)
- Spațiul istoric și etnic românesc*, Edit. Militară, București, 1993. (rom.)
- Σταματελατος Μιχαήλ, Φωτεινή Βαμβα-Σταματελατου, „Ελληνική Γεογραφική Εγκυκλοπαίδεια Αθήνα”, 1997. (gre.)
- Stănescu, Eugen, *La population vlaque de l'Empire Bizantin aux XI-XIII siècles. Structure et mouvement*, în „XX Congres International d'études byzantines”, Atena, 1976. (fr.)
- Stefanoski, C.B., *Pelasgi. Limbă, carte, numă*, Edit. Casa Gramosta, Tetova, 1998. (arom.)
- Stefanoski, C.B., *Geneza limbii aromâne-macedonene*, Edit. Mirton, Timișoara, 1995. (rom.)
- Stefanovski, C.B., *Limba traco-dacă a limbilor indo-europene*, Edit. Casa Gramosta, Tetovo, 1993. (arom.)
- Școala Românească Pretutindeni, Liga Tinerilor Români de Pretutindeni*, Centrul pentru Educație Democratică, București, 2007. (rom.)
- Ташковски, М., *Кон етногенезата на македонскиот народ*, Скопје, 1974. (maced.)
- Татариев, Христов, *Вътрешната Македоно-Одринска револуционна Организация като митологична и реална същност*, Editura Македония Пресс, София, 1995. (bg.)
- Timoc, Cristea Sandu, *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, Editura Astra Română, Timișoara, 1996; 1994. (rom.)
- Timoc, Cristea Sandu, *Vlahii sunt români. Documente inedite*, Edit. Astra Română, Timișoara, 1997. (rom.)
- Тројановски, Тодор, *Влашките родови во Струшко*, Скопје, 1979. (maced.)
- Балканские страны*, Изд. ОГИЗ, Москва, 1946. (rus.)
- Țîrcomnicu, Emil, *Identitate Românească Sud-Dunăreană, Aromânii din Dobrogea*. Edit. Etnologică, București, 2004. (rom.)
- Țîrcomnicu, Emil, Wisoșenschi Iulia, *Românii de la sud de Dunăre. Macedoromânii, Obiceiuri tradiționale de nuntă, Studiu istoric și etnologic*. Edit. Ziua, București, 2003. (rom.)
- Βακαλοπουλος Κωνσταντινος Α., *Ιστορία του βορειου Ελληνισμού. Ηπειρος, Μακεδονία, Θράκη*. 3 vol. Θεσσαλονίκη, 1993. (gre.)
- Vulpe, Ion, *Românii din veacul lui Christos. Apostolul neamurilor și macedonenii. Martiriul*. Edit. Semne, București, 2000. (rom.)
- Wace, Thompson, *The Nomads of the Balkans*, Cambridge, 1913. (en.)

- Weigand, Gustav, *Etnographie von Makedonien. Geschichtlich-nacionaler, sprachlich-statistischer Teil*, Leipzig, 1924. (ger.)
- Γιαννακης Ντονος, *Η Φανταστική Αληθεια*, Βελεστινο, 1990 (gre.)
- Zbucnea, Gheorghe, Dobre, Cezar, *Diaspora Românească. Pagini de Istorie*. Edit. Lucman, București, 2003. (rom.)
- Zbucnea, Gheorghe, Dobre, Cezar, *Români în lume, Colias*, București, 2005. (rom.)
- Zbucnea, Gheorghe, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (sec. XVIII-XIX)* Edit. Bucureștilor, București, 1999. (rom.)
- Зографски, Данчо, *Крушевската Република*, Скопје, 1948. (maced.)

VI. NEOAROMÂNISMUL ÎN CONTEXT POLITICO-DIPLOMATIC SUD-EST EUROPEAN

Dr. Viorel STĂNILĂ

Cercetător principal – Institutul de Studii Sud-Est Europene
București

La 15 august 2010, la Moscopole în Albania, a avut loc o adunare internațională organizată de Consiliul Armânjilor (Makedonarmânjilor) – CMA. Cu această ocazie a fost citită participanților o rezoluție a CMA, prin care aromânii erau declarați popor regional și se cerea recunoașterea acestora ca minoritate națională în statele unde locuiesc (sub denumirea de „makedonarmânji”):

„Consillu Armânjiloru caftâ la tuti craturli ditu Balcanu, iu bâneadzâ Armânjilji (Arbinishia, Gârtsia, Rumânia, Ex Ripublica Iugoslavâ Makidunia, Sârbia, Vâryâria) ca factorilji detsizionali, constitutsionali shî autoritâtsli publitsi tsi au borgi tu dumenea ti ndrepturli a omlui s-cilâstisească tra s-asiyuripsească tinjisearea, avigljearea shi acrishtearea a yishterilor shi a identitatiljei etnicâ, culturalâ, lingvisticâ shi di pisti a Armânjiloru.

Consillu Armânjiloru caftâ *pricânushtearea a Armânjiloru ca populu rehghionalu tsi easti autohtonu tu Balcanu.*” (s.n.)

Evenimentul de la Moscopole este doar unul dintr-o lungă serie, menite să internaționalizeze chestiunea aromânească și să facă din ea un caz similar cu al bascilor și catalanilor, printre altele. Semnificativ în acest sens este faptul că CMA a invitat la Moscopole și organizații reprezentative ale celor două grupuri etnice din Spania, alături de reto-romani, friulani, ladini etc.

Din punct de vedere politico-diplomatic, orice analist ar interpreta acest gest al CMA ca pe o încercare de apropiere în vederea coalizării și eventual solidarizării cu cauzele catalană și bască. De asemenea, se înțelege de aici că „makedonarmânji” s-ar afla în situații similare cu ceilalți și problema lor ar trebui tratată la fel de către instituțiile internaționale și cele naționale. Dealtfel, e explicabilă simpatia de care se bucură neoaromânismul din partea deputatului APCE Luis Maria de Puig, catalan el însuși și inițiator al celebrei de acum Rezoluții 1333 din 1997 privind protejarea culturii și limbii aromânilor.

Conturate fiind aceste perspective, ar fi util să înțelegem cum se poziționează statele din sud-estul Europei față de fenomenul neoaromânist, care le afectează în mod direct.

Trebuie spus, mai întâi, că toate aceste state au ignorat neoaromânismul la început. Fenomenul a fost inițiat pe teritoriul României și era susținut de către o organizație care nu își asumase inițial o anvergură internațională, deși își baza acțiunea pe teză stranie potrivit căreia recunoașterea aromânilor ca minoritate națională în România va declanșa o reacție în lanț de recunoașteri similare din partea altor țări unde trăiesc aromâni.

Inițial, neoaromânismul s-a lansat ca mișcare de resurecție a identității aromânești, prin contestarea apartenenței aromânilor la românită, în conformitate cu tezele Școlii de la Freiburg – Uniunea pentru Cultura și Limba Aromână (Vasile Barba). Ca promotoare a neoaromânismului, Asociația Comunitatea Aromânilor din România a inițiat demersuri pentru recunoașterea aromânilor ca minoritate națională în România. Fără succes, în opoziție cu opțiunea identitară a majorității aromânilor din România și în contradicție cu adevărul științific.

După cinci ani de la acel început, avem de a face cu CMA, o organizație care își arogă rolul de coordonare a tuturor organizațiilor neoaromânesti de rang național și cere statut participativ la Consiliul Europei (CE). Chiar aceasta este situația care permite cel mai bine înțelegerea modului în care statele din Balcani se raportează în prezent la neoaromânism.

1. Republica Elenă

Deocamdată, are interesul să se opună primirii de către CMA a statutului participativ la CE, sub motivul că respectiva organizație confiscă simboluri aflate în patrimoniul cultural elen (steaua de la Vergina și numele „makedon”).

Cele peste 100 de asociații reprezentative ale vlahilor din Grecia, reunite în Federația Pelenică a Asociațiilor Culturale ale Vlahilor (președinte – Konstantinos Adam, secretar general – Mihalios Misios), au adresat CE scrisoarea nr. 44 din 16 noiembrie 2009, prin care cer ca CMA să nu primească statut participativ:

„It is evident that we have authorized no one to speak or act on our behalf – certainly not any ‘professional advocates of minority rights’ or self-appointed ‘champions’ of non-existent minorities.

We are saddened and angered when certain individuals present themselves in international minority and other forums and claim to

speak on our behalf, attempting to usurp our true identity, belittling and insulting our collective ethnic character.

In light of the above, we the Panhellenic Federation of Cultural Associations of Vlachs wish to express our displeasure and our fundamental disagreement with the charter, the objectives and the aspirations of the self-styled 'Council of the Aromanians', which in no way expresses our views or interests, or indeed those of Vlach people anywhere."

Ca reacție, într-o scrisoare adresată Consiliului Europei și oficialităților Greciei, CMA încearcă să câștige bunăvoința acestora din urmă, scriind: „Consiliul Armânjilor nu a vizat niciodată o soluție de tipul «minoritate națională» pentru vlahii aromâni din Grecia, care fac parte din patrimoniul național al acestui stat, considerat de ei ca patrie”.¹

Mai mult decât atât, în Rezoluția de la Moscopole (15 august 2010), se face referire la „Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei” (denumirea sub care e recunoscută internațional R. Macedonia), și nu la „Macedonia” (numele constituțional al acestei țări), ca o concesie față de sensibilitățile statului elen în disputa privind numele Macedoniei.

În schimb, CMA și-a păstrat ca elemente proprii de identificare simboluri aflate în patrimoniul cultural elen și, mai mult, nu a renunțat la particula „makedon-” din denumirea „makedonarmân”, deși Conferința de la Corcea (11-12 decembrie 2009) luase o decizie în acest sens. În plus, inteligența influentă în CMA dezvoltă în prezent o aberantă teorie a protomacedonismului aromânilor – ca urmași direcți ai populației antice macedonene, latinizate după instalarea stăpânirii directe a Romei în Macedonia (începând cu 149 î.e.n.).

În aceste condiții, era de așteptat ca participanții din Grecia la Conferința de la Corcea (Takis Galaitis – Asociația Aromânilor din Veria; Alecu Cahriman, prefectul de Ianina – Asociația Aromânilor din Ianina) și la Adunarea Populară de la Moscopole (Giorgios Prapas – președintele Asociației Culturale a Aromânilor din Veria) să se dezică de liniile de acțiune asumate de CMA cu respectivele ocazii.

Orientarea aromânilor din Grecia, expusă la Corcea, era construită pe următoarele coordonate:

- Supraviețuirea aromânilor *ca etnie (nu ca popor, s.n.)* depinde de cultivarea limbii materne.²

¹ Alina Bârgăoanu-Vasiliu, *Aromânii din Albania refuză să devină masă de manevră pentru revendicări teritoriale*, în „Cuget Liber”, Constanța, 01.03.2010.

² În acest sens, ar exista semnale pozitive privind disponibilitatea autorităților elene de a introduce aromâna în școli (fostul președinte al Greciei, Stefanopulos, i-a îndemnat pe

- În contextul procesului de integrare europeană a tuturor statelor locuite de aromâni, accentul ar trebui pus pe protejarea identității lor culturale, mai mult decât pe apărarea identității naționale sau pe promovarea naționalismului.
- Fiecare stat în care locuiesc aromâni trebuie tratat ca un caz în parte; nu există o rețetă general aplicabilă.
- În ceea ce îi privește pe aromânii din Grecia, aceștia consideră Republica Elenă ca fiind statul lor și nu au de ce să se coboare la condiția de minoritari din aceea de fondatori ai statului elen, pentru a cărui edificare au dat o mare jertfă de sânge și importante contribuții materiale.

În același sens, la 22 august 2010, Asociația Culturală a Aromânilor din Veria a transmis CMA un comunicat semnat Giorgios Prapas – președinte și Antonis Toussikos – secretar, prin care se aduce la cunoștință că respectiva asociație nu e de acord cu textul Rezoluției de la Moscopole, mai ales cu Art. 3, prin care se cere statelor în care aromânii sunt autohtoni și României să îi recunoască pe aceștia ca etnie aparte:

„Sutsata Armănjiloru di Veria, tse lo parti ca oaspits la atsea marea adunarea a Armănjiloru la Moscopolea la 15 di Avgustu 2010, di cari djuvusi Dimăndarea anyrăpsită di Consillu Armănjiloru, lo apofasea și aspună cătse nu easti symfunu cu textul ali dimăndari, tse ishii pri padi la 20/8/2010. Cama spetsial cu articulu trei iu și fatsi căftarea «Consillu Armănjiloru caftă la tuti craturli ditu Balcanu, iu bāneadzā Armănjilji, s-ljia unā apofasi tu noima a nomuriloru evropeani sh-internatsiunali cari siyurāpsescu ndrepturli tsi lâ și pricadu Armănjiloru ca etnii ahoryea».

Noi Armănjli ali Sutsata Di Veria dadun cu tuts Armănjlii dit Ellada vārnā oarā ca pish tora nu nā avemou simtsitā (aduchitā) ca unā ahoria Ethnie di cătu Ethnia Ellena.

Noi Armănjlii tse bānāmu tu Elladā himu Ethnia Ellenā shi aestā Ethnie și feaci cu paradz shi sāndzi alu Armănjiloru icā altā soi nu poati și hibā (existā) Ethnia Ellenā fără noi Armănjlii dit Elladā. Taham di iu angisirā tuts Armănjlii tse baneadzā asāndzā arāspāndits tu Balcanu.

Di aua dit Makedoni alu Filipplu shi alu Mega Alexandru tse zbura limba Ellenā shi avea cultura Grātseasca, shi aestā limbā shi culturā prideadirā tu lumea tuta.”

aromâni să își păstreze limba maternă; recent, un ministru grec de origine aromână a evocat posibilitatea predării aromânei în școli); s-ar intenționa introducerea aromânei ca obiect de studiu la universitățile din Ianina, Larissa și Salonic (unde au existat licee românești, *n.n.*).

Contradictoriu e faptul că în CMA sunt prezenți și aromâni din Grecia, deși organizațiile lor reprezentative critică orientarea CMA. Este cazul dizidentului Sutiri Bletsa (în comitetul pentru drepturile minorităților al CMA) și al lui Steryiu Kaloyeros (în Comitetul pentru *Mass-Média*). La rândul său, CMA ar fi având reprezentanță oficială în Atena.

Stranietatea acestei situații e amplificată de reprezentarea semnificativă în CMA a elinovlahilor din Albania:

- Thanas Poci, președinte al Uniunii Vlahilor din Albania (asociație membră a CMA) și membru în Grupul de Lucru al CMA pentru „Democrație și Afaceri Politice”, este, totodată, membru în conducerea Partidului „Uniunea pentru Drepturile Omului” (PBDNJ), partid al minorității naționale elene din Albania.
- Hristo Goci, președinte al Asociației Culturale Vlahe din Albania, membru în grupul de lucru al CMA și în Comitetul CMA pentru „Drepturile Minorităților”, este reprezentant al vlahilor în Consiliul de Stat pentru Minorități din Albania, organism în care aromânilor nu le-a fost permis să-și desemneze un reprezentant legitim. Totodată, este membru al Partidului Uniunea pentru Drepturile Omului (PBDNJ) al minorității naționale elene din Albania și fost deputat din partea acestui partid în Parlamentul Albaniei (Kuvendi), în legislatura 2001-2005.
- Spiro Poci, membru în Grupul de Lucru al CMA pentru „Educație și Cultură” și în Comitetul CMA pentru *Mass Media*. El deține poziția de redactor șef al revistei lunare „Fărșerotul” din Gjirokastrë, cu orientare grecomană, directorul revistei fiind același Hristo Goci.³

2. Bulgaria

Pe teritoriul ei nu este recunoscută nicio minoritate vlahă, română sau aromână.

Deocamdată are interesul să acționeze alături de Grecia, dar cu discreție, pentru ca CMA să nu primească statut participativ la CE.

Din CMA fac parte și unele asociații ale aromânilor din Bulgaria.

După momentul 15 august 2010, această țară are deja o problemă serioasă, deoarece singura arie geografică locuită de aromâni și menționată în textul Rezoluției de la Moscopol este „Balcanul”:

„Consillu Armânjiloru caftâ pricânuștearea a Armânjiloru ca populu reghionalu tsi easti autohtonu tu Balcanu.” (s.n.)

³ Alina Bârgăoanu-Vasilie, „*Consiliul Armânjilor*”, instrument al intereselor elinovlahe, în „Cuget Liber”, 24.03.2010.

În sens strict, așa cum va interpreta orice diplomație din regiune respectiva formulare, referirea se face la Munții Balcani, situați în principal pe teritoriul Bulgariei, deși majoritatea tulpinilor de aromâni nu se află între granițele acestui stat. Celelalte state unde aromânii sunt autohtoni se vor putea deroba de la implicațiile Rezoluției sub pretextul că aceasta face referire doar la Munții Balcani.

3. Albania

A susținut fățiș la CE cererea CMA de a primi statut participativ, deși chiar organizații aromânești din această țară se opuneau.

Astfel, prin scrisoarea adresată CE, la 16 martie 2009, Asociația Culturală Aromânii din Albania (ACAA) critica poziția Albaniei la CE în favoarea CMA:

„Considerăm ca este total nepotrivit ca reprezentanta diplomatică a Albaniei la Consiliul Europei să susțină înregistrarea CA (CMA) ca ONG cu statut consultativ. Apreciem că o astfel de poziție se datorează lipsei de informații și de seriozitate în evaluarea cererilor cu un astfel de caracter, fapt ce nu face onoare Ministerului Afacerilor Externe al Albaniei.”

În același text, ACAA demasca ilegitimitatea CMA pentru aromânii din Albania și orientarea grecomană a acestei organizații transnaționale:

„Dintre cei 35 de semnatori ai «Cererii pentru înființarea Consiliului Armânilor», numai șapte erau din Albania, în principal din zona Corcea. Ceilalți erau cetățeni ai altor state, după cum urmează: 8 din Bulgaria, 8 din România, 8 din Macedonia și 3 din Franța.

Toți cei care erau din Albania sunt membri ai unei singure asociații, «*Vlach's Business Union Mandra-Albania*» – U.B.V.M.A. (Uniunea Oamenilor de Afaceri Vlahi «Mandra»). Aceasta este o asociație care nu are drept scop protejarea identității aromânești, a limbii și culturii noastre, ci reunește oameni de afaceri cu origine vlahă, ca aceștia să își coordoneze cât mai bine activitățile în virtutea maximizării profiturilor lor în Albania și în afara ei. [...]

...după câțiva ani, această «creație» și-a schimbat fără nicio hotărâre judecătorească numele din «Consiliul Armân» în «Consiliul Macedonarmân». Pentru noi aceasta este o denumire care nu numai că distorsionează istoria etniei aromâne, dar creează probleme și între aromâni (vlahi), dezbinându-i.[...]

În Albania, CA este susținut de indivizi care au creat pretinse asociații aromânești, dar care nu „au nicio activitate și au tendința clară

de a-i considera pe aromânii (vlahii) din Albania ca elinovlahi. Unii dintre ei afirmă explicit în întrunirile lor că «țara noastră este Grecia» și ca urmare aromânii de pretutindeni trebuie să se declare ca «vlaho-greci» sau mai pe scurt «greci».”

Sub semnătura președintelui său, Vangjel Shundi, la 9 iunie 2010, ACAA a dat publicității poziția sa față de statutul, tezele și acțiunile CMA⁴.

Între altele se afirmă:

„CMA nu poate fi o «asociație a aromânilor din toate statele din Balcani», așa cum se pretinde, pentru că nu există nicio instanță judecătorească «balcanică» în drept să legalizeze existența unei astfel de asociații.

Cea mai mare «contribuție» a CMA, de la înființarea sa, a fost inventarea unui nou nume pentru aromâni – «makedonarmânji». Dar, în cazul aromânilor din Albania, acest nume produce confuzia cu denumirea unui alt grup etnic – macedonenii, care au statut de minoritate națională.

Cererea CMA ca aromânii din Albania să își abandoneze denumirea oficială este o absurditate.”

Antagonismul dintre ACAA și CMA este, așadar, unul de esență, provocat de abordările pe care cele două asociații le au în privința rezolvării chestiunii aromânești în Albania.

Ambele afirmă că vor să obțină din partea statului albanez recunoașterea și respectarea drepturilor aromânilor, potrivit documentelor internaționale relevante a căror semnatară este Albania.

Dar, în timp ce ACAA se menține consecvent pe poziția tradițională a relației dintre aromâni și România ca stat înrudit, CMA a proclamat la Moscopole că aromânii sunt popor regional, fără stat înrudit (*kin-state*).

Această abordare a CMA corespunde perfect intereselor Albaniei, care nu acordă aromânilor statutul de minoritate națională exact sub motivul că aceștia nu ar avea stat înrudit. Ei au în Albania statut de minoritate etno-lingvistică sau cultural-lingvistică, ceea ce nu le conferă și nu le garantează niciun drept specific ca grup etnic, deoarece Constituția face referire doar la protecția minorităților naționale.

Așadar, există o profundă contradicție între scopurile declarate ale CMA și acțiunile sale, cel puțin din perspectiva intereselor aromânilor din Albania.

Tabloul se complică și mai mult dacă reamintim de penetrarea CMA de către asociațiile elinovlahe active pe teritoriul albanez.

⁴ Alina Bârgăoanu-Vasiliu, *Aromânii fărășeroși din Albania nu se vor „makedonarmânji”*, în „Cuget Liber”, 9 iunie 2010.

Dat fiind că CMA își are sediul legal pe teritoriul Albaniei, oficialii de la Tirana speră să se folosească de acest atu în propriul interes, care va intra, mai devreme sau mai târziu în coliziune cu interesele Macedoniei și Greciei.

Un prim test în acest sens îl va reprezenta Recensământul general al populației și proprietăților din Albania, programat a avea loc în luna mai 2011. Chestionarul va conține întrebări referitoare la apartenența etnică și religioasă a subiecților.

Anunțarea publică a acestui fapt, la 15 ianuarie 2010, a stârnit imediat reacții dure din partea unor reprezentanți ai mediilor academice și formațiunilor politice cu orientare naționalistă (ex.: Luan Omari, academician; Shezai Rrokaj, decanul Facultății de Istorie și Filologie; Aleksander Biberaj, fost deputat; Sabri Godo, președinte de onoare al Partidului Republican și scriitor; Pellumb Xhufi, istoric). S-au folosit sintagme ca „cedare rușinoasă la presiunile cercurilor naționaliste grecești, oficiale și neoficiale, care prevăd aplicarea unui proiect naționalist de secesiune a Epirului de Nord față de Albania”.

Elementele comune ale acestor luări de poziție ar fi:

- Recensământul General al Populației din Albania cu declararea afilierii etnice și religioase este un proiect adoptat de guvern sub presiunea cercurilor grecești de interese.
- Guvernul elen este interesat să existe un număr cât mai mare de cetățeni albanezi care se declară de etnie greacă.
- În primul rând, nu va exista un rezultat clar al recensământului, pentru că subiecții nu vor fi sinceri în declarații, influențați de diferiți factori economici și sociali. În Albania există astăzi multe persoane care nu știu care le este religia.
- Un astfel de recensământ poate fi manipulat, de vreme ce trăim în Balcani, unde mai există din nefericire țări în care nu ești acceptat dacă nu îți schimbi numele sau religia.
- Organizarea unui astfel de recensământ este o problemă delicată, deoarece mulți albanezi și-au schimbat naționalitatea pe bază de documente false sau plătiți de câteva țări, cum este Grecia, în primul rând. Sunt persoane care și-au declarat naționalitatea bulgară, ca să poată călători în Europa ca cetățeni ai unui stat membru UE. Alții și-au declarat naționalitatea greacă din același motiv. Aceasta va duce la creșterea artificială a procentului minorităților etnice față de totalul populației în Albania.

Printre categoriile de populație vizate ca „nesigure” în perspectiva Recensământului din 2011, aromânii ocupă primul loc, în demascările

mediatice, din cauza ortodoxismului și legăturilor istorice, sociale și economice cu Grecia.

Așadar, imixtiunea neoaromânistă în Albania vine să complice un tablou cu și așa extreme implicații istorice, economico-sociale și politico-diplomatice pentru aromânii din Albania, prinși între instigațiile unor agitatori grecofili, cum afirmă Kristo Goxhi⁵ și presiunea mediatică a naționalismului albanez.

Simplificarea până la simplism a modului în care e informată opinia publică din Albania asupra chestiunii aromânești nu va face decât să complice și mai tare situația, grevată oricum de incoerență instituțională: în chiar documentul oficial care stă la baza poziției naționale a Albaniei în chestiunea aromânească, aromânii sunt prezentați ca având în Albania două statute cu implicații juridice complet diferite.

În Primul Raport al Albaniei către CE (2001), în baza Convenției-Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale în Europa, sunt incluși atât în categoria minorităților lingvistice (p. 4, p. 11), cât și în categoria minorităților naționale (p. 16)⁶.

Articolul 20 din Constituția Albaniei, se referă doar la drepturi pentru minoritățile naționale:

„Articolul 20

1. Persoanele care aparțin minorităților naționale își exercită drepturile și libertățile în deplină egalitate în fața legii.

2. Ele au libertatea de a-și exprima apartenența etnică, culturală, religioasă sau lingvistică, fără opreliște sau obligativitate. Ele au

⁵ „E aestă easti ună tsi, armănjli sântu elinj, ma sânt nica ma nelo, avem shi un alt identitetu tsi esti musheat identitet.” (Kristo Goxhi, *Identitetu ma mushat tu Balcan*, revista „Fărșerotul“, Tirana, nr. 31, februarie 2010.)

„Armănlı Rigas Fereos anchisi Megal-Idea” ninti di 200 di anji, ama nu u vâdzu cu ochljă a lui. Ni cadi anau strănipotslu a lui s’u videmu shi s’u bânămu platforma a lui „Imperială” tora cu numa „Megal-Europa”, aclo lju armănjljă (makedonarmănjljă) aru locu a loru di tinjii shi horizontili nilimitati.” (Kristo Goxhi, *Noaptia buna Sigurim-Securitati!*, revista „Fărșerotul”, Tirana, nr. 32, aprilie 2010.)

⁶ *First Report Submitted By Albania Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (ACFC/SR (2001)005, 26 iulie 2001):

p. 4: *The first part contains [...] a short historical description of the question of the national minorities living in its territory such as: Greek, Macedonian, Montenegrin and the linguistic minorities of Roma and Aromanians.*

p. 11: ***The Roma and Aromanians are recognized and respected as linguistic minorities.***

p. 16: ***Among the national minorities in Albania are also the Aromanians (mostly known as Vlachs).***

dreptul să și-o protejeze și să și-o dezvolte, să predea și să învețe în limba lor maternă, precum și să se asocieze în organizații și asociații pentru apărarea intereselor și identității lor.”⁷

4. Macedonia

Din punctul de vedere al autorităților de la Skopje, pe teritoriul Macedoniei, problema aromânească este rezolvată.

Aici, aromânii sunt recunoscuți prin Constituție ca „popor constitutiv”, cu drepturi protejate prin lege. Chiar dacă alocarea de resurse financiare pentru aromâni este deficitară, există emisiuni de televiziune, festivaluri, presă în aromână. Pentru această concordie, singura condiție impusă de autorități și acceptată de asociațiile reprezentative ale aromânilor a fost decizia de relația cu România ca stat înrudit. Din această perspectivă, proclamarea de către CMA a aromânilor ca popor regional e în deplin acord cu interesele Macedoniei.

În aceste condiții, va fi interesant de urmărit dacă Macedonia va putea rezista tentației de a-și revendica statutul de protector al aromânilor din Balcani, de vreme ce CMA insistă pentru recunoașterea acestora ca „makedon-armâni”.

Interpretări

Expunerea succintă a felului în care cele patru state se raportează la ultimele dezvoltări în problema aromânească permite o concluzie de etapă:

Dintr-o chestiune internă a României, neoaromânismul a devenit una regională și tinde să dobândească dimensiuni europene.

Observatori atenți ai spațiului sud-est european, cum sunt prof. univ. Nicolae Șerban Tanașoca, prof.univ. Adina Berciu-Drăghicescu, conf. univ. Stoica Lascu, conf. Univ. Nistor Bardu, dr. Virgil Coman, nu exclud posibilitatea ca interese exterioare acestui areal să fie implicate în dezvoltarea aventurii neoaromâniste, ca mijloc de a menține o anumită stare de instabilitate în această regiune, cu efecte negative directe asupra relațiilor bilaterale între statele vizate, asupra ordinii regionale, în care

⁷ „Neni 20

1. Personat që u përkasin pakicave kombëtare ushtrojnë në barazi të plotë para ligjit të drejtat dhe liritë e tyre.

2. Ata kanë të drejtë të shprehin lirisht, pa u ndaluar as detyruar, përkatësinë e tyre etnike, kulturore, fetare e gjuhësore. Ata kanë të drejtë t'i ruajnë e zhvillojnë ato, të mësojnë dhe të mësohen në gjuhën e tyre amtare, si dhe të bashkohen në organizata e shoqata për mbrojtjen e interesave dhe të identitetit të tyre.”

importanța anumitor state ar urma să scadă, în timp ce altele și-ar consolida statutul.

În orice caz, contradicțiile interne ale modului în care CMA se manifestă ca actor pe scena europeană, indică faptul că ițele sunt trase din altă parte decât de la conducerea centrală a acestui for. Semnificativă în acest sens e întrebarea retorică pe care a formulat-o un aromân din Albania, stabilit de ani mulți la București: „Dacă cei câțiva aflați în fruntea CMA au doar bunele intenții pe care le declară, de ce nu lasă loc și altora să acționeze, atunci când ei înșiși nu dețin expertiza necesară?”

Concluzia respectivului era că această concentrare a puterii în mâinile câtorva persoane cu competențe îndoielnice are scopuri obscure.

Un indiciu în acest sens l-ar putea reprezenta afirmațiile extreme formulate recent de cercetătorul austriac Thede Kahl împotriva românității aromânilor, într-un interviu acordat secției în limba albaneză a postului de radio Deutsche Welle⁸:

„Din punct de vedere lingvistic, rădăcinile sunt aceleași – așa-numita „latină vulgară”, dialectul roman care se vorbea de către populațiile din orientul (Imperiului Roman, *n.n.*). Dar limbile s-au dezvoltat diferit una de cealaltă, pentru că timp de peste o mie de ani s-au produs evoluții care au dus la o diferențiere atât de mare astăzi încât nu mai este posibilă înțelegerea reciprocă [între români și aromâni, *n. n.*] și, în general, nu pot reprezenta o bază pentru o identitate comună. Între aromâni nu se află indivizi care să se identifice ca români, și vice-versa. [...]

Ei (aromânii, *n.n.*) nu au avut de-a face cu românii din nordul Peninsulei, pentru 1.000 de ani nu au fost în contact cu România și Moldova. [...]

Dacă ar fi vorba de protejarea culturii (aromâne, *n.n.*), aceasta nu ar avea nimic de-a face cu România sau Grecia, deoarece cultura aromână e independentă și limba este foarte depărtată de română.”

Nu vom insista asupra enormităților proferate de T. Kahl în respectivul interviu. I-a răspuns pe larg și argumentat prof. Nistor Bardu⁹. Vom reaminti doar un alt pasaj dintr-o lucrare a lui T. Kahl, în opoziție cu afirmațiile sale recente:

„Cu toate că mare parte dintre cei imigrați în România în perioada 1926-1940 *considerau România ca fiind propria patrie*, sunt printre ei mulți ce au imigrat numai cu gândul de a-și câștiga o mai bună situație economică. Însă prin mediul natural dat, care condiționează tipul

⁸ Thede Kahl, *Rumunët dhe arumunët dallojnë nga njëri tjetri*, intervistën e zhvilloi Aida Cama, 18.06.2010.

⁹ Nistor Bardu, *Amicus Thede Kahl, Sed Magis Amica Veritas*, în cotidianul albanez „Shqip”, 26.07.2010.

cultural și de viață, dar și o altă mentalitate, diferența de ”mucași”, cum îi numesc aromânii pe români, este mare cu toate ca *dialectal se înrudesce*.”¹⁰ (s.n.)

Așadar, contradicții interne în scrierile lui T. Kahl despre aromâni, cel puțin sincrone, dacă nu sinergice cu acelea din raportarea CMA la chestiunea aromânească.

Dacă ar fi să aplicăm hermeneutica fractală a lui I.P. Culianu la tectonica geopoliticii balcanice, am spune că neoaromânismul e doar actualizarea unei variante de scenariu identitar, prin logica jocului de combinații între diferiți invarianți, în succesiunea altor episoade de turbulență balcanică: cel grec (războiul civil, 1946-49), cel slav (dezmembrarea fostei Iugoslavii, 1992-99) și cel albanez (independența Kosovo, confruntările armate din Macedonia, tensiunile din Valea Preșevo, 1999- prezent).

Se consideră că regulile de combinare sunt transpersonale, ținând de un spațiu multidimensional, al psihologiei abisale. O profunzime în care subiectivitatea transgresează în obiectivitate și care îi transformă pe actanți în simple instrumente prin care scenariul identitar să se poată concretiza.

O astfel de interpretare confirmă dintr-o perspectivă transcendentă diagnosticul de înscenare, manipulare, aplicat aventurii neoaromâniste.

Bibliografie

Arhiva CMA.

Colecția cotidianului „Cuget Liber”, Constanța, 2009-2010.

Colecția cotidianului „Shqip”, Tirana (Albania), 2009-2010.

Gavriliuță, N., *Mentalități și ritualuri magico – religioase*, Edit. Polirom, Iași, 1998

Gavriliuță, N., *Culianu, jocurile minții și lumile multidimensionale*, Edit. Polirom, Iași, 2000.

Gavriliuță, N., *Fractalii și timpul social*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 2003.

¹⁰ Thede Kahl, *Istoria Aromânilor*, Edit. Tritonic, București, 2006, p. 148-149.

VIII. ANEXE

DOCUMENTE DE ARHIVĂ

1.

1864 aprilie 29, <București>. *Referatul ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, prin care propune donarea unei sume de bani din tezaurul public pentru întreținerea școlilor creștine din Imperiul Otoman.*

Nr. 12113, aprilie 29, 1864

Referat

Școlile creștine din Imperiul Otoman fiind amenințate d-a se închide din lipsa banilor necesari la susținerea lor, căci din ziua aceea care s-au luat dispozițiuni ca veniturile mănăstirilor secularizate să se verse în casa tezaurului public, nu s-au răspuns pentru acest sfârșit nici un ban.

Subsemnatul

Având în vedere că prin Decretul fostului Domn Mihail Sturdza, veniturile mănăstirii Aron Vodă au fost destinate a se întrebuința la întreținerea acelor școli;

Având în vedere că, chiar prin Legea de Secularizare a Mănăstirilor se acordă un fond de 10.000.000 lei;

Am onoare a propune ca din suma ce urma a se răspunde pentru întreținerea acelor școli din momentul în care toate veniturile mănăstirilor s-au încasat la tezaurul public și până la secularizarea lor la 13 decembrie anului expirat să se răspundă suma de... iar pentru anul curent să se dea un acout de lei... din fondul de 10.000.000 lei acordați prin legea secularizării

Acestea subsemnatul are onoare domnilor miniștri a le supune la deliberarea domniilor voastre și a vă ruga să binevoiți a decide cele ce veți chibzui

Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice
<Dimitrie Bolintineanu>

- A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 1299/1864, f. 1.

2.

1865 iulie 16, <București>. Adresa și procesul-verbal al Consiliului Permanent al Instrucțiunii, prin care suma de 20.000 de lei din bugetul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice este destinată înființării unui institut pentru elevii români din Macedonia ce vor fi aduși să studieze în România sub supravegherea Părintelui Averchie.

Ministerul Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice

Domnule Coleg,

Am onoare a vă transmite în copie Jurnalul Consiliului Permanent de Instrucțiune încheiat în ședința de la 16 iulie curent, aprobat și de D^l ministru, privitor la împărțirea fondului de 20.000 lei alocați în bugetul lucrător la art. 13, cap. XXIII, Partea a IV-a, pentru înființarea unui internat în care să se întrețină junii români din Macedonia ce vor veni la învățătură în România și vă rog domnule coleg ca în conformitate cu art 1 din acest Jurnal să binevoiți a pune de cea mai mare urgență la dispoziția Părintelui Averchie mandatul pentru suma de 4.000 lei spre aducerea până în septembrie a zece români pindani, dintre cei mai inteligenți.

Primiți domnule coleg încredințarea osebitei mele considerațiuni.

Capul Diviziei

<D. Bolintineanu>

D^l Șef al Diviziei Contabile.

Rezoluția D^l Ministru: Se aprobă.

D. Cariagdi

Proces verbal

Vineri 16 iulie 1865

Asupra petiției junilor români din Macedonia, I. Tomescu și G. Mărgăritescu, văzând că celui dintâi s-au dat mijloacele necesare la

îndeplinirea scopului pentru care a fost adus aici, dar că pentru cel de-al doilea nu este destul a i se da numai vestmintele, ci a i se da și celelalte medii pentru a putea învăța.

Considerând că formarea de juni macedoneni care s-ar destina a face pe învățătorii la românii din Pind, Tesalia, Macedonia și alte părți ale Turciei europene, este pentru noi, românii din Principate, nu numai o datorie de consângenitate, ci și un interes vital pentru viitorul naționalității noastre.

Considerând că, chiar pentru acest scop, guvernul, la art. 13, cap. XXIII, partea a IV-a din bugetul anului curent a alocat suma de 20.000 lei pentru un internat și una din mănăstirile din București.

Considerând că după promisiunile făcute de atâtea ori fraților de peste Dunăre, înființarea instituției sus numite este astăzi și o datorie de onoare.

Consiliul Permanent e de părere a se înființa internatul de care este vorba la art. 13, cap. XXIII, partea a IV-a din buget, cu modul următor:

- A se pune de îndată la dispoziție Părintelui Averchie o sumă de 4.000 lei din cap. sus citat ca să plece și să aducă până la septembrie viitor 10 juni pindani în etate de la 12-14 ani, aleși cât se poate mai inteligenți și cu știință de carte;

- A se destina într-una din mănăstirile din București încăperile necesare pentru acești juni, cum pentru un al 11-lea care va fi G. Mărgăritescu și pentru Părintele Averchie, sub a cui priveghere vor sta cei 11 juni;

- A se da pentru nutrimentul, îmbrăcămintea și cu un cuvânt toată ținerea materială a numiților juni câte 900 lei de unul sau 9.900 lei în total; Părintele Averchie va fi însărcinat și cu purtarea acestei economii materiale;

- A se destina 4.000 lei pentru plata unui profesor care să prepare pe juni spre a-i pune în stare să urmeze școlile publice;

Cei 2.100 lei care mai rămân până la 20.000 se vor rezerva pentru trebuințe neprevăzute.

Semnați: <Laurian, D. P. Viooreanu, N. Turnescu, Bacaloglu>

Pentru copie: <D. Bolintineanu>

Nr. 25

În virtutea procesului verbal Nr. 21 din septembrie 26 1864, constatate fiind serviciile aduse de Dl Atanasescu cu deschiderea și întreținerea unei școli române în Târnova (Macedonia),

Decidem:

Art. 1. Să se dea D^l Dimitrie Atanasescu suma de lei două mii din

§ 1, Cap. XXIII, Art. 7 spese de despăgubire, pentru întreținerea școlii și conducerea ei.

Art. 2. Dl Cap al Diviziunii Contabilității va aduce aceasta întocmai la îndeplinire.

- A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 1313/1865, f. 1-2.

3.

1866 mai 13, București. Invitația Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, adresată directorului Școlii Macedo-Române din București, prin care este invitat împreună cu profesorii și elevii la Palatul Regal, spre a fi prezentați principelui Carol I.

Domnule!

Sunteți cu onoare invitat a prevesti pe toți Dⁿⁱ profesori ai acelui așezământ școlar că duminică 15 mai curent împreună cu D^v și cu școlarii acelui așezământ să se afle la ora 11 precis la palat spre a se prezenta la Alteța Sa Serenisimă Carol I Domnitorul românilor.

Primiți D^{le} încredințarea osebitei mele considerațiuni.

P/. Ministru

V.A. Urechia

D^{lui} Director al școlii Româno-Macedonice din București.

- A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 1107/1866, f. 22.

4.

1887 aprilie 17, București. Proiectul de buget al școlilor române din Macedonia, pentru anii 1887-1888, alcătuit de inspectorul Apostol Mărgărit.

*Proiectul de buget al școlilor din Macedonia
pentru exercițiul anului 1887-1888*

Nr Crt	Numele profesorilor și catedra cu clasa ce ocupă	Localitatea unde este școala	SUBVENȚIA LUNARĂ	SUBVENȚIA ANUALĂ
1.	R. Corvin, director al gimnaziului și profesor de limba latină și de istorie, cursul superior	Gimnaziul din Bitolia	285.00	3420.00
2.	C. Pop de științe	Gimnaziul din Bitolia	200.00	2400.00
3.	N. Maimuca de fizică și franceză	Gimnaziul din Bitolia	142.50	1710.00
4.	I. Ciuli de matematică și religie, cursul inferior	Gimnaziul din Bitolia	114.00	1368.00
5.	D. Cuvati de limba greacă și limba română	Gimnaziul din Bitolia	114.00	1368.00
6.	G. Dante de limba latină, cursul inferior	Gimnaziul din Bitolia	114.00	1368.00
7.	N. Craia de geografie și limba italiană	Gimnaziul din Bitolia	95.00	1140.00
8.	Iusuf Efendi de limba turcă	Gimnaziul din Bitolia	100.00	1200.00
9.	Take A. Mărgărit de limba franceză	Gimnaziul din Bitolia	90.00	1080.00
10.	G. Lambert de muzică vocală	Gimnaziul din Bitolia	40.00	480.00
11.	Ghiușu Șermacheși pedagog	Gimnaziul din Bitolia	40.00	480.00
12.	Lazu Dume, clasele a II-a și a IV-a primare	Gimnaziul din Bitolia	70.00	840.00
13.	G. Perdichi, clasele I și a II-a primare	Gimnaziul din Bitolia	70.00	840.00

14.	Eudochia Demetriu, școala de fete	Gimnaziul din Bitolia	142.50	1710.00
15.	D. Zograf	Școala primară de băieți Nejopole	70.00	840.00
16.	D. Atanasescu	Școala primară de băieți Târnova	190.00	2280.00
17.	D. Nicolescu	Școala primară de băieți Magarova	114.00	1368.00
18.	N. Buia, al doilea institutor	Școala primară de băieți Magarova	114.00	1368.00
19.	Olimpiada Parsachida	Școala primară de fete Magarova	95.00	1140.00
20.	Gușu Papa Costa	Școala primară de băieți Muloviște	114.00	1368.00
21.	Spiru Popescu, ajutor de școală	Școala primară de băieți Muloviște	50.00	600.00
22.	Fani G. Papa Costa	Școala primară de fete Muloviște	70.00	840.00
23.	Filip Apostolescu	Școala primară de băieți Ohrida	142.50	1710.00
24.	Preotul Ion Sgala, ajutor de școală	Școala primară de băieți Ohrida	30.00	360.00
25.	Agatia Apostolescu	Școala primară de fete Ohrida	142.50	1710.00
26.	Venera Chircu	Școala primară de fete Gopeși	50.00	600.00
27.	S. Cionescu, profesor de clasa a IV-a primară și clasa I gimnazială	Crușova	142.50	1710.00
28.	V. Petrescu, profesor de clasa a IV-a primară, de clasa I gimnazială, de limba franceză și de limba turcă	Crușova	142.50	1710.00
29.	D. Papa Sterescu de clasa a II-a primară	Crușova	70.00	840.00
30.	Tașcu Iliescu de clasa a III-a primară	Crușova	114.00	1368.00
31.	Ion Unca de clasa I primară	Crușova	70.00	840.00
32.	Anastasia Hristoforide	Școala de fete Crușova	120.00	1440.00

33.	Zaha Șotu, clasele I și a II-a	Școala de fete Crușova	50.00	600.00
34.	Constantina Curti, ajutor de școală	Școala de fete Crușova	30.00	360.00
35.	D. Lăzărescu	Școala primară de băieți Perlepe	114.00	1368.00
36.	C. Ionescu	Școala primară de băieți Neveasta	114.00	1368.00
37.	G. Ghica Papa, al doilea institutor	Școala primară de băieți Neveasta	70.00	840.00
38.	Apostol Mărgărit	Școala de băieți Vlaho-Clisura	114.00	1368.00
39.	D. Abeleanu de clasa a IV-a primară	Școala de băieți Vlaho-Clisura	114.00	1368.00
40.	G. Adam, de clasele a II-a și a III-a primare	Școala de băieți Vlaho-Clisura	90.00	1080.00
41.	N. Nacea de clasa I primară	Școala de băieți Vlaho-Clisura	70.00	840.00
42.	Alexandrina, directoare	Școala de fete Vlaho-Clisura	142.50	1710.00
43.	Marigo Damianovici, clasele I și a II-a primare	Școala de fete Vlaho-Clisura	70.00	840.00
44.	Sterie Dimitrescu	Școala primară de băieți Hrupiște	114.00	1368.00
45.	Preotul Haralambie Balamaci	Școala primară de băieți Pleașa	95.00	1140.00
46.	Ioan Șomu Tomescu	Școala primară de băieți Samarina	114.00	1368.00
47.	C. Furceanu	Școala primară de băieți Furca	70.00	840.00
48.	G. Caracota	Școala primară de băieți Avela	50.00	600.00
49.	Zisi Papa Tănase, director	Școala primară de băieți Pirvoli-Grebena	142.50	1710.00
50.	Preotul D. Constantinescu, al doilea institutor	Școala primară de băieți Pirvoli-Grebena	70.00	840.00
51.	D. Sumba	Școala primară de băieți Băeasa	70.00	840.00
52.	G.A. Zisi	Școala primară de băieți Turia	70.00	840.00
53.	Ceacăru, ajutor de școală	Școala primară de băieți Turia	50.00	600.00

54.	D. Badralexi	Școala primară de băieți Călive-Veria	95.00	1140.00
55.	Apostol Mărgărit, diurnă pentru inspecție		350.00	4200.00
56.	Cheltuieli pentru cancelarie, taxe poștale și telegrafice		50.00	600.00
57.	Chirii la localuri de școală	Gimnaziul din Bitolia		1000.00
58.		Internatul din Bitolia		1000.00
59.		Școala de fete din Bi- tolia		650.00
60.		Școala de fete din Vla- ho-Clisura		300.00
61.		Școala de fete din Magarova		160.00
62.		Școala de băiați din Băeasa		100.00
63.	Internatul de pe lângă gimnaziul din Bitolia, pentru 40 de bursieri câte 45 bani pe zi a anului, 18 lei pe zi și 540 lei pe lună pe 10 luni	Internatul din Bitolia		5400.00
64.	Pentru încălzit, luminat și spălat	Internatul din Bitolia		600.00
65.	Pentru serviciu trei servitoare și un rândaș	Internatul din Bitolia		800.00
66.	Pentru retribuția unui econom	Internatul din Bitolia		1000.00
67.	Cheltuieli extraordinare în cursul anului	Internatul din Bitolia		282.00
TOTAL			6173.00	80616.00

Școala D. Cazacovici din Gopeși, întreținută din venitul anual al averii
D. Cazacovici.

Inspectorul școlilor române din Turcia,
Apostol Mărgărit

București, 17 aprilie 1887

Referat, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:

Se va cere agiu prin un credit suplimentar.

De altminteri, se aprobă.

<Dimitrie A. Sturdza>

- A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 4102/1887, f. 3.

5.

1897 februarie 20, <Constantinopol>. Raportul lui Take Mărgărit, însărcinatul cu afacerile bisericești și școlare ale României la Constantinopol, prin care solicită statului român un ajutor de 1.200 de lire pentru construirea bisericii din Crușova.

Copie

Constantinopol, 20 februarie 1897

Domnule Ministru,

La 15 Martie a. c. trebuie să înceapă construcția bisericii românești din orașul Crușova, în Macedonia. Conform firmanului ce am obținut, lungimea bisericii trebuie să fie de 35 coți, <lățimea> de 24 coți și înălțimea de 17 coți, iar acea a clopotniței de 20 coți și câteva fracțiuni.

Comunitatea română din Crușova a cumpărat deja terenul necesar pentru biserică și are o sumă de 600 lire pentru construcția ei. Această sumă însă este insuficientă pentru clădirea acestei biserici. Este nevoie de 1200 lire, afară de cele 600 lire ce are deja comunitatea, spre a se putea construi o biserică pe suprafața de teren indicată în firman, trebuie dăruită școala primară română din Crușova, care este lipită de terenul unde urmează a se clădi biserica, spre a servi de curte acestei biserici, trebuie 350 lire pentru cumpărarea unei case care este în vecinătate cu terenul bisericii, pentru local de școală, se impune prin faptul că fiind în incinta bisericii se va putea bucura de imunități. Așadar, suma absolut necesară pentru construcția acestei biserici este de 1550 lire, afară de cele 600 lire ce are deja comunitatea. Fără această sumă comunitatea va fi silită să construiască o bisericuță iar nu o biserică.

Cunoașteți, Domnule Ministru, cât a trebuit să lucrez și cu câte dificultăți am obținut acest firman prin care se recunoaște individualitatea

poporului român din Turcia. Toată presa europeană a relevat importanța acestui firman. De aceea vă rog, Excelență, să binevoiți a cere fondul necesar de la guvern, pentru a clădi o biserică măreață la Crușova, unul din cele mai mari centre românești în Macedonia.

Primiți vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Al Domniei Voastre plecat serv
Take Mărgărit
 Reprezentantul școlilor și bisericilor românești

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 22, f. 28.

6.

1897 septembrie – decembrie. Stat de plată a subvențiilor statului român acordate școlilor și bisericilor românești din Macedonia, Epir și Albania.

STAT

de prezență pentru plata subvențiilor ce se cuvin personalului didactic și clerical al tuturor școlilor și bisericilor românești din Macedonia, Epir și Albania pe lunile septembrie, octombrie, noiembrie și decembrie 1897 și pentru plata burselor și cheltuielilor de întreținere a internatelor în număr de patru pe aceleași patru luni

Nr Crt	Numele și Prenumele Profesorilor și Institutorilor	Catedra ce ocupă	Locali- tatea unde este școala	Subvenția lunară	Subvenția pe 4 luni	Total
PARTEA I – Învățământul secundar						
Cap. I Liceul de băieți din...			Bitolia			
§1. Personal didactic						
1.	G. Costescu	l. rom. curs sup.				
2.	I. Delametra	l. latină și logică		180.00	720.00	

3.	C. Fpert	l. și lit. franceză și filosofie		180.00	720.00	
4.	N. Bațaria	istorie		180.00	720.00	
5.	V. Constantinescu	l. rom. și franceză curs inferior		180.00	720.00	
6.		fizico-chimice				
7.	N. Caracota	șt. naturale		150.00	500.00	
8.	M. Pineta	l. turcă și religie		180.00	720.00	
9.	N. Papa-Hagi	l. greacă		180.00	720.00	
10.	Ioan Ciulli	matematică		180.00	720.00	
11.	Iusuf Efendi	limba turcă		120.00	480.00	
12.	A. Bonati	l. italiană și desen		100.00	400.00	
13.		l. germană				
14.	G. Chiriazzi	muzică vocală și caligrafie		80.00	320.00	
15.	A. Cica	pedag. repetit. științe și istorie		80.00	320.00	
16.	E. Pineta	pedag. repetit. de litere		70.00	280.00	
17.	<Lisa> Efendi	pedag. repetit. de l. turcă		50.00	200.00	
18.		geogr. și religie				
Totalul subvențiilor personalului didactic al liceului din Bitolia				1910.00	7540.00	7540.00
§2. Internatul liceului din...			Bitolia			
pentru nutriment la 90 bursieri prevăzuți în buget plus directorul, economul, pedagogii și servitorii câte 45 de bani pe zi unul, fac lei 40 și bani 50 pe zi, iar pe lună...				1215.00	4860.00	
pe zi lemne și cărbuni de bucătărie, luminat și spălat...				80.00	320.00	
pe zi serviciu, leafa la trei servitori, câte 20 lei fiecare...				60.00	240.00	

pe zi serviciu un bucătar, câte 35 lei pe lună...				35.00	240.00	
pe zi serviciu un portar-păzitor, câte 25 lei pe lună...				25.00		
pentru medicamente și vizite la medici câte 40 lei pe lună				40.00	240.00	
pentru leafa economului Ianache Dimitrescu câte 83 lei și 33 bani pe lună				83.33	333.33	
Totalul burselor și cheltuielilor de întreținere a Internatului liceului				1538.33	6233.33	6233.33
Cap. II Școala Normală de fete din...			Bitolia			
§1. Personalul didactic						
19.	Matilda Buzer	l. franceză și științe, director		200.00	800.00	
20.	Aurelian	matematică și pedagogie		150.00	600.00	
21.	M. Bolintineano	l. română, istorie și geografie		150.00	600.00	
22.	A. Nicolescu	l. română și lucru de mână (maestră)		150.00	600.00	
23.	Ida Merazini	l. greacă și repetitoare de l. franceză		150.00	600.00	
24.		l. română și științe				
25.	Marigo Damianovici	religie și pedagogie		70.00	280.00	
26.	Victoria Petre Chiurci	clasa I primară și a II-a pedagogică		60.00	240.00	
27.	Maria Gheorghiadi	repetitoare		90.00	180.00	
Totalul subvențiilor personalului didactic al Școlii Normale de fete din Bitolia				1020.00	3900.00	3900.00
Total cheltuieli						17673.33

§2. Internatul Școlii de fete din...			Bitolia			
pentru nutrimentul la 30 eleve plus direc- toarea, pedagoga și servitoarele, câte 45 bani pe zi una, fac 13 lei și 50 bani pe zi și lei 405 pe lună...				405.00	1620.00	
pe zi lemne, cărbuni și spălat...				50.00	200.00	
pe zi serviciu, leafă la două servitoare a câte lei 15 una...				30.00	120.00	
pe zi medicamente și vizită la medici...				25.00	100.00	
pe zi leafă un portar-păzitor câte 20 lei pe lună...				20.00	80.00	
Totalul burselor și cheltuielilor de întreținere a Internatului Școlii Normale de fete din Bitolia				530.00	2120.00	2120.00
Cap. III Gimnaziul de băieți din...			Ianina			
§1. Personal didactic						
28.	Pericle Civica, licențiat	română și latină		180.00	720.00	
29.	I. Coian	l. franceză, re- ligie, desen și caligrafie		150.00	600.00	
30.	Ghicu Ilie	științele naturii		150.00	600.00	
31.	N. Craia	matematică și limba italiană		150.00	600.00	
32.	D. Economidi	limba greacă		90.00	360.00	
33.	Hasan Efendi	limba turcă		120.00	480.00	
34.	I. Carafoli	istorie, geo- grafie		90.00	360.00	
Totalul subvențiilor personalului didactic al Gimnaziului din Ianina				930.00	3720.00	3720.00
§2. Internatul de băieți al Gimnaziului din...			Ianina			
pentru nutrimentul a 50 elevi interni plus directorul, pedagogii, economul și servitorii, câte 60 bani pe zi de unul, fac 36 lei pe zi și 1080 lei pe o lună				1080.00	4320.00	
pentru combustibil, spălat și luminat				60.00	240.00	
pentru serviciu, leafa la 3 servitori, câte 20 lei pe lună unul				60.00	240.00	
pentru leafa bucătarului, câte 30 lei pe lună				30.00	120.00	

pentru leafa portarului-păzitor, câte 20 lei pe lună				20.00	80.00	
pentru medicamente și vizite la medici				40.00	160.00	
pentru leafa economului Gheorghe Delinușa				70.00	280.00	
Totalul burselor și cheltuielilor de întreținere a Internatului Gimnaziului din Ianina				1360.00	5440.00	5440.00
Cap. IV Gimnaziul de băieți din...			Berat			
§1. Personal didactic						
35.	Haralampe Gogiaman	l. greacă și religie, director		120.00	480.00	
36.	Elie Papa Hagi	română și latină		120.00	480.00	
37.	G. Diamandi	istorie, geografie, caligrafie		120.00	480.00	
38.	G. Zuca	l. franceză și matematică		100.00	400.00	
39.	S. Sadina	matematică		90.00	270.00	
40.	I. Patajo	ped., rep. șt. nat.		70.00	280.00	
41.	Ahmet Efendi	repetit. de l. turcă		40.00	160.00	
42.	G. Cărbunaru	l. ital. și contab.		90.00	360.00	
43.		l. rom. și natur.				
Totalul subvențiilor personalului didactic al Gimnaziului din Berat				750.00	2910.00	2910.00
§2. Internatul de băieți al Gimnaziului din...			Berat			
pentru nutriment la 30 băieți bursieri interni plus directorul, economul, pedagogul și servitorii câte 45 bani pe zi unul, fac 540 lei pe o lună...				540.00	2160.00	
pentru combustibil, luminat și spălat				50.00	200.00	
pentru leafa la 2 servitori și un portar câte 20 lei				60.00	240.00	
pentru medicamente și vizite la medici				30.00	120.00	
pentru leafa economului Guina Pineta câte 70 lei pe lună				70.00	280.00	

Total cheltuieli			750.00	3000.00	3000.00
Totalul subvențiilor ce se cuvin pentru învățământul secundar și cele patru internate pentru Partea I					34863.33
PARTEA a II-a – Învățământul primar					
Cap. I Școlile primare din...			Macedonia		
1.	Filip Apostolescu	cl. a IV-a primară	Bitolia	140.00	560.00
2.	St. Caragiani	cls. a II-a și a II-a	Bitolia	100.00	400.00
3.	Al. Națca	cl. a II-a	Bitolia	80.00	320.00
4.		cl. I	Bitolia		
5.	Zizi Papazi	cls. a III-a și a IV-a	Nijopole	100.00	400.00
6.	I. Carози	cls. I și a II-a	Nijopole	60.00	240.00
7.	Vasilichia Ionescu	la școala de fete	Nijopole	50.00	200.00
8.	D. Atanasescu	cls. a II-a și a IV-a	Târnova	190.00	760.00
9.	Pantu Rușă		Târnova	60.00	240.00
10.	Anastasia Calina	la școala de fete	Târnova	50.00	200.00
11.	D. Nicolescu	la școala de băieți	Magarova	114.00	456.00
12.	Elena Tucea	la școala de fete	Magarova	70.00	280.00
13.	I. Dumitrescu	director, cl. A IV-a	Muloviște	114.00	456.00
14.	P. Funtu	cl. a II-a	Muloviște	80.00	320.00
15.	I. Ciomu	cl. a II-a	Muloviște	70.00	280.00
16.	Spiru Popescu	cl. I	Muloviște	50.00	200.00
17.	Fani Petru	la școala de fete	Muloviște	60.00	240.00
18.	Parascheva Giambazi	ajutor de școală	Muloviște	35.00	140.00
19.	D. Pița	cls. a II-a și a IV-a	Gopeși	100.00	400.00
20.	G. Caracota	cls. A II-a și a III-a	Gopeși		

21.	I. Papa Mihali	cls. I și a II-a	Gopeși			
22.	Paraschiva Naum	școala de fete	Gopeși	50.00	200.00	
23.	a doua învățătoare	școala de fete	Gopeși	60.00		
24.	Coe Harampe	școala de băieți	Resna	90.00	360.00	
25.	Cușu Perdichi	al doilea insti- tutor	Resna	70.00	280.00	
26.	D. Dimonie	cls. A II-a și a IV-a	Ohrida	100.00	400.00	
27.	Toma Apostolescu	cls. I și a II-a	Ohrida	70.00	280.00	
28.	Victoria Verona	școala de fete	Ohrida	50.00	200.00	
29.	Papa Ioan Dumitriu (decedat)	șc. mah. sf. Nicolae	Ohrida			
30.	Sterie Ciunescu	cl. a IV-a	Crușova	140.00	560.00	
31.	N. Buia	cl. a III-a	Crușova	80.00	320.00	
32.	Ioan Unca	cl. a II-a	Crușova	70.00	280.00	
33.	N. Baliu	cl. I	Crușova	60.00	240.00	
34.	Chiazim Efendi	limba turcă	Crușova	40.00	160.00	
35.	M. Teodorescu	școala de fete, director, cls. III-IV	Crușova			
36.	Parascheva Schenderi	ajutor de școală	Crușova	35.00	140.00	
37.	Nucșa Arapi	ajutor de școală	Crușova	35.00	140.00	
38.	D. Papa Sterescu	director al școlii mixte, cls. II-III, ma- hal. cireș	Crușova	90.00	360.00	
39.	N. Nibi	cl. I	Crușova	60.00	240.00	
40.	Parascheva Buracu	lucru de mână	Crușova	35.00	140.00	
41.	D. Zografu	cls. a II-a și a IV-a	Perlepe	100.00	400.00	
42.	Nacea Barba	cls. a II-a și a III-a	Perlepe	50.00	200.00	
43.	Mehmet Sefchi	limba turcă	Perlepe	20.00	80.00	
44.	Poza Nachi	Școala de fete	Perlepe	50.00	200.00	
45.	Sterie Constantinescu	școala de băieți	Belcamen	60.00	240.00	
46.	Pantu Griva	școala de băieți	Pisoderi	50.00	200.00	
47.	C. Ionescu	cls. a II-a și a IV-a	Neveasta	120.00	480.00	
48.	Teodor Nero	cls. I și a II-a	Neveasta	60.00	240.00	
49.	Vasilichia Lazăr	școala de fete	Neveasta	70.00	280.00	

50.	Constantin Ghica Papa	director, cl. A IV-a	Vlaho-Clisura	120.00	480.00	
51.	A. Dimce	cl. a III-a	Vlaho-Clisura	80.00	320.00	
52.	N. Nacea	cl. a II-a	Vlaho-Clisura	80.00	320.00	
53.	G. Cupelu	cl. I	Vlaho-Clisura	70.00	280.00	
54.	Olga Cerneschy	școala de fete	Vlaho-Clisura			
55.	Marița Binecu	școala de fete	Vlaho-Clisura	70.00	280.00	
56.	G. Zograf	cls. II, III și IV	Hrupiște	70.00	280.00	
57.	Nicola Papazizi	ajutor de școală cl. I	Hrupiște	20.00	80.00	
58.	Arghir Hagiopulo	cls. I și a II-a	Hrupiște	50.00	200.00	
59.	St. Chiriazzi	cls. a III-a și a IV-a	Caterina	90.00	360.00	
60.	N. Ghelefa	cls. I și a II-a	Caterina	80.00	320.00	
61.	Pocletaru	școala de fete	Caterina	60.00	240.00	
62.	D. Badralexi	director, cl. a IV-a	Veria-Selia	100.00	400.00	
63.	Ioan T. Papahagi	cls. I și a II-a	Veria-Selia	114.00	456.00	
64.	Ioan Ciumeti	cl. a II-a	Veria-Selia	90.00	360.00	
65.	Atena Anastasiu	școala de fete	Veria-Selia	60.00	240.00	
66.	A. Tanașoca	director, cls. III-IV	Veria-Xerolivda	100.00	400.00	
67.	D. Hiantu	cls. I și a II-a	Veria-Xerolivda	70.00	280.00	
68.	Emilia P. Badralexi	școala de fete	Veria-Xerolivda	60.00	240.00	
69.	H. Papari	școala de băieți	Veria-Marușa	70.00	280.00	
70.	Hristu Mihăilescu	școala de băieți	Melia	50.00	200.00	
71.		cls. a III-a și a IV-a	Liumnița			
72.	Nicolae Marcu	cls. I și a II-a	Liumnița	70.00	280.00	
73.	St. Caragiani	director, cls. III-IV	Oșani	100.00	400.00	
74.		de toate clasele	Oșani			

75.	Riza Pena	de toate clasele	Birislav	50.00	200.00	
76.	Hristu Noe	de toate clasele	Lunguța	50.00	200.00	
77.	Constantin Canachiu	de toate clasele	Livezi	70.00	280.00	
78.	G. Papa Mihali (rap66)	de toate clasele	Livezi	50.00	200.00	
79.	Grigore Tale	de toate clasele	Huma	70.00	280.00	
80.	A. Dabura (rap66)	de toate clasele	Huma	50.00	200.00	
81.	D. Biticiu	de toate clasele	Fetița Gramaticova	60.00	240.00	
82.		Ajutor	Fetița Gramaticova			
83.	Mandu Baliu	cls. a III-a și a IV-a	Chiupruli	114.00	456.00	
84.	Cazangi	ajutor de școală	Chiupruli	50.00	200.00	
85.	Hasipu Efendi	limba turcă	Chiupruli	50.00	200.00	
86.	C. Ceara	director, cls. III-IV	Giurmaia	100.00	400.00	
87.	D. Buradan	cls. I și a II-a	Giurmaia			
88.	G. Gaga	școala de băieți	Coceana	60.00	240.00	
89.	Vangelu Penescu	cls. a II-a și a IV-a	Uschiup	114.00	456.00	
90.	St. Constante	cls. I și a II-a	Uschiup			
91.	Maria Constantinescu	școala de fete	Uschiup	150.00		
92.	Th. Papa Mihali	școala de băieți	Mirihova	70.00	280.00	
Total subvenții personal didactic al școlilor primare din Macedonia				1208.00	4232.00	4232.00
Cap. II Școlile primare din...			Epir și Tesalia			
93.	Ioan Hondrosom	cls. a III-a și a IV-a	Ianina	120.00	480.00	
94.	G. Baca	cls. I și a II-a	Ianina	70.00	280.00	
95.	N. Damașoti	cl. a IV-a	Turia (Crania)	90.00	360.00	
96.	N. Foli	cl. a II-a	Turia (Crania)	80.00	320.00	
97.	Nicolae Ceacma	cl. a II-a	Turia (Crania)	70.00	280.00	
98.	D. Ceacma	cl. I	Turia (Crania)	60.00	240.00	

99.	Tana D. Ceacma (născută Civică)	școala de fete	Turia (Crania)	70.00	280.00	
100.	Th. Pispa	școala de băieți	Breaza	50.00	200.00	
101.	G. Hondrosom	școala de băieți	Armata	70.00	280.00	
102.	D. Papahagi	cls. a III-a și a IV-a	Băeasa	100.00	400.00	
103.	D. Șumba	cls. a II-a și a III-a	Băeasa	90.00	360.00	
104.	Sterie Papa Ioan	cls. I și a II-a	Băeasa	80.00	320.00	
105.	Th. Carasi	școala de băieți	Cerneși	70.00	280.00	
106.	Constantin Chelefa	școala de băieți	Floru	60.00	240.00	
107.	G. Zisi	școala de băieți	Laca	70.00	280.00	
108.	I. Dangu	școala de băieți	Palioseli	60.00	240.00	
109.	I. Șaca	director, cls. III-IV	Furca	90.00	360.00	
110.	V. Diamandi	școala mixtă	Mețova	100.00	400.00	
111.	C.C. Furceanu	cls. I și a II-a	Furca	70.00	280.00	
112.	S. Sufleri	școala de băieți	Sărac	70.00	70.00	
113.	I. Șomu Tomescu	director, cl. A IV-a	Avela- Grebena	120.00	480.00	
114.	G. Piaha	cl. a II-a	Ceariceani	80.00	320.00	
115.	Ion G. Piaha		Avela- Dămaș	90.00	360.00	
116.		Cl a III-a	Avela- Dămaș			
117.	Tinca (văduva G. Dante)	Pensie	Avela- Dămaș	24.00	96.00	
118.	Evantia Ceapara	școala de fete	Avela- Grebena	50.00	200.00	
119.		institutoare a II-a	Avela- Grebena			
120.	Canzaher Efendi	limba turcă, școala de băieți	Avela- Grebena	50.00	200.00	
121.	Sterie P. Perdichi	cl. a IV-a	Perivoli- Grebena	90.00	360.00	
122.	Preotul D. Constantinescu	cl. I	Perivoli- Grebena	70.00	280.00	
123.	N. Andini	cls. a II-a și a III-a	Perivoli- Grebena	90.00	360.00	
124.	G. Hagi Bira	școala de băieți	Samarina Elasona	80.00	320.00	
125.	S. Trandafil	școala de băieți	Samarina Vlahoian	70.00	280.00	

126.	Th. Diamandi	școala de băieți	Samarina Pretore	70.00	140.00	
127.	Gache Djuna	școala de băieți	Samarina Pretore	70.00	70.00	
128.	G. Popa	școala de băieți	Avela-Dămaș	70.00	280.00	
Total				1614.00	5896.00	5896.00
Cap. III Școlile primare din...			Albania			
129.	D. Beza	al II-lea institutor	Gheorgia	90.00	360.00	
130.		al III-lea institutor	Gheorgia			
131.	Ibraim Efendi	limba turcă	Gheorgia	80.00	320.00	
132.		școala de fete	Gheorgia			
133.	Atanas Herțu	cls. a III-a și a IV-a	Pleasa	50.00	200.00	
134.	Andrei Nasti	cls. I și a II-a	Pleasa	40.00	160.00	
135.	Alex. Hristoforidi	cls. a III-a și a IV-a	Moscopole	80.00	320.00	
136.	M. Hondrosom	Cls. I și a II-a	Moscopole	60.00	240.00	
137.		școala de fete	Moscopole			
138.	Sotir Rafail	școala de băieți	Șipisca	40.00	160.00	
139.	Avram Papa	școala de băieți	Nicea	40.00	160.00	
140.	Andrei Balamace	școala de băieți	Frașari	70.00	70.00	
141.	Coea Pișota	școala de băieți	Cosina	70.00	140.00	
142.	Chelița	școala de băieți	Ferica	70.00	280.00	
143.	Lazu Puli	școala primară de băieți	Berat	60.00	240.00	
144.	Petre Danisca	școala primară de băieți	Elbasan	100.00	400.00	
145.		școala primară de băieți	Berat			
146.		școala primară de fete	Berat			
147.	Tășcu Husein	școala primară	Prizren	114.00	456.00	
148.	Taruli Zisi		Gabrova	60.00	240.00	
149.	G. Staghiea		Cavaia	90.00	180.00	
Total subvenții				634.00	2006.00	2006.00
TOTAL						71725.33

PARTEA a III-a – Personalul Clerical al Bisericilor românești din Macedonia și Albania						
1.	Popa Nicola Tegu		Vlaho-Clisura	50.00	200.00	
2.	Popa Ioan	al doilea preot	Vlaho-Clisura	50.00	200.00	
3.	M. Hatopol	cântăreț	Vlaho-Clisura	45.00	180.00	
4.	Ioan Ghima	al doilea cântăreț	Vlaho-Clisura	35.00	140.00	
5.	Popa Nicolae Cornătescu	Președinte al comunei române din...	Crușova	90.00	360.00	
6.	Popa Constantin Petru	al treilea preot	Crușova	50.00	200.00	
7.	Popa Sotir	al doilea preot	Crușova	50.00	200.00	
8.	Adam Niciota	cântăreț și ajutor de școală	Crușova	60.00	240.00	
9.	Ioan Unca	al doilea cântăreț	Crușova	20.00	80.00	
10.	Popa Nicolae Nanciu		Gopeși	40.00	160.00	
11.	Popa Hristu Levu		Gopeși	50.00	200.00	
12.	Popa Nicolae Levu		Gopeși	30.00	120.00	
13.	T. Popa Mihali	cântăreț	Gopeși	25.00	100.00	
14.	(vacant)	al doilea cântăreț	Gopeși			
15.	Spiru Popescu	cântăreț	Muloviște	20.00	80.00	
16.	(vacant)	preot	Muloviște			
17.	Popa Nicolae Tase		Mirihova	30.00	120.00	
18.	Hristu Popa Nicola	cântăreț și învățător	Mirihova	30.00	120.00	
19.	Popa Ghianuși Exarhu		Veria-Selia	40.00	160.00	
20.	Popa Ioan Ciumeti	al doilea preot	Veria-Selia	40.00	160.00	
21.	Popa Pericle Paliarcu		Veria-Hirolivad	40.00	160.00	
22.	Popa Tănase Ioan		Fetița Gramaticova	30.00	120.00	
23.	Popa Ianache		Hrupiște	50.00	200.00	
24.	Nicola Popa Zisi	cântăreț	Hrupiște	30.00	120.00	

25.	Popa Ioan		Huma	30.00	120.00	
26.	Popa Hristu	protopop	Oșani	30.00	120.00	
27.	Popa Emanoil	econom al doilea	Oșani	30.00	120.00	
28.	Popa Dimitrie Sachelarie	al treilea preot	Oșani	30.00	120.00	
29.	Popa Gheorghe	al patrulea preot	Oșani	30.00	120.00	
30.	Popa Dionisie	al cincilea preot	Oșani	30.00	120.00	
31.	Popa Iani		Liumnița	30.00	120.00	
32.	Popa Nicola Roșu		Birislav	25.00	100.00	
33.	Popa Dumitru	al doilea preot	Birislav	25.00	100.00	
34.	(vacant)	cântăreț	Birislav			
35.	Popa Ioan		Lugunța	30.00	120.00	
36.	Arghir Noe	cântăreț	Lugunța	15.00	60.00	
37.	Panu Miciu	al doilea cântăreț	Lugunța	15.00	60.00	
38.	Popa Nicolae	econom	Livezi	30.00	120.00	
39.	Popa Stoian	arhimandrit	Giumaia	50.00	200.00	
40.	Popa Cosma		Moscopole	30.00	120.00	
41.	(vacant)	cântăreț	Moscopole			
42.	Popa Haralampa Gabroveanu		Șipisca	30.00	120.00	
43.	Popa Cosma Anastasi		Nicea	20.00	80.00	
44.	Popa Spiridon		Elbasan	30.00	120.00	
45.	Popa Nicola	econom	Durazzo	40.00	160.00	
46.	Popa Nicolae Rusi		Durazzo	30.00	120.00	
47.	Popa Dimitrie Ciubuchi		Turia (Crania)	40.00	160.00	
48.	Popa Dimitrie Constantinescu		Perivoli	30.00	120.00	
49.	Gima Marcu	cântăreț	Perivoli	30.00	120.00	
50.	Popa Riza		Avela	50.00	200.00	
51.	Popa Ioan Dimitriu		Samarina	30.00	120.00	
52.	(vacant)	preot	Ohrida			
Totalul subvențiilor personalului clerical al tuturor bisericilor românești				830.00	6660.00	6660.00

PARTEA a IV-a – Serviciul Administrației Generale a școlilor și bisericilor românești din Turcia						
1.	Apostol Mărgărit	Inspector, pentru subvenția lui...		800.00	3200.00	
2.	Apostol Mărgărit	Inspector, pentru cheltuieli de cancelarie, taxe poștale, telegraf etc		90.00	360.00	
3.	Ioan Ciulli	revizor al școlilor din Macedonia, subvenție și diurnă				
4.	Gheorghe Ghica Papa	revizor al școlilor din Epiro-Tesalia, subvenție		150.00	600.00	
		Deto pentru diurnă		150.00	600.00	
5.	Tache A. Mărgărit	însărcinat la Constantinopole cu afacerile bisericești și școlare ale românilor din Turcia		400.00	1600.00	
6.	Dicran Zoroyan	tălmaci la Constantinopole		100.00	400.00	
7.	Gheorghe Beza	al doilea drogman onorific al consulatului românesc din Salonic, însărcinat cu scoaterea de la vamă și expedierea la destinație a cărților didactice și bisericești care se trimit din București pentru școlile și bisericile românești		60.00	240.00	
Totalul retribuiților ce se cuvin personalului serviciului Administrației Generale a școlilor și bisericilor				1750.00	7000.00	13660.00

PARTEA a V-a – Recapitularea generală a sumelor totale de mai sus ale prezentului Stat	
<i>Partea I.</i> Pentru subvențiile personalului didactic al învățământului secundar și bursele internatelor	34863.33
<i>Partea a II-a.</i> Idem, ale personalului didactic, învățământul primar	36862.00
<i>Partea a III-a.</i> Subvențiile personalului clerical al bisericilor	6660.00
<i>Partea a IV-a.</i> Retribuțiunile personalului serviciului administrării generale a școlilor și bisericilor	7000.00
Total net a se trimite pentru achitarea subvențiilor personalului didactic și clerical în ființă al școlilor și bisericilor românești din Macedonia, Epir și Albania precum și pentru achitarea retribuțiunilor ce se cuvin personalului serviciului administrativ și a burselor cu celelalte cheltuieli de întreținere a acestor patru internate	85385.33

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 125, f. 14-20.

7.

1899 septembrie 17, Therapia (Constantinopol). Raportul ministrului plenipotențiar al României la Constantinopol, T.G. Djuvara, adresat ministrului Afacerilor Străine, Ion Lahovary, privind inaugurarea școlii române din Elbasan și greutățile făcute preotului român din localitate, Spiridon Ngati, de către mitropolitul grec Procopie și autoritățile otomane locale.

Nr. 1197

Therapia, 17 Septembrie 1899

Domnule Ministru,

Consulatul nostru din Bitolia îmi arată că la 29 august trecut a avut loc inaugurarea școlii române din Elbasan, despre care tratează raportul meu № 856 din 10 iulie a.c.

La această solemnitate au luat parte mulți români și mai mulți notabili musulmani din acea localitate.

Tot în ziua aceea Prelatul Procopie, Mitropolit grec al Eparhiei Durațului și Mocrei, care are reședința sa la Elbasan, a trimis preotului

român Spiridon Ngati, recunoscut de autoritățile Imperiale ca fondator al școlii române de acolo, o scrisoare prin care-i făcea cunoscut că nu-i mai este permis a oficia în biserică fiind declarat „argos” și totodată îl invita să se prezinte la Mitropolie.

Românii din Elbasan, în fața acestei atitudini a Mitropolitului grec pe de o parte s-au grăbit a face cunoscut acestuia că nu-l recunosc de șef al lor religios, iar pe de altă parte au îndemnat pe preotul lor Simion Ngati să continue a oficia în biserica Sfântul Nicolae din mahalaua lor.

Dar Mitropolitul grec Procopie, voind a executa hotărârea luată de dânsul, a cerut concursul autorităților turcești locale. Acestea, pentru satisfacerea cererii Mitropolitului, au obligat pe preotul Spiridon Ngati de a merge la Mitropolie, zicându-i că nu i se va întâmpla nici un rău.

Preotul român, însoțit de fratele său și de înstitutorul român Petre Danisca s-a dus la Mitropolia grecească și acolo după ce a fost maltratat, a fost sfătuit să declare că renunță de a se mai da preot român, promițându-i-se pentru aceasta o recompensă anuală de 24 lire otomane, iar din contră, că va fi exilat și oprit pe viață de a mai oficia în bisericile ortodoxe.

Românii din Elbasan, luând cunoștință de cele petrecute la Mitropolie, au adresat îndată, Mutesarifului grec declarând că ei și preotul lor fiind români, nu-l recunosc ca șef al lor religios și că, conform iradelei Imperiale cu nr. 76 din 6 mai 1898 (1314) Prelatul grec nu poate avea nici o înrăurire asupra preotului lor.

Autoritățile turcești din Elbasan, deși par bine dispuse față cu românii de acolo și le permit a oficia în limba română, în biserica Sfântului Nicolae, totuși cer ca, cărțile lor bisericești să fie vizate de Patriarhie. Prin aceasta ele, în mod incorect opresc pe români de a sluji în biserică în limba lor, deoarece, după părerea Consulatului nostru de la Bitolia, Patriarhia nu va consimți să vizeze cărțile noastre bisericești.

Se zice că Mitropolitul grec Procopie voiește a merge la Bitolia pentru a stăruia ca preotul român Spiridon Ngati să fie îndepărtat din Elbasan și că enoriașii lui să nu mai poată oficia în românește.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru încredințarea preaînaltei mele considerațiuni.

(ss.) *T.G. Djuvara*

Excelenței Sale Domnului Ion N. Lahovari, Ministrul Afacerilor Străine.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 22, f. 54-55.

8.

1899 octombrie 30, Bitolia. Raportul consulului României la Bitolia, Al. Pădeanu, adresat ministrului Afacerilor Străine, Ion Lahovary, privind dorința familiilor aromâne din Elbasan de a avea biserică în care să se slujească în limba română. În anexă: numele celor 40 de familii cu sentimente românești din localitate.

Bitolia, 30 Octombrie 1899

Domnule Ministru,

Ca urmare la telegrama mea cifrată cu nr. 428 din 11 octombrie a.c., am onoarea de a aduce la cunoștința Excelenței Voastre că în urma intervenirii mele pe cale officioasă, pe lângă guvernatorul general din acest vilaiet, preotul român Ngati din Elbasan, este pus în aceeași categorie ca și a celorlalți preoți români din acest vilaiet, așa încât Mitropolitul grec nu mai are înrăurirea de până acum asupra preotului român, iar institutorul român Danisca, în contra căruia Mitropolitul grec Procopie reclamase la Tribunalul din Elbasan pentru violarea domiciliului său, a fost achitat.

D^l Danisca mă informează că românii din Elbasan cu sentimente naționale nu mai primesc în casele lor pe preotul grec și fac demersuri ca să atragă cu dâșii și pe ceilalți conaționali cu sentimente grecești, pentru ca să poată pune mâna pe biserica cu patronul Sfântul Nicolae și astfel să poată sluji în biserică în limba română.

Numărul total al familiilor românești al familiilor din Elbasan este de 110, din care 40 – și al căror nume figurează în alăturata listă, sunt inspirați de sentimente naționale române.

D^l Danisca ne mai informează că Arhimandritul Ghermanos, nepot al repausatului mitropolit Visarion, dorește să fie trecut în lista preoților din aceste părți subvenționați de statul român. Arhimandritul Ghermanos este acela care, acum doi ani, se pusese în capul mișcării conversiunii celor 22 sate din ținutul Spata, locuitorii cărora vroiau să recunoască supremația religioasă a Papei, și despre care tratează raportul meu cu nr. 39 din 5 februarie 1898 adresat Legațiunii Regale din Constantinopol. Acest Arhimandrit este albanez de origine și suferă de brațul drept așa încât nu îl poate ridica în sus.

Capii elenismului din Elbasan care persecută pe români în unire cu Mitropolitul grec Procopie sunt: Vasile Toda, Serafim Papadopoulos, Hagi

Coha și Mihail Prifti, toți români de origine, precum și familia Nasi și medicul Petre Delianis, albanezi cu sentimente grecești.

Cred însă că acești grecomani nu vor putea reuși a împiedica propășirea românismului în Elbasan pentru că atât Abdul-Kerim Pașa, guvernator general din vilaietul Monastir cât și Marele Vizir, se arată binevoitori pentru români. Dovadă că guvernatorul general anul trecut la 6 mai a adresat Mutesarifului din Elbasan un ordin cu nr. 86 în termenii următori: „Consiliul Administrativ al vilaietului Monastir luând în cercetare cele două petițiuni sub nr. 1313 din 9 martie și 1314 (1898), una a preotului Ngati și a doua a românilor din Elbasan, a decis ca românii de acolo să aibă dreptul de a citi în bisericile lor în românește cu condițiunea însă ca, cărțile lor bisericești să fie vizate de Patriarhie și ca Mitropolitul grec să nu aibă nici un drept de a-i supăra pe români și pe preotul lor Ngati”.

Iar Marele Vizir a trimis de asemenea în această privință un ordin cu nr. 10 din 23 mai 1315 (1899) prin care pune în vedere autorităților Imperiale competente că Mitropolitul grec nu are nici o înrăurire asupra preotului român din Elbasan și că în consecință nu-l poate împiedica de a oficia în biserica românilor.

Binevoiți a primi, vă rog, Domnule Ministru, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Al. Pădeanu

Listă de numele familiilor din Elbasan cu sentimente românești

1. Atanasie Demce	21. Grigorie Mustekie
2. Santo Gheu	22. Lambri Sundi
3. Nicolae Beu	23. Spiru Turungiul
4. Lazi Blida	24. Gheorghe Strugagia
5. Gori Blida	25. Atanas Mia
6. Tuni Becia	26. Efimi Arap
7. Nicolae Kelia	27. Apostol Zama
8. Todi Kelia	28. Vanghel Bichteș
9. Iacov Ștărămeni	29. Leon Trandafil
10. Nicolae Ghica	30. Marcu Nușia
11. Gheorghe Becia	31. Dimitrie Becia
12. Truș Șela	32. Vera Brungu
13. Gori Șela	33. Ștefan Nuvercu

14. Mihail Toda	34. Ica Bischem
15. Constantin Biba	35. Vasilie Ghiala
16. Dimitrie Buda	36. Truş Ghica
17. Anastas Trandafil	37. Părintele Spiridon Ngati
18. Gheorghe Ştefan	38. Lazi Ghica
19. Dimitrie Cartal	39. Dimitrie Danişca
20. Uni Biba	40. Pandi Buradan

ExceleŃei sale Domnului Ion Lahovary, Ministrul Afacerilor Străine.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 15, f. 76-78.

9.

1900 iulie, Bitolia. Raportul revizorului şcolar din Bitolia, Ilie Papahagi, adresat Ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, Constantin C. Arion, privind examenele de la sfârşitul anului şcolar 1899-1900 în şcolile române în vilaietele Monastir şi Ianina.

.....

La Elbasan, examenele au avut loc la 25 iunie. După o muncă neîntreruptă de mai mulţi ani, comunitatea în frunte cu valorosul institutor dl. Petru Danisca şi cu părintele Ignatie, izbuti în fine a obţine autorizaţia prin august. Deşi s-a recurs la măsuri extreme contra acestei noi şcoli prin mărirea impozitului [...] şi scoţând mai proprietăţi ale bisericii, deşi s-a pus în mişcare un întreg aparat de intrigi contra preotului şi îndeosebi contra institutorului, denunţându-l ca agent al propagandei care urmăreşte scopuri de anexare şi intentându-i-se chiar proces din partea Mitropolitului grec, că a violat Mitropolia şi toate acestea în scopul de a distruge această nouă şcoală, încă în stare embrionară, şcoala română a funcţionat în mod regulat, încheind cu succes anul şcolar după cum reiese din raportul institutorului respectiv.

În circumscripţia mea mai sunt şi şcoli care funcţionează de mult în buget, iar altele de un an, dar care n-au funcţionat din cauza lipsei de autorizaţii legale. Acestea sunt:

1) Şcoala din Durazzo figurează încă de la 1892. S-au făcut demersuri din partea multor institutori care s-au succedat în sens de a se da autorizaţia, dar până astăzi ele au rămas fără succes.

2) Școala din Cavaia funcționează de la 1895.

3) Școala de la Tirana funcționează de la 1899.

Spre a-mi da seama de situațiunea acestor școli și de mijloacele ce ar trebui să întrebuițăm întru obținerea autorizațiilor, m-am transportat în persoană la fața locului. La Durazzo, institutorul nu se găsea la locul său, deoarece plecase la București ca să reclame subvenția ce i se cuvenea pe exercițiul anului școlar 1898-1899 și de acolo s-a întors la Constantinopol ca să facă demersuri pentru obținerea autorizației. Timpul cât am rămas în acest oraș maritim am avut ocazia a face cunoștința românilor, care mai toți, afară de câteva excepții, care se găsesc în contact direct cu Consulatul elen ori cu Mitropolia, doresc să vadă și-n orașul lor o școală națională, unde să-și poată instrui și educa copiii. Cu această ocazie am avut prilejul a sonda spiritul funcționarilor guvernului otoman din acest ținut. Cu părere de rău am constatat că aceștia din principiu sunt contra școlilor noastre și aceasta pentru că în Albania de la o vreme încoace, începând a se agita chestiunea albaneziască, ai cărei motori principali sunt bănuți a fi agenți secreți ai Austriei, și care ar servi planurilor ei de anexare, școlile noastre considerate ca focare de propagandă austriacă, sunt privite cu ochi răuvoitori. Pentru faptul acesta institutorul român nu numai că nu găsește sprijinul ce guvernul e dator a-i acorda, dar încă e persecutat pe toate căile.

Tot pentru aceste considerațiuni nu s-a putut face nimic în chestiunea școlilor din Cavaia și Tirana, deși s-au adresat petiții din partea românilor, pe baza cărora au ieșit marbatalele care au fost înaintate la Scodra, reședința vilaetului, prin mutesariful din Durazzo. Răspunsul guvernatorului a fost comunicat institutorilor respectivi cu deschiderea școlilor în chestiune, răspuns care ar suna după cum urmează: „Se respinge cererea românilor și nici pe viitor nu e posibil a li se satisface”. Motivul care l-a determinat pe Excelența Sa Valiul de a da o astfel de defavorabilă soluțiune la cererea românilor a fost reapariția unei chestiuni dogmatice, care se credea înăbușită pentru vecie. Această chestiune care preocupă în așa mare grad spiritul funcționarilor otomani este acțiunea agenților străini exercitată asupra populației creștine, îndeosebi asupra unei părți din ea, a cărei religie nu era încă bine cunoscută de vreme ce în casele lor erau serviți de preoți creștini, în unele acte hogi, iar în matricola stării civile erau trecuți ca turci spre a fi convertiți la catolicism.

În urma răspunsului categoric al Excelenței Sale Valiului din Scodra, provocat de împrejurările mai sus expuse, institutorii au fost invitați din partea poliției a nu mai inoportuna autoritățile cu cererile lor. Domnii Cociu Zugrafu și Tachi Sufleri însărcinați cu deschiderea acestor școli și-au făcut

conștiincios datorია, expunându-se chiar la sacrificii materiale necesitate de îndeplinirea formalităților și dacă rezultatul acțiunii lor a fost defavorabil, nu neglijenței și indiferenței lor se poate atribui nereușita, ci mai mult forței împrejurărilor.

Școala din Lunca figurează în buget de un an. Dl. Achile Dabura însărcinat cu deschiderea acestei școli, în urma invitației care s-a făcut, s-a prezentat la postul său spre a începe o acțiune în vederea obținerii autorizației. Fiindcă populația acestui sat românesc e scufundată în ignoranță și în consecință, cu desăvârșire lipsită de conștiință națională, zisului institutor i-a fost imposibil să-și asigure fie chiar concursul moral – declarație că doresc a avea școală românească – ca să poată începe cu succes acțiunea pe lângă autoritățile locale.

Părerea mea e că dl. Achile Dabura să fie permutat și atașat pe lângă școlile regulate din Macedonia Și Epir ca institutor ajutor, iar în locul d-sale să se aleagă vr-un tânăr cult din chiar satul în care se înființează școala, ori din împrejurimi, în cazul în care nu s-ar găsi la Lunca, tânăr care să se bucure de încrederea fruntașilor satului și în cazul acestora putem spera a obține autorizație. Ori să renunțăm la deschiderea acestei școli, care de altfel nu prezintă nici mare importanță, nefiind satul în care s-a dispus a se funda școala un centru însemnat de români și să îndreptăm atenția noastră asupra localităților mai înaintate atât sub raport material, cât și sub cel cultural și unde în consecință sentimentul național ar fi mai dezvoltat.

Școala din Cosina figurează în buget de la 1895, anul trecut s-a dispus să fie transferată la Premeti. Dl. Cociu Pișota, însărcinat cu deschiderea acestor școli, a făcut toate formalitățile cerute de legile în vigoare ale învățământului nemusulman din Turcia. Grație sprijinului unui personaj marcant anume Gelal Bey Clisura, marbatana dată de Consiliul administrativ din Premeti a fost întărită chiar cu pecetea vicarului Mitropolitului și imediat apoi expediată la Ianina prin Arghiro Castro, reședința prefecturii. Dl. Cociu Pișota a fost în două rânduri la Ianina, după cum se constată din atestatele ce i s-au eliberat de direcția gimnaziului din Ianina, ca să urmărească mai aproape chestiunea autorizației. Prezentându-se la președintele Consiliului de Instrucțiune Mearif Comision, care e vrășmaș declarat al școlilor noastre, i s-a răspuns că hârtiile au fost înaintate la Constantinopol, de unde se așteaptă rezultatul definitiv. După informațiile particulare ce am avut în urmă, hârtiile au fost oprite la Ianina, probabil cu intenția de a perpetua această tristă stare de lucruri.

Școala din Grădiște figurează de un an în buget. Deoarece dl. Iuliu Nuși, însărcinat cu deschiderea școlii fiind străin n-a putut să răzbată în

acest sat românesc, am recomandat ca institutor ajutor pe lângă d-sa pe dl. Vasile Lazu, român de origine, singurul care ar fi avut șansă de reușită, ca unul care posedă cunoștințe numeroase în părțile acestea. Neprimind răspuns în chestiunea aceasta și dl. Iuliu Nuși rămânând neocupat, l-am atașat provizoriu la școala din Berat. Pentru a nu ne găsi în viitor în fața aceleiași stări de lucruri, reînnoiesc cererea mea de a fi numit și însărcinat cu deschiderea școlii din Grădiște dl. Vasile Lazu.

La Ferica școala figurează de la 1895. Până în anul trecut nu se făcuse nici un demers serios în sens de a obține autorizația. În octombrie 1899, m-am transportat în persoană în acest orașel, unde în urma unei consfătuiri cu românii doritori de a vedea înființată școala română, s-a redactat o petiție, care a fost semnată de mai mulți fruntași ai orașului. Petiția a fost apoi prezentată mutesarifului din Berat. Aici, unde aveam mari speranțe în concursul d-lui director al gimnaziului H. Gogiamani, absolvent al câtorva clase ale gimnaziului grecesc din Ianina, și fost institutor ajutor grec, petiția nici n-a fost referită Consiliului administrativ spre a fi rezolvată și aceasta pentru că dl. H. Gogiamani nu s-a mărginit numai a păstra o indiferență culpabilă dar chiar a și creat dificultăți, influențând asupra unuia din membrii Consiliului Administrativ a face ca petițiunea să fie aruncată la dosar.

Școala de fete din Berat a fost înființată de răposata Anastasia Christoforidi la 1890. A fost suprimată la 1896, iar în septembrie 1899 s-a dispus a se reînființa, numindu-se ca institutoare doamna Eugenia Chiristigiu, născută Sotir. Pentru redeschiderea acestei școli am rugat pe dl. H. Gogiamani, directorul gimnaziului, ca în calitate sa de cetățean să înainteze o petiție semnată atât de d-sa cât și de dl. G. Carbonara, de fel din Berat, albanez de origine, dar profesor de limba italiană la gimnaziul nostru, și de alți români care ar fi dispuși să secondeze școlile noastre, prin care să se roage de Excelența Sa mutesariful, ca, în virtutea dreptului acordat de gloriosul nostru Padișah, ca fiecare națiune să se dezvolte în graiul său, să binevoiască a dispune a se deschide școala de fete.

Într-adevăr dl. director înaintă o petiție, nu însă în calitate de cetățean, după cum e și firesc a se proceda, dar în calitate de director al gimnaziului românesc. Petiția ajungând la Ianina, s-a răspuns telegrafic prin autoritățile locale din Berat că cererea directorului gimnaziului românesc se respinge. Comunicându-mi-se la Bitolia, unde am fost invitat a lua parte la ședințele ținute în vederea alcătuirii regulamentelor și programelor de școală, rezultatul negativ al petiției, am adresat d-lor H. Gogiamani și V. Naca, profesor, o scrisoare prin care recomandam d-lui H. Gogiamani ca, în interesul cauzei, să îngrijească a se redacta o petiție din partea românilor,

fiind astfel în consonanță cu legea otomană în materie de învățământ, și să o prezinte mutesarifului cu rugăminți de a-i da curs. Întorcându-mă la Berat, m-am informat cu multă părere de rău că nici un demers nu se făcuse în felul acesta și rugând pe dl. director a-mi da lămuriri în această privință, mi-a răspuns că și-a făcut datoria ca funcționar în serviciul școlilor, făcând aluzie la petiția semnată de domnia sa și înaintată autorităților și al cărui rezultat, nerespectându-se dispozițiile legii otomane, nu putea fi decât nefavorabil, după cum s-a și întâmplat și dându-mi să înțeleg că nu împărtășește modul meu de a vedea, adică de a munci ca cetățean român, și nu ca funcționar – ca om al datoriei – de teamă a nu provoca nemulțumirea concetățenilor săi, care nu împărtășesc ideile școlii române cu care se găsește în legături de familie și a autorității bisericești.

Din cele mai sus expuse reiese clar că deschiderea școlilor din Vilaietul Scodra, deși s-au întrebuințat toate mijloacele posibile nu s-au obținut și nici nu se speră a se obține în viitor autorizațiile la fața locului, pentru considerațiunile arătate; că cele din Vilaietul Ianina, cunoscându-se dispozițiunea răuvoitoare a guvernatorului Osman-Pașa și a președintelui Consiliului de Instrucțiune, nu-mi vine a crede că vom reuși a le vedea înființate, decât numai în cazul când s-ar izbuti a se face o schimbare în persoanele zișilor doi înalți demnitari ai statului, lucru de altfel greu, dacă nu imposibil.

Singura soluție ce se impune, după umila mea părere e ca să se lucreze la Constantinopol pentru a se obține chiar din sorginte autorizațiile.

Binevoiți, vă rog, Domnule Ministru, a primi asigurarea înaltei mele stime și considerațiuni.

Bitolia, 17 iunie 1900

Revizor *Ilie Papahagi*

Domniei Sale Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor.

- A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 268/1900, f. 135-143.

10.

1904 decembrie 26, <București>. Raportul lui Constantin Burileanu, cancelar la Legația României din Roma adresat ministrului Afacerilor Străine, generalul Iacob Lahovary, privind călătoria făcută în Albania pentru cunoașterea românilor din zona Vallona-Ardenița-Berat.

Domnule Ministru,

În baza autorizațiunii ce am avut de la Guvernul nostru, din instrucțiunile primite la Legațiunea noastră din Roma, instrucțiuni referitoare la călătoria mea prin Albania în calitate de însoțitor al D^{lui} Prof. Universitar A. Baldacci, am onoare a adresa Excelenței Voastre prezentul raport cu privire la această călătorie de al cărei sfârșit am anunțat deja pe Onor. Guvern până n-a fi părăsit Albania.

Înainte de-a intra în amănunte îmi permit a face cunoscut Excelenței Voastre că scopul călătoriilor D^{lui} Baldacci în Peninsula Balcanică este ca, pe de o parte să adune material asupra conaționalilor noștri din acele părți, în vederea unor studii antropologice și etnografice ce are de gând să publice mai târziu, iar pe de alta să mă pună în măsură ca să pot face parte ca auxiliar din comisiunea internațională ce s-ar putea întruni mai târziu ca să facă cercetări la fața locului asupra diverselor populațiuni ale Peninsulei Balcanice.

Domnul Baldacci, care speră să facă parte din această comisiune ca reprezentant al Italiei, este, după cum însuși mărturisește, un apostol al Chestiunii Balcanice și va face tot ce-i va sta în putință pentru ca numita comisiune să se întrunească; despre aceasta a și vorbit M. S. Regelui Italiei, în fața căruia Domnul Baldacci se bucură de mare trecere.

Propunerea, formulată pentru prima oară de răposatul V.A. Urechia la al V-lea Congres Internațional al Orientaliștilor, ținut la Roma în 1900, și susținută de Domnul Baldacci, care aprecia foarte mult pe bătrânul nostru naționalist, căzută atunci din cauza opozițiunii celor interesați ca ea să nu izbutească, a fost reluată de Domnul Baldacci și a fost votată în ultimul Congres Geografic ținut la Neapole în anul curent, 1904. Din jurnalul aci anexat: *Neue Freie Presse (1 dec. a.c.)*, Excelența Voastră va putea vedea că austriecii ar voi să se însărcineze ei cu facerea unei hărți etnografice a Peninsulei Balcanice, lucru care, dacă s-ar întâmpla, le-ar conveni de minune, căci la Congresul Orientaliștilor au fost tocmai delegații austrieci

care au combătut propunerea în chestiune, iar acum, când a triumfat, ar fi păcat ca să cadă numai pe mâinile Academiei Imperiale de Științe din Viena.

Revenind la subiect, am onoarea a Vă face cunoscut că Domnul Baldacci a hotărât ca să începem cercetările de la Albania, explorând pentru acest an partea cuprinsă în triunghiul Vallona-Ardenița-Berat și continuând în fiecare din anii următori a vedea alte regiuni.

Românii din Albania, puțin cunoscuți din nefericire în țara noastră, sunt prea puțin cunoscuți în străinătate, iar în Italia de loc; scriitorii albanezi din această țară, poate mai mult din ignoranță decât din rea intenție, nici nu pomenesc de români când vorbesc de Albania, iar unii dintre ei afirmă că în această țară nu există nici umbră de element românesc! (Excelența Voastră se va putea convinge despre aceasta din alăturatul opuscul, apărut de curând, al profesorului albanez Conforti.)

Aceste considerațiuni, cât și altele de altă natură, poate și de natură politică, având în vedere acțiunea Italiei în Albania, au îndemnat pe Domnul Baldacci să se intereseze dacă în această țară există o populațiune de origine română și întru cât se mai poate chema română această populațiune (care ar putea servi de legătură pentru o apropiere între Italia și țara noastră).

În urma instrucțiunilor primite la Legațiunea noastră din Roma și în urma ajutorului material de 400 de lei pe care Guvernul nostru a avut bunăvoința a mi-l acorda, subsemnatul, am scris Domnului Duma, Viceconsul și Inspector al Școlilor și Bisericii Române din Turcia, și în urma răspunsului ce-am primit am plecat imediat la Vallona (Albania), unde trebuia să aștept pe Domnul Baldacci, care tocmai în acel timp, după cum Onor. Guvern a fost informat de către Legațiune, a avut însărcinarea de la Guvernul italian să prepare Congresul Colonial, ce se va ține la Asmara (Africa) în toamna anului viitor, trebuind să aștepte pentru acest scop, nici D^{lui} nu știa bine cât timp, pe Guvernatorul italian din Eritrea (Africa).

Ajuns la Vallona, am fost foarte bine primit, în urma unei calde recomandațiuni a D^{lui} Baldacci, de Viceconsulul Italiei în acel oraș, Domnul Alfredo Ancarno, care a fost cât se poate de gentil cu mine, luându-mă sub protecția Consulatului italian și ținând ca să fiu oaspete al Domniei Sale, atât la început, la sosirea mea în Vallona, cât și mai în urmă, în diverse rânduri, când ne întorceam din interior.

Timp de o săptămână nu m-am mișcat din Vallona, având instrucțiuni în acest sens de la D^l Baldacci care, în cele din urmă, fiind forțat să întârzie mai mult decât credea, mi-a dat însărcinarea ca până la sosirea D^{lui} să cercetez împrejurimile Vallonei și cât voi putea mai mult în interior,

dându-mi pentru acest scop toate indicațiunile necesare și recomandându-mi cea mai mare prudență.

Primele excursiuni le-am făcut însoțit de Dragomanul Consulatului italian, Domnul cavas Bosio și de cavasul Consulatului, pe care Domnul Viceconsul Ancarno a fost așa de gentil să-i pună la dispozițiunea mea pe tot timpul permanenței mele la Vallona, iar în cele din urmă am făcut două lungi excursiuni în interior, de câte 12 zile fiecare, cu interval de o săptămână între una și alta reîntorcându-mă la Vallona.

În prima excursiune am avut linia (semnată pe hartă) *Vallona-Mecați-Mifoli-Pojani-Fieri-Posca-Berat* cu întoarcerea prin *Sinia-Siliște-Armeni-Vallona*, iar în cea de-a doua, aceeași linie la ducere, cu mici variațiuni până la Berat, iar de-acolo până la muntele Tomor, pe care l-am suit până la vârf (2400 m) urmând linia semnată pe hartă. La întoarcere am urmat linia *Berat-Posca-Calfani-Rascoveț-Colonia-Ardenița-Libovșa-Fieri-Aliban-Scrofetina-Vallona*, unde am găsit pe D^l Baldacci, cu care am făcut câteva excursiuni împrejurul Vallonei, văzând împreună unele din comunele pe care deja le văzusem eu: Pesilie, Băbița, Bunavia, Armeni, Selenița, Svernez etc.

Domnul Baldacci a rămas satisfăcut de rezultatul călătoriilor mele în interior și a căutat să se convingă, în timpul cât am stat împreună, dacă românii din aceste părți știu românește, punându-mă să vorbesc cu mulți dintre ei, atât cu bărbații cât și cu femeile, ceea ce am făcut cu mare ușurință, deoarece avusesem destul timp să studiez limba ce vorbesc conaționalii noștri din aceste locuri.

Dumnealui a făcut și câteva fotografii, care, din nefericire, n-au ieșit toate bune, de aceea anexez odată cu aceasta numai unele din ele, din care se poate vedea portul femeilor și al copiilor Fărșeroți.

Domnul Baldacci, care pentru moment va scrie un articol simpatice pentru românii din regiunea văzută, îmi face onoarea de a-mi lăsa mie tratarea studiului asupra conaționalilor noștri din aceste părți ale Albaniei, pentru competența mai mare ce am de limbă și de folclor.

Cum acest studiu este aproape gata, va fi în curând publicat într-o revistă, ce va crede Domnul Baldacci, și îndată ce va apărea voi avea grija să-l supun aprecierii Excelenței Voastre; până atunci am onoarea de a-i trimite prezentul raport cu privire la conaționalii noștri din triunghiul Vallona-Ardenița-Berat, raport care în mare parte îmi va servi la darea de seamă ce voi publica, omițând, natural, tot ceea ce n-ar da caracterul unui raport, adăugând alte părți în locul celor tăiate și amplificând, după împrejurări.

Cum bănuiesc că românii din zisul triunghi nu sunt îndeustul cunoscuți Guvernului nostru, căci, după informațiunile avute la fața locului, n-am aflat ca vreun român să fi vizitat regiunea aceasta (nici chiar profesorii români din partea locului, fiindcă ar fi destul ca vreunul din ei să se expună a o face, presupunând că ar înfrunta greutăți de altă natură, pentru ca să nu mai iasă pentru multă vreme din închisoarea turcească), am crezut necesar ca raportul meu cu privire la această populațiune românească să fie cât mai detaliat și cât mai complet.

Pentru mai mare înțelegere a călătoriilor efectuate în interiorul triunghiului arătat și a comunelor văzute, anexez și o hartă lucrată de subsemnatul după o schiță făcută la fața locului și controlată după hărți pe care mi le-am procurat la Roma; în harta respectivă sunt trecute numai comunele românești și acelea în care se găsesc români, după cum se va vedea mai înainte; nu e însă completă deoarece, neștiind eu pozițiunea precisă a multora din comunele române trecute în tabloul ce va urma, am preferat să nu le trec în hartă.

Excelenței Sale
Domnului General Iacob Lahovary
Ministrul Afacerilor Străine

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 34, f. 70-73.

11.

1919 octombrie 10, <București>. Raportul viceconsulului Constantin Metta către Ministerul Afacerilor Străine privind situația școlilor și bisericilor române din Peninsula Balcanică, situația materială grea a cadrelor didactice și a preoților și propune măsuri de susținere.

DOMNULE PREȘEDINTE AL CONSILIULUI DE MINIȘTRI,

Conformându-mă ordinului primit de a raporta asupra situației instituțiilor noastre culturale din Peninsula Balcanică, am onoarea a expune Excelenței Voastre cele ce urmează:

Din examinarea bugetului acestor instituții pe anul 1916, rezultă că în Macedonia și Albania au fost prevăzute un număr de 91 școli primare, în 72 localități, repartizate în modul următor: 29 în Serbia, 44 în Grecia,

18 în Albania și 8 în Bulgaria, întrebuințând un personal de 189 institutori și institutoare. Au mai funcționat 4 școli secundare și anume: un liceu de băieți și o școală normală – profesională de fete în Bitolia (Serbia), o școală superioară de comerț la Salonic și una inferioară la Ianina, toate având câte un internat cu mai mulți bursieri. Numărul total al profesorilor și profesoarelor care au servit la aceste școli secundare a fost de 51. Pe lângă acestea, s-au mai întreținut un număr de 39 biserici cu 49 preoți, precum și mai mulți cântăreți etc.

Suma totală prevăzută în bugetul de pe anul 1916 a fost de 720000 lei, din care retribuiția personalului didactic reprezintă o sumă de lei 379148 (și anume lei 225320 pentru personalul didactic primar și 153828 pentru cel secundar). Restul sumei era utilizat pentru personalul preoțesc (lei 46440), internate, pensiuni, material, întreținere, asistență medicală, bursieri, etc.

Retribuițiunea corpului didactic din Macedonia s-a făcut mai tot timpul în mod arbitrar fără nici o normă, iar când s-au fixat unele norme ele au fost mult inferioare celor existente în țară, ceea ce explică și cauza pentru care cele mai de valoare elemente dintre Macedoneni au preferat să rămâie în țară și a nu se întoarce în Macedonia după terminarea studiilor. Totuși au fost mulți care dintr-un spirit de abnegațiune s-au întors în patrie și s-au pus în serviciul cauzei lor naționale pe care au slujit-o cu devotament luptând cu mari neajunsuri și chiar cu riscul vieții. Corpul didactic primar a fost recrutat în cea mai mare parte dintre foștii elevi ai liceului din Bitolia.

.....

Revenind la situațiunea școlilor noastre, cred că chiar în cursul acestui an s-ar putea relua activitatea școlilor din Albania și în special a celor din regiunea Coritza, precum și a multora din cele din Grecia. De dorit ar fi cu deosebire redeschiderea cât mai grabnică a școlii comerciale superioare din Salonic care este școala Statului și care până acum a dat roade foarte bune, ea corespunzând mai mult ca oricare alta însușirilor și ocupațiunii de căpetenie a românilor macedoneni. Această școală poate servi și în viitor ca o pepinieră pentru formarea unor adevărați pionieri ai expansiunii economice a României Mari în bazinul Mării Egee. Mulți din tinerii ieșiți de la această școală exercită comerțul pe seama lor, alții au devenit buni funcționari de bancă și nu recurg la funcțiunile publice. Ceva mai mult la această școală au urmat și mulți elevi din Regat, care azi ocupă situații avantajoase în comerț și diferite întreprinderi și care se arată foarte mulțumiți și nu numai de studiile serioase făcute dar și de legăturile stabilite cu conaționali din Macedonia, ca și de cunoașterea pieței Saloncului așa de

importantă din punct de vedere al comerțului internațional. Ar fi de dorit chiar ca această școală să fie recomandată și de aici înainte elevilor din țară. Aș fi de părere ca la internatul școlii să fie admiși numai elevi solvenți din țară și din Macedonia sau un număr de cel mult 10 elevi bursieri din cei mai merituoși. Corpul didactic azi descomplectat s-ar complecta cu cei 2-3 profesori ai liceului din Bitolia aflați în acest oraș și cu alți 3 ai școlii comerciale sus zise, iar pentru anumite materii s-ar face apel la profesori străini, francezi și italieni de la școlile similare din Salonic după cum s-a procedat și până acum.

Acest procedeu a dat roade foarte bune, elevii putându-și însuși mai bine cunoașterea limbilor străine. Tratatul acestor profesori ar fi de altfel mult mai puțin costisitor, căci ei ar fi angajați prin contract și nu ar conta în cadrele personalului nostru didactic.

Funcționarea școlilor noastre din Salonic și Corița va avea ca rezultat să mențină conștiința națională la Românii din regiunea Bitolia aflată între aceste două localități și legată prin interese multiple.

Înainte de a termina cred că nu este fără de interes a spune un cuvânt asupra ideii emisă acum în urmă de a trece din nou la Ministerul Instrucțiunii administrația școlilor din Macedonia. Considerațiunile invocate sunt cunoscute: înlesnirea unei mai bune administrațiuni, prin faptul că la acel Departament există un întreg aparat cunoscând mai bine legile și regulamentele școlare, unificarea tratamentului personalului etc.,

.....

În 1912 s-a instituit pe lângă serviciul școlilor macedonene din acest Minister o comisiune compusă din domnii profesori Valaori și G. Murnu, care pe lângă competența lor cunoscută în administrația școlară mai cunosc bine și starea lucrurilor în Peninsula Balcanică. Deciziunea ministerială însă, care institua această comisiune limita foarte mult atribuțiunile ei. Cred că este necesar ca aceste atribuțiuni să fie întinse asupra tuturor chestiilor privitoare la școlile și bisericile de dincolo. Prin aceasta vom asigura nu numai o soluție promptă, absolut necesară în conducerea acelor școli și s-ar evita corespondența îndelungată, câteva luni întregi, cu diferite servicii ale Ministerului Instrucțiunii, dar s-ar înlătura inconvenientele semnalate față de un astfel de sistem. Această comisie va avea să examineze și situația fiecărui membru al Corpului didactic și va recomanda Ministerului de Instrucțiune ca să utilizeze în învățământul din țară pe acei care nu au loc în Macedonia.

Binevoiți a primi Vă rog, Domnule Președinte al Consiliului, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

/ss/ *Constantin Metta*
Viceconsul

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 34, f. 341-343

12.

1919 octombrie 23, București. Proiect de măsuri pentru îmbunătățirea administrării școlilor române din Peninsula Balcanică propus de consulul general al României la Salonic, G.C. Ionescu.

Anexe: 1

București, 23 octombrie 1919

DOMNULE MINISTRU,

Administrația și controlul învățământului fiind chestiuni de căpetenie, destinate să asigure buna funcționare a școlilor române din Macedonia și regulata frecventare a membrilor corpului didactic, este absolută nevoie de fixarea unor dispozițiuni care să servească personalului de control însărcinat cu aceste atribuțiuni.

/ss/ Consulul General la Salonic
G.C. Ionescu

PROIECT

de dispozițiuni de urmat în administrarea și controlul școlilor primare române din Peninsula Balcanică.

.....

II. REVIZORATELE ȘCOLARE

1. Școlile primare se împart în 5 circumscripții școlare și anume: Salonic-Meglenia, Ianina-Grebena, Coritza, Bitolia și Albania.
2. În fiecare din aceste circumscripții funcționează un revizor școlar având reședința la Salonic, pentru circumscripția Salonic-Meglenia; Ianina

pentru circumscripția Ianina-Gremena; Coritza pentru circ – Coritza; Bitolia pentru circumscripția Bitolia și la Berat pentru circumscripția Albania.

3. Propunerile pentru numirea revizorilor școlari și recomandarea persoanelor capabile de a ocupa aceste funcțiuni se fac Ministerului de Consulate, atunci când se simte nevoie.

4. Pentru ocuparea postului de revizor școlar se va prefera foști și actuali membri ai corpului didactic primar și secundar care cunosc limba oficială a țării unde este chemat să funcționeze.

5. Dacă revizorul școlar este membru al corpului didactic în funcțiune, se va considera ca detașat de la postul său de institutor sau profesor și va fi plătit cu leaful postului pe care îl ocupă, plus o indemnizație de 200 lei lunar pentru întâmpinarea cheltuielilor necesare de reviziile școlare pe care trebuie să le facă.

În caz că revizorul nu face parte din personalul didactic și deci nu are o catedră în învățământ, leaful se va fi de 400 lei, în plus indemnizația de 200 lei lunar pentru circumscripția Salonic-Meglenia, Janina-Grebena, Bitolia și Albania. Revizorul circumscripția Coritza (circumscripția este mai mică) va fi plătit cu 300 lei lunar și 150 lei indemnizație pentru revizii.

6. Revizorii școlari au atribuțiunile următoare:

a) În fiecare lună sunt obligați să facă revizii școlilor din circumscripțiile D-lor cel puțin în patru localități diferite:

Cu ocazia acestor inspecțiuni vor avea grijă să controleze de aproape mersul învățământului, progresul elevilor, numărul celor prezenți în fiecare clasă, felul cum își îndeplinesc institutorii datoriile, arhiva școlii, mobilierul etc. etc.

b) Îndată ce au sosit în localitatea unde fac inspecții școlare, revizorii se vor pune în contact cu reprezentanții comunității (cu eforia școlară), luând înțelegere împreună, asupra diferitelor trebuințe privitoare la bunul mers al tuturor cheltuielilor de orice natură ar fi, care sunt în legătură cu acțiunea culturală română și cu nevoile bisericii.

La inspecțiunile pe care școlilor, revizorii școlari trebuie să fie însoțiți de președintele comunității din localitate sau în lipsa acestuia de unul dintre membrii eforiei școlare.

c) Rezultatul inspecției se va nota în registrul de inspecție aflat la fiecare școală și procesul verbal de inspecțiune va fi semnat de revizorul școlar și de reprezentantul comunității care a asistat la inspecțiune.

Cuponul de control care se află la fiecare foaie din registrul de inspecție, după ce va fi completat cu datele indicate în el, se va lua de revizor și se va înainta la finele fiecărei luni Consulatului, împreună cu celelalte cupoane de la alte școli, ca dovadă a zilelor de inspecție făcute în cursul unei luni.

d) La sfârșitul fiecărei luni, revizorii vor înainta autorității consulare,

împreună cu procesele verbale de inspecțiile făcute și cu cupoanele de control, un raport în care să se arate în mod general constatările din timpul inspecțiilor, făcând și propunerile ce vor găsi cu cale.

Pentru chestiunile diferite de afacerile școlare se vor face rapoarte separate.

e) Revizorii școlari vor fi întotdeauna în cele mai bune raporturi cu autoritățile Statului în care funcționează, silindu-se prin toate mijloacele să le câștige încrederea și căutând a le convinge, prin felul lor de a lucra, că școlile românești nu urmăresc în acel Stat nici un scop politic ci numai cultural. Vor sfătui în toate ocaziunile pe membrii comunităților aromâne, să fie buni cetățeni și devotați Statului în care trăiesc. Aceleași sfaturi le vor da și preoților și institutorilor, punându-le în vedere în mod serios, să nu provoace niciodată conflicte cu autoritățile locale sau cu membrii altor comunități străine, din localitate, fiind responsabili de urmările lor.

București 23 octombrie 1919

/ss/ *G.C. Ionescu*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 34, f. 338-340.

13.

1921 octombrie 2. Declarația făcută de reprezentantul Albaniei, la 2 octombrie 1921, în fața Consiliului Societății Națiunilor, privind drepturile școlare și religioase ale minorităților din această țară.

COPIE

.....

Declarațiile făcute de reprezentantul Albaniei la 2 octombrie 1921 în fața Consiliului Societății Națiunilor

Art. 5. – Cetățenii albanezi aparținând minorităților de rasă, de religie sau de limbă se vor bucura de același tratament și de aceeași garantare a drepturilor ca toți ceilalți cetățeni albanezi. Vor avea, printre altele, dreptul egal de a-și menține, de a-și dirija și de a-și controla alocațiile sau de a-și crea, în viitor, instituții de caritate, religioase sau sociale, școli și alte instituții de educație, cu dreptul de a-și folosi liber propria limbă și de a-și practica religia.

Guvernul albanez, în șase luni de la declarația de față, va prezenta Consiliului Societății Națiunilor informații detaliate privind statutul legal al comunităților religioase, al bisericilor, al mănăstirilor, al școlilor, al instituțiilor și al asociațiilor benevole ale minorităților de rasă, de religie și de limbă.

Guvernul albanez va lua în considerație toate recomandările care îi vor fi făcute de Societatea Națiunilor în legătură cu acest subiect.

Art. 6. – În materie de învățământ public, în orașele și districtele unde își are reședința un procent considerabil de cetățeni albanezi de altă limbă decât cea oficială, guvernul albanez va acorda facilități adaptate pentru a asigura faptul ca învățământul în școala primară să se facă în propria limbă pentru copiii acestor cetățeni albanezi. Această prevedere nu va împiedica guvernul albanez să facă ca învățarea limbii albaneze să fie obligatorie în respectivele școli.

În orașele și în districtele locuite de o proporție considerabilă de cetățeni albanezi aparținând minorităților de rasă, de religie sau de limbă, aceste minorități își vor vedea asigurate o parte echitabilă a beneficiului și afectarea sumelor care ar putea fi atribuite ca fonduri publice din bugetul statului, din bugetul municipiilor sau altele în scopuri educaționale, religioase sau caritabile.

Rezoluția adoptată de Consiliu, 2 octombrie 1921

1. Consiliul Societății Națiunilor ia act de declarația făcută de delegația albaneză în legătură cu protecția minorităților și decide că prevederile acestei declarații, în măsura în care afectează minoritățile de rasă, de religie sau de limbă, vor fi puse sub garanția Societății Națiunilor începând cu data la care vor fi ratificate de guvernul albanez.

2. Guvernul albanez este rugat să avizeze secretarul general, în cel mai scurt răstimp posibil, în legătură cu ratificarea acestei declarații.

3. Copia prezentei rezoluții și a declarației aici menționate va fi transmisă Adunării Societății Națiunilor, ca urmare a recomandării sale din 15 decembrie 1920, în legătură cu protecția minorităților în Albania.

- A.M.A.E, fond Problema 18, vol. 1, nepaginat.

14.

1923 iunie 2, <București>. Raportul șefului Serviciului Școalelor și Bisericilor Române din Peninsula Balcanică, Petre Marcu, privind situația școlilor și bisericilor din această zonă.

Serviciul Școalelor și Bisericilor Române
din Peninsula Balcanică

REFERAT

Domnule Ministru,

Din complexul problemelor mari de politică care formau altă dată obiectul preocupărilor constante ale celor chemați a mări și întări prestigiul Țării în străinătate, singura problemă care nu s-a putut rezolva prin marele act al înfăptuirii României Mari este aceea privitoare la asigurarea existenței naționale a Românilor macedoneni.

Vă este cunoscut, Domnule Ministru, felul cum s-a dus în trecut lupta de pătrundere culturală a Țării Românești în Balcani. În antagonismul dintre cele două tabere nu s-au cruțat mijloacele de luptă, cele mai violente, specifice mediului balcanic, ajungându-se până la exterminarea fără milă a corifeilor mișcării noastre.

În acele complicate și grele împrejurări diplomația Țării a trecut într-adevăr prin momente penibile, trebuind să adopte față de prietenii săi politici chiar, măsuri extreme care au culminat prin ruperea relațiilor diplomatice cu Grecia (1906).

Războiul mondial însă care a avut darul să împrăștie multe focare de iredentism și să scuture popoarele balcanice de multe prejudecăți a netezit drumul de dezvoltare al acestei chestiuni și a ușurat mult sarcina de ocrotire politică a Țării Românești.

Având în vedere însă condițiile speciale în care e menită a se dezvolta mișcarea noastră culturală în P.B. precum și caracterul ei politic strâns legat de cel cultural țin să relev, Domnule Ministru, că acțiunea izolată a Ministerului nostru ori cât de perseverentă ar fi ea, va rămâne întotdeauna infructuoasă dacă nu va fi secundată de intervențiunea diplomatică a organelor politice de sub ordinele Ministerului nostru de Externe.

Numai o strânsă colaborare între aceste două instituții de stat poate asigura reușita unei opere pentru care se consumă atâtea energii omenești

și se cheltuiesc sume care în actualele împrejurări sunt într-adevăr o grea sarcină pentru finanțele Țării.

Și pentru că atât în trecut cât și în prezent s-au ridicat chiar de către unii oameni luminați ai Țării, obiecțiuni asupra zădărniceii idealului ce noi îl urmărim în Balcani, îmi permit a pune în adevărata ei lumină problema mișcării noastre culturale în Balcani.

Niciodată împrejurările n-au fost mai favorabile ca acum pentru o cercetare mai calmă și mai obiectivă a acestei chestiuni care în ființa ei a nutrit întotdeauna un viu conflict între două mentalități: mentalitatea noastră, a Aromânilor, înzestrați cu un temperament meridional aprins până la exaltare, trecând cu mare ușurință de la o extremă optimistă la alta pesimistă și mentalitatea Românilor din Regat înzestrați cu un temperament calm, cumpănit în gesturi și reținut în toate actele de o veche experiență politică a cărei valoare n-am putut-o aprecia noi, care n-aveam pregătirea necesară pentru aceasta.

Nenumărate au fost neajunsurile suferite de mișcarea noastră din Balcani de pe urma acestui conflict latent care izbucnea cu violență la anumite epoci și mari au fost prejudiciile ce s-au răsfrânt asupra întregii mișcări din cauza acestui contrast de vederi ce nu putea să dispară atâta vreme cât noi (Aromânii) eram forțați a ne face educația politică la școala revoluționară a Bulgarilor sau a Grecilor macedoneni.

Astăzi însă când mediul acesta a dispărut, când experiența ne-a dovedit zădărnicia unor asemenea mijloace de luptă, când vremea prin ultimele frământări politice de la 1912 înapoi ne-a impus multe crude realități nebănuite, fiecare din noi s-a dezbrăcat de romantismul vizionar ce caracterizează începuturile tuturor mișcărilor generoase și astfel cu toții ne-am câștigat calmul necesar unei analize reci a acestei chestiuni.

Domnule Ministru,

Uitând de vicisitudinile trecutului problema se poate reduce la această simplă expresie:

1. De o parte o populațiune pricepută formată pentru a servi unei expansiuni culturale și economice a Țării, în afară de granițele ei;
2. Și de alta interesul Țării de a se bizui în anumite chestiuni politice pe această populațiune.

În întreaga activitate ce urmează a se desfășura pentru atingerea acestui scop țin să stabilesc, Domnule Ministru, că spre deosebire de eforturile depuse în lupta din trecut, astăzi noi factori intervin ca să ne ușureze această

sarcină și anume: presa internațională și mărirea prestigiului politic al Țării peste hotare, câștigat prin ieșirea victorioasă din marele război.

.....

Incontestabil, Domnule Ministru, că un mare avantaj politic pentru Țară, înainte de războiul întregirii, a fost felul de așezare al Românilor de peste hotare care în Ardeal, în Bucovina, în Basarabia, formau un scut de apărare al Țării la hotarele ei.

Astăzi în limitele reduse, dar printr-o intensă propagandă națională s-ar putea reface acel scut, trezind și întreținând conștiința națională la Românii de peste Dunăre, de peste Tisa, de peste Nistru și din Banat.

După cele mai modeste cifre populația românească în Serbia se ridică la peste 300.000 de suflete și anume:

1. 180.000 în Valea Timocului
60.000 în Banat
60.000 în Macedonia sârbească
 2. în Bulgaria 30.000 români macedoneni în interiorul țării
50.000 pe țărmul Dunării
 3. În Grecia 200.000 în Macedonia grecească și în Thesalia
 4. În Albania 150.000 în Epirul de nord și pe țărmul Adriaticei (Muzachea).
- În total 750.000.

După felul de așezare al acestei populații s-ar putea aprecia importanța ce dânsa o prezintă pentru penetrațiunea culturală politică și economică a Țării în Balcani. Din următoarele puncte de vedere:

1. Cultural, am putea crea și întreține instituții care să rivalizeze cu cele franceze și italiene din acele regiuni, instituții menite a dovedi străinătății puterea de expansiune a civilizației românești și a trezi în inimile românilor sentimente de adâncă recunoștință pentru generozitatea Țării.

În acest domeniu mișcarea culturală în Balcani luase înainte de războiul balcanic un avânt deosebit care ne îndreptăța a fi mândri de fructul străduințelor depuse în cursul atâtor decenii.

În Macedonia fostă turcească și actualmente sârbească în 18 comune aveam 24 școli primare, un liceu de băieți și o școală normală de fete și 10 biserici.

Astăzi în această țară n-avem nici o școală iar din cele 10 biserici funcționează cu mare greutate biserica din Bitolia.

În Macedonia fostă turcească și actualmente grecească în Epir și în Meglenia cu mici excepțiuni funcționează mai toate școlile care au existat

și înainte de război, adică în total, în 21 comune funcționează 26 școli primare și două secundare: o școală Comercială Superioară la Salonic și un gimnaziu la Ianina.

În Albania actualmente funcționează numai 5 școli primare în trei comune: Corița, Pleasa și Șipsca. Școlile primare care au funcționat înainte de război în comunele Moscopole, Lănca, Nicea, Bisenchi, Berat, Elbassan, Grabova și Lusnia-Carbunara nu s-au mai redeschis. Localurile în care erau instalate aceste din urmă școli precum și mobilierul lor fiind distruse de armatele de ocupație austriace și italiene n-au fost redeschise după război din lipsă de mijloace materiale, refacerea lor reclamând sume enorme în lei deoarece moneda curentă în Albania este aurul și argintul.

Un raport documentat al unui delegat special al ministrului țării la Tirana va fi punctul de plecare cel mai sigur și indiciul cel mai valoros asupra acțiunii ce urmează a se desfășura în această Țară.

Țin să amintesc însă, Domnule Ministru, că aici terenul e mai favorabil ca oriunde, masa românească prezentându-se în condițiuni morale deosebite, deoarece sufletul ei n-a fost alterat de propaganda grecească ca în celelalte țări balcanice, iar autoritățile locale fiind față de noi mult mai îngăduitoare ca cele sârbești, grecești etc.

Incontestabil, Domnule Ministru, că vom întâmpina unele greutăți, căci e știut că la popoarele tinere, cum e poporul albanez, lipsit de experiență politică și diplomatică, răsar adesea accese de fanatism orb, dar prin autoritatea politică a statului nostru și prin presiunea ce vom ști să o exercităm la timp asupra populației albaneze așezată în Țară, vom reuși a potoli spiritele și a încheia un focar cultural care să radieze în celelalte țări balcanice.

.....
2. Economic. Poporul aromânesc înzestrat cu deosebite aptitudini comerciale poate servi drept cel mai bun agent de infiltrație economică în Sud-estul european.

Felul de așezare al lui în Balcani indică rolul ce l-ar putea juca în această operă.

Într-o eventuală legare a Țării cu Marea Adriatică, traseul acestei linii ferate va urma un drum eșalonat peste tot cu grupuri de negustori aromâni.

La Durazzo unde ar fi capătul liniei vom găsi o clasă de negustori aromâni care formează elita comercială a întregii Albanii.

Restul populației aromâne așezată pe țărmul Adriaticei va forma cel mai sigur debușeu al produselor Țării.

Prin ramificațiile ei spre Sud de la Nis această linie va întâlni grupul de negustori aromâni din Comanova, Scopia, Bitolia și Salonic.

Întărită sufletește în școlile noastre, susținută de autoritatea politică a

Țării în străinătate, pregătită prin aptitudinile ei pentru cea mai aprigă luptă economică, populația românească din Balcani va fi avangardă civilizației românești în sud-estul european și astfel organizată ea va constitui pentru Țară o mândrie națională, iar pentru străini va fi nota de apreciere a puterii de creațiune a geniului românesc.

Șeful serviciului,

(ss.) *P. Marcu*

- D.A.N.I.C., fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 799/1923, f. 8-11.

15.

1925 martie 16, Ianina. Studiu privind populația română din Grecia și Albania, întocmit de viceconsulul gerant al României la Ianina, N. Vassilake.

Consulatul Regal al României

Nr. 83

Ianina, 16 martie 1925

Anexe: 21 tabele statistice

Confidențial

Domnule Ministru,

Am onoarea de a înainta Excelenței Voastre alăturatul studiu statistic, în tabele, întocmit de subsemnatul asupra populației române din ținuturile Greciei și Albaniei, locuite de români și anume:

- 1) *Epirul*
- 2) *Ținutul Râului Alb (Aspropotamos)*
- 3) *Tesalia*

Aceste ținuturi făcând parte din teritoriul grecesc.

- 4) *Albania meridională* și parte din *Albania centrală*

Din felul cum este construită această lucrare schematică, cuprinzând 21 de tabele, se poate vedea că pentru fiecare din ținuturile de care ne ocupăm se indică:

a) Comunele românești în ordine alfabetică pentru Epir, după situația lor geografică și departamentul administrativ, căruia aparțin (plasă, județ, provincie).

- b) Numărul familiilor române.
- c) Numărul locuitorilor din fiecare comună.
- d) Ocupația lor.

În rubrica „observațiuni” se schițează în liniiamente generale starea locuitorilor din punct de vedere național și economic cu indicații speciale asupra școlilor noastre.

La stabilirea numărului familiilor și locuitorilor români ne-am servit de date cât mai precise și directe culese din sursă directă, din fiecare comună. Din acest punct de vedere credem că numărul dat în tabelele respective este cel mai apropiat de numărul real.

E de observat numai că numărul familiilor de români, cunoscuți sub numele de „fărșeroți” nu se poate preciza în mod riguros exact, din cauza felului de viață semi-nomadă, ori mai bine zis transhumanță.

Numărul fărșeroților dat în tabelele respective este după toate probabilitățile inferior celui real.

În credința că studiul statistic de față schițat în linii generale va contribui într-o măsură oarecare la cunoașterea elementului românesc din aceste ținuturi ale Peninsulei Balcanice, element care din toate punctele de vedere merită o deosebită atenție și sollicitudine, am socotit de a mea datorie a-l înainta Excelenței Voastre rămânând ca ulterior să-l completez cu date noi și cu o statistică privitoare la românii locuind în Macedonia grecească.

Grupuri de români fărșeroți semi-nomazi locuind în Epir						
Nr. Crt.	Numele și prenumele principalelor grupări de fărșeroți semi-nomazi din Epir	Nr. fam. pe grup	Nr. loc. pe grup	Ocupația	Regiunea în care ierneză	Observațiuni
1	Zicu Hangiara	30	240	Creșterea vitelor	Paramithia	
2	Vasile Hangiara	30	240	Creșterea vitelor	Paramithia	
3	Ianache Hangiara	28	244	Creșterea vitelor	Paramithia	
4	Antona Hangiara	20	160	Creșterea vitelor	Paramithia	
5	Hristea Hangiara	15	120	Creșterea vitelor	Paramithia	
6	Totu Nicea	15	120	Creșterea vitelor	Paramithia	
7	Nida Duca	16	128	Creșterea vitelor	Paramithia	
8	Zicu Bagina	12	96	Creșterea vitelor	Paramithia	

9	Fotu Antona Dona	15	120	Creșterea vitelor	Margariti	Toate aceste grupuri de fărșeroți duc o viață semi-nomadă. Foarte inteligenți și viteji, sunt lipsiți de cea mai elementară cultură și știință de carte, fiind părăsiți din acest punct de vedere de toate guvernele, atât sub dominația turcească, cât și sub stăpânirea grecească.
10	Cociu Hristache	15	120	Creșterea vitelor	Margariti	
11	Fotu Hristache	10	80	Creșterea vitelor	Margariti	
12	Vasile Siveri	30	240	Creșterea vitelor	Margariti	
13	Nicu Pacea	20	160	Creșterea vitelor	Margariti	
14	Toli Joga	20	160	Creșterea vitelor	Margariti	
15	Zicu Geavica	10	80	Creșterea vitelor	Margariti	
16	Ilie Beza	10	80	Creșterea vitelor	Margariti	
17	Toma Pituli	33	248	Creșterea vitelor	Gumenița	
18	Dina Pituli	30	260	Creșterea vitelor	Gumenița	
19	Chita Pituli	34	272	Creșterea vitelor	Gumenița	
20	Thimiu Toma	15	120	Creșterea vitelor	Gumenița	
21	Piliu Beza	20	160	Creșterea vitelor	Gumenița	
22	Ilie Șituni	6	48	Creșterea vitelor	Gumenița	
23	Tudor Tolica	15	140	Creșterea vitelor	Filiates	
24	Gheliiu Țicu	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
25	Tambi Berati	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
26	Zicu Tașe	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
27	Ghitu Tașu	14	112	Creșterea vitelor	Filiates	
28	Gheorghe Țața	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
29	Dina Cocea	20	160	Creșterea vitelor	Filiates	
30	Fotu Cocea	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
31	Ilie Cocea	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
32	Vasile A. Tori	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
33	Toli St. Tori	20	80	Creșterea vitelor	Filiates	
34	Chiciu Belu	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
35	Vasile Caleșu	20	160	Creșterea vitelor	Saghiada	
36	Nache Cianaca	20	160	Creșterea vitelor	Paramithia	
37	Tușa Beza	6	48	Creșterea vitelor	Paramithia	
38	Zicu Coti	15	150	Creșterea vitelor	Paramithia	
39	Tache Joga	10	80	Creșterea vitelor	Paramithia	
40	Tache Duca	10	80	Creșterea vitelor	Margariti	
41	Zicu Trașea	15	120	Creșterea vitelor	Margariti	
42	Fotu Trașea	10	80	Creșterea vitelor	Margariti	

43	Tuce Dosta	10	80	Creșterea vitelor	Margariti	
44	Cota Gima	15	120	Creșterea vitelor	Margariti	

Albania

Grupul românilor din Albania de sud					
Nr. Crt.	Denumirea comunei	Numărul familiilor	Numărul locuitorilor	Ocupația	Observațiuni
1	S. Quaranta	30	150	Comercianți, crescători de vite	Cei mai mulți români stabiliți în cele dintâi patru centre din Albania de sud sunt originari din comunele românești din Pind, Băeasa, Perivoli, Samarina, Furca, etc. Restul românilor din Albania de sud sunt locuitori indigeni. Majoritatea se îndeletnicesc cu comerțul, parte cu creșterea vitelor și chiragilăcul. Școala românească nu există în nici o localitate din aceste centre. În Frașari a existat școală românească sub dominația turcească, înființându-se în anul 1893. Actualmente nu mai funcționează.
2	Delvino	90	450	Comercianți, crescători de vite	
3	Arghirocastro	28	140	Comercianți, crescători de vite	
4	Leascovich	25	125	Comercianți, crescători de vite	
5	Premeti	200	1000	Comercianți, crescători de vite	
6	Frașari	60	360	Comercianți, crescători de vite	
7	Radomi	30	150	Comercianți, crescători de vite	
8	Curtesa	40	200	Comercianți, crescători de vite	
9	Gradiști	300	1500	Comercianți, crescători de vite	
10	Miza	500	3000	Comercianți, crescători de vite	
11	Criocuchi	250	1050	Comercianți, crescători de vite	

Grupul românilor din Albania centrală					
Nr. Crt.	Denumirea comunei	Numărul familiilor	Numărul locuitorilor	Ocupația	Observațiuni
1	Corița	460	2300	Crescători de vite, comerț, agricultură	Corița, oraș cu o populație de 23000 locuitori albanezi musulmani, albanezi creștini și români. Există școală românească în Corița încă din anul 1884, asemenea există și biserică. Corița este un centru important românesc.
2	Lesnița	60	300	Crescători de vite, comerț, agricultură	
3	Cusina	40	200	Crescători de vite, comerț, agricultură	
4	Dipalița	40	200	Crescători de vite, comerț, agricultură	
5	Moscopole	170	850	Crescători de vite, comerț, agricultură	Moscopole școala românească s-a deschis în anul 1890.
6	Pleasa	200	1000	Croitorie națională	Pleasa, școala națională s-a deschis încă din anul 1883.
7	Cârvasara	300	1500	Crescători de vite, comerț, agricultură	
8	Berat	920	4600	Crescători de vite, comerț, agricultură	Berat, școala română înființată în anul 1891, iar gimnaziul înființat în anul 1894, a funcționat câțiva ani.
9	Lușnea	200	1000	Crescători de vite, comerț, agricultură	
10	Ferica	80	400	Crescători de vite, comerț, agricultură	
11	Liaboși	100	600	Crescători de vite, comerț, agricultură	

12	Elbasan	165	825	Comerț mășline	Elbasan, școala română s-a înființat în anul 1902.
----	---------	-----	-----	----------------	--

Grupul de români fărșeroți semi-nomazi în cuprinsul Albaniei					
Nr. Crt.	Numele și prenumele șefilor principalelor grupuri de fărșeroți seminomazi	Nr. fam. pe grup	Nr. loc. pe grup	Felul ocupațiunii	Observațiuni
1	Teodorachi Capuran	15	150	Creșterea vitelor	Acești români fărșeroți semi-nomazi în timpul verii merg împreună cu turma lor în regiunile munților iar iarna coboară în câmpiile Albaniei de sud (Delvino, Arghirocastro, Nijopole etc.).
2	Todi Miha	20	200	Creșterea vitelor	
3	Teodorachi Sguri	20	200	Creșterea vitelor	
4	Nașu Sguri	15	125	Creșterea vitelor	
5	Petre Sguri	15	125	Creșterea vitelor	
6	Panu Tanca	10	100	Creșterea vitelor	
7	Hristu Vasili	15	120	Creșterea vitelor	
8	Tambi Pațili	10	80	Creșterea vitelor	
9	Nake Farra	15	120	Creșterea vitelor	
10	Piliu Disu	20	160	Creșterea vitelor	
11	Teodoraki Sideri	20	160	Creșterea vitelor	
12	Toli Jircăniotu	15	120	Creșterea vitelor	
13	Nașu Jircăniotu	10	80	Creșterea vitelor	
14	Gâciu Jircăniotu	15	120	Creșterea vitelor	
15	Miti Șaca	20	160	Creșterea vitelor	
16	Costa Șaca	10	80	Creșterea vitelor	
17	Colițea Șaca	10	80	Creșterea vitelor	
18	Tușea Teodorake	15	120	Creșterea vitelor	
19	Mitru Tarușa	15	120	Creșterea vitelor	
20	Țili Tarușa	10	80	Creșterea vitelor	
21	Nașu Belu	15	120	Creșterea vitelor	
22	Tache Budașu	15	120	Creșterea vitelor	
23	Piliu Țața	10	80	Creșterea vitelor	
24	Mihu Guliufa	15	120	Creșterea vitelor	
25	Chiciu Capuran	15	120	Creșterea vitelor	
26	Miha Ciulu	10	80	Creșterea vitelor	

Excelenței Sale

Domnului I.G. Duca, Ministrul Afacerilor Străine la București.

- A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 5, Grecia, (1921-1929), nepaginat.

16.

1925 mai 22, Tirana. Raportul profesorului Simion Mândrescu, ministrul României la Tirana adresat ministrului Instrucțiunii Publice, dr. Constantin Angelescu, privind situația școlilor și bisericilor românești din Albania; pentru îmbunătățirea situației culturale a românilor din această țară propune deschiderea de noi școli și acordarea unui număr mai mare de burse în România pentru copiii românilor.

Legățiunea României în Albania
Nr. 102

Tirana, 22 mai 1925

Domnule Ministru,

Să fac din Albania centrul românismului din Balcani, este cea mai însemnată preocupare a mea. Numărul mare al românilor din Albania, bunele intenții față de ei ale Președintelui Republicii, care este și șeful Guvernului, exprimate cu ocazia prezentării scrisorilor de acreditare, precum și într-o lungă audiență, avută mai zilele trecute, mă îndreptătesc să sper că-mi voi putea începe în curând activitatea în această direcție.

Școala și biserica, cultura și credința, sunt mijloacele care se impun de la sine.

Situația actuală este destul de tristă.

Din numărul de școli primare și secundare, pe care le aveam înainte de război, nu ne-au mai rămas decât trei școli primare. Corpul didactic s-a risipit, fără să i se mai poată da de urmă, decât doar acelora care își reclamă leafa la care cred că au dreptul. Localurile au fost luate de Guvern pentru a instala în ele școli albaneze sau alte instituții publice.

Cu bisericile stăm tot atât de rău, dacă nu și mai rău. N-avem decât două biserici cu caracter românesc, una la Elbasan și alta la Corcea. Celelalte toate sunt cu totul grecizate. E destul de dureros că preoții români, conștienți de originea lor română, nu sunt în stare să officieze în limba română. Tot așa și cântăreții. Să vă citez două cazuri, constatate de mine personal: în Tirana ca și în Durazzo toți ortodocșii sunt români, afară de personalul Legățiunii Grecești, și ci toate acestea serviciul divin se face numai în grecește, o mică parte în limba albaneză, atât preoții, cât și cântăreții fiind ieșiți din școli grecești.

Aceasta fiind starea de lucruri, e de la sine înțeles că elementul românesc este amenințat să dispară în multe părți ale Albaniei.

Constat cu durere, că și în familii de buni români, aproape nu se mai vorbește românește, iar copiii nu mai știu nici un cuvânt din limba lor maternă. În vizitele, pe care le-am făcut fruntașilor români din Durazzo, a trebuit să vorbesc italienește, eu necunoscând limba albaneză, iar limba română sau aromână necunoscând-o întreaga familie, în mijlocul căreia mă aflam.

Măsuri grabnice trebuie luate.

Pentru început, vă rog să interveniți de urgență pe lângă dl. Ministru de Finanțe și pe lângă Consiliul de Miniștri să binevoiască a-mi pune la dispoziție sumele necesare pentru a deschide cu începerea noului an școlar următoarele școli primare:

1. La Tirana o școală de băieți și una de fete cu două internate; unul pentru băieți (50) și altul de fete (50).
2. La Durazzo o școală de băieți și una de fete.
3. La Valona o școală de băieți.
4. La Cavaia o școală de băieți.
5. La Berat o școală de băieți.
6. La Elbasan o școală de băieți și una de fete.
7. La Premet o școală de băieți.
8. La Ferica o școală de băieți.

Vă rog, Domnule Ministru, să atrageți serioasa atenție Consiliului de Miniștri și în special, D-lui Ministru de Finanțe asupra nevoiei absolute și urgente de a se da curs cererii mele.

Pentru a putea însă deschide școlile de mai sus, n-ajung de sine înțelese, banii, ne trebuie și personal didactic. O parte din el l-am găsit, sau mai bine zis l-a găsit nevoia lor de a își primi de la statul român leafa în restanță de ani de zile și care ar trebui plătită fără întârziere, o altă parte căutată de Minist întârziere, o altă parte căutată de Minister printre foștii învățători din Albania și Macedonia fie în Țară, unde și-au căutat și găsit alte ocupații, fie în țările care au sfâșiat Macedonia, cu românii noștri cu tot. Această acțiune trebuie începută imediat, pentru a ști pe ce elemente putem conta la începutul noului an școlar.

În același timp, în același scop, cred că ar trebui să se dea curs cererilor unui însemnat număr de părinți adresate nouă parte în scris, parte verbal, de a li se primi copii în școlile și internatele noastre din România, fie gratuit, fie în schimbul unei plăți moderate. Iugoslavia a publicat prin prefectura de Școdra (Scutari), *că statul iugoslav înființează un mare număr de burse pentru copiii albanezilor care s-ar hotărî să se instruiască în școli sârbești, primare, secundare și universitare. Și noi să nu fim în stare să facem pentru frații noștri din interes național ceea ce sârbii fac din alte interese?*

Ar trebui, Domnule Ministru, ca numărul elevilor și studenților admiși în școlile noastre să fie proporțional cu însemnătatea ce suntem hotărâți să o dăm românismului în Balcani în genere și din Albania în special, și în consecință să nu ne oprim în fața nici unei jertfe materiale în drumul spre ținta pe care o urmărim.

Mărind însă numărul elevilor admiși în școlile noastre, trebuie negreșit să ne gândim și la mijloacele pentru educația lor în familie, înlocuind cu familii din România, familiile lor de acasă. În acest scop ar trebui să se formeze la Ministerul Instrucțiunii Publice, Casa Culturală Națională, o secțiune specială pentru acești copii, numind în acea secțiune și un număr de doamne și domni din Societatea „Graiul Românesc”, al cărei program și muncă cuprinde și educarea familială a copilelor și copiilor familiilor românești rămase în afară de hotarele României, veniți la studii în Țară.

Pentru chestiunea bisericească, pe care o urmăresc cu același interes, ca și pe cea școlară, îmi rezerv dreptul să trimit un raport și propuneri Ministerului Cultelor și Patriarhiei.

/ss/ S. Mândrescu

Domniei Sale

Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice, București

/ss/ A. Casana

Excelenței Sale Domnului I.G. Duca
Ministrul Afacerilor Străine,

- D.A.N.I.C., Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 751/1925, f. 79-79bis.

17.

1925 noiembrie 2, Tirana. Raportul ministrului României în Albania, Simion Mândrescu, adresat Ministrului Afacerilor Străine I.Gh. Duca, privind ceremonia care a avut loc cu prilejul sfințirii bisericii române din Corcea.

Legățiunea Regală Română la Tirana

Nr. 12

Tirana, 2 noiembrie 1925

D-le Ministru,

După cum știți din telegrama pe care v-am expediat-o din Tirana, la plecarea mea la Corcea, am luat parte la sfințirea bisericii române, clădită din sărăcia și cu truda fraților

Douăzeci kilometri înainte de sosirea noastră, a mea și a soției mele, la Corcea ne așteptau numeroase automobile, împodobite cu flori și cu tricolorul nostru român, în care luaseră loc fruntașii vieții românești din Corcea și împrejurimi și mai ales corpul didactic. Sosirea noastră a fost salutăată foarte cordial cu cuvântări ocazionale și cu cântece executate în cor de cei prezenți. Aceeași primire și în Corcea, unde copiii de la școala română au intonat noștri din Corcea și împrejurimi. diferite cântece patriotice.

Sâmbătă 24 Octombrie, ziua sosirii noastre, s-a oficiat de către Episcopul Ieroteos, ajutat de un număr însemnat de preoți, dintre care și patru români, obicinuita vecernie în mijlocul unei afluențe destul de însemnate. Pentru prima dată au răsunat clopotele noii biserici românești, făcându-mi-se onoarea ca Ministru al Țării, să trag cel dintâi clopotul cel mare alături de fiul unui martir, care a tras pe cel de al doilea mai mic.

A doua zi, Duminică 25 Octombrie, ziua fixată pentru sfințirea bisericii, biserica și marea curte a bisericii erau neîncăpătoare pentru norodul venit să asiste. Se remarcă cu deosebire autoritățile bisericești în frunte cu Episcopul Ieroteos și șeful bisericii ortodoxe albaneze Vasile Marcu, autoritățile civile în frunte cu Prefectul județului și Primarul orașului și autoritățile militare polițienești. Se remarcă însă și mai mult numeroși români din împrejurimi și parte din oraș, împreună cu soțiile lor, în pitoreștile costume naționale.

Către sfârșitul slujbei religioase cel dintâi a luat cuvântul Episcopul Ieroteos arătând însemnătatea actului sfârșit pentru biserica ortodoxă în genere și în special pentru drept credincioșii români din Corcea.

După aceea luând cuvântul Protopopul Vasile Marcu, șeful bisericii ortodoxe autocefale din Albania. arată însemnătatea participării la sfințirea

bisericii a tuturor drept credincioșilor, fără deosebire de naționalitate, la sfințirea bisericii române din Corcea, pentru bunele raporturi dintre români și ceilalți cetățeni albanezi, precum și pentru raporturile de prietenie dintre Albania și România. Termină cu cuvintele „trăiască România, trăiască Albania, trăiască Ahmed Zogu, Președintele Republicii”.

Aplauze îndelung repetate au subliniat cuvintele inimosului protopop.

La sfârșit luând eu cuvântul am mulțumit în numele României șefilor Bisericii Ortodoxe Autocefale din Albania precum și guvernului albanez pentru spiritul cu adevărat evanghelic și amical cu care nu numai au privit ci după puțină au și ajutat eforturile fraților noștri din Corcea de a-și clădi un locaș propriu de rugăciune către Dumnezeu. Interpretând mai pe larg această atitudine frumoasă a lor față de frații noștri din Albania. Am arătat apoi cum România este mândră de a avea în Corcea și împrejurimi frați așa vrednici, care în timpul celei mai grele crize financiare au putut din sărăcia lor, după încordări și muncă care merită toată lauda și admirația, să-și clădească un monument care va vorbi urmașilor despre vrednicia lor, urându-le ca după această operă să urmeze și altele în interesul ridicării culturale și economice a poporului român din Albania. (Aplauze călduroase a întregii asistențe au acoperit ultimele mele cuvinte).

Aurmat apoi dezvelirea bustului martirului preot Haralambie Balamace, așezat în incinta bisericii, la care Episcopul Ieroteos a ținut cuvântarea ocazională.

La școala română a avut loc în urmă recepția la care autoritățile îmi prezentau felicitările lor. Corpurile de țărani și elevi alternau în cântecele naționale și patriotice. S-au ținut mai multe discursuri ocazionale, în mare parte de albanezi.

Luni 28 Octombrie, în urma invitației ce mi s-a făcut, am vizitat Pleasa, comună curat românească, cu o școală primară românească completă, așezată în vârful munților din apropierea Corcei.

Ni s-a făcut o primire nespuse de frumoasă și în biserică s-au rostit cuvântări în cinstea mea și a României de către o doamnă institutoare și un domn institutor. Tot satul, bărbați și femei, în costume naționale românești sărbătoreau venirea celui dintâi Ministru Oficial Român printre ei.

Cu aceasta serbările au luat sfârșit.

(ss) *S. Mândrescu*

Domnului Ministru al Afacerilor Străine, București

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 15, f. 98-99.

1925 noiembrie 16, <Tirana>. Raportul consulului Simion Mândrescu de la Tirana privind situația culturală a aromânilor din Albania și demersurile făcute pe lângă autorități pentru redeschiderea școlilor de la Tirana, Durazzo, Elbasan, Berat, Premet, Fieri.

Cunoscând marele interes ce România îl poartă pentru cultura și credința fraților noștri din afară de hotarele țării noastre, îndată ce am primit însărcinarea, cu care am fost onorat, prima mea preocupare a fost școala și biserica fraților noștri din Albania.

După cum știți dintr-un raport al meu anterior, la sosirea mea în Albania, starea culturală a poporului aromân era dintre cele mai îngrijorătoare. *În principalele orașe ca Tirana, Durazzo și altele, deznaționalizarea mergea cu pași gigantici.* În case cunoscute ca românești nu se mai vorbea decât albanește, sau limbi st omenit, cu deosebire lipsa de învățământ în limba română. Din 17 școli, între care un gimnaziu la Berat, pe care frații noștri le-au avut sub dominațiunea turcă, nu mai erau în ființă decât trei: Corcea, Pleasa și Șipsca, care și ele erau fără vlagă, aproape de a fi închise. Erau mai puține școli și de mai puțină însemnătate decât aparatul administrativ: în afară de un administrator a cărui simplă chemare era să achite la 3-4 luni un salariu de mizerie la câțiva învățători, mai era și un revizor școlar al circumscripției Elbasan, care nu s-a jenat să încaseze regulat leafa de la 1914 – afară de timpul războiului nostru – fără să aibă nici o școală în circumscripția sa. Se închideau școlile sub ochii administrației noastre, fără știrea administrației centrale, concluzie pe care o trag dintr-un raport cerut de mine Ministerului Instrucțiunii asupra școalelor și personalului didactic din Albania, în care școala din Nicea e trecută ca existentă, cu toate că fusese închisă de mai bine de un an prin simpla numire a unui învățător albanez în acea comună curat românească.

Cam același lucru și cu bisericile.

Nu sunt decât șase biserici în care serviciul divin se oficiază în limba română, sau mai bine zis amestecat, alternând limba română cu limba albaneză și cu deosebire cu limba greacă, cu toate că sunt orașe și sate întregi în care credincioși ortodocși sunt cu toții români.

Sub Guvernul Fan Noli se și interzisese preotului din Elbasan și altor preoți români de a mai oficia în limba română, sub motiv că nu există decât o singură biserică ortodoxă, biserica autocefală albaneză, și numai cu mari greutate s-a putut reveni asupra hotărârii luate. A rămas însă în sufletul

preoților și credincioșilor frica de a apare ca români până și în rugăciunile lor către Dumnezeu.

Aceasta a fost situația pe care am găsit-o la sosirea mea în Albania.

După o activitate de abia câteva luni, evident că nu s-a putut îndrepta totul. S-a făcut însă ceva, s-a făcut cel puțin un bun început.

Chestionarea școlilor românești din Albania a fost tratată de mine în mod continuu și neîntrerupt prin Ministerul de Externe și al Instrucției Publice – bine înțeles, în mod amical și în limitele uzanțelor diplomatice.

În timpul cât a fost la Afacerile Străine ad-interim Mufid Bei Libohova ajunseseam aproape la încheierea unei convențiuni prin care se acorda fraților noștri deplină libertate de a se instrui în școli naționale. Convenția a avut la bază o cerere pe care în luna Iunie a. c. am dictat-o administratorului nostru școlar din Albania, chemat anume în acest scop la Tirana, prin care Guvernul albanez era rugat să permită deschiderea de școli pentru frații noștri din Albania, deocamdată măcar în măsura numărului de școli pe care le-au avut sub dominațiunea turcă. O copie a fost dată personal de mine, în mod confidențial, Ministrului de Externe Mufid Bei, un mare amic al României și al meu personal. Guvernul trecut căzând cu acesta a căzut și încheierea convențiunei.

Am continuat însă să tratez chestiunea cu noul Guvern și în special cu Președintele Republicii, Ahmed Zogu. Președintele s-a arătat ca și în trecut foarte dispus să satisfacă dorințele drepte ale României, reprezentate prin mine, și pentru îndeplinirea formelor a supus chestiunea Consiliului de Miniștri, însărcinând pe Ministrul ad-interim la Externe, Domnul Tutulani, titular la Justiție și ad-interim la Instrucție, să-mi comunice hotărârea luată.

În ziua de 9 Octombrie acesta mi-a comunicat următoarea hotărâre:

„Consiliul de Miniștri în ultima sa ședință, după ce a discutat îndelung cererea Excelenței Sale Ministrul României, relativ la crearea în Albania de școli și internate particulare românești pe întregul cuprins al Republicii, a însărcinat pe Ministrul Afacerilor Străine să binevoiască a aduce la cunoștința Legației României următoarele deciziuni:

Guvernul Albaniez acceptă cererea României pentru a face o bază de discuție ce ar putea avea loc.

Se grăbește însă să declare că orice fel de aranjament cu privire la școlile primare s-ar face, trebuie să fie statuat printr-o lege specială, ratificată de puterea legislativă și să fie de asemenea în mod obligatoriu conform cu legea deja existentă pentru școlile primare.

De altfel Guvernul albanez este dispus să permită ca școlile românești existente actualmente în Albania de Sud să se perfecționeze în măsurile

posibile, bine înțeles după un prealabil acord cu Direcțiunea generală a Instrucțiunii Publice.

Dacă pe de altă parte comunitățile albaneze și-ar exprima dorința să învețe în școlile noastre limba română, Guvernul e dispus să creeze cursuri de limba română la școlile unde el va crede astfel de cursuri necesare”.

Președintele, pe care l-am văzut din nou mi-a promis să aducă chestiunea din nou în Consiliul de Miniștri, recomandându-mi să pun mea pe Președintele Senatului, D-l Pandelev Evanghele, pentru ca el să facă propunerea în Consiliul de Miniștri, la care avea să-l invite să ia parte.

Am înmănat în Consecință D-lui P. Evanghele următoarea propunere, nesemnată de mine, bineînțeles, ca și cele de mai înainte.

„Consiliul de Miniștri, continuând discuția asupra cererii D-lui Ministru al României, pentru deschiderea de școli particulare.

Având în vedere că nu se poate preciza data prezentării în Parlament a proiectului de lege pentru organizarea învățământului particular, date fiind studiile dificile și îndelungate ce necesită un astfel de proiect; Având în vedere timpul înaintat, dacă nu prea înaintat pentru deschiderea de noi școli și internate; Având în vedere dorința sinceră a Guvernului albanez de a satisface fără întârziere atât dorința României de a se interesa de cultura poporului nostru cât și nevoia și dreptul fraților noștri aromâni de a-și avea școlile lor, pentru a nu se pierde un an întreg școlar,

Hotărăște:

1. Administrația școalelor și bisericilor române din Albania este autorizată să deschidă anul acesta școlar următoarele internate și școli: a) Tirana, 2 internate și 2 școli primare, una de băieți și alta de fete; b) Durazzo, o școală mixtă; c) Elbasan, o școală mixtă; d) Berat, o școală mixtă; e) Premet, o școală mixtă; f) Fieri, o școală mixtă.

2. Celelalte școli românești care au funcționat în Albania pe timpul dominației turcești, ca și noi școli în centre cu o populație numeroasă aromânească, se vor deschide anul școlar viitor.

3. Atât școlile existente cât și cele ce se vor deschide vor avea să se conformeze regimului legii de organizare a învățământului particular.

4. Domnul Ministru de Externe va comunica în scris și sub propria-i iscălitură Ministrului României această hotărâre”.

Noul Ministru de Externe, Domnul Vrioni, conform hotărârii Consiliului de Miniștri, mi-a făcut comunicarea numai verbal în cuprinsul următor:

„Guvernul albanez pentru a satisface cererea dreaptă a României, va face toate înlesnirile pentru deschiderea de școli românești în comunele

cu populațiune românească, cu condiția ca deschiderea acestor școli să fie cerută de comunitățile respective”.

Această comunicare mi s-a făcut după ce Președintele îmi comunicase că cererea mea a fost rezolvată favorabil.

Aici stau lucrurile deocamdată și aștept punerea în practică imediat a acestei hotărâri, care în afară de aceasta are la bază cuvântul de mai multe ori dat mie, de către Președintele Republicii Albaneze, Ahmed Zogu, că cererea mea va fi satisfăcută.

Adaug, că în vederea executării programului meu cultural în Albania, care ar putea fi transformat în program pentru toată Peninsula Balcanică, în lipsa de școli secundare și speciale, în înțelegere cu Ministerul nostru de Instrucție Publică, am trimis un număr de 70 elevi spre a-și continua studiile în școlile noastre ca bursieri ai Statului, cu specială recomandare pentru a plasa un număr însemnat dintre ei în școlile noastre normale și în seminarii teologice. A fost acest gen de adevărați și buni frați față de poporul românesc din Albania un ferment de înviorare națională în așa măsură încât, când la aceasta s-a mai adăugat și sfîntirea bisericii române din Corcea, ca o altă puternică manifestare românească, în Parlamentul albanez s-au auzit cuvinte destul de măgulitoare la adresa muncii mele în Albania, deși sub formă de amărăciune națională albaneză: „De un timp încoace se face o mare propagandă atât din punct de vedere religios cât și din punct de vedere școlar. În Tirana mai ales această propagandă a prins așa de mult, încât și poporul, căruia mai înainte nici prin minte nu-i trecea că este român, astăzi cere școli și biserici românești”.

Cât privește chestiunea bisericească rezolvarea ei spre deplina noastră mulțumire, prin numirea unui episcop român, fie special pentru Albania, fie pentru Românii din întreaga Peninsula Balcanică, ea depinzând de cu totul alți factori decât exclusiv de Guvernul albanez, și în consecință fiind mult mai complicată, am amânat-o pentru timpuri mai favorabile și după ce o voi fi aprofundat și discutat cu Patriarhia noastră și cu cei în drept. În tot cazul ceea ce am izbutit să fac pentru școlile noastre, am deplina încredere că voi izbuti să fac și pentru credința fraților noștri, deși greutățile pentru ajungerea la țintă sunt incompatibil mai mari.

16. XI. 1925

(ss) *S. Mândrescu*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 40, f. 28 – 28a.

19.

1926 iulie 8, București. Memoriul ministrului României la Tirana, Simion Mândrescu adresat ministrului Instrucțiunii Publice care cuprinde și programul de ridicare economică a românilor din Albania, propus de consulii României de la Durazzo și Santiquaranta.

Ministerul Afacerilor Străine
Direcțiunea Afacerilor Politice Internaționale

No. 40055 București, 8 iulie 1926
Anexe: trei memorii confidențiale

Urgent

Domnule Ministru,

Am onoarea a Vă trimite, aici-alăturat un exemplar al memoriului întocmit de acest Departament, cu privire la programul pe care Guvernul nostru urmează să-l alcătuiască cu privire la a/ școlile, b/ bisericile, și c/ instituțiile de credit român din Albania, și Vă rog să binevoiți a examina acest memoriu și a-mi trimite *cât mai repede*, spre a-l completa, toate observațiile și propunerile Domniei Voastre în privința școlilor și bisericilor care urmează a se deschide în Albania chiar în toamna aceasta, a modului de organizare a administrației școlare și bisericești etc.

MINISTRU,
(ss) *S. Mândrescu*

Director,
(ss) *E. Papiniu*

Domniei Sale
Domnului MINISTRU al INSTRUCȚIUNII PUBLICE.
(Serviciul școlilor și bisericilor din Peninsula Balcanică)

PROGRAM PENTRU RIDICAREA ECONOMICĂ
A ROMÂNILOR DIN ALBANIA.

Propus de Consuli<i> noștri onorifici din Durazzo și Santiquaranta

Programul acesta nu conține decât propuneri pe teren economic și faptul e explicabil, deoarece consulii noștri onorifici din Albania, care l-au

propus, în calitate de comercianți, nu văd o ridicare a moralului românilor din Albania decât prin prisma realizării prealabile a independenței lor materiale.

Ei spun că în prezent populația română, care în general se ocupă cu agricultura, cu mici industrii și cu pescuitul în mare, au legături în diferitele lor afaceri cu băncile grecești sau italiene care îi speculează cum vor. Prin înființarea de agenții bancare românești, românii ar intra *imediat* cu ele în relațiuni, stabilindu-se astfel cel mai strâns contact cu instituțiuni românești.

Dacă la aceasta adăugăm, spun propunătorii, introducerea în Albania a produselor din România, ca petrolul și prezența în porturile albaneze a vaselor române, toate acestea vor contribui ca moralul românilor să se ridice și atitudinea lor umilă de azi să se schimbe căci își vor da seama că pot avea un sprijin moral și material din partea unei țări solide și bogate.

Neapărat că această transformare nu se poate face decât cu timpul și cu încetul; până atunci însă și atât timp cât situația economică nu va fi înfloritoare în sânul românilor din Albania, starea acesteia din punct de vedere cultural și în primul rând școalele nu vor avea dezvoltarea dorită.

1/ Să se numească de către Ministerul Afacerilor Străine din București câte un secretar pe lângă Consulatele din Santiquaranta și Durazzo, care să răspundă în mod conștiincios delicatei sale misiuni.

Secretarii ceruți pentru cele două Consulate onorare, trebuie să fie mai mult agenți de propagandă, care vor căuta să pătrundă cât mai mult în sânul Românimii din Albania și să lucreze împreună cu organele școlare, conform unui plan stabilit și precis, cu sprijinul discret al Legației.

O activitate similară și foarte intensă o depun grecii, sârbii și întrucâtva italienii; cu rezultatele cele mai bune pentru ei.

2/ Un acord cu Banca Națională sau Banca Românească pentru crearea pe lângă cele două consulate din Santiquaranta și Durazzo, a câte unei agenții, la care să fie numit câte un funcționar superior. Sunt convins că operațiile acestor agenții nu numai că vor acoperi cheltuielile dar vor realiza și câștiguri în favoarea băncii.

.....
Pentru cazul când am adopta mijlocul acesta de propagandă, agențiile ce urmează a se înființa vor începe după părerea Domnilor Consuli, la Durazzo, cu un capital de circa 300.000 fr. aur, și pentru Santiquaranta, unde românii trebuie să scoși din mâinile băncilor grecești, cu un capital de circa 400.000 fr. aur. Legăturile acestor agenții cu străinătatea, vor fi în primul rând cu Grecia, Italia, Anglia și America.

3/ Pentru o eventuală începere a relațiunilor comerciale care vor putea influența foarte mult în favoarea scopurilor noastre, ar fi necesar să se ia

contact cu una din principalele Societăți petrolifere din Țară, creând câte un depozit pe lângă agențiile Băncii din Durazzo și Santi Quaranta.

Cu timpul se poate organiza importul diferitelor produse românești în special grâul, lemnele etc. care vor putea să fie sigur plasate pe piețele Albaniei.

.....
4/ Să se creeze dacă va fi posibil o comunicație directă lunară sau cel puțin la două luni odată, pentru vapoarele noastre care să facă cursa între Constanța/sau alt port românesc/ – Santi Quaranta – Durazzo, avându-se în vedere că zisele noastre vase vor putea duce în țară, pe lângă pasageri, și produsele Albaniei ca untdelemn, măsline, tutunuri etc.

Chestiunea înființării curselor de vapoare între România și Albania rămâne să fie studiată de Societățile noastre de navigație.

În ce privește schimbul de mărfuri ce s-ar face între cele două țări, România are de exportat în Albania, în linii generale: petrol, lemn de construcție, cereale și de importat de aici: măsline, untdelemnuri de felul celor grecești și tutunuri, care după spusa celor d-aici, ar fi de cea mai bună calitate.

Este foarte sigur că aplicarea acestui program va ușura mult organizarea culturală a românilor din Albania și ne va da puțința să organizăm două grupuri puternice românești, unul în Albania Centrală și altul în cea Meridională.

Aceste grupuri organizate bine vor servi ca faruri pentru cealaltă populațiune românească din Macedonia mai ales din Pind, ridicând moralul tuturor românilor din Peninsula Balcanică.

- A.N.I.C., fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 712/1926 f. 147; 163-166.

1926 august 7, Tirana. Raportul Administrației Școlilor și Bisericilor Române din Albania, adresat ministrului Instrucțiunii Publice Petre P. Negulescu privind situația economică și culturală a românilor din această țară; este menționată deschiderea clasei I de liceu la Corița cu 20 de burse a 3.500 de lei lunar.

ADMINISTRAȚIA
Școalelor și Bisericilor Române
din ALBANIA
Nr. 53

Tirana, 7 August 1926

Domnule Ministru,

Ca urmare la raportul meu nr. 48/926, am onoare a vă aduce la cunoștință următoarele:

Luând contact cu D-l Ministru Trandafirescu și studiind situația românilor din Albania, din punct de vedere național și cultural, am stabilit cele ce urmează:

1) Numărul românilor în această țară se ridică la maximum 50.000. Vreo 15.000 din aceștia se pot socoti ca pierduți căci copii lor nu vorbesc limba română.

2) Din punct de vedere politic, românii nu au nici un fel de organizație. Fiind răspândiți în toate părțile Albaniei, nu pot forma un grup serios pentru a se putea impune la alegeri în mod distinct. Pentru acest motiv nu li se dă nici o atenție la alegeri.

3) Din punct de vedere economic, românii sunt în stare mediocră, afară de câțiva care joacă un rol foarte însemnat în comerțul Albaniei.

4) Sentimentul național în general poate fi socotit în adormire. Numai românii din regiunea Coriței și Elbasan se țin foarte bine și sunt gata a da orice sacrificiu pentru ideea națională.

Această stare sufletească se datorește școalei românești și conducătorilor lor, care au știut să înfrunte orice pericol și neajunsuri venite din partea dușmanilor.

5) Deznaționalizarea românilor din această țară se simte foarte mult, așa că dacă nu se vor lua grabnice măsuri, după câțiva ani de zile, majoritatea populației române de astăzi va dispărea.

Mai ales cei din ținutul Berat, Ferica, Lușnir, Valona etc.

6) Guvernul albanez nu este deloc dispus a acorda românilor autonomia școlară în sensul regimului școalelor române din Grecia, subvenționate de statul român.

7) Guvernul român a venit prea târziu cu intervenția pentru obținerea dreptului, de a subvenționa școalele. Am avut ocazia a obține tot, dar n-am știut a profita de acele momente favorabile nedând nici o atenție acestei țări. România a fost ultimul stat care a trimis reprezentantul ei la Tirana pe cât timp unele state interesate, au trimis reprezentanții lor încă din anul 1919.

8) Guvernul albanez ca să se scape de intervenția României în această chestie a luat dispozițiunea de a introduce limba română în școlile statului din ținuturile locuite de roma) Guvernul Albaniez, menține statuquo asupra școalelor române din Corița, Pleașa și Șipca pe care le-a găsit funcționând în timpul formării guvernului, după retragerea trupelor de ocupațiune străină.

10) Direcțiunea Generală a Învățământului Albaniez a admis ca să înființăm la Școala Primară din Corița, clasa I-a de liceu. Această clasă va avea denumirea de clasa VI-a primară, față de programul Școalelor Albanieze până la votarea legii școalelor particulare. Materiile ce se vor predă în această clasă vor fi aceleași care se predau la liceele din țară (România), se va adăuga limba albaneză.

11) Personalul didactic trebuie recrutat din profesori supuși albanezi. Profesorii de limbi străine, de gimnastică, desen și muzică, pot fi supuși străini. Aceasta este situația instituțiilor noastre în prezent.

12) Ideia de emigrare în țară a fost primită cu entuziasm de foarte mulți români din Albania. Se cere însă ca această emigrare să fie încurajată din partea Statului Român și făcută în mod sistematic.

Cauza care face pe mulți șefi de familie a emigra în țară este a nu-și pierde naționalitatea. Ei vor să-și vadă copii lor luptând pentru patria Mamă și nu pentru străini.

Continuând a rămâne aici, ei vor fi cu timpul deznaționalizați, fapt care nu se împacă cu conștiința lor.

Părerea subsemnatului este că aici avem un tezaur național foarte valoros. A respinge ideia de emigrare înseamnă a comite o crimă față de proprii fii și neamului care vor să trăiască ca românii.

Luând în seamă cele de mai sus, vedem că ne găsim în fața a două probleme foarte însemnate în Albania:

1. Problema expansiunii culturii române și
2. Problema emigrării.

Nu știu care sunt vederile guvernului român în această privință.

Pentru a rezolva prima problemă trebuie să fim lăsați liberi de Statul Românesc. În primul rând, iar al doilea trebuie ca Statul Român să cheltuiască anual aproximativ 20.000.000 lei (două zeci milioane) având instituțiuni în stil mare.

Cât privește a doua problemă depinde de bunăvoința și finanțarea guvernului român.

Ar fi foarte folositor ca Onor. Minister să convoace o conferință pentru a se discuta asupra acestor două probleme și a fixa noua acțiune ce trebuie desfășurată în Albania.

La această conferință ar fi bine să se cheme și D-l Trandafirescu ministrul României la Tirana, subsemnatul și alte persoane competente.

Cu modul acesta veți fi în cunoștința adevăratei situații din Albania și veți lua măsurile dictate de împrejurări, pentru interesele Statului Român și ale românilor.

Supunând D-voastre cele de mai sus, vă rog să binevoiți a-mi răspunde asupra acestor două puncte principale care nu suferă întârziere.

1) Dacă aprobați ca la începutul anului școlar 1926-27 să înființăm clasa I-a de liceu la Corița cu 20 burse. Pentru moment se vor da bursele în bani până la înființarea unui internat.

Bursa să fie de 3.500 lei lunar, dat fiind scumpetea din Albania și în special la Corița.

Din lipsa de local, vă rog să binevoiți a-mi da autorizarea de a închiria un local de școală în care va fi instalată și Școala de băieți căci actualul local nu este suficient, decât numai pentru școala de fete. Chiria noului local ar fi dela 70.000-100.000 lei. Aproape nimeni nu oferă casa pentru școală căci se deteriorează. Afară numai dacă i se dă o chirie însemnată și cu condițiunea ca la isprăvirea termenului să se predea localul în starea în care a fost, suportând toate cheltuielile de reparație. Cât privește corpul didactic s-ar putea găsi și aici pentru clasa I-a. Ne va trebui un profesor de muzică care va înființa și corul la biserică, plătit cu ora.

În caz că nu veți dispune înființarea acestei clase, atunci vă rog a dispune ca să se primească la Școala din Salonic 20 noi burse din Albania, dând ordinele cuvenite.

A doua chestiune care nu suferă întârziere este următoarea:

După cum am zis mai sus guvernul Albanez a luat dispozițiunea de a introduce limba română în școlile Statului din localitățile locuite de români. Nu se găsesc însă destui institutori.

Până azi numai patru cereri s-au făcut pentru Lunca, Grabova, Dișnița și Pogradeț. Cauza că nu se găsesc este că sunt rău plătiți: 4-5. 000 lei lunar, ei cer de la subsemnatul asentimentul de a cere post de la guvernul albanez,

de limba română, dar cu condițiunea de a li se da și câte o gratificație din partea Statului Român.

.....
Cam în aceiași categorie sunt și alți câțiva care ar putea să fie institutori la Tirana, Durazzo, Berat, Pogradet, etc. Numai așa vom putea găsi persoane care să ceară postul de institutor de limba română, de la guvernul albanez.

De aceia este absolut necesar a avea la dispoziție un fond cu denumirea de fond de propagandă cultural-națională. Acest fond să fie pus la dispoziția Ministerului nostru din Tirana, ca să aibă controlul plăților necesare.

Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice, București

- A.N.I.C., fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 768/1922, f. 134-135 f+v.

21.

1926. Studiu privind situația bisericilor românești din Albania.

Adresa 40055/1926

II. BISERICA ROMÂNĂ DIN ALBANIA

Cu bisericile române din Albania stăm tot atât de rău ca și cu școlile: n-avem decât 2 biserici cu caracter pur românesc, la ELBASAN, CORIȚA și TIRANA unde avem un diacon. Celelalte biserici pe care le-am avut sunt cu totul GRECIZATE. Mai sunt încă câteva biserici în care serviciul divin se oficiază în limba română, sau, mai bine zis unde serviciul divin se face în mod alternat cu alte limbi, anume limba română cu cea albaneză și cu deosebire cu limba greacă, CU TOATE CĂ SUNT ORAȘE ȘI SATE ÎNTREGI ÎN CARE CREDINCIOȘII ORTODOXI SUNT CU TOȚII ROMÂNI.

Sub guvernul Fan Noli se interzisese preotului din Elbasan și altor preoți români de a mai oficia în limba română, sub motiv că nu există decât o singură biserică ortodoxă, biserica autocefală albaneză și, anume cu mari greutate s-a putut face ca să se revie asupra hotărârii luate. A rămas însă în sufletul preoților și credincioșilor frica de a apărea ca români, până și în rugăciunile lor către Dumnezeu.

Este destul de dureros că preoții români conștienți de originea lor română nu sunt în stare să officieze în limba română.

Tot așa și cântăreții români.

Un fapt însemnat, constat că Domnul Mândrescu este aceasta și anume că în Tirana ca și în Durazzo toți ortodoxii sunt români, afară de personalul Legațiunii grecești, și, cu toate acestea, serviciul divin se face numai în grecește, o mică parte în limba albaneză, dat fiind că atât preoții cât și cântăreții sunt ieșiți din școli grecești.

Prin memoriul remis Ministerului de Externe și întocmit de Domnul Mândrescu la 16 noiembrie 1926, acesta scria:

„Cât privește chestiunea bisericească, rezolvarea ei spre deplina noastră mulțumire, – prin numirea unui episcop român fie special pentru Albania, fie pentru românii din întreaga Peninsulă Balcanică, a fost amânată pentru timpuri mai favorabile, dat fiind că ea depinde de cu totul alți factori decât exclusiv de guvernul albanez.

Am amânat această chestiune până după ce voi fi aprofundat și *discutat cu Patriarhia noastră și cu cei în drept*.

În tot cazul, ceea ce am izbutit să fac pentru școlile noastre, am deplina încredere că voi izbuti să fac și pentru credința fraților noștri, deși greutățile pentru ajungerea la țintă sunt incomparabil mai „mari”.

Ultimele succese ale noastre în această privință în Albania sunt următoarele:

Numirea unui diacon la Biserica română din Tirana, prevăzându-se și postul acesta în bugetul Ministerului nostru respectiv și

b) Inaugurarea bisericii române din Corița în cursul anului 1925 în prezența unui mare număr de români.

* *

Principiul care trebuie să ne călăuzească în negocierile viitoare în chestiunea bisericească ca să înlăture nedreptatea istorică care durează încă pentru ortodoxia albaneză și pentru cea română, ajungându-se ca să se officieze serviciul divin în limba națională a fiecărui popor.

* *

Sunt de notat și următoarele fapte:

Există în Albania un episcop sârb, care își continuă de 15 ani nesupărat de nimeni, în Scutari, și Tirana activitatea sa de propagandă pentru interesele sârbești din Albania.

De altă parte se constată că guvernul bulgar ar avea intenția de a înființa un Episcopat bulgar, pentru o populație bulgară care ar fi existând în 74 de sate din jurul Tiranei, sate care, tot după spusele bulgarilor, ar dori să aibă

școli și biserici bulgare. Se pare că guvernul albanez nu ar avea nici o obiecție de făcut la aceste pretențiuni.

* *

Este de asemenea important a semnala următoarea întâmplare care s-a produs la începutul anului 1925 în Albania.

Locțiitorul de Episcop, Visarion, albanez, agent cunoscut al Iugoslaviei, s-a prezentat la începutul anului trecut, la Durazzo cerând ca să ia în primire biserica; Comitetul bisericesc, compus exclusiv din români, a refuzat predarea. La intervențiunea poliției, membrii din comitet au declarat că ei predau cheile bisericești, prefectului, cedând forței, dar că nimeni dintre credincioși nu va lua parte la serviciul divin, cât timp va fi locțiitor Episcop, Visarion. Întreg comitetul a demisionat cu acea ocazie.

Totul s-a petrecut fără amestec din partea Legațiunii.

Dl deputat LASCU, la 4 iunie 1925 a făcut în Parlament următoarea interpretare în chestiunea bisericească a românilor din Albania:

„Ce fel de considerațiuni au făcut să întârzie înființarea Episcopatului român din Albania?

Ce fel de demersuri se vor face pentru ca frații noștri din Albania să poată spera într-o grabnică realizare a dorinței lor de a avea un Episcopat al lor, al cărei importanță națională și culturală a fost explicată atât guvernului cât și tuturor factorilor politici însă de acum câțiva ani de către o delegațiune de români din Albania, între care mai mulți deputați români din Parlamentul albanez.

Cine poartă răspunderea că se amână din an în an înființarea Episcopatului român din Albania, menită să fie un centru de gravitate și de apărare a românismului din întreaga Peninsulă Balcanică?”

* *

Important este de asemenea faptul că grecii au obținut de la guvernul albanez deschiderea a două școli bisericești în Corița și Arghirocastro.

Se mai știe de asemenea că grecii au în programul lor și înființarea unui seminar grecesc la Corița, seminar care ar asigura influența elenă asupra elementului ortodox din Albania.

În cursul lunii octombrie 1925, Parlamentul albanez a votat cedarea către Iugoslavia a însemnatei mănăstiri Sfântul Naum și a Muntelui Vermoș de pe lacul Ohrida, sub formă de schimb, pentru care sârbii cedează Albaniei un sat cu 40 familii și cu o întindere de 40 ori mai mare decât locurile cedate.

Recunoașterea bisericii ortodoxe autocefale albaneze

După proclamarea, în 1922, a Bisericii Autocefale a Albaniei, s-a cerut Patriarhiei din Constantinopol recunoașterea ei. Cum însă condițiunile puse de acesta pentru acordarea „thomos”-ului au fost prea grele, guvernul albanez s-a gândit pentru această formalitate, la Patriarhia din București, pe atunci Mitropolie.

Într-o convorbire avută acum doi ani cu Dl. Pandele Vanghele, Președintele Senatului albanez, Înalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul Miron Cristea i-a promis recunoașterea – Bisericii Autocefale Albaneze și a celor doi Episcopi deja numiți precum și hirotonisirea a încă doi sau 3 Episcopi.

Cum însă guvernul albanez nu a găsit atunci, cum nu găsește nici acum printre naționalii lui, persoane pregătite pentru aceste însărcinări, lucrurile au rămas fără urmare și Biserica autocefală albaneză, de sine stătătoare.

Acum de curând Patriarhia din Constantinopol a ridicat ea însăși pretențiuni pentru o recunoaștere a bisericii, albaneze, dar din considerațiunile impuse prin Mitropolitul ce a trimis la Tirana pentru negocieri, rezultă că Patriarhia nu tinde pur și simplu la o supunere spirituală ci mai mult la *scopuri de propagandă politică greacă în Albania*.

Astfel Patriarhia pretindea ca numirea Episcopilor și a preoților albanezi să se facă de dânsa *fără avizul șefului bisericii albaneze*; cântarea în toate bisericile să se facă numai în grecește, iar limba greacă să fie obligatorie în toate școlile din Albania etc...

Guvernul albanez a refuzat formal să stea de vorbă cu Mitropolitul grec trimis pentru negocieri dar, în urma intervenției Ministerului grec și pare-se a Ministerului englez din Tirana, au urmat noi tratative între o delegație albaneză și Mitropolitul grec, care tratative s-au sfârșit mulțumitor pentru ambele părți, stabilindu-se în linii generale următoarele:

a) Patriarhia recunoaște biserica Autocefală albaneză și pe șeful ei, Vasile Marcu;

b) Dânsa confirmă pe cei doi Episcopi deja numiți la Corița și Berat și va hirotonisi și pe ceilalți trei după recomandarea șefului Bisericii albaneze;

c) Numirile viitoare în posturile vacante se vor face numai de guvernul albanez, nerămânând Patriarhiei decât formalitățile de recunoaștere.

d) Acești cinci Episcopi vor forma sinodul și vor alege dintre ei un Arhiepiscop care va fi șeful Bisericii Autocefale albaneze.

e) În bisericile albaneze se va cânta în limba albaneză toată slujba religioasă, afară de acea parte a cărei traducere nu este încă terminată, și care parte se va cânta în grecește;

f) S-a renunțat la obligativitatea limbii grecești în școlile din Albania etc...

* *

Așadar biserica ortodoxă albaneză fiind constituită definitiv, se va putea mai ușor discuta cu dânsa pentru a-i cere îndeplinirea programului nostru bisericesc, după ce bineînțeles, se va fi procedat la întocmirea bine chibzuită a acestui program.

Nu trebuie să scape din vedere că românii din Albania sunt în mase compacte a căror număr întrece 150.000 suflete, iar apărarea drepturilor lor religioase ca și a celor școlare merită toată atențiunea guvernului nostru care trebuie să fie gata la însemnate sacrificii bănești în acest scop.

Sacrificiile acestea nu vor fi în nici un caz zadarnice, deoarece vor contribui la închegarea în Albania, a centrului românismului din Balcani.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 15, f. 108.

22.

1927 aprilie 28, București. Notă a consulului României la Santiquaranta privind persecuțiile autorităților albaneze împotriva românilor din această țară. Consulul României la Santiquaranta, Iamandi, adresează din București la 28 aprilie 1927, un raport către Ministerul de Externe privitor la rezolvarea problemei dintre România și Albania. Ca anexă la acest raport se află și această Notă referitoare la persecuțiile albaneze.

CÂTEVA DATE RELATIVE LA PERSECUȚIILE GUVERNULUI ALBANEZ CONTRA ELEMENTULUI ROMÂNESC

1. În 1912 erau în Albania 17 școli române dintre care un liceu la Berat, astăzi nu avem decât o școală la Corița, la Pleasa și Șipsca, cu toate promisiunile date de Președintele Republicii Albaneze Ministrului nostru la Tirana, d-l Simeon Mândrescu.

2. În noiembrie trecut institutorul român de la Pleasa a fost escortat de jandarmi și dus pe jos de la Pleasa la Corița sub pretextul că este supus român, deși era destinat oficial în această calitate; scopul însă al acestui procedeu barbar a fost coborârea prestigiului României și a acțiunii noastre naționale față de populația noastră indigenă.

3. În 1921 în satul românesc Cucina districtul Premeti a fost ucis mișelește la câțiva metri de locuința sa naționalistul român Lachea, fără ca

autoritățile să ia vreo măsură contra asasinilor, cu toate protestările mele pe lângă Prefectul de la Argirocastro și pe lângă comandamentul jandarmeriei.

4. În același an comitetul terorist albanez a atentat la viața Dr. Diamandi care s-a ales cu o rană foarte gravă la cap.

5. În februarie 1926 au fost arestați în mod ilegal 3 păstori români, dintre care doi au fost predați grecilor la granița spre Cacavia în ziua de 1 martie 1926 și împușcați de autoritățile grecești ca „periculoși intereselor grecești”.

Deși nu există un tratat de extrădare între Grecia și Albania, comandantul jandarmeriei albaneze i-a predat numai pentru că a încasat 300.000 drahme recompensă din partea autorităților grecești.

6. Sute de români au fost rechiziționați și puși la corvezi grele de către autoritățile albaneze din Santiquaranta, fără nici o plată.

7. Familiile române din Liascovichii au fost încontinuu supuse unor persecuții barbare pentru a le obliga să emigreze.

Anexez copie după telegrama trimisă d-lui Grădișteanu, Președintele Societății de Cultură Macedoromână.

8. Chiar la Santiquaranta nici un element nu e mai rău tratat ca al nostru pentru singurul motiv că nu sunt îndestul de protejați de guvernul român, cu toate că contra grecilor au ură mai mare.

Anexez copie după plângerea ce mi s-a adresat din partea Societății Române Păpăriu & Co.

9. Nenumărate sunt cazurile care dovedesc cu prisosință prigonirea metodică a autorităților albaneze contra elementului român care impun pentru prestigiul României și pentru valoarea unor frați nenorociți o intervenție energetică și demersuri repetate și eventual o sesizare a Ligii Națiunilor din partea delegatului României.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 40, f. 139.

23.

1927 iunie 13, Moscopole. Petiția a 94 locuitori români din Moscopole către Ministerul Afacerilor Străine, în care solicită ajutor pentru construirea unui local de școală.

Copie de pe petiția locuitorilor din comuna Moscopole (din Albania), cu data de 13 iunie 1927, către Ministerul Afacerilor Străine sub Nr. 35964 din 25 iunie 1927

Domnule Ministru,

Subsemnații români din comuna Moscopole cu cel mai profund respect venim a Vă ruga să primiți cererea următoare:

Comuna noastră al cărui trecut și însemnătate istorică Vă este bine cunoscută, până la 1916 poseda o școală care se găsea în fruntea tuturor celorlalte școli din Albania.

În timpul războiului mondial care s-a transportat și în Albania, comuna noastră a fost lung timp zonă de operații între francezi și austrieci.

Ca consecință a războiului comuna a fost cu desăvârșire distrusă, așa că din comuna odinioară înfloritoare a fost redusă în ruine. După război, unul câte unul ne-am dus să ridicăm și să construim locuințele distruse așa că tot atâtea case sunt construite și numărul ajunge până astăzi la 120 familii.

Pentru educațiunea copiilor noștri natural în primul rând se impune nevoia de școală pentru care terenul necesar îl avem la dispoziție și suntem dispuși a le pregăti cu propriile noastre mijloace.

Faptul deschiderii liceului la Corița este o încurajare și un stimulent puternic pentru noi în care act vedem că Țara Românească poartă grija părintească pentru fiii săi care au nenorocirea să nu fie cuprinși în hotarele ei; dar care au dorința și țin a se instrui în dulcea limbă românească cerând prin prezenta numai material și personal didactic, precum și demersurile necesare la guvernul albanez.

Convinși că Țara mamă va răspunde în modul cel mai generos fiilor de peste hotare primiți Vă rugăm Domnule Ministru, mulțumirile noastre anticipative și sentimentele noastre de recunoștință.

Urmează semnătura a 94 de locuitori ai comunei Moscopole.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 40, f. 142.

24.

1927 noiembrie. Memoriul lui N. Balamaci privind avantajele și dezavantajele etatizării școlilor române din Albania.

MEMORIU

Față de procesul ce mi se înfățișează prin etatizarea școlilor române din Albania, cred că este util a lua în considerație unele perspective care merită

să fie studiate pentru binele mișcării noastre culturale și pentru conservarea noastră etnică în Albania.

Întâi să studiem care sunt avantajile și dezavantagiile etatizării școlilor române.

1. Dezavantajul constă în prezumția că într-o bună zi statul albanez ar putea înlocui personalul didactic român prin personal didactic albanez când s-ar decide a da o lovitură chestiunii noastre culturale.

2. Al doilea dezavantaj este că statul albanez va plăti personalul didactic român cu o leafă mai mică decât statul român, conform studiilor ce le-ar avea fiecare institutor, așa că institutorii noștri vor fi nevoiți a părăsi posturile lor și vor veni în țară. Acest inconvenient se poate înlătura acordând institutorilor noștri un supliment la leafă, direct de către guvernul român, cu învoiala statului albanez, sau prin Comunitate în caz contrar.

Care este avantajul etatizării?

Până acum școlile noastre au funcționat în Albania pe baza privilegiilor din trecut, sub dominațiunea turcească, fără să fi stabilit o nouă înțelegere cu statul român pentru subvenționarea lor ca la greci.

Din cauza vremurilor vitrege mulți români au ezitat a frecventa școala română, presupunând că vor fi rău priviți de către autoritățile locale socotind școlile noastre ca instituții de propagandă străină.

Prin etatizare se consfințește în mod oficial recunoașterea existenței elementului român în Albania.

Dacă statul albanez dă dreptul la trei comune românești de a avea școli naționale, susținute de însuși guvernul albanez, de ce nu ar da același drept tuturor comunelor românești? De la acest drept al nostru nu se poate sustrage guvernul albanez și comunele românești în mod firesc vor lua mai mult curaj a cere aceasta pentru conservarea lor etnică, odată principiul admis ca centrele românești să aibă școli naționale. Această teză o susțin mulți români din Albania și vor proceda astfel, în caz că se va găsi bună etatizarea din partea statului român.

Admițând cazul că statul albanez va susține toate aceste școli românești pentru care va cheltui o sumă însemnată de bani, cred că ar fi bine și pentru atingerea unui scop și mai mare, ca statul român, sub formă de compensație, ar putea influența pe cale diplomatică ca tineretul din Albania să-și desăvârșască studiile universitare în țară, acordându-le toate avantajile posibile ca: cantine, cămin etc. cu asentimentul statului albanez, fapt care probabil îi va conveni.

Prin acest angajament reciproc se va face o apropiere și mai mare între albanezi și români, avându-se în vedere că atât la București cât și în alte centre din țară s-au stabilit numeroase colonii din Albania, care vor fi foarte

bucuroase să-și vadă rudele lor la Universitățile din țară, cum au fost multe elemente în trecut care au contribuit la întregirea albanoromână în timpul dominației turcești.

În caz când nu se găsește bună etatizarea, avem alt mijloc de a susține școlile române fără asistența materială a statului albanez, lucru admis de mulți politicieni din Albania. Aceasta ar fi prin mijlocul Comunităților. Tratatul minorităților din Albania semnat la Geneva prin art. No. 5 sună că minoritățile au dreptul a-și susține instituțiile lor culturale religioase, de binefaceri etc. pe propriile lor mijloace. Pentru aceasta sunt de părere că este necesară înființarea Parohiei române la Corița pe baza unui Statut elaborat și recunoscut de guvernul Albaniei.

Această instituție va juca rolul principal în susținerea instituțiilor românești cum au fost Comunitățile grecești și cele din Transilvania în timpurile trecute. Biserica română poate primi ofrande de oriunde și le poate întrebuința pentru binele instituțiilor culturale naționale.

Prin acest fapt se evită multe susceptibilități ale poporului intelectual albanez și în același timp va fi scutit de presiunile grecilor și sârbilor care mereu cer același lucru ca și statul român.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 40, f. 175-176.

25.

1927. Referat privind situația învățământului românesc din Albania cuprinzând repartizarea școlilor și cheltuielilor aferente.

REFERAT

Despre situațiunea românilor din Albania

Guvernul albanez nu consideră pe românii albanezi ca o populație minoritară, ci ca Guvernul albanez nu consideră pe românii albanezi ca o populație minoritară, ci ca frați, înțelegând prin "frați" un element bun de deznaționalizat. El recunoaște românilor din Albania toate drepturile de a fi în funcțiuni publice ca Miniștri, Parlamentari etc., însă nu ca reprezentanți ai minorității românești, ci ca cetățeni albanezi.

Românii din Albania, de teama teroarei albaneze, n-au avut curajul de a se declara ca minoritate, precum au făcut deja demult grecii din Albania.

Este de notat aici faptul că, în urma acestei declarări, Statul albanez a acordat grecilor 55 școli, întreținute în mare parte de statul albanez, deși

elementul grec în Albania nu reprezintă nici măcar 20% față de români, adică 20.000 față de 100.000 români.

* * *

Actualmente funcționează în Albania următoarele școli:

La CORIȚA: una de fete, una de băieți, precum și două clase a noului liceu care funcționează deocamdată cu titlu de clasa V-a și VI-a a actualei școli primare. Aceasta însă cu știrea și autorizarea guvernului albanez.

La PLEASA și la ȘIPSCA funcționează câte o școală primară.

Se înființase de curând școli primare în următoarele comune românești din Albania: Dișnuți, Berat, Lunca, Nicea și Moscopole.

Funcționarea lor nu este încă deplină, fiind înființate de prea puțină vreme.

* * *

În principiu, nici unul din institutorii români, trimiși de noi în Albania n-a fost recunoscut formal de guvernul albanez, deși aceștia făcuseră cereri în regulă în acest scop, conform cu publicarea făcută în martie 1926 în Monitorul Oficial Albanez. Se știe că prin acea publicare, care avea o formă de circulară, se recunoștea existența elementului român în Albania, oferindu-se posturi de institutori românilor din Albania care au cunoștințe suficiente de limba română, pentru a funcționa în școli române.

Guvernul nostru continuă a plăti lefurile acelor institutori în așteptarea aprobării guvernului albanez.

* * *

Din cele ce preced, se vede că angajamentele luate formal de guvernul albanez în februarie 1926 față de Domnul Simion Mândrescu, fost pe atunci Ministrul Țării în Albania, și anume de a admite înființarea de școli române în toate comunele cu populațiune română, nu au fost aplicate.

Din aceste motive, urmează ca guvernul nostru să intervină cât mai curând prin Legațiunea noastră din Albania pentru a se încheia cu guvernul albanez o Convențiune specială școlară și bisericească, dat fiindcă angajamentele luate de acesta în 1926, n-au fost respectate, cu toate publicațiile făcute prin Monitorul Albanez.

Obiecțiunile albanezilor la aceasta, și anume că le lipsește o lege a învățământului particular pentru a reglementa mersul acestor școli pământești, – nu poate avea valoare.

Pentru a reuși în încheierea acelei Convențiuni speciale, ar fi util de a se obține și sprijinul guvernului italian, dat fiind că influența actuală a Italiei în Albania ne poate fi de folos.

* * *

O statistică sigură a românilor din Albania, ca și în celelalte State balcanice nu există. Domnul Nenițescu, în lucrarea sa „Românii din Turcia” din 1895, susține că numărul lor ar fi de circa 200. 000. Ar fi util ca să se facă un recensământ cât mai exact prin eforturile comunităților române constituite actualmente în Albania.

Cheltuielile prevăzute în bugetul instrucțiunii publice pentru școlile și bisericele române din Albania

I. Personalul didactic primar

Leafa la 8 institutori rurali a 1.000 lei lunar	96.000
Leafa la 5 învățători înaintați pe loc a 800 lei lunar	48.000
Leafa la 4 învățători suplimentari a 700 lei lunar	33.600
Fond pentru plata gradațiilor la personalul de mai sus	129.600
Fond pentru plata chiriei la personalul de mai sus	51.000
Fond pentru plata indemnizației de scumpete	144.000
Fond pentru plata ajutorului de familie	16.000
Fond pentru plata indemnizației de valută	1.344.000
Noul spor la persoanele de mai sus	258.269

II. Personalul preoțesc

Leafa la 8 preoți	37.200
Gradațiile la personalul de mai sus	15.000
Scumpetea	51.000
Diurna de reprezentare	168.000
Indemnizația de valută	258.269
Noul spor la persoanele de mai sus	

III. Personalul preoțesc

Leafa la 8 preoți	37.200
Gradațiile la personalul de mai sus	15.000
Scumpetea	51.000
Diurna de reprezentare	168.000
Indemnizația de valută	168.000

IV. Personalul de serviciu

Leafa a 18 servitori, paracliseri, cântăreți etc.....	34.200
---	--------

Scumpetea	62.000
Indemnizația de valută	318.000
<i>V. Pensionarii</i>	
Pensia la 5 pensionari	54.000
Indemnizația de valută	42.000
<i>VI. Chirii și întrețineri</i>	
Chirii și întrețineri	481.245
Diferite reparațiuni	150.000
Fond pentru deplasări	50.000
Fond pentru cumpărarea unui local de liceu la Corița	1.000.000
<i>Total</i>	4.800.000

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 40, f. 132-133.

26.

1929 septembrie 26, Tirana. Referat al Legației României la Tirana privind politica de deznaționalizare a românilor din Albania, propunându-se măsuri de încurajare a emigrării acestora în țară.

Legation Royale de Roumanie
Nr. 562

Tirana, 26 septembrie 1929

Domnule Ministru,

Văd în ziare că guvernul pregătește o lege pentru îmbunătățirea situației coloniștilor români și pentru sistematizarea emigrării în România a elementelor de peste hotare.

Cum chestiunea este de cea mai <mare> importanță pentru țara noastră din punct de vedere etnic, îmi permit a înfățișa Excelenței Voastre părerile mele în această privință, ca unul ce reprezintă România într-o țară cu un element românesc destul de numeros.

În Albania, aproximativ ar fi 35-40.000 de români în districtele Tirana, Durazzo, Elbasan, Corița, Berat și Valona. Sunt unsprezece localități locuite complet de români; Nicea, Șipsca, Lunca, Grabova, Pleasa, Moscopole, Cerna, Carburnara, Gradiștea, Cumanii și Trei Frați. Restul populației românești este împărțită în localitățile: Tirana, Elbasan, Durazzo, Cavaia, Suchi, Vila, Pieșca, Șiac, Tărâc, Ștermeni, Goleni, Diviac, Lușnia, Polivin,

Pentadria, Nâgruza, Șmiștea, Libofșa, Bumbulina, Ciplaca, Jacodina, Colonia, Tapia, Laparda, Dișnița, Dobronic, Scrapar, Berat, Crueghata, Poiani, Fieri, Frașeri, Radoștina, Valona, Pestani, Amet-Beuși, Scrofolina, Bestrova, Armeni, Ducati, Corița, Drenova, Boboștița, Cosina, Permeti, Lescovi și Arghirocastro.

De altfel, am înaintat acelui Departament o hartă în care am indicat în mod aproximativ proporția populației românești în sus-zisele localități.

Din informațiile pe care le am și din cercetările pe care le-am făcut pe ici pe colo, mi-am căpătat convingerea că elementul românesc este amenințat să fie înglobat în masa albaneză, deci să dispară. Și dacă această absorbire a fost mai lentă pe timpul dominației turcilor, astăzi guvernării Albaniei, care sunt foarte șovini, fac o politică de ingerințe și iau măsurile cele mai draconice, cu scopul de a deznaționaliza elementele străine.

Numai românii din regiunea Coriței sunt mai conștienți și rezistă mai cu îndârjire pentru că au avut întotdeauna școli și din mijlocul lor s-au ridicat câțiva fruntași care au apărut românismul până la sacrificiul vieții. Cei însă din regiunile Tirana, Durazzo și Valona sunt amenințați să dispară în câteva zeci de ani.

Față de această situație, cu respect îndrăznesc a mă adresa Excelenței Voastre și a afirma că se impun următoarele măsuri:

1) Ca să favorizăm cât mai mult emigrarea în România a acestui element atât de viguros.

2) Până la emigrarea lui să susținem cu toată energia ființa lui etnică, împiedicând pe albanezi de a lua măsuri draconice cu scopul de a-l asimila.

3) Întrucât școli și biserici nu există decât în regiunea Coriței, rămâne pentru regiunile celelalte ca contactul cu România să fie ținut printr-o abilă propagandă și mai ales prin înlesnirile ce s-ar face copiilor de români din acele regiuni ca să învețe carte în școlile românești de la Corița ori din România.

În ce privește emigrarea, Legațiunea trebuie să aibă cea mai mare latitudine de a acorda vize și facilități de călătorie. De anul trecut există o dispozițiune care mă oprește de a acorda vize emigranților români fără aprobarea Ministerului. Fapt este însă că această Legațiune a făcut câteva zeci de cereri de autorizare în timp de un an și la niciuna nu s-a primit nici un răspuns. Am avut de curând cazul a doi români care vor să vină să se stabilească în țară; dar îi amân de două luni pentru că nu am primit încă autorizarea de la Minister.

Printre românii de aici este mare curent pentru emigrare și cu bucurie ar veni mulți în țară. Neapărat însă că trebuie să se procedeze cu metodă, căci îmi dau seamă de câte greutate, ajutoare.

Dar, nu e mai puțin adevărat că dificultățile pe care le va avea guvernul român cu ajutorarea coloniștilor ar fi întrecute cu mult de serviciile mari ce le-ar aduce neamului nostru acest element atât de viguros, care va consolida hotarele și va româniza acele regiuni unde străinii au reușit să se infiltreze în cursul ultimilor două veacuri.

Supun respectuos Excelenței Voastre cele de mai sus și O rog să binevoiască a dispune să se studieze această chestiune și a mi se comunica la timp instrucțiunile necesare.

Excelenței Sale, Al. Vaida Voevod
Ministrul al Afacerilor Străine ad-interim

- A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 1, Albania, nepaginat.

27.

1929 octombrie 12, București. Referatul lui Alexandru Crețianu de la Ministerul Afacerilor Străine, privind noul statut al Bisericii Ortodoxe Autocefale albaneze, adoptat în urma Congresului de la Corița din 20 iunie 1929. Acesta prevedea obligativitatea folosirii limbii albaneze în biserică și în învățământul religios și preluarea drepturilor comunităților ortodoxe din această țară. Deși în bisericele aromâne, slujba se ținea încă în limba română, se propuneau intervenții pe lângă guvernul albanez și Societatea Națiunilor pentru respectarea drepturilor minorităților.

REFERAT

Prin adresa No. 789 din 4 octombrie a.c., Sf. Sinod atrage atențiunea Ministerului Afacerilor Străine asupra Statutului pe care și l-a dat așa-numita Biserică Ortodoxă Autocefală albaneză în Congresul ținut la Corița la 20 iunie a.c. Statutul în chestiune, aprobat de guvernul albanez și întărit de Regele Zogu, compromite în mod grav interesele minorității aromâne din Albania, căci prevede, între altele, că:

a) Arhiepiscopul și ajutorii lor locali, Iconomul și Marele Mitrofor, Secretarul General al Sinodului, precum și ajutorii clericali ai Arhiepiscopului și Episcopilor trebuie să fie nu numai „supuși albanezi”, dar și „de origine albaneză”.

b) Limba oficială în biserică este cea albaneză și se exclude din biserică și din învățământul religios orice altă limbă decât cea albaneză.

c) Biserica ortodoxă albaneză moștenește toate titlurile și drepturile comunităților ortodoxe și dobândește dreptul de control asupra bunurilor mobiliare și imobiliare donate acelor comunități în scopuri de binefacere.

Asemenea dispozițiuni fiind în contradicțiune cu prevederile „Declarațiunii Guvernului albanez privitoare la protecțiunea minorităților” din 2 octombrie 1921 – Declarațiune înregistrată la Societatea Națiunilor și ratificată de guvernul albanez – Sf. Sinod este de părere că „se impun imediate intervenții la locurile în drept spre a sili guvernul din Tirana să-și respecte angajamentele internaționale privitoare la minoritățile etnice” și rugăm pe Domnul Ministru de Externe „să binevoiască a face intervențiile necesare pe lângă Liga Națiunilor”.

Examinând ce urmare se poate da cererii Sf. Sinod, cred că trebuie să ținem seamă de următoarele considerente:

1) După cum ne raportează Legațiunea noastră la Tirana cu No. 397 din 26 iulie a. c., minoritatea aromână din Albania continuă a se bucura, de fapt, de o situațiune privilegiată din punctul de vedere bisericesc. Pe când s-a impus limba albaneză în bisericile grecești, în cele aromâne slujba se face ca mai înainte, în limba română. Desigur, situațiunea de drept creată de Statut ne este vătămătoare, dar chestiunea nu prezintă un caracter de absolută urgență prin faptul că, pentru moment, asemenea dispozițiuni defavorabile nu se aplică minorității aromâne.

2) Poate că n-ar fi oportun, în momentul când avem a ne apăra în contra mai multor reclamațiuni pendinte la Societatea Națiunilor (chestiunea optanților, bunurile grănicerilor secui, reclamațiunea Dutcak privitoare la minoritatea ruteană din Bucovina), să sesizăm la rândul nostru Consiliul de o reclamațiune în contra unui alt Stat.

3) Minoritatea aromână din Albania nu ne interesează numai din punctul de vedere bisericesc, ci și din punctul de vedere școlar. Legațiunea noastră la Tirana duce, în momentul de față, tratative cu guvernul albanez în privința școlilor. Ar fi preferabil să așteptăm rezultatul definitiv a acelor tratative înaintea oricărei intervențiuni la Societatea Națiunilor. În cazul când guvernul albanez nu ar satisface cererile noastre privitoare la școli, chestiunea școlară ar urma să fie pusă paralel cu cea bisericească în ipoteza unei eventuale reclamațiuni la Societatea Națiunilor.

4) Interesele grecești-iugoslave fiind încă mai greu atinse decât ale noastre prin prevederile Statutului bisericii ortodoxe albaneze, cred că ar fi nimerit să cerem Legațiunilor noastre la Atena și Belgrad să ne informeze asupra atitudinii adoptate de guvernele respective. În cazul când guvernul

grec sau cel iugoslav ar fi luat hotărârea să adreseze o reclamațiune Societății Națiunilor, o intervențiune din partea noastră devine de prisos. Iar în cazul când guvernele în chestiune ar prefera calea unei intervențiuni directe pe lângă guvernul din Tirana, ne-am putea eventual înțelege asupra unui demers colectiv. Cu ocaziunea unui asemenea demers colectiv s-ar putea arăta guvernului albanez că cele trei Biserici subordonează o eventuală recunoaștere a Bisericii Ortodoxe Autocefală albaneze (pe care n-au recunoscut-o până astăzi) de o modificare prealabilă a Statutului de la Corița.

12 octombrie 1929

/ss/ *Al. Cretzianu*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 15, f. 140-141.

28.

1930 ianuarie 9, <București>. Studiu privind istoricul școlilor românești din Peninsula Balcanică de la înființare până în 1930.

SCURT ISTORIC

al școlilor românești din Peninsula Balcanică,
de la înființarea lor și până astăzi

Considerațiuni generale

Chestiunea școlilor românești din Peninsula Balcanică este latura cea mai importantă a întregii chestiuni macedo-române. În frământările politice care au agitat și agită încă Balcanii, elementul românesc nu a avut și nu are alte revendicări decât dreptul de școală și biserică naționale în care să-și poată cultiva limba maternă. Nu arareori însă acest drept, românii din Balcani nu l-au putut câștiga decât prin sacrificii de sânge.

Rolul României în această mișcare cultural-națională a românilor din dreapta Dunării a fost acela de soră ocrotitoare și sprijinitoare a fraților răzlețiți și amenințați cu deznaționalizarea. Sprijinul României a fost moral și material. Moral, prin încurajarea inițiatorilor care au pornit această mișcare de redeșteptare națională printre românii din Macedonia; material, subvenționând școlile înființate și care reprezentau roadele acelei mișcări. Astfel, începând cu anul 1864 și până astăzi, în bugetul Țării Românești au fost alocate pentru întreținerea școlilor din Macedonia fonduri care au

variat, în măsura nevoilor, de la 14.000 lei, cât a fost prevăzut în primul an, până la 30.000.000 cât e prevăzut în bugetul anului 1930.

.....

I. Perioada înființării de școli (1864-1900)

Primele începuturi ale redeșteptării naționale a Românilor din Peninsula Balcanică datează de pe la 1860 (d.C.). În urma revoluției din 1848 din țară, mulți bărbați de stat exilați, călătorind prin Balcani, au rămas uimiți întâlnind în drumul lor comune curat românești. Printre alții, D. Bolintineanu, D. Brătianu, Cezar Boliac, au urmărit de aproape viața aromânilor și au relatat în diverse memorii și scrieri despre existența elementului românesc în Peninsula Balcanică stârnind astfel un interes viu pentru acești frați răzlețiți.

În 1860, Dimitrie Cazacovici, împreună cu alți câțiva români macedoneni aflați în țară, a format un comitet care a lansat un manifest redactat în limbile română și greacă atrăgând atenția populației românești din Macedonia de primejdia înstrăinării graiului lor, recomandându-le să vorbească limba maternă nu numai în familie ci și în public și în afacerile lor comerciale și chiar să caute a o introduce în școală și în biserică.

Apelul lansat a avut efectul dorit. Ici, acolo, a început să se afirme din ce în ce mai puternic curentul de trezire a maselor românești la conștiința sentimentului național. Pe la 1862, Apostol Mărgărit, învățător la școala grecească din Vlaho-Clisura, orașel cu o populație curat românească, începe să tălmăcească elevilor săi gramatica greacă pe românește și alături de limba greacă mai predă și limba română, fapt pentru care însă avea să sufere consecințele din partea propagandei naționale a grecilor, care, în urmărirea idealului lor de panellenism în fosta împărăție otomană, nu puteau vedea cu ochi buni afirmarea unei alte nații decât cea grecească.

În 1864 se deschide cea dintâi școală românească în Turcia, la Târnova 10 km spre apus de Bitolia, iar cel dintâi apostol al culturii și limbii românești este Dimitrie Atanasescu, învățătorul care a condus această școală.

Cam în același timp, românii din comuna Gopeși, în apropiere de Târnova, se pregătesc să ridice steagul redeșteptării naționale prin deschiderea unei biserici și a unei școli, dar care n-au început să funcționeze în mod regulat decât în 1867.

De cele mai multe ori, lupta se ducea între românii naționaliști și partidul grecomanilor, care sub instigațiile clerului grecesc și făcându-se unealta propagandei grecești, căutau să înăbușe propaganda românilor naționaliști, văzând în aceasta periclitarea „marei idei” urmărite de politica panelenă în fosta împărăție turcească.

Pe de altă parte, la București, se caută să se puie pe baze mai solide acest început și în 1865 se înființează în curtea bisericii din Sⁱⁱⁱ Apostoli o școală specială pentru pregătirea viitorilor apostoli ai culturii românești din Macedonia. Călugărul Averchie, de origine român macedonean din Avdela, a fost trimis în Macedonia cu însărcinarea de-a recruta elevi pentru această școală. În toamna aceluiași an, Averchie se întoarce cu 12 elevi. Peste 2 ani fu trimis din nou și aduce un nou contingent de 40 elevi.

Între timp, în 1867, Apostol Mărgărit deschide la Avdela (în Pind) o nouă școală românească și o lasă sub conducerea învățătorului Șomu Tomescu. În același an începe să funcționeze regulat și școala din Gopeși.

În anul următor (1868), se deschid încă trei școli românești în comunele: Clisura, Crușova și Ohrida.

În 1877 se deschid școli românești în comunele Nevesca și Perivole, iar în 1878 se mai deschid școli noi de băieți, la Bitolia, Perlepe și Selia, de fete la Ohrida, Gopeși și Crușova.

Curentul favorabil mișcării se manifestă tot mai puternic în comunele unde se făcură încercări pentru introducerea limbii românești în școli și biserici; astfel, acolo unde românii nu erau stăpâniți de sentimente grecești, iar cultura grecească nu avusese timpul necesar ca să câștige teren s-a putut cu înlesnire ajunge la rezultate frumoase.

Guvernul turcesc, după ce s-a convins că reclamațiunile și pârile grecilor contra românilor, nu erau în fond decât niște instigațiuni făcute cu scopul de a împiedica dezvoltarea conștiinței naționale a românilor, a trimis în 1878 două ordine vizirale: unul către valiul din Ianina (Guvernatorul General al Epiro-Tesaliei și Albaniei), altul către cel din Salonic (guvernatorul general al Macedoniei) prin care se recunoaște și românilor din Împărăția Otomană dreptul, ca și celorlalte națiuni, de a înființa școală și de-a se bucura de protecția stăpânirii turcești. Acesta e primul început de recunoaștere oficială a Națiunii Române în Turcia.

În privința formalităților de deschidere a școlilor românești în Turcia s-a stabilit că în localitățile unde e nevoie de o asemenea școală, să se prezinte autorităților cerere semnată de 15 capi de familie prin care semnatarii să declare că doresc școală românească în acea comună. Odată deschisă, școala era întreținută cu știința și asentimentul autorităților turcești, de către Ministerul Instrucțiunii Publice din București.

În modul acesta acțiunea culturală românească se pune pe o bază solidă și curentul de redeșteptare ia un avânt din ce în ce mai puternic. De acum școlile se deschid cu mai multă înlesnire, iar înființările noi sunt tot mai dese. Astfel, în 1880, se înființează un liceu românesc de băieți la Bitolia, centrul cel mai important al românilor din această regiune, încredințându-se direcția

preotului transilvănean V. Glodariu. Tot în acest an se deschid și 5 școli primare de băieți în comunele: Moloviștea, Magarova, Grebena și Samarina.

În anul 1881 se deschid alte 4 școli primare de fete și 5 școli primare de băieți.

În 1887 ia ființă Gimnaziul din Ianina și se mai deschide încă o școală profesională de fete din Bitolia.

În 1889 se mai deschid 2 școli: una de băieți la Xiro-Livad și a doua la Perlepe, de fete.

În anii 1890-1892 s-au înființat 25 de școli primare de băieți în comunele: Beala, Belcamen, Blața, Berat, Caterina, Resna, Vlahoiani, Moscopole, Florina, Pisuderi, Fetița-Gramaticova, Morihova, Cochinosoli, Vlahalivod, Ianina, Săracu, Mețova, Grebeniți, Floru, Laca, Armada, Leșnița, Purca, Marușa și Liumnița; și 7 școli de fete în comunele: Târnova, Turia, Pisuderi, Mețova, Berat și Marușia.

În 1893 se deschid alte 5 școli de băieți în comunele: Durazzo, Ramna, Oșani, Birislav și Amiro; și 6 de fete în comunele: Nijopole, Nevesca, Corița, Moscopole, Caterina și Veles.

În 1894 se deschide școala primară din Iancovăți și se înființează la Berat (Albania) un gimnaziu.

În anii 1895-1897 se deschid școlile primare din: Berat, Ferica, Veles, Paleoseli, Macrinî, Gabrova, Frașari, Scopia, Prizrend, Fieri și Cociana.

În decursul anului școlar 1899-1900 s-au înființat 22 de școli în comunele: Blața, Cupa, Giurmaia de Jos, Negovani, Poroi, Salonic, Seres, Calcandel, Cochinosoli, Vlaholivadi, Lunca, Dobrinova, Grebena, Leșnița, Smixi, Grădiștea, Nicea, Premeti, Tirana, Verria, Selia, Crușova, Lipopelți și Elbasan. Tot în acest an se înființează și clasa I a școlii comerciale din Salonic.

S-au înființat așa dar, de la 1864 până la 1900, în decurs de 36 de ani, în 89 comune 54 școli primare de băieți, 25 de fete și 34 mixte și 6 școli secundare. În total 119 școli românești cu un personal didactic de 205 învățători și profesori și cu un număr de circa 4.000 elevi.

Unele din aceste școli au avut însă o existență efemeră fiind simple încercări; altele au funcționat cu întreruperi după împrejurările locale defavorabile, fie din pricina dificultăților ce întâmpinau învățătorii români din partea propagandei grecești, fie din cauza a însuși elementului românesc din unele locuri, care nu era încă destul de pregătit pentru a rupe cu tradiția; iar un număr de vreo 30 școli au fost închise din oficiu pentru motive de economii bugetare. Într-adevăr, din cauza crizei financiare prin care a trecut țara românească, la întocmirea bugetului pe anul 1900-1901, Ministrul Instrucțiunii C.C. Arion reduce numărul școlilor: s-au desființat

școlile care nu aveau un număr suficient de elevi, precum și acelea care au fost deschise fără autorizația prealabilă a guvernului turc. Astfel au fost desființate în 1900/1901 școala comercială din Crușova și cea din Berat înființate abia în anul școlar precedent. S-au închis de asemenea un număr de 28 școli primare în următoarele localități: Tirana, Premeti, Nicea, Grădiștea, Dobrinova, Lunca, Blața, Vlaholivadi, Cochinopol, Calcandel, Negovani, Giumaia de Jos, Cavaia, Prizrend, Gabrova, Luscrini, Ferica, Durazzo, Leșnița, Armada, Luca, Grebeniți, Mețova, Săracu, Padeș, Pisuderi, Florina și Berat.

II. Perioada antebelică (1900-1912)

Perioada de la 1900 până în ajunul războiului balcanic (1912) reprezintă o nouă fază a chestiunii școlilor noastre din Macedonia. În această perioadă se înființează relativ puține școli noi, în schimb însă se consolidează și progresează cele existente, iar promovarea culturii românești în Balcani dă un impuls puternic și un nou avânt mișcării naționale a aromânilor.

În acest interval de timp școlile noastre funcționează din ce în ce mai regulat și sunt organizate pe baze mai solide. Populația școlară crește, atât la școlile primare cât și la cele secundare care și-au complectat toate clasele.

În anul 1905, prin Iradea imperială, sultanul Abdul Hamid Han al II-lea recunoaște și românilor din imperiu drepturi egale cu ale celorlalte naționalități recunoscute ca individualități etnice aparte. Pe lângă drepturile școlare și bisericești, s-au recunoscut românilor și dreptul de a se constitui în comunități proprii și ca atare de a-și alege primari (muhtari) și consilieri dintre ai lor, conform legilor în vigoare. De la 10 Mai 1905 sigiliile oficiale acordate primarilor români poartă scris pe ele: „Muhtarul (primarul) comunității române din...”.

.....

Sau, cu indicațiunea localităților unde au funcționat aceste școli, vom avea următorul tablou:

	Școli primare				Învățători	Școli secun.	Profe-sori	Nr. elevilor
	băieți	fete	mixte	Total				
Grecia	10		28	46	89	2	29	1.520
Serbia	4	8	20	28	68	2	35	1.480
Albania	5	4	6	16	31	1	2	670
Bulgaria		5	2	2	5	1	2	180
Total	19	17	50	92	193	6	68	3.850

<u>ALBANIA</u>	Coritza			1	1	5	-	-	
	Pleasa			1	1	4	-	-	
	Lânca			1	1	3	-	-	
	Nicea			1	1	2	-	-	
	Șipșca			1	1	2	-	-	
	Grabova	1	1	-	2	2	-	-	
	Moscopole	1	1	-	2	3	-	-	
	Biscuchi	-	-	1	1	2	-	-	
	Berat	1	1	-	2	3	1	2	
	Elbasan	1	1	-	2	3	-	-	
	Ferica	-	-	1	1	1	-	-	
	Lușn.	-	-	1	1	1	-	-	
	Carbunar	-	-	1	1	1	-	-	
	Total	4	4	8	16	31	1	2	670

III. Perioada postbelică (De la 1913 încoace)

După încetarea ostilităților și în urma tratatului de pace încheiat în 1913 la București, Grecia, Serbia și Bulgaria au consfințit, prin declarații oficiale și care fac parte integrantă din acel tratat, starea de lucruri moștenită de la turci, luându-și față de România angajamentul de-a respecta modul de funcționare de până atunci al școlilor românești, atât cele existente cât și viitoare în teritoriile pe care statele sus menționate le luau de la turci. Astfel, școlile noastre au continuat să funcționeze și sub noii stăpânitori în aceleași condiții ca și în trecut, adică după regulamentul și programele analitice din țară cu singura deosebire că s-a introdus limba statului respectiv în locul limbii turcești care se învăța până atunci. Starea aceasta de lucruri însă n-a durat mult căci statele balcanice, dominatoare a elementului românesc, duplice și de rea credință, au căutat mereu pretexte de a se sustrage intervențiilor amicale ale Statului român și de a pune piedici bunului mers al școlilor noastre. Pe de altă parte, după izbucnirea marelui războiu, întreaga Macedonie fiind teatrul operațiunilor și răscolirilor războiului, criza chestiunii școlilor românești în Balcani se accentua din ce în ce mai mult. Cele mai multe școli au fost desființate, iar mobilierul distrus de armatele de ocupație. Refacerea lor a fost imposibilă în anii de după război, astfel încât ele au rămas și până astăzi închise.

b) ALBANIA fiind o creațiune de stat ulterioară evenimentelor din 1913, guvernele sale deși n-au semnat vr-un angajament în felul celui luat

de statele succesorale imperiului turcesc, menționat aici mai sus, cu privire la școlile românești, totuși, de la creațiunea statului albanez și până în 1927 au respectat regimul acestor școli, regim moștenit odată cu teritoriul turcesc trecut în organizația noului stat.

Spre nenorocul nostru însă, din cele 16 școli primare și una secundară, câte am avut în Albania până la declararea războiului, din lipsă de mijloace materiale precum și din cauza tulburărilor lăuntrice din acea țară, nu am putut redeschide după război decât numai cinci școli primare în comunele Corița, Pleasa și Șipșca până în 1923 când din motive de economie școlile de fete din Corița și Pleasa s-au desființat, transformându-se cele de băieți în mixte, funcționând în această formație până la 1 Septembrie 1927.

În cursul războiului mondial Albania a fost sub ocupația a trei state:

1. Nordul și centrul cu ținuturile Elbasan și Berat au fost ocupate de armatele austriece, care au rechiziționat localurile noastre de școli distrugând mobilierul. Școlile închise de atunci n-au mai fost redeschise.

2. Sud-Estul cu ținutul Corița și Pogradetj au fost sub ocupația militară franceză. Aici ni s-au respectat toate drepturile însă din nenorocire, comunele Moscopole, Lunca, Nicea și Biskuki aflate pe linia frontului au fost distruse și populația împrăștiată. Refacerea comunelor distruse de răscolirile războiului reclamând mijloace materiale însemnate și timp îndelungat, nici aceste școli n-au putut fi redeschise.

3. Sud-Vestul a fost sub ocupație italiană. Contrar tuturor așteptărilor, italienii nu ne-au permis să redeschidem școlile noastre temându-se probabil că cultura românească să nu fie o piedică pentru expansiunea culturii italiene în acele părți și în care scop aveau să se servească tot de masele românești.

Guvernul albanez a recunoscut deci dreptul de funcționare a celor trei școli primare din comunele Corița, Pleasa și Șipșca, singurele care au putut funcționa și înființarea unui liceu românesc la Corița, liceu care a funcționat până la 1 Septembrie 1927, dată când Guvernul albanez nemaivoid să tolereze școlile noastre în organizația lor de până atunci, le-a luat pe seama statului albanez, etatizându-le. Deși Statul român a făcut dese intervenții pentru revenirea la situația de mai nainte nu s-a ajuns nici până astăzi la o înțelegere.

În urma tuturor acestor împrejurări vitrege cheștiunea școlilor românești se găsește în următoarea situație pe anul școlar 1929-1930:

.....

următoarele informațiuni ce am asupra mersului celor 8 biserici românești din Albania.

1) La biserica din Corița unde paroh este Părintele C. Balamaci se face slujba în românește. Această biserică este un adevărat exemplu prin frumusețea ei și prin impozanța serviciului religios.

2) La biserica din Șipsca, preotul Haralambie Dumitrescu slujește în românește.

3) La biserica din Grabova unde paroh este preotul Vasile Nișcu, nu se poate face slujba complet în limba română din cauza lipsei cărților bisericești.

4) De asemenea la biserica din Nicea, preotul P. Gugea nu poate să facă slujba complet în românește din cauza lipsei cărților bisericești.

5) La biserica din Lunca preotul Coconeș nu poate sluji complet românește din aceeași cauză.

6) La biserica din Pleasa, comună românească rămasă cu puține familii, în urma emigrației populației în România, slujește odată pe lună preotul de origină albaneză Toma Apostol.

Sus-numitul preot, după informațiile pe care le am, nu face slujba în limba română, ci în grecește.

De aceea, deși comunitatea îl cere ca preot, am opinat printr-un raport, adresat Ministerului Instrucțiunii, să nu fie trecut în buget.

Asupra bisericii din Moscopole, nu am până în prezent vreo relațiune.

La biserica din Elbasan situația este mai puțin bună. Preotul P. Diza deși plătit de noi, de multă vreme nu mai slujește în românește cu toate că i-am atras atenția de două ori. În același timp aveam informațiuni că se fac presiuni pe lângă el spre a-l distrage de la datoria lui de preot de origină română și că i se plătește un salariu de către Mitropolia albaneză.

Pare că în ultimul moment sus-zisul preot a trecut în lagărul albanez, căci după cum mă informează părintele Balamaci a refuzat să iscălească statele și deci cecul nu i-a fost remis.

Voi căuta să mă interesez ce înseamnă acest refuz și voi înștiința la timp acel Departament.

În rezumat situația bisericilor românești din Albania este mulțumitoare. Până acum autoritățile albaneze le lasă completă libertate și serviciul se face aproape tot în limba română.

Situația lor ar fi însă și mai bună dacă în cele 8 comune ar fi comunități bine organizate, care să se ocupe de întreținerea localului bisericii, de plata cântăreților etc.

Totuși, și în felul cum există astăzi, aceste biserici formează singura pârgie de rezistență națională a românilor din regiunea Coriței.

Cu această ocaziune, rog din nou pe Excelența-Voastră să binevoiască a dispune să se dea de urgență urmare raportului meu No. 74 din 7 Februarie

curent, cu privire la cărțile bisericești necesare bisericilor din Grabova, Lunca și Nicea.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru asigurarea profundului meu respect.

Însărcinat cu Afaceri
(ss) *I. Popescu Pașcani*

Excelenței Sale
Domnului G.G. Mironescu Ministru al Afacerilor Externe

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 15, f. 149-151.

29.

1930 martie 8, București. Adresă a Ministerului Instrucțiunii Publice către Ministerul Afacerilor Externe, prin care îl ruga să expedieze în Albania, pentru bisericile românești din Grabova, Lunca, Nicea și Șipsca, colete cuprinzând cărți bisericești.

8 martie 1930

Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor
Secțiunea Culturală a românilor din afară de hotare

Nr. 27203-1930
Anexe: 6 colete

Domnule Ministru,

Ca urmare la adresa Dvs. No. 10494 din 21 februarie, a.c., avem onoarea a vă remite, aici alăturat, ambalate, următoarele cărți bisericești destinate bisericilor din Grabova, Lunca, Nicea și Șipisca (Albania), rugându-vă să binevoiți a dispune expedierea lor la destinație prin Onor. Legație din Tirana.

Coletele cuprind următoarele cărți în câte 4 exemplare:

1. Cartea de Tedeum,
2. Evhologiu,
3. Panahida,
4. Mineiul pe toate lunile afară de lunile ianuarie și martie.
5. Din cărțile cerute, acestea sunt cele ce s-au putut găsi la tipografia

cărților bisericești. Cazaniile și Mineiul pe martie fiind sub tipar, nu s-au putut procura.

Ministru,
/ss/ Aug. Caliani

Director,
/ss/ indescifrabil,

Domniei Sale Domnului Ministru de Externe
Direcția Politică Orientală

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 8, f. 25.

30.

1931 martie 27, Tirana. Raportul ministrului României la Tirana Vasile Stoica, privind situația românilor din Albania.

COPIE

de pe raportul Legațiunii României din Tirana
trimisă Ministrului Afacerilor Străine București
subl. Nr. 235 din 27 martie 1931

Românii din Albania

Domnule Președinte,

Referindu-mă la adresa ministerială Nr. 70595 din 25 Noiembrie 1930, am onoarea a aduce la cunoștința Excelenței Voastre următoarele:

Numărul populației române din Albania nu se poate stabili decât cu aproximație. Statistici precise care să ne dea indicații în această privință nu s-au făcut niciodată. De altfel, populația noastră însăși în covârșitoarea ei majoritate chiar dacă nu e lipsită complet de conștiința ființei sale etnice deosebite de celelalte neamuri, este totuși lipsită de o conștiință activă a caracterului său românesc.

Datele pe care le comunicăm mai jos sunt culese din informațiile celor câțiva intelectuali români și ale oamenilor noștri de încredere din această țară. Deși nu ne dau decât o cifră aproximativă, ele sunt totuși datele cele mai precise pe care le putem avea până acum.

Numărul românilor din Albania este aproximativ de 40.000.

După ocupațiile lor și după felul lor de viață, românii aceștia se împart în 4 categorii: 1/ orășeni, 2/ agricultori, 3/ munteni stabili și 4/ munteni nomazi sau fărșeroți.

I

Românii orășeni sunt răspândiți prin toate centrele comerciale ale Albaniei, formând în unele orașe chiar grupuri puternice. Numărul lor este aproximativ de 10.000. În fruntea orașelor cu populație românească stă Corcea sau Corița cu 2.500 români; urmează apoi Beratul cu 1.800, Fieri cu 1.500, Elbasan cu 900, Tirana cu 850, Cavaia cu 600, Durazzo cu 600, Permeti cu 360, Pogradetului cu 240 de suflete românești. În alte orașe numărul lor este neînsemnat; în Scodra (Scutari) 140, în Valona 90, în Arghirocastro 30 de suflete.

Leagănul unei mari părți din acești români orășeni a fost Moscopole, care pe la 1770 avea peste 60.000 locuitori aproape toți români, avea o tipografie, o bibliotecă publică, o viguroasă viață intelectuală și comercială, cu ramificații până la Pesta și Viena. Din Moscopole își trag originea familiile *Şaguna*, *Gojdu* și *Mocioni*, care au jucat un rol așa de important în viața românească din Transilvania. Orașul a fost jefuit și ars în mai multe rânduri de către faimosul Ali Pașa din Ianina între 1780 și 1790. Populația s-a resfîrat de spaimă în toate părțile, mai ales spre nordul Albaniei, și fiind o populație de meseriași și negustori s-a stabilit în orașele unde nu mai erau expuși prădăciunilor și răsbunărilor cumplitelor pașă. Moscopole de astăzi e un sat cu abia 700 locuitori, toți români, economi de vite, trăind în mijlocul ruinelor unui oraș.

Capitala țării, Tirana, are o populație românească de 850 de suflete. Aproape toată populația creștină ortodoxă a capitalei este românească; în eforia parochială compusă de 6 membri, abia acum o lună a putut fi ales și un membru albanez.

Românii din orașele Albaniei sunt pretutindeni harnici, pricepuți și întreprinzători. O mare parte a comerțului și industriei din această țară e în mâinile lor. Prin aptitudinile lor comerciale și prin sânguința lor, aproape toți și-au creat o stare materială înfloritoare. Sub regimul turcesc, apoi în zilele continuilor frământări revoluționare care au bântuit în Albania până la 1924, acești români au suferit mult. De când însă regimul Regelui Zogu a făcut ordine în țară, ei își văd cu râvnă de afacerile lor, își măresc întreprinderile, formează societăți comerciale și industriale, intrând adeseori în legătură cu capitalul italian și francez.

Albania actuală oferă activității acestor români un teren destul de prielnic. De aceea, nici unii dintre dâșii nu se gândesc la o emigrare de aici în România.

Din nenorocire, această categorie a românilor din Albania este expusă unei lente, dar sigure, deznaționalizări. Conștiința lor românească este și

de altfel șubredă –, excepțiile sunt rare. Spiritul de jertfă pentru crearea sa, menținerea de instituții românești n-a existat niciodată; mișcare românească s-a făcut numai când și întrucât ajutoarele bănești ale Statului român se împărțeau cu îmbelșugare între conducătorii de pe aici.

Răzlețe și lipsite de organizație, grupurile românești din orașele Albaniei sunt amenințate să se înece în masa albaneză; le topește, pe de o parte, spiritul lor utilitarist, care le îndeamnă la acomodare cu națiunea dominantă, pe de altă parte, politica naționalistă a Statului albanez, care urmărește și el asimilarea alogenilor. Expoși deznaționalizării sunt mai ales românii din Berat, Fieri, Lușnia, Cavaia și Durazzo care, pe lângă că au biserici comune cu populația albaneză ortodoxă, au început să se și încuscrească cu familii albaneze. Grupurile din Tirana, Elbasan și mai ales cel din Corcea își vor păstra însă mult timp limba lor românească.

II

Românii agricultori locuiesc în rodnicul șes al Musachiei (triunghiul Durazzo-Berat-Valona), fiind așezați în câteva cătune curat românești, într-un număr mai mare de cătune cu populație mixtă română și albaneză și pe o mulțime de mici proprietăți izolate. Numărul lor este aproximativ de 13.000. Abia a patra parte dintre cei au pământul lor propriu, insuficient și acesta; covârșitoarea lor majoritate muncește, într-o adevărată iobăgie, pe marile proprietăți ale beilor albanezi. În general sunt pricepuți la agricultură și harnici; cu toată sărăcia în care se zbat, gospodăriile lor sunt superioare gospodăriilor albaneze, casele lor sunt curate, îngrijite, împodobite cu scoarțe și țesături. Trăind însă în grupuri mici răzlețe printre albanezi și departe de centrele românești mai conștiente, sentimentul românesc la dânșii e foarte puțin dezvoltat, limba românească pe care o vorbesc e săracă și încărcată cu cuvinte albaneze.

Votarea reformei agrare de către Parlamentul albanez în 17 Aprilie 1930 și promulgarea regulamentului pentru aplicarea ei, au trezit și în sânul românilor din Musachia speranța unei îmbunătățiri a situației lor prin împrumut.

Cred că această speranță este zadarnică. Înfăptuirea reformei agrare cere un șir îndelungat de ani, în Albania neexistând nici un fel de cadastru sau măcar registru al proprietăților. Pe de altă parte, spiritul naționalist de care e condus regimul albanez va influența ca în ținuturile rodnice să fie plasată o populație albaneză, în special elemente imigrate din ținuturile Dibrei, Cosovei și Giacovei din Iugoslavia. Se adaugă la acestea faptul că Guvernul și-a rezervat prin art. 43 al Legii Agrare, dreptul de a organiza în șesul Musachiei exploatare agricole moderne în ferme mari, expropriind

prin acest scop cu prețuri fixe de „experți” nu numai domeniile Statului, ci și orice proprietate particulară mare sau mică deopotrivă, încât puținii români care au câte o sfoară de pământ sunt expuși să rămână și fără aceasta.

Sărăcia generală a acestei populații românești este agravată apoi de dureroasa ei stare sanitară. Șesul Musachiei acoperit de bălți mărunte, e bântuit grav de malarie: 50% din adulți și 65-70% din copii sunt loviți de această boală.

Astfel, pe de o parte, sărăcia și malarie, pe de altă parte, albanizarea treptată reduc neconținut numărul acestei categorii de români.

În urma lipsei lor de conștiință energetică românească, ideea de a emigra în România nu s-a ivit încă la dâșii. Abia câțiva inși, coborâți la șes din ținuturile Corcei, s-au gândit a-și ridica un nou și mai bun cămin în Dobrogea de Sud. Mulțimea stă resemnată la rosturile pe care le are, cheltuind energie multă pentru rezultate puține și stingându-se încetul cu încetul.

În cazul când politica noastră națională și mijloacele financiare ale acțiunii noastre de colonizare ar găsi utilă și realizabilă așezarea unora dintre aceste elemente românești în Țară, s-ar putea face aici o selecțiune a lor și din această mulțime românească ce se pierde s-ar putea aduce în țară câteva grupuri de țărani harnici, isteți și ușor adaptabili condițiilor noastre de viață.

III

Românii munteni locuiesc în regiunea Corcei, formând în ținutul acesta muntos un număr de comune curat românești. Abia în câteva dintre acestea se găsește alături de populația românească și o slabă populație albaneză. Numărul românilor munteni se ridică la 8.000 de suflete. Ocupațiunea lor principală este creșterea oilor, vitelor cornute și cailor. În câteva comune fac și puțină agricultură.

O parte mai mică se ocupă cu cărăușia, făcând transporturi în convoaie de cai sau catări în regiunile muntoase inaccesibile automobilelor.

Gospodăriile lor sunt frumoase, casele solide, vitele bune.

Conștiința lor românească este dezvoltată și în trecut dâșii au dus o luptă foarte energetică pentru păstrarea caracterului lor românesc. Singurele înjghebări bisericești (Corcea, Grabova, Șipsca, Pleasa, Nicea, Lunca) și școlare (Corcea, Șipsca), pe care le mai avem în Albania sunt în mijlocul acestor români. Din nenorocire, elementele intelectuale ieșite din rândurile lor și crescute în școlile noastre au preferat să se stabilească în țară, decât să se reîntoarcă în comunele lor de origine, și astfel poporul acesta vrednic a rămas fără conducători.

Situația economică a acestor români înfloritoare odinioară, este în

scădere acum. În decursul războiului trupele bulgare, care au ocupat mai întâi ținuturile lor, le-au confiscat o mare parte din turme și herghelii. Trupele austro-germane și franceze care s-au perindat apoi, au consumat și restul. De atunci până acum românii munteni încă n-au reușit a-și reface stocul de vite; asupra satelor începe să coboare ruina.

Elemente energice și întreprinzătoare însă, acești români nu se lasă doborâți. De la război încoace gândurile lor se îndreaptă neconținut spre România; aproape toți ar vrea să fie colonizați fie în Doborzea, fie în Basarabia sau în alte părți din nordul țării.

La această stare de spirit au contribuit și deziluziile lor naționale. Românii din jurul Corcei luaseră în trecut o parte foarte activă la mișcarea de independență a albanezilor, având din partea acestora toate promisiunile de frăție și libertate religioasă și culturală; după crearea Statului albanez însă, aceste promisiuni au fost uitate, iar românii au fost supuși aceluiași regim de restricții ca și celelalte grupuri alogene din Albania. Abia de câteva luni a început pentru dâșii o ușurare, deschizându-li-se școlile din Corcea și Șipsca.

În cazul unei colonizări în țară, acești munteni ar da statului nostru un element național de o excepțională vigoare.

IV

Românii fărșeroți trăiesc vara în munții din sud-estul Albaniei, iar în timpul iernii în șesurile din sud-vestul ei, în apropierea mării. Numărul lor se ridică la aproximativ 8-9.000 de suflete. Ocupația lor este creșterea vitelor: oi, vaci și cai mărunți de munte. Trăiesc organizați în aproximativ 70-75 de grupuri de câte 10-15 familii sub conducerea câte unui „celnic”.

Viața de continuă migrare îi împiedică de a-și agonisi o cultură mai înaltă și de a avea o conștiință națională dezvoltată. Abia câțiva „celnici” mai răsăriți se gândesc la o eventuală emigrare în România. Mulțimea continuă cu stoicism traiul și ocupațiile moștenite de la părinți, străbătând vechile drumuri.

Cu toată lipsa unor sentimente românești pronunțate, românii aceștia nomazi își păstrează cu îndărătnicie limba, credința și obiceiurile lor strămoșești și nu se încuscesc niciodată cu elemente de alt neam.

Câtă vreme vor urma viața nomadă, deznaționalizarea nu-i va atinge. În timpul din urmă însă, această viață, în urma modernizării treptate a țării, întâmpină tot mai multe dificultăți și fărșeroții noștri vor fi siliți să se așeze în comune; în Moscopole și Pleasa s-au și fixat locului câteva zeci de familii. Cei ce se stabilesc în comunele românești de la munte, întăresc elementul românesc de acolo și întăresc și ei sentimentul românesc.

Unii însă încep să se așeze la șes, între albanezi sau alături de români mai puțin conștienți, și firește cad victimă aceluiași influențe ca și românii agricultori menționați mai sus.

Populația foarte pricepută la creșterea vitelor, robustă și dârză, acești români fărășeroți ar putea da câteva grupuri excelente pentru o colonizare în ținutul de pășuni al Maramureșului și în nordul și nord-vestul Bucovinei.

Rezumând lămuririle de mai sus, putem stabili următoarele:

1/ Între românii din Albania, grupul de munte din jurul Corcei este dornic aproape în întregime să emigreze și să se stabilească în România; în cazuri izolate însă, această dorință se manifestă și în sânul celorlalte grupuri.

2/ Cauzele care îndeamnă pe acești români la emigrare sunt:

a/ sărăcia care-i cuprinde tot mai mult;

b/ neplăcerile și restricțiunile cărora le sunt supuși în privința dezvoltării lor culturale, în special școlare;

c/ dorul puternic de a trăi o viață românească liberă în țara românească liberă.

3/ Aducerea în țară a acestor români conform indicațiilor de mai sus și așezarea lor în special în ținuturile minoritare de munte ar însemna o sporire a puterii noastre.

Rămâne de văzut dacă colonizarea în țară a acestor români este utilă și din punctul de vedere al politicii noastre externe.

Primiți Vă rog, Domnule Președinte al Consiliului, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

(ss) *Vasile Stoica*

- A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/47, vol. 2, f. 96-99

31.

1931 august 25. *Telegramă prin care Vasile Stoica îl înștiința pe Ministrul Afacerilor Străine, Ghika, că Regele Zogu și Președintele Consiliului de Miniștri au decis să-i ofere prof. N. Iorga, drept recunoștință pentru sprijinul acordat națiunii albaneze, un teren la Santi Quaranta.*

MINISTERUL DE EXTERNE
De la Legațiunea din Tirana
Nr. 614

Data 24 aug. 193..., ora 19

Externe București
Strict confidențial.

Pentru Domnul Ministru Ghika.

Regele Ahmed Zogu și Președintele Consiliului de Miniștri Pandelie Evanghelie, în înțelegere cu mine, au hotărât ca, drept recunoștință pentru sprijinul pe care, prin scrisul său, domnul

Președinte al Consiliului Iorga l-a dat națiunii albaneze să ofere Excelenței Sale la a 60-a aniversare un teren cu o casuță și grădină pe malul Mării Adriatice și urmează să aleg eu acest teren. M-am pronunțat pentru împrejurimile orașului Santi Quaranta, ținut sănătos și cu comunicațiuni ușoare, cu vegetație sudică, în fața insulei Corfu. Plec peste 3 zile împreună cu d-l Evanghelie spre a fixa la fața locului terenul de a cărui amenajare se îngrijește însuși Regele.

Planul este ca Domnului Președinte al Consiliului să nu i se aducă la cunoștință această intenție, ci să i se facă o surpriză și actul de donație să-i fie adus de misiunea care va prezenta M. Sale Regelui, Colanul Albaniei.

Stoica

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 63, f. 1

32.

1931 august 31, Tirana. *Telegramă adresată Ministrului Plenipotențiar al României la Tirana, Vasile Stoica, prin care Ministrul Afacerilor Străine este informat că din cauza festivităților cauzate de sărbătoarea națională albaneză nu s-au putut deplasa la Santi Quaranta.*

MINISTERUL DE EXTERNE
De la Legațiunea din Tirana
Nr. 628

Data 31 aug.

Referire la telegrama mea confidențială No. 614.

Ziua de mâine, 1 Septembrie, sărbătoarea națională albaneză, proclamarea Regatului, urcarea pe tron a Regelui Ahmed Zogu; corpul diplomatic va fi primit în audiență solemnă de Rege.

Din cauza festivităților, Președintele Consiliului și eu am amânat pentru săptămâna viitoare călătoria la Santi Quaranta.

Astfel, actul de donațiune a terenului menționat în telegrama cifrată No. 614, nu va mai putea fi adus de misiunea specială Libohova ci va fi trimis ulterior.

Stoica

- A.M.A.E., problema 15, vol. 63, f. 2.

1932 februarie 13, Tirana. Raport al ambasadorului României în Albania, Vasile Stoica, adresat președintelui Consiliului de Miniștri, Nicolae Iorga, prin care solicită 100 de abecedare pentru comunitatea românească din Tirana, unde nu există școală românească, însă cu sprijinul tinerilor români care studiaseră în România, se inițiasse o acțiune de învățare a limbii române.

Legation Royale de Roumanie
Nr. 94

Tirana, 13 februarie 1932

Domnule Președinte,

Grație activității acestei Legațiuni, în sânul conaționalilor noștri din Albania s-a produs o caldă înviore a sentimentului românesc și s-a generalizat tot mai mult dorința de a învăța carte românească și limba noastră literară.

Un îmbucurător avânt a luat această mișcare în special în Tirana, unde nu sunt școli românești și unde conștiința de neam era în mare parte amortită. În urma contactului cu Legațiunea și în urma faptului că vreo câțiva tineri și chiar câteva fete au făcut studii la noi în țară s-a trezit în sânul acestor români o deosebită râvnă de a scrie și vorbi limba țării-mame și în repetate rânduri mi-au cerut ziare și cărți românești.

Acum s-a făcut un pas mai departe. În Tirana neexistând școală românească, am arătat tinerilor care au făcut studii ca bursieri la școlile noastre, că ar fi bine dacă dâșii, drept recunoștință pentru ajutorul ce au avut din partea statului român, ar da lecții de scriere și citire românească, atât celor mici, cât și celor mari în familiile românești de aici. Propunerea mea a fost acceptată cu bucurie și în unele familii lecțiile au și început.

Lipsesc însă manualele.

Îmi iau deci libertatea a ruga pe Excelența Voastră să binevoiască a interveni la Ministerul Instrucțiunii ca să mi se trimită, în mod gratuit, deocamdată 100 de abecedare. Îmi voi permite în viitor a apela prin intermediul binevoitor al Excelenței Voastre la diferite instituții de cultură din țară ca să mi se trimită mici broșuri și cărți de rugăciuni și de popularizare spre a fi distribuite în cercurile românești, care întotdeauna își manifestă dorința de a citi și de a se instrui în limba literară românească.

Primiți, Vă rog, Domnule Președinte, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Ministru,
/ss/ *Vasile Stoica*

Excelenței Sale
Domnului N. Iorga, Președinte al Consiliului de Miniștri
Ministru al Afacerilor Străine

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 8, f. 27.

34.

1932 aprilie 25, Tirana. *Telegramă adresată de Ministrul plenipotențiar al României la Tirana, Vasile Stoica, Ministrului Afacerilor Străine, Ghika, prin care îl roagă să intervină pe lângă profesorul N. Iorga ca să primească terenul oferit de regele Albaniei și să-i trimită o procură pentru îndeplinirea formalităților.*

Înregistrată sub Nr. 22723 din 25. Aprilie 1932

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
De la Legațiunea din Tirana
Nr. 237

Data 24 Aprilie 1932

Pentru Excelența Sa Domnul Ministru Ghika

Referire la No. 614 din 24 august trecut.

Am onoarea a aduce la cunoștința Excelenței Voastre că pentru a trece în proprietatea Excelenței Sale Domnului Iorga, terenul oferit de Regele și Guvernul albanez, este necesar consimțământul Excelenței Sale.

I-am telegrafiat prin Ministerul Afacerilor Străine azi cu No. 236. cerând procura telegrafică. Rog pe Excelența Voastră să intervină pe lângă Excelența Sa să binevoiască a accepta această proprietate și a-mi trimite încă telegrafic prin Ministerul Afacerilor Străine o procură spre a îndeplini în numele său formele legale necesare.

Stoica

- A.M.A.E., problema 15, vol. 63, f. 3

35.

1932 aprilie 25, Tirana. *Telegramă prin care Ministrul Plenipotențiar al României la Tirana, Vasile Stoica, îl înștiințează pe profesorul N. Iorga că regele Albaniei și Guvernul albanez i-au donat un teren la Santi Quaranta.*

Înregistrată sub Nr. 22742 din 25. Aprilie 1932

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
De la Legațiunea din Tirana
Nr. 236

Data 25 Aprilie 1932

Pentru Excelența Sa dl Profesor N. Iorga
Președinte al Consiliului de Miniștri.

Regele Albaniei și Guvernul albanez, în semn de recunoștință pentru simpatia ce Excelența Voastră a arătat și ajutorul ce Excelența Voastră a dat Națiunii albaneze în zilele ei grele oferă Excelenței Voastre un teren de casă și grădină la Santi Quaranta pe malul Mării Adriatice, în fața insulei Corfu. Sperând că Excelența Voastră nu va refuza această manifestațiune a recunoștinței unei Națiuni, rog pe Excelența Voastră a binevoi să transmit prin Ministerul Afacerilor Străine, telegrafic urgent, o procură autorizându-mă a îndeplini formele juridice necesare pentru trecerea acestui teren în proprietatea Excelenței Voastre.

Stoica

- A.M.A.E., problema 15, vol. 63, f. 4

1934 iulie 13, București. LEGE

Decret regal

Carol al II-lea

*Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României,
La toți de față și viitori, sănătate.*

Adunările legiuitoare au votat și adoptat, iar Noi sancționăm ce urmează:

Art. 1. Se creează o misiune științifică în Albania.

Art. 2. Ea are de scop cercetări filologice, etnografice, arheologice și istorice.

Art. 3. Membrii ei, în număr de doi pe un termen în raport cu cercetările întreprinse vor fi delegați de la Școlile Române din Roma și de la Fontenay-aux-Roses, precum și de Ministrul de Instrucție

Art. 4. Un regulament va fixa condițiile de funcționare.

Această lege s-a votat de Senat în ședința de la 26 iunie, anul 1934 și s-a adoptat cu majoritate de una sută douăzeci și două voturi, contra unu.

Vicepreședinte, *Tony Iliescu*
(*L. S S.*)

Secretar *Octavian Pop*

Această lege s-a votat de Adunarea Deputaților în ședința de la 30 iunie, anul 1934 și s-a adoptat cu unanimitate de una sută trei voturi.

Președinte *N.N. Săveanu*
(*L. S A. D.*)

Secretar *Aurel Cosma Junior*

Promulgăm această lege și ordonăm ca ea să fie investită cu sigiliul Statului și preluată în Monitorul Oficial.

Dat la București, la 13 iulie 1934.

Carol
(*L. S St.*)

Ministrul Instrucțiunii
Dr. C. Angelescu

Ministrul Justiției
Victor Antonescu
Nr. 2098.

- Monitorul Oficial, nr. 162 din 17 iulie 1934, p. 4643

37.

1934 octombrie 5, Tirana. Tabele cu personalul didactic și bisericesc din Albania și salariul primit pe anul 1934-1935. Augustin Caliani notează că limba de predare a școlilor din Corița și Șipsca este cea albaneză, cu excepția a 3 ore pe săptămână de limba română.

Tirana, 5 octombrie 1934

TABLOUL
Personalului didactic primar de la școlile din ALBANIA
pe anul 1934-1935

Localitatea	Fel de școală	Numele și prenumele învățătorilor	Gradul	Numărul elevilor	Salariul cu care sunt retribuiți/ lunar
CORIȚA	Sc. mixtă	1) N. Balamaci	Dir. prof. tit.	220	8.087
		2) Elena Balamaci	Înv. tit.		7.328
		3) Hristache Simacu	Înv. prov.		2.403
		4) Adam Carabuzi	Înv. suplin.		2.403
		5) V.C. Balamaci	Înv. suplin.		2.403
ȘIPSCA	Sc. mixtă	1) Andrei Iotta	Înv. tit.	35	4.735

Notă

Corpul didactic primar și preoțesc este retribuit de guvernul român și pe anul școlar 1933/1934, deși școlile românești au trecut de la 23 aprilie 1933 pe seama guvernului albanez, în urma modificării art. 206 și 207 din Constituțiunea albaneză, votată și sancționată la 23 aprilie 1933.

Limba de predare în școli este limba albaneză, cu excepția a 3 ore pe săptămână de limbă română.

TABLOUL
Personalului preoțesc din ALBANIA pe anul 1933-1934

Localitatea unde au biserica	Numele Preoților	Salariul cu care sunt retribuiți lunar / Lei
Corița	Ec. Cota Balamaci	5.803
Șipsca	H. Dumitrescu	3.636
Lunca	D. Coconeș	3.288
Nicea	G.C. Anastas	3.288
Pleasa	Gh. Puia	3.288
Grevena	Vasile Nișcu	3.288
Elbasan	N. Picina	3.636

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 64-65.

1934 octombrie 17, Tirana. Raport al Legației României la Tirana adresat ministrului Afacerilor Străine Nicolae Titulescu, în care este descrisă discuția avută cu Mitropolitul Visarion, șeful bisericii ortodoxe albaneze. Se propunea plata taxei anuale de 60 franci aur pentru fiecare dintre cele șapte biserici române din Albania de către Ministerul Cultelor din România.

Legațiunea României la Tirana
Nr. 661

Tirana, 17 octombrie 1934

COPIE

Domnule Ministru,

Am onoarea a face cunoscut Excelenței Voastre că ieri am primit vizita șefului Bisericii Ortodoxe Albaneze. Mitropolitul Visarion mi-a înapoiat astfel o vizită pe care o făcusem și despre care am avut onoarea de a relata Excelenței Voastre telegrafic.

Deși Biserica Ortodoxă Albaneză nu a fost încă recunoscută în mod oficial de celelalte biserici ortodoxe, am crezut util a aduce Mitropolitului Visarion deoarece fusesem informat despre bunăvoința ce o arată în mod constant preoților români din Albania, care preoți sunt menținuți în parohiile române, ceea ce reprezintă un sprijin important din punctul de vedere național românesc, și pierzând această bunăvoință din partea Mitropolitului Visarion am risca să vedem pe preoții români transferați în parohii compuse exclusiv din albanezi.

Mitropolitul Visarion ține mult la pompă și ceremonial. Am fost primit cu toate onorurile datorate reprezentantului unui stat străin. Întregul cler al mitropoliei mi-a ieșit înainte pentru a mă saluta. Am fost introdus îndată în sala de recepțiune a mitropolitului. Este o sală foarte lungă, care în toată simplitatea ei are mult caracter și te impresionează prin dimensiunile sale. Am găsit pe I.P.S.S. întreținându-se cu doi preoți catolici, dintre care unul era directorul școlii italiene din Tirana. Acești doi preoți s-au retras îndată, iar mitropolitul Visarion îmi spuse: „Vedeți Excelență, noi dorim să întreținem relațiuni bune cu toate bisericile. Eu nu sunt în principiu contra unirii bisericii albaneze cu Roma, căci recunosc superioritatea clerului catolic, însă pentru aceasta trebuie să se pregătească mai înainte masele. Preoții catolici trebuie să vină la noi și noi trebuie să mergem la dâșii.

Noi trebuie să vizităm bisericile catolice, iar preoții catolici trebuie să viziteze pe ale noastre. Nu pot însă admite, ca misionarii catolici să facă prozelitism individual, căci în acest caz trebuie să intervin pentru a apăra unitatea bisericii, al cărei șef sunt”.

Am avut deja onoarea de a raporta Excelenței Voastre conținutul convorbirii mele cu Mitropolitul Visarion. Între altele, I.P.S.S. mi-a spus, că în Albania există o taxă bisericească, care e plătită de toate bisericile ortodoxe în favoarea mitropoliei. Această taxă ar fi variabilă, după situațiunea materială și numărul credincioșilor din fiecare parohie. Astfel, biserica din Tirana ar plăti 2.000 franci aur pe an. Partea ce ar reveni unei biserici române, ar fi de 60 franci aur pe an. În schimb însă, bisericile sunt la rândul lor autorizate de a percepe o taxă de cel puțin un franc aur pe an de la fiecare familie.

De fapt însă, bisericile române nu ar fi plătit niciodată această taxă anuală de 60 de franci aur către mitropolie.

Deși I.P.S.S. a accentuat, că nu trebuie să consider aceasta ca o plângere din partea Sa, totuși, având în vedere suma minimală despre care este vorba, îmi permit a propune Excelenței Voastre dacă crede de cuviință să binevoiască a interveni pe lângă Ministerul nostru al Cultelor pentru ca să examineze, dacă nu ar fi oportun, ca această taxă mică de 60 franci aur anual pentru fiecare din cele șapte biserici române din Albania să fie acoperită eventual din fondurile zisului Minister. Aceasta nu ar putea fi interpretat ca o recunoaștere de jure a Bisericii Ortodoxe Albaneze, ci ca o simplă pomană.

Mitropolitul Visarion anunțându-mi vizita sa la Legațiune, am dispus ca I.P.S.S. să fie primită cu aceleași onoruri, al căror obiect fusesem eu însumi cu prilejul vizitei mele la mitropolie.

I.P.S.S. mi-a spus între altele, că în ziua de 15 octombrie curent a deschis Sf. Sinod pronunțând un discurs, în care a avut curajul să declare, că biserica ortodoxă este persecutată în Albania. Învățăământul religios ar fi cu totul interzis în școlile albaneze, unde numai științele enciclopedice ar fi predate. Pentru a para acest inconvenient, I.P.S.S. ar fi încercat să organizeze cursuri de religiune pentru tineret în zilele în care nu se predau cursuri în școlile laice și anume, joia după-amiază și duminică. Pentru a împiedica pe copii de a urma aceste cursuri de religiune, autoritățile școlare albaneze ar fi introdus de asemenea cursuri obligatorii în aceste zile și chiar duminica. Zece profesori din Corcea au determinat pe băieți și pe fete să vie duminica la biserică pentru a răspunde preotului conform Liturghiei. Acești 10 profesori au fost îndată transferați de la Corcea.

Față de faptul că tineretul albanez este cu totul lipsit de învățământul religios, mitropolitul Visarion se întreabă cu groază, ce va deveni un popor așa de simplu fără credință.

Mitropolitul Visarion este de o inteligență sclipitoare. Este foarte interesant de a se întreține cu dânsul asupra oamenilor și lucrurilor din această țară. Prima sa grijă a fost de a mă preveni contra promisiunilor, ce mi se va face aci. Poporul albanez ar fi bun și simplu, însă guvernării săi ar face reprezentanților străini tot soiul de promisiuni, pe care nu le-ar ține niciodată. Pentru a motiva afirmațiunea Sa, mitropolitul Visarion mi-a citit cazul predecesorului meu Vasile Stoica, care a lăsat de altfel cele mai bune amintiri în Albania, căruia i se promisese deschiderea unor noi școli, care nici până astăzi nu au luat ființă.

I.P.S.S. atribuie faptul, că guvernării albanezi nu-și țin cuvântul, următoarelor cauze: „Acești oameni au fost crescuți fie în Turcia, fie în Grecia. Este un fapt bine cunoscut, că toată diplomația turcească a consistat în a tăce adevărul și de a spune părții adverse numai ceea ce putea să o inducă în eroare. Cât despre greci, ei mint. La aceasta a venit să se adauge corupțiunea inaugurată mai întâi de austrieci și continuată mai târziu de italieni, care au vărsat și unii și alții bani pentru a corupe caracterele. Aceasta a dat naștere unei mentalități, după care fiecare albanez crede, că străinul este aici numai pentru a fi exploatat.

Poporul albanez este foarte bănuitor, deoarece judecă pe celelalte popoare după sine însuși”.

Mitropolitul Visarion aprobă atitudinea energică a fostului Ministru al Italiei, Dl. Koch, care a avut curajul să întrebe pe guvernării albanezi, unde au mers banii, ce a vărsat Italia aici. Această atitudine a fostului ministru al Italiei ar fi fost justificată, deoarece mai târziu poporul albanez ar putea ține italienilor următorul limbaj: „Ce ați făcut voi pentru noi, pentru agricultura noastră, pentru industria noastră, pentru cultura noastră? Ați îmbogățit pur și simplu cu banii voștri o duzină de oameni.

Poporul albanez nu are însă curajul să masacreze pe acești guvernanți, după cum ei merită”.

Trecând la scrisoarea Regelui Zog adresată Ministrului Său Președinte, prin care Majestatea Sa dă Înalta Sa aprobare noului proiect de lege organică a învățământului, mitropolitul Visarion îmi spuse: „Vorbe mari! Ieste ușor de a spune, că în aplicarea legii învățământului nu vom ține seamă de nici o oportunitate politică, însă este mult mai înțelept să dovedim aceasta prin fapte și să tăcem din gură, decât să pronunțăm vorbe mari și pe urmă să fim poate siliți să procedăm altfel”.

Vorbind despre Ministrul Instrucțiunii Publice, întrebai în mod

intenționat pe mitropolitul Visarion, dacă domnul Miraș Ivanai este creștin. „Ce, creștin?, el este un Nero”, îmi răspunse I.P.S.S. De altfel, adaugă mitropolitul Visarion, Ministrul Instrucțiunii Publice nu este un om responsabil, el este un simplu instrument de execuțiune, întocmai ca servitorul D-tale, care execută ceea ce îi ordoni. Aci I.P.S.S. făcea aluziune desigur la faptul, că Regele Zog ar fi autorul moral al legii asupra etatizării școlilor.

Această convorbire cu Mitropolitul Visarion asupra situațiunii interne a Albaniei m-a interesat îndeosebi, după ce cu două săptămâni înainte avusesem o conversațiune similară cu Șeful Marelui Stat Major albanez, despre care am relatat Excelenței Voastre.

Aceste două convorbiri mi-au dovedit, că indigenii nu văd situațiunea în Albania altfel decât reprezentanții străini acreditați aci.

Primiți, Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Excelenței Sale, D-lui N. Titulescu
Ministru al Afacerilor Străine

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 15, f. 193.

39.

1934 noiembrie 28, Tirana. Raport al Legației României la Tirana privind etatizarea școlilor particulare din Albania din 25 aprilie 1933. Se exprimă părerea că românii din Albania nu vor întreprinde nimic pentru recăștigarea drepturilor lor minoritare.

Legațiunea Regală a României
Tirana

28 noiembrie 1934

Domnule Ministru,

Luând cunoștință, la înapoierea mea din concediu, de conținutul notei ministeriale No. 29642 din 25 octombrie 1934, am onoarea a relata Excelenței Voastre situațiunea adevărată a școlilor noastre din Albania.

În ziua de 25 aprilie 1933, învățătorii noștri au primit pur și simplu notificarea, că toate școlile particulare din Albania au fost etatizate. Totodată, învățătorii români au fost invitați să evacueze localurile ocupate de școli. În imobilul aparținând comunității române din Corcea a fost instalată o școală

de stat albaneză, unde predau exclusiv institutori albanezi și unde limba română nu este predată nici chiar ca limbă străină obligatorie. După cum am arătat prin raportul meu No. 630 din 5 octombrie 1934, statul albanez nu plătește nici măcar chirie comunității românești pentru uzul localului. Autoritățile albaneze au procedat la aceste măsuri drastice fără a fi așteptat cel puțin sfârșitul anului școlar.

Nu există deci nici o legătură între închiderea școlilor românești, care a avut loc la 25 aprilie 1933 și conflictul ce s-a ivit la începutul anului școlar 1934 între minoritatea greacă din Albania și guvernul albanez. În momentul în care s-a produs acest conflict, școlile românești erau deja demult etatizate, iar limba română nu era predată de mai bine de un an de zile.

În ceea ce privește declarațiunea ce mi-a făcut Ministerul Afacerilor Străine la 9 octombrie trecut, că limba română va fi în curând din nou predată în fostele școli românești comunicată Excelenței Voastre prin telegrama mea No. 636 din 9 octombrie 1934, observ că Dl. Djafer Villa mi-a făcut această declarațiune în mod spontan, fără a fi fost provocat printr-o intervențiune sau demers din partea mea.

Declarațiunea făcută la Geneva la 5 octombrie de către reprezentantul Albaniei, nu a creat o situație privilegiată pentru minoritățile grecești. Această declarațiune conferă drepturi egale tuturor minorităților din Albania.

.....
Am impresiunea, că minoritatea română din Albania nu se va adresa niciodată Societății Națiunilor, spre a urma pilda grecofonilor. Românii albanezi simt românește, vorbesc românește, însă ei au interesele lor în Albania și nu vor întreprinde nimic, ce ar putea să le creeze dificultăți cu satul albanez.

Înapoiindu-mă numai ieri din concediu, nu am avut încă ocaziunea de a vedea pe Ministrul Afacerilor Străine sau pe Președintele Consiliului. Cu prilejul vizitei ce voi face D-lui Djafer Villa, D-sa mă va întreține desigur asupra intențiunilor guvernului albanez cu privire la fostele școli românești. Nu voi lipsi de a ține pe Excelența Voastră la curent.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Excelenței Sale, D-lui N. Titulescu
Ministru al Afacerilor Străine

/ss/ Aurelian

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 81.

1935 aprilie 26, Tirana. Telegramă a Legației României la Tirana, privind redeschiderea școlilor românești din Albania.

Legațiunea din Tirana

26 aprilie 1935

Nr. 304

Urmare la telegramele mele No. 285 și 289

Ministrul Afacerilor Străine mi-a declarat azi că M.S. Regele a dat ordin Ministrului Instrucțiunii Publice să ia imediat măsurile necesare pentru ca școlile românești să fie redeschise integral și să funcționeze cu începere de azi exact ca înainte de etatizarea lor, adică ca toate materiile să fie predate în limba română de foștii institutori români. Copiii albanezi care frecventează aceste școli vor fi permutați la alte școli. În viitor, Ministerul Instrucțiunii Publice va alege pe institutorii lor numai printre elementele minoritare etnice, ținând totdeauna seama ca aceste numiri să fie agreate de minorități. Într-un cuvânt, Ministerul Instrucțiunii Publice nu va putea numi la școlile românești un institutor albanez, chiar dacă ar poseda perfect limba română. Cred că în acest mod, guvernul albanez ne-a acordat satisfacțiune completă în chestiunea școlară.

Cu acest prilej, Ministrul Afacerilor Străine m-a însărcinat a reitera Excelenței Voastre rugămintea guvernului albanez, transmisă prin telegrama mea No. 289, prin care solicită puternicul sprijin al Excelenței Voastre la Geneva în chestiunea școlilor minoritare grecești.

/ss/ *Aurelian*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 119.

41.

1935 mai 2, Haga. Telegramă a Legației României la Haga, privind hotărârea luată de Curtea de Justiție Internațională în problema școlilor minoritare din Albania.

Legațiunea din Haga
Nr. 1904

2 mai 1935

Îmi îngădui a aminti Excelenței Voastre informațiunile verbale date la Geneva în privința avizului Curții Permanente de Justiție Internațională în chestiunea școlilor minoritare din Albania.

Avizul, dat cu majoritate, dă o interpretare exorbitantă egalității de drepturi conferită minorităților etnice prin tratatele minoritare și făcând o primă și notabilă aplicațiune, consideră că Albania nu era fundată să suprimă printr-o dispozițiune constituțională regimul învățământului privat pe teritoriul său. Avizul ajunge să recunoască adevărate privilegii minorităților, prevăzând, pe de o parte, puțința unei situațiuni de drept pentru minorități superioare celei a majorității pentru că numai astfel s-ar stabili o adevărată egalitate de fapt între unele și altele, iar pe de altă parte, permanența unor drepturi minoritare care n-ar putea fi atinse prin legiuri naționale.

/ss/ Vișoianu

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 121

42.

1935 iunie 15. Referat redactat de G. Elefterescu, privind situația școlilor române din Albania în care după 6 mai 1935, cunoștințele erau predate în limba română.

În Albania, unde trăiesc aproape 40.000 de români, existau înainte de 1913, pe timpul dominațiunii turcești, 17 școli românești și un gimnaziu la Berat, subvenționate de guvernul nostru. Cursurile acestor școli erau urmate de un număr de 670 de elevi.

Cu toate că Albania n-a semnat, în chestiunea școlilor noastre, un angajament în felul celui luat de celelalte state succesorale ale Imperiului turcesc, ea a respectat totuși existența celor trei școli românești din comunele

Corcea, Șipsca și Pleasa, singurele care s-au mai putut redeschide după războiul mondial.

Aceste școli au continuat să funcționeze după regimul stabilit pe timpul Imperiului turcesc, până în octombrie 1927, când s-a procedat la etatizarea lor.

În iulie 1930, în urma tratatelor duse de Legațiunea noastră din Tirana, guvern albanez a consimțit, în mod verbal, ca vechile școli românești de la Corcea și Șipsca – școala din Pleasa încetase între timp să mai funcționeze – să fie cedate comunităților românești. Ele urmau să fie administrate și întreținute de comunitățile respective, guvernul albanez dându-și însă promisiunea că va tolera subvenționarea lor de către statul român.

Cele două școli românești au reînceput să funcționeze chiar în cursul acelui an, după programul școlilor primare de la noi, având un corp profesoral numit și retribuit de fapt de Ministerul nostru de Instrucțiune Publică și cursurile predate în limba română. În luna mai 1932, guvernul albanez autorizează funcționarea a încă două școli românești, la Lunca și la Grabova, fără ca aceste școli să fi luat însă ființă – din motive financiare.

Regimul acesta durează până în aprilie 1933, când intră în vigoare noua Constituțiune albaneză, care în articolele 206 și 207 cuprinde următoarele dispozițiuni:

„L’enseignement et l’éducation des sujets albanais sont réservés à l’État, qui se charge de les donner dans ses écoles. L’enseignement primaire est obligatoire pour tous les ressortissants albanais et sera donné gratuitement.

Les écoles privées de toutes les catégories, fonctionnant actuellement, seront fermées”^{*}.

^{*} Traducere: „Învățământul și educația supușilor albanezi sunt rezervate statului care se însărcinează să le dea în școlile sale. Învățământul primar este obligatoriu pentru toți cei aflați sub jurisdicție albaneză și va fi gratuit. Școlile particulare de toate categoriile, funcționând în prezent, vor fi închise”.

Aceste dispozițiuni, care vizau mai ales școlile catolice, având ca scop reducerea posibilităților de influență italiană în Albania, au lovit și cele două școli românești, considerate de guvernul albanez ca școli particulare, cu toate că situațiunea lor nu era identică.

Într-adevăr, pe când populațiunea românească din Albania constituie o minoritate etnică, populațiunea italiană nu alcătuiește o minoritate de acest fel.

Fără a fi fost închise, școlile noastre au fost etatizate, înlocuindu-se învățătorii români și introducându-se programul de curs primar albanez.

Legațiunea noastră din Tirana, constatând că prin noul regim școlile noastre au fost puse într-o situațiune de inferioritate față de regimul instituit

prin Declarația albaneză în fața Consiliului Societății Națiunilor, din 2 octombrie 1921, școlilor minoritare – a propus Ministerului ca școlile românești să fie puse sub protecțiunea zisei Declarațiuni, invocându-se fie articolul 5, fie articolul 6 al ei.

O astfel de intervențiune nu ar fi fost însă oportună, dată fiind posibilitatea de a se obține, pe cale amiabilă, o revenire la regimul anterior Constituției din 1933, regimul comportând o situațiune mai bună decât aceea ce s-ar fi putut obține prin invocarea Declarației din 1921.

Această revenire s-a și realizat; cu începere de la 6 mai 1935, în cele două școli de la Corcea și Șipsca, toate materiile sunt predate în limba română de către institutori români, iar elevii albanezi care le frecventau au fost mutați în școli albaneze.

Rămâne acum ca statul român să sprijine efectiv, moralmente și mai ales materialmente, organizarea de comunități în centrele românești, îndemnându-le să ceară guvernului albanez să înființeze școli românești în localitățile unde românii sunt în majoritate și anume în comunele Șipsca, Nicea, Lunca, Grabova, Moscopole, Cerna, Cărbunara, Grădiștea, Cumani, Trei frați, Pleasa, Devidea, Goleni, Nagruza, Cipala, Dadostina, Peșteu, Colonia, Bumbulina, Jacodina, Crueghiata, Poiani, Ametbeuș, Scrofolina, Armeni, Ducati, Iniștea, Tapia, Tarîk, Stremen, Pendandria, Dușmica, Dobronic și Cosova.

Pe de altă parte, ar fi neapărat necesar să obținem confirmarea printr-un acord scris a acestui regim, chestiunile care, împreună cu aceea a metodei de urmat în negociațiunile ce s-ar deschide, face obiectul referatului Direcțiunii Politice cu data de 4 iunie 1935.

15 iunie 1935

/ss/ *G. Elefterescu*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 127.

1935 noiembrie 16, Tirana. Raport al Legației României la Tirana, către ministrul Afacerilor Străine, Nicolae Titulescu, privind funcționarea școlilor românești din Albania ca școli de stat albaneze cu limba de predare română. În anexă, Regulamentul privind școlile minoritare apărut în Monitorul Oficial nr. 58 din 12 noiembrie 1935 la Tirana.

Legatiunea Regală a României la Tirana

Confidențial

16 noiembrie 1935

Domnule Ministru,

Am onoarea a confirma telegrama mea No. 778 din 14 noiembrie curent.

Zilele aceste Monitorul Oficial al Albaniei a publicat, în fine, regulamentul relativ la funcționarea școlilor minoritare din Albania. Alături pe lângă aceasta în traducere română, două exemplare din textul acestui regulament.

Școlile românești funcționează astăzi sub regimul prevăzut la art. 10 al acestui regulament, adică: Școli de stat albaneze, cu institutori aleși, numiți și plătiți de statul albanez, care predau toate materiile în limba română. Observ că, acest regim a fost aplicat școlilor românești, deși comunitățile noastre nu au declarat niciodată, că nu doresc sau că nu pot întreține școli particulare minoritare.

Ministrul Instrucțiunii Publice al Albaniei m-a întrebat în ziua de 2 octombrie 1935, dacă guvernul român dorește, ca școlile românești să fie supuse aceluiași regim ca și școlile minoritare grecești (Art. 1-9) sau dacă el preferă, ca ele să funcționeze sub regimul prevăzut la Art. 10. În același timp, Ministrul Instrucțiunii Publice m-a lăsat să înțeleg, că este dorința Regelui Zog și a guvernului albanez de a nu vedea minoritatea română alături de cea greacă, profitând de o măsură impusă. Am răspuns ministrului Instrucțiunii Publice, că mă voi pune în legătură cu guvernul meu și că îi voi comunica răspunsul, îndată ce îl voi primi.

Îmi permit a atrage binevoitoare atenție Excelenței Voastre asupra punctului a al articolului 2 și a punctului h al articolului 3, care prevăd, că institutorii școlilor minoritare vor fi plătiți numai de către populațiunea din localitate unde funcționează școala.

Deci, în cazul în care guvernul nostru s-ar decide pentru școli minoritare, salariile acordate institutorilor români de către Ministerul nostru al Instrucțiunii Publice vor trebui să fie trimise într-un mod foarte discret, pentru a nu oferi guvernului albanez ocaziunea de a pretinde, că prescripțiunile acestui regulament nu au fost observate.

Îmi permit a atrage, de asemenea, atențiunea Excelenței Voastre asupra articolului 9 care prevede, că în școlile minoritare manualele vor fi elaborate în limba minoritară, însă conform programului oficial albanez și cu aprobarea Ministerului Instrucțiunii Publice al Albaniei.

Binevoiți a primi, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

/ss/ Aurelian

REGULAMENT
Privitor la școlile minoritare
(Monitorul Oficial No. 58 din 12 noiembrie 1935)

Art. 1.

Pe baza articolului 5 din declarațiunea albaneză făcută în fața Societății Națiunilor în ziua de 2 octombrie 1921, Școlile particulare minoritare din Regat sunt libere să funcționeze conform prezentului regulament cu institutori aleși de către minoritari și aprobați de către Ministerul Instrucțiunii Publice.

Art. 2.

Cererile pentru deschiderea unei școli particulare minoritare se face de către membrii comunității locale și se adresează Ministerului Instrucțiunii Publice prin intermediul Prefecturii.

Pe cerere se specifică:

- a) dorința de deschidere a școlii particulare minoritare întreținută cu cheltuiala populațiunii locale;
- b) numărul copiilor de ambele sexe, vârsta obligatorie pentru școală, conform dispozițiunilor legii;
- c) numele și biografia pe scurt a institutorului sau institutoarei;
- d) leafa lunară ce locuitorii se obligă a plăti institutorului.

Împreună cu acestea se înaintează și actele institutorului sau institutoarei.

Art. 3.

Candidații pentru posturile de institutori în școlile particulare minoritare trebuie să îndeplinească următoarele condițiuni:

- a) să fie cetățeni albanezi;

- b) să fi împlinit vârsta de 21 ani, și să fie în regulă cu serviciul militar
- c) să cunoască în limita posibilității, limba albaneză, această condițiune intră în vigoare după trei ani;
- d) să nu fi urmărit de autoritățile judecătorești;
- e) să fi absolvenți ai unei școli normale; această condițiune se va aplica doi ani după punerea în aplicare a prezentului regulament;
- f) să nu fi făcut serviciul militar în străinătate;
- g) să nu fi luat parte în organizațiunile antinaționale;
- h) să fie plătit numai de către populațiunea locală unde funcționează școala minoritară.

Art. 4.

După semnarea contractului cu membrii comunității locale relativ la serviciul și leafa lunară, candidații care îndeplinesc condițiunile prevăzute în art. 3, vor fi aprobați de către Ministerul Instrucțiunii Publice. Contractul se semnează în fața autorităților administrative locale. În comunele cu o populațiune mixtă, contractul se semnează de către membrii comunității minoritare, iar în cazul când minoritarii nu sunt reprezentați în comisiunea locală, atunci el (institutorul) procedează la alegerea unei comisii speciale ad-hoc.

Art. 5.

Institutorul unei școli minoritare își ia postul în primire numai după obținerea decretului Ministerului Instrucțiunii Publice. Ministerul Instrucțiunii procedează la eliberarea decretului de numire în termenul de una lună cu începere din ziua în care s-a înmănat cererea comunității minoritare.

Art. 6.

Populațiunea locală poate să controleze pe institutorul și școala particulară a lor. Controlul oficial didactic și administrativ se face, conform dispozițiunilor legii, de către Ministerul Instrucțiunii Publice prin inspectoratul școlar.

Art. 7.

Contra institutorului, care în urma unei control oficial se constată că nu îndeplinește condițiunile legilor în vigoare, sau că purtarea sa morală sau politică este incorectă, se aplică dispozițiunile respective ale legii organice a învățământului, adică reducerea salariului sau transferarea sa.

Art. 8.

În ceea ce privește anul școlar, certificatele, clasificarea, promovarea și examenele elevilor, precum și vârsta obligatorie, sistemul programului, se aplică conform dispozițiunilor legii organice a învățământului.

Programul școlar este acela oficial al școlilor de Stat, în toate clasele

toate materiile se vor predă numai în limba minoritară. Învățământul religios, care nu este prevăzut în programul oficial, se poate predă în limba minoritară.

Art. 9.

În școlile particulare minoritare, se vor întrebuința manualele școlare, tipărite în limba minoritară, conform programului oficial, numai cu aprobarea Ministerului Instrucțiunii Publice.

Ministerul Instrucțiunii Publice se va interesa de întocmirea textelor școlare în limba minoritară conform programului oficial.

Până la întocmirea acestor texte, Ministerul Instrucțiunii Publice este autorizat a aproba pe cele existente în limba minoritară, care se apropie mai mult de programul oficial.

Art. 10.

Pentru localitățile minoritare care declară că nu doresc sau că nu pot întreține școli particulare, Ministerul Instrucțiunii Publice, pe baza articolului 6 al declarațiunii albaneze din 2 octombrie 1921, va deschide școli de stat în care tot programul se va predă în limba minoritară. În acest scop, Ministerul va trimite în aceste școli institutori capabili.

Art. 11.

În școlile minoritare, Ministerul Instrucțiunii are dreptul a prevedea ca obligatoriu învățământul limbii albaneze.

Art. 12.

Prezentul regulament intră în vigoare cu începerea anului școlar 1935-1936.

Art. 13.

Ministerul Instrucțiunii Publice este însărcinat cu punerea în aplicare a prezentului regulament.

Excelenței Sale D-lui N. Titulescu
Ministru al Afacerilor Străine

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 157-158

1935 decembrie 16. Referat semnat de Aurelian, R. Crutzesu și Al. Cretzianu privind soluția adoptată asupra statutului școlilor române din Albania ca școli de stat cu limba de predare română.

16 decembrie 1935

Subsemnații întrunindu-se astăzi, în prezența D-lui Secretar General, spre a cerceta chestiunea școlilor române din Albania și a căuta să stabilim soluțiunea cea mai conformă intereselor noastre naționale, am ajuns la următoarele concluziuni:

Dat fiind că, prin noua Constituțiune albaneză din 1933, toate școlile particulare au fost închise și înlocuite prin școli de Stat (art. 206 și 207), chestiunea ce se pune pentru noi este de a hotărî dacă dorim, nu școli particulare pe care nu le mai putem cere, oricare ar fi argumentele istorice și sentimentele ce credem că le-am putea invoca, ci: sau școli de stat cu un regim de favoare sau școli minoritare.

O acțiune în vederea deschiderii de școli minoritare nu ar fi nici oportună, nici de natură a întări situațiunea minorității române din Albania, și aceasta din următoarele motive:

1) Comunitățile române n-ar putea cere deschiderea unor școli minoritare decât pe baza angajamentului luat în 1921 de către guvernul albanez înaintea Societății Națiunilor cu privire la tratamentul minorităților. Este știut însă cum, în urma plângerii adresate de guvernul elen Consiliului Societății Națiunilor, Curtea Permanentă de Justiție Internațională a dat, la 6 aprilie 1935, o interpretare deosebit de largă aceluia angajament. Or, această interpretare de care Consiliul, fără a o aproba ce e drept în mod formal, a ținut totuși seamă în recomandările pe care le-a făcut ulterior guvernului albanez, poate fi primejdioasă pentru noi. Este neîndoielnic că minoritatea ungară sau germană din Transilvania va utiliza cel dintâi prilej pentru a încerca să se folosească, în interesul ei, de o asemenea interpretare. Invocarea, de către România însăși, a declarațiunii din 1921, și deci implicit a deciziunii care o interpretează, ar constitui desigur un prilej deosebit de bine venit. Astfel fiind, avem noi oare interesul de a deștepta pentru o ipotetică apărare a intereselor celor 40.000 de români din Albania, noi pretențiuni din partea celor patrusprezece sute de mii de unguri din România?

2) Guvernul albanez, care s-a declarat bineînțeles gata a deschide, la cererea noastră, școli minoritare, ar fi totuși foarte nemulțumit de a

ne vedea urmând această cale și minoritatea română asociindu-se astfel elementului grecofon care a jignit atât de adânc sentimentul național și spiritul de independență albanez. Fără a mai vorbi de interesul politic ce-l avem de a întreține legături cât de amicale cu Guvernul din Tirana, este oare și în interesul populației române din Albania de a vedea transformându-se sentimentele actuale de prietenosă bunăvoință ale autorităților locale într-o ostilitate care, cunoscând metodele administrative ale tânărului Stat, ar avea nenumărate ocazii de a se manifesta în dauna conaționalilor noștri?

3) Conform intențiilor guvernului albanez, diplomele absolvenților școlilor minoritare nu vor fi recunoscute de către stat, astfel încât acești tineri nu vor putea intra în niciunul din serviciile publice albaneze fără a se supune unui examen prealabil. Astfel, în loc de a avea acolo, pe loc, elemente care le-ar putea fi, prin conștiința lor românească, într-adevăr folositoare, am vedea pe toți absolvenții școlilor noastre minoritare din Albania nevoiți să vină în țară în căutarea unor slujbe, sporind astfel în mod cu totul zadarnic numărul „șomerilor” intelectuali și lăsând restul minorității noastre din Albania lipsită de sprijinitorii și îndrumătorii ei firești.

4) Deschiderea, în centrele locuite de români, a unor școli minoritare, este condiționată de înființarea unor comunități românești organizate și unite, care să fie totodată în măsură a întreține asemenea școli. Oricât de vie ar fi conștiința națională a acelei minorități, este însă foarte probabil că ea nu va fi în măsură a asigura, prin propriile ei mijloace, cheltuielile necesare. Va fi deci nevoie de subvențiunile regulate și îndestulătoare ale guvernului român. Admițând chiar că bugetul nostru ar putea suporta aceste sarcini suplimentare, nu trebuie oare ținut seamă de eventualitatea în care aceste subvențiuni încetând dintr-un motiv sau altul, și fie și numai vremelnic, întreținerea acelor școli n-ar mai putea fi asigurată? Și atunci cum vom putea apăra noi oare drepturile minorității române din Albania și ce privilegii vom mai putea cere pentru ea, în numele apărării limbii și a conștiinței ei naționale, când ni se va arăta că acea conștiință este atât de vie, încât comunitățile nu sunt măcar în măsură a întreține școli de limba română?

Pentru toate aceste cuvinte, socotim preferabil de a accepta propunerea guvernului albanez de a acorda minorității române școli de stat, cu profesori de origine română și predarea tuturor materiilor în limba română. Aceasta cu atât mai mult cu cât Ministerul Instrucțiunii Publice albanez s-a arătat dispus a închide ochii asupra unor subvențiuni discrete pe care am fi eventual dispuși a le acorda școlilor în chestiune și a ține seamă de recomandățiunile noastre cu prilejul numirii institutorilor.

Consemnarea în scris a acestor dispozițiuni ar fi desigur de dorit. Ea însă n-ar putea face obiectul unei Convențiuni formale – dată fiind obligațiunea în care s-ar vedea atunci guvernul albanez de a acorda și celorlalte minorități privilegii asemănătoare. Ar trebui deci să ne mulțumim cu un schimb de scrisori cu caracter strict confidențial și a cărui valoare ar fi din cele mai îndoielnice, el neputând constitui nici un angajament pentru viitoarele guverne albaneze, nici o bază serioasă de intervențiune pentru noi. Este încă puțin probabil că un stat care a luat deja angajamente internaționale, ca Tratatul minorităților sau ca declarațiunea guvernului albanez din 1921 să consimtă a mai lua noi angajamente suplimentare în favoarea minorităților. De altfel, art. 10 al noului „Regulament relativ la școlile minoritare din Albania” constituie de fapt un angajament scris în favoarea minorităților. Într-adevăr, acest articol prevede: „pentru localitățile minoritare care declară că nu doresc sau că nu pot întreține școli particulare, Ministerul Instrucțiunii Publice, pe baza art. 6 al Declarațiunii albaneze din 2 octombrie 1921, va deschide școli de stat în care tot programul se va preda în limba minoritară”. Acest articol pare a ne da toate garanțiile necesare. Vom putea reclama astfel, întemeindu-ne pe un text oficial, deschiderea școlilor necesare în toate comunele unde numărul minoritarilor români îndreptățește o asemenea cerere. Totodată, drepturile minorității române din Albania de a cere ea însăși deschiderea unor școli minoritare, atunci când va socoti de cuviință, rămâne, bineînțeles, neatins.

16 decembrie 1935

/ss/ *Aurelian*

/ss/ *R. Crutzescu*

/ss/ *Al. Cretzianu*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 169.

1936 august 21. Memoriul profesorului N.H. Balamaci, adresat Legației României la Tirana, în care solicită sprijin pentru deschiderea de școli minoritare române în Albania, precum și reconstruirea bisericii române din Corcea, distrusă la cutremurul din 1931.

COPIE

de pe memoriul D-lui N.H. Balamaci, adresat Legațiunii Regale din Tirana și anexat raportului cu No. 543 din 21 august 1936 (înreg. la No. 49047 din 3 sept. 1936)

Domnule însărcinat cu afaceri,

Deoarece se apropie începutul anului școlar 1936-937, îmi fac o datorie de conștiință a aduce la cunoștința Domniei Voastre situația școlilor noastre din Albania, pentru ca potrivit împrejurărilor, să procedați cum credeți de cuviință.

Nici în timpurile cele mai grele pentru cauza noastră de aici, când eram amenințați zilnic de sabia lui Damocles, nu am avut așa mare durere sufletească ca cea din zilele de azi. Școlile noastre din Corcea și aiurea, care altădată excelau prin modul lor de a se prezenta, cu elevi care ieșeau totdeauna premiați în școlile secundare române din Salonic și Ianina, astăzi se găsesc în cea mai mare decadentă. Elevii abia vorbesc limba română. Învățătoarea, D-na Uci, albaneză, nici nu cunoaște limba română.

Entuziasmul și sufletul național de altădată din această școală a dispărut acum. Copiii nu mai cântă frumoasele noastre cântece naționale. Nici rugăciunea nu este respectată la intrarea și ieșirea elevilor din clase, fiind exclusă din toate școlile statului albanez. Tabela școlii din limba română a fost înlocuită cu o tabelă sub titlul Școala No. 5 în limba albaneză.

În Albania, anul acesta am avut numai două școli românești, la Korcea și Șipsca, subvenționate de statul albanez.

Anul acesta, toată populația română din Albania, spera că li se va acorda dreptul de a avea școli naționale, după cum li s-a acordat și grecilor din sudul Albaniei, care au deschis peste 50 de școli grecești cu regim autonom, ca aparținând comunităților respective, la fel cum le-am avut și noi altădată înainte de etatizare (25 aprilie 1933). Grecii au împins lucrurile până la Liga Națiunilor și Tribunalul Internațional de la Haga care le-a dat dreptate și așa în toamna anului 1935 s-au pus în posesia școlilor lor

ocupate de albanezi. Numai noi am rămas în urmă și toată lumea se miră cum se poate ca românii să nu li se acorde dreptul acesta.

Așa cum sună decretul lege No. 58 din 12 noiembrie 1935 și No. 29 din 9 martie 1936 relativ la funcționarea școlilor particulare în Albania, avem dreptul și noi românii să deschidem școli primare și secundare ca aparținând comunităților respective ca și în trecut și ca cele grecești de astăzi.

Mă fac deci ecoul doleanțelor poporului român din acest stat, rugându-Vă respectuos să binevoiți a interveni pe lângă cei în drept ca să nu se părăsească, căci este momentul să se reexamineze chestiunea și să se ia măsurile dictate de împrejurările pentru conservarea neamului român din aceste părți. Nu se știe ce va aduce ziua de mâine. Nu se știe dacă acest element nu va fi folositor într-o zi statului român!

Și apoi mai e chestiunea de amor propriu național. Tocmai acum, când statul român numără o populație de 20 milioane locuitori, să ne lăsăm să fim asimilați? E mai mult decât un sacrilegiu, cred, din partea noastră de aici.

După umila mea părere, măsurile practice la care am putea recurge ar fi următoarele, dacă cei în drept ar încuviința:

1) Să procedăm la organizarea comunităților care să ceară, conform legilor în vigoare sus-zisa deschidere de școli românești. Pentru anul acesta, la Corcea, Șipsca, Lunca, Nicea și Grabova, dacă nu și mai multe, cum vor găsi de cuviință cei în drept, după o consultare cu oameni competenți.

2) Înființarea unui gimnaziu român la Corcea sau aiurea. Până anul trecut, elevii noștri își continuau studiile la școlile secundare din Ianina, Salonic și Grebena.

Acum guvernul grec nu permite elevilor români din Albania să urmeze cursurile la școlile române secundare din Grecia, întrucât ei sunt minoritarii statului albanez. Astfel, Consulatele grecești din Albania au primit ordin a nu face vize pașapoartelor la elevii români.

3) Organizarea bisericilor române și, în fine, tot ce privește susținerea elementului românesc.

4) Reconstruirea bisericii române din Corcea distrusă de cutremur la 1931. Astăzi ne folosim de un paraclis clădit alături până la repararea bisericii.

Pentru aducerea la îndeplinire a acestor chestiuni care formează baza acțiunii noastre naționale, se simte nevoie de însărcinarea unei persoane.

Cum subsemnatul, care am fost ca revizor și administrator acestor școli în Albania timp de 26 ani, sunt disponibil, întrucât din motive de înalte interese familiare mi-e imposibil a părăsi Corcea și a mă duce la liceul din Silistra unde mi-e fixată catedra, și cum pe de altă parte, această cauză

cultural-națională din Albania face parte din sufletul meu lăsată moștenire de repauzatul meu tată care a fondat-o și s-a sacrificat pentru ea. Vă rog respectuos să binevoiți a interveni pe lângă Onor Minister al Instrucțiunii Publice din București, să binevoiască a mă însărcina cu această misiune ca sub controlul Legațiunii să armonizăm acțiunea de mai sus, iar suplinitorul meu de la Silistra să continue a mă suplini pe anul școlar 1936-37.

Pe lângă aceasta, țin să Vă aduc la cunoștință, că domnul Prim-Ministru, Mehdi Frasher, un vechi prieten al familiei noastre, mi-a promis și mi-a repetat în mai multe rânduri că-mi va pune candidatura de deputat pe lista guvernului la alegerile care vor avea loc în noiembrie-decembrie 1936.

Primiți, Vă rog, asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Profesor,
/ss/ *N.H. Balamaci*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 177.

46.

1937 octombrie 7, Tirana. Raport al ministrului României la Tirana, N.Em. Lahovary, către ministrul Afacerilor Străine, Victor Antonescu, privind personalul didactic al celor șapte școli de stat cu limba de predare română din Albania și a grădiniței de copii din Corcea. Pentru cei 10 învățători s-a fixat o subvenție de 40 franci aur lunar din partea Statului român pe lângă salariul primit din partea statului albanez.

Legatiunea Regală a României
Tirana

7 octombrie 1937

Domnule Ministru,

Nr. 869

Sunt fericit să pot comunica Excelenței Voastre că guvernul albanez, deși cu oareșicare încetineală a înfăptuit făgăduielile cuprinse în schimbul de scrisori anexate în copie, la raportul meu No. 646 din 25 iulie a. c.

Nr. 2965

Vom avea astfel de acum înainte în locul celor două școli cu limba

de predare română ce le-am găsit aci, opt școli, cu grădina de copii de la Corcea, care nu era cuprinsă nominativ în schimbul de scrisori, da unde am izbutit să introduc de asemenea limba română după multe stăruinți.

Personalul numit de guvernul albanez la aceste școli este următorul:

La Corcea, Director, D-l I. Chiafazezi. Fratele D-sale este supus român și proprietar de case și vii în țară. D-sa a publicat în diferite rânduri în presa albaneză, articole favorabile României.

Ceilalți doi învățători sunt D-nii Hristache Simacu, absolvent al școlii normale din Tg. Mureș, și Vasile Balamaci, învățător suplinitor.

La grădinița de copii va funcționa D-na Urania Thanas, absolventă a școlii române din Bitolia.

D-l Nuși Condili, absolvent al școlii normale din Cluj, a fost numit la Dișnița.

D-l Petre Leca, de la școala normală din Ploiești, la Moscopole.

D-l I. Popa, de la școala normală din Tg. Mureș, la Nicea.

Dl Procopie Pescazini, idem, la Grabova, și D-l Dumitru Șundi, absolvent de la școala normală din Cluj, la Lunca, iar D-l Adam Muși a rămas pe loc la școala din Șipsca.

Îndată ce vor sosi manualele didactice din țară, cerute din iulie, dar, din nefericire trimise de abia acum, se vor putea începe cursurile regulate.

Înființarea acestor școli era cu atât mai trebuincioasă, dacă vrem să păstrăm aici o rămășiță de viață aromână, cu cât, precum m-am putut eu însumi încredința de când sunt aici, minoritatea aromână din Albania este în curs de repede deznaționalizare și de aproape totală dispariție.

Înlocuirea împărăției Otomane, unde minoritățile se bucurau de fapt de o largă autonomie, prin state naționale, a fost fatală românismului balcanic. Îndeosebi, în Albania, unde aromânii trăiesc, mai peste tot, în afară de câteva locuri din jurul Corcei, răsfițați și pierduți în mase albaneze, deznaționalizarea lor în timpul din urmă a făcut mari progrese. În regiunea de șes (Musacheia), la Tirana, la Durazzo etc., generația nouă este pe cale de a se albaniza cu totul, și putem prevedea că într-un viitor destul de apropiat românismul balcanic din aceste locuri nu va mai fi decât o amintire.

În schimb, prin înființarea școlilor sus-amintite, putem nădăjdui că bizuită pe aceste puncte de sprijin, ce mai rămâne din minoritatea aromână în ținutul de munte din jurul Corcei, care a fost leagănul aromânismului balcanic în timpul lui de glorie, va putea fi păstrat și înviorat.

În acest scop însă, ar trebui ca învățătorii noi numiți să aibă și un imbold material.

Locurile unde au fost trimeși sunt, în afară de Corcea „sate de munte, răsărite din ruinele orașelor înfloritoare de odinioară, la peste o mie, și o

mie cinci sute de metri înălțime, unde iarna e aspră și înseamnă, câteodată, pentru săptămâni întregi despărțirea întreagă de restul lumii, mai multe din aceste localități nefiind legate de ținuturile mai joase, decât prin poteci stâncoase și prăpăstioase care nu mai pot fi trecute când au început vijeliile și ninsorile.

A trăi acolo înseamnă o jertfă și pentru ca noi învățătorii să nu se simtă oareșicum victime (având și cheltuielile mutatului și a unei noi instalații), cea ce ar avea un răsunet firesc asupra învățământului ce l-ar preda, cred indispensabil, precum l-a arătat și D-l însărcinat cu afaceri, Bilciurescu, în cursul verii, ca să primească din partea noastră un supliment de leafă pe care l-aș fixa la 40 fr. aur lunar.

Ar urma deci a se prevedea pentru cele zece persoane sus-amintite, 400 franci aur lunar, care ar fi un minimum. Spre a putea dispune de o mică sumă, în plus, care ar putea fi folosită, ca ajutor în caz de boală, de naștere etc. și ca premii pentru elevi mai silitori, sau pentru înzestrarea școlilor prea de tot sărace, în material didactic sau mobilier etc., aş propune să se ridice această sumă la un total de 500 franci aur lunar, ceea ce ar lăsa la aprecierea legății folosirea unei sume de 100 franci aur lunar.

Jertfa materială ar fi modestă, dar, după părerea mea, neapărat trebuincioasă dacă vrem să facem și să păstrăm, în jurul școlilor aromâne din Albania, o atmosferă bună. Trimiterea acestei sume ar trebui să se facă, dintr-un fond special, la o dată *cât mai apropiată*, căci, precum am amintit, noi numiții au de suportat acum cheltuieli pricinuite de instalarea lor (foarte anevoioasă, chiar pentru cei cu dare de mână) în sate unde mai totul trebuie adus din afară pe drumuri grele. Fără o răsplată, fie ea cât de modestă, ceea ce ar trebui să fie început într-un spirit de apostolat, ar putea fi socotit de cei interesați mai curând ca o caznă, de aceia iau voia să stăruiesc pe lângă Excelența Voastră pentru o rezolvare cât mai grabnică a acestei probleme.

Acum când guvernul albanez a împlinit făgăduielile sale și a primit în sfârșit, după ani de aprigă rezistență, dreptele noastre cereri, țin să arăt încă odată cât de prețios a fost pentru mine în aceste împrejurări, D-l N. Balamaci care prin cunoștințele D-sale și prin demersurile sale personale mi-a înlesnit calea.

Deoarece au fost decorate cu acest prilej personalități albaneze care au tratat cu mine rezolvarea chestiunii noastre, cred c-ar fi drept ca și D-l N. Balamaci să primească o decorație corespunzătoare. D-sa are Ordinul Ferdinand cu spade și cum alte personalități aromâne-albaneze, de o situație socială echivalentă, ca D-l deputat Becea și alții, au Ordinul Coroanei în gradul de Mare Ofițer, cred că aceiași decorație s-ar cuveni și D-lui Nicolae Balamaci, care precum se știe, este supus albanez.

Amintesc, totodată, și raportul meu No. 825 din 27 septembrie 1937, prin care stăruiam din nou ca să primesc instrucțiile cuvenite în vederea cererii exe-quaturului pentru numirea D-lui N. Balamaci ca Consul Onorific al României la Corcea, ceea ce i-ar înlesni supravegherea discretă a învățământului românesc din acel ținut.

Rog pe Excelența Voastră să binevoiască a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Excelenței Sale D-lui V. Antonescu
Ministru al Afacerilor Străine

Ministru,
/ss/ *N. Lahovary*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 221.

47.

1937 octombrie 20, București. Telegramă a Ministerului Afacerilor Străine, către Legația României la Tirana, prin care anunță subvenționarea învățătorilor de la școlile de stat cu predare în limba română din Albania, cu suma de 1200-1600 lei lunar pentru fiecare, după vechime.

Telegrama
Nr. 58948
Legățiunea din Tirana

20 octombrie 1937

Referire la raportul No. 714 din 17 august 1937, Ministerul Educației Naționale mă informează că a hotărât să dea o completare de salariu variind între 1.200-1.600 lei lunar de fiecare, după vechime, tuturor învățătorilor numiți de guvernul albanez la școlile menționate în sus-zisa adresă, dat fiind că zisul personal didactic provine de la fostele școli românești întreținute de statul român.

/ss/ *Victor Antonescu*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 225.

1937 noiembrie 20, București. Adresă a Ministerului Afacerilor Străine, către Ministerul Educației Naționale, prin care se confirmă primirea manualelor pentru școlile primare din Albania cu limba de predare română.

20 noiembrie 1937
60772

Domnule Ministru,

În urma raportului No. 908 din 19 octombrie 1937, ce primesc de la Legațiunea noastră din Tirana, am onoarea a Vă aduce la cunoștință că sus-numita Legațiune a primit manualele didactice cerute pentru școlile primare din Albania, cu învățământul predat în limba română.

Ca urmare, Legațiunea noastră a dispus repartizarea cărților la diferitele școli, prin Părintele C. Balamaci din Korcea.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Ministru, Director,

Domniei Sale
Domnului Ministru al Educației Naționale
(Direcțiunea Învățământului Particular și Confesional)

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 228.

1938 martie 15, Tirana. Raport al ministrului României la Tirana, N.Em. Lahovary, către ministrul ad interim al Afacerilor Străine, Gh. Tătărescu, privind funcționarea școlilor și bisericilor aromâne din Albania.

Legățiunea Regală a României la Tirana 15 martie 1938
Situția școlilor și a bisericilor aromâne din Albania

Domnule Ministru,

Ca urmare la rapoartele mele din toamna trecută privind școlile de stat din Albania unde s-a introdus (sau s-a păstrat) învățământul de limba română cu începerea anului școlar în curs (deși cu oareșcare întârziere, nefiind sosite la timp manualele din România), îmi pare bine să pot aduce la cunoștința Excelenței Voastre că funcționarea acestor școli s-a îndeplinit în chip mulțumitor pe tot cursul iernii cu personalul însemnat în raportul meu No. 869 din 7 octombrie 1937.

La Corcea s-a făcut însă de curând o schimbare, D-l Keafezezi, directorul școlii mixte fiind înlocuit de D-l Hristache Simacu, absolvent al școlii normale din Tg. Mureș.

La Nicea, D-l I. Popa, a fost înlocuit de D-l Frederic Țacu, absolvent al școlii normale din Tg. Mureș.

Prin plecarea D-lui Keafezezi, se reduce corpul învățătoresc la 9 persoane, rămânând însă același număr de școli și fără a fi învățământul stânjenit prin această reducere, de care va urma a se ține seamă și în statele de ajutoare pentru școlile din Albania

Ajutoarele sus-zise destinate învățătorilor din școlile românești au fost predate spre împărțire D-lui. Balamaci, Consilier tehnic al acestei misiuni pentru chestiunile culturale și care fiind Consul onorific la Corcea, în ținutul în care se află zisele școli, este mai în măsură decât legația, având în vedere și lipsa căilor de comunicație în Albania, să fie în legătură cu acest personal didactic.

Bisericile unde se face slujba pe românește funcționează și ele normal. La biserica din Șipsca va fi însă nevoie de a se înlocui preotul ajuns la vârsta de aproape 80 ani printr-altul mai tânăr.

Acesta ar urma a fi părintele Evangheli Popa de la Elbasan, căci absolventul în teologie Valș Semini, amintit în telegrama Ministerului Educației Naționale No. 109781/937 din 14 iulie, care era propus de zisul

Departament pentru acea biserică, a fost numit profesor de teologie de guvernul albanez la Corcea și nu vrea să renunțe la această funcție.

Rog pe Excelența Voastră să binevoiască a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Ministru,
/ss/ *N. Lahovary*

Excelenței Sale, D-lui Gh. Tătărescu
Ministrul Afacerilor Străine a.i.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 240.

50.

1939 ianuarie 25, București. Adresă a Ministerului Afacerilor Străine, către ministrul României la Tirana N.Em. Lahovary, privind înscrierea bursierilor albanezi Constantin Salapi și Cozma Tegu la seminarul din Buzău.

25 ianuarie 1939

Domnule Ministru,

Referindu-mă la raportul D-Voastre Nr. 1173/17 din 20 decembrie 1938, am onoarea a Vă face cunoscut, în baza unei adrese ce am primit de la Ministerul Educației Naționale, că cei doi candidați Constantin Salapi și Cozma Tegu, originari din Albania, au fost primiți și înscriși ca bursieri la Seminarul din Buzău.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

MINISTRU,

DIRECTOR,

Domniei Sale Domnului N.Em. Lahovary
Ministrul României la TIRANA

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 261.

<1939 februarie 20, București>. Regulament pentru organizarea și funcționarea Institutului Român din Albania, director Dumitru Berciu, având mențiunea „Văzut, N. Iorga”.

REGULAMENT

Pentru organizarea și funcționarea Institutului Român din Albania

CAP. I.

DISPOZIȚIUNI GENERALE

Art. 1. Institutul Român din Albania, înființat prin legea publică în Monit. Of. Nr. 175 din 1 Aug. 1938, se organizează și funcționează conform prezentului regulament.

Art. 2. Institutul are sediul în Albania, la Zogoj / Santi Quaranta /.

Art. 3. Scopul Institutului este de a cunoaște cât mai bine trecutul străvechi și viața prezentă a Europei Sud-Estice în legătură cu originile de civilizație și de rasă ale poporului nostru și de a realiza o strânsă colaborare a învățaților de la noi și a celor din Balcani, cu aceleași preocupări.

Institutul este o cheazășie a identității de obârșie și a raporturilor de prietenie ce unesc națiunea noastră cu cea albaneză.

Pe lângă institut funcționează o misiune arheologică. În cadrul institutului se vor întreprinde de asemenea cercetări istorice, filologice, etnografice etc. pe baza convențiilor încheiate cu Statul Albanez.

Rezultatul săpăturilor efectuate de către misiunea arheologică, precum și al cercetărilor întreprinse se va publica, fie în monografii, fie în buletinul institutului *Illyrica* – redactat în limba română, sau într-o limbă de frecvență europeană.

Pentru valorificarea științifică a materialului rezultat din cercetările întreprinse în Albania, institutul va înlesni membrilor săi deplasarea în centrele universitare din alte țări.

În institut se va organiza un muzeu și o bibliotecă. Obiectele provenite din săpături sau cumpărate de la particulari, precum și fotografiile și desenele luate în timpul campaniilor de lucru sau în timpul excursiilor științifice, vor fi expuse în sala muzeului de la Santi Quaranta. Biblioteca se va organiza din donațiuni și cumpărare de cărți noi.

Se va organiza de asemenea un atelier fotografic și un laborator pentru prelucrarea materialului muzeistic provenit din săpături.

Plata acestor cheltuieli, precum și aceea a săpăturilor arheologice

întreprinse de către misiunea română de pe lângă institut, vor fi suportate de către direcțiunea institutului din fondurile prevăzute în bugetul Ministerului Educației Naționale, la capitolul „Materiale”, precum și din averea proprie sau eventualele subvenții ce se vor acorda institutului de către orice autoritate de stat, județ, sau comună, instituție de cultură.

CAP. II

Art. 4. Organizarea și administrarea institutului.

Conducerea institutului este încredințată directorului care reprezintă institutul în fața autorităților.

Directorul actual al Institutului pentru studiul istoriei [...] va avea până la sfârșitul vieții, conducerea și controlul organizării și activității științifice a Institutului din Albania.

Pe viitor directorii vor fi numiți de către Ministrul Educației Naționale dintre șefii misiunii arheologice pe lângă institut și ale căror merite s-au manifestat în mod deosebit în organizarea institutului și atingerea scopului.

Art. 5. Directorul este ajutat de către personalul științific administrativ compus din: secretar, intendent și personalul de serviciu.

Intendentul și personalul de serviciu vor fi numiți de către director și vor fi plătiți din subvenția acordată institutului.

Art. 6. Secretarul este numit de către Ministerul Educației Naționale, în urma propunerii directorului institutului. El trebuie să posede doctoratul sau licența în litere. Secretarul reprezintă, în lipsa directorului, interesele institutului.

Art. 7. Funcțiunea de secretar poate fi exercitată prin delegație sau prin detașare de către membrii corpului didactic, cu activitate științifică, încadrată în preocupările institutului. În acest caz i se va plăti din fondurile alocate institutului în afară de salariul aferent postului ce-l ocupă, un surplus de leafă reprezentând diferența de valută și în raport cu necesitățile locale din Albania. Această diferență va fi fixată de către director.

Art. 8. Anii de activitate serviți de către membrii corpului didactic în interesul institutului vor fi socotiți ca valabili pentru definitivări, gradații și pensiuine.

Art. 9. Secretarul este responsabil de patrimoniul institutului în fața autorității superioare.

El va întocmi în fiecare an un raport cuprinzând cheltuielile făcute și justificarea lor. Acest raport, semnat de către director va fi înaintat Ministerului Educației Naționale.

Art. 10. Misiunea arheologică este conducă de un specialist, delegat de Ministerul Educației Naționale, în urma propunerii institutului.

Conducerea misiunii poate fi încredințată și directorului sau secretarului institutului, care sunt legați în mod permanent de interesul acestui așezământ, dar numai în cazul când ei sunt arheologi.

CAP. III

Dispozițiuni finale

Art. 11. Bursierii Statului Român sau învățații trimiși în călătorie de studii vor fi găzduiți temporar în institut, dacă preocupările lor coincid cu scopurile Institutului.

Art. 12. Membrii institutului vor fi admiși dintre specialiști, de către Ministerul Educației Naționale, pe baza propunerilor directorului, în limita fondurilor și pe o durată în raport cu cercetările.

Art. 13. Activitatea membrilor este sub controlul directorului.

Art. 14. Terenul și clădirea institutului de la Santi Quaranta aparțin Statului Român, în condițiunile actului de donație a d-lui Profesor N. Iorga, consilier regal, autentificat la Judecătoria Mixtă Vălenii de Munte sub no. 6006 din 13 Aug. 1934, cu singura deosebire ca apartamentul D-lui Profesor N. Iorga face parte din același corp al clădirii institutului.

- A.N.I.C., fond Ministerul Educației Naționale, dosar 1314/1939, f. 86-87 f+v.

52.

1939 august 7, Ianina. Raportul consulului român la Ianina, V. Stirbu, adresat ministrului Afacerilor Străine, privind situația aromânilor din această zonă, funcționarea școlilor și bisericilor românești și dorința unora dintre aromâni de a emigra în România.

COPIE

de pe raportul Consulatului nostru general din Ianina No. 301 din 7 august înregistrat la Ministerul Afacerilor Străine sub No. 50641/12. VIII. 939

Confidențial

Domnule Ministru,

Fiind sesizat la sosirea mea în post de unele doleanțe și plângeri din partea populației românești din această regiune, spre a avea personal o imagine precisă a lucrurilor, am plecat în ziua de 25 iulie a.c. din Ianina,

fiind însoțit de dl. Prof. E. Nicolescu, secretar al Consulatului, vizitând pe rând satele românești mai îndepărtate, Grebeniți, Băiasa, Perivoli, Avdela, Mețovo (Aminciu), înapoiindu-ne după o călătorie grea prin munții Pindului, călare pe catâr ; în ziua de 30 iulie la Ianina. Pretutindeni am fost primiți călduros de populația și fruntașii satelor, vădit mișcați de această vizită rară, grija și sollicitudinea Consulatului pentru nevoile și doleanțele românilor din părțile locului.

Pe urma celor văzute, auzite și constatate la fața locului, pot fără a greși esențial, face unele aprecieri asupra situației și nevoilor acestei populațiuni sub raportul școlar, bisericesc, economic și prin tangentă, politic, trăgând concluziile în consecință.

funcționării învățământului românesc în Grecia, recunoscut de stat, după cum, de pildă, bisericile și școlile grecești din România din 11 august 1931 București. Această situație precară a așezământului școlii românești din Grecia, care dăinuiește zeci de ani, a dat naștere la o serie de inconveniente grave, aducând prejudicii morale și materiale statului Patriei, precum și însuși minorității noastre din Grecia. Astfel fiind, între altele, citez cazul gimnaziului din Ianina, localul său, costând mulți bani, fiind trecut pe numele dlui Gr. C. Dan din Salonic, aromân, supus grec, întrunind toate calitățile morale, în loc ca să fie recunoscut cinstit din partea statului grec ca aparținând statului nostru. Naște întrebarea, dacă cândva moștenitorii legali ai proprietarului actual, nu vor reclama la timpul respectiv pe baza legii grecești de succesiuni, punerea lor în posesiunea și folosința localului. În celelalte localități, Băiasa, Breaza, Perivoli, Avdela, liceul românesc din Grebena, etc. școlile noastre sunt adăpostite în localuri închiriate cu sume mari și deseori, fără a corespunde.

Apoi în schimbul de note susamintite, relativ la recunoașterea autonomiei școlare și bisericești a cuțovlahilor din Grecia, nu se vorbește nimic despre dreptul de inițiativă în ceea ce privește deschiderea de școli noi românești. În cazul când acest drept se recunoaște implicit statului nostru, atunci s-ar putea deschide școli primare noi, deocamdată în localitățile, unde ele au existat pe vremuri, mai cu seamă că deschiderea acestor școli ne este solicitată de delegații satelor românești: Mețovo (Aminciu) Cernești, Floru, Grebeniți, Macrini, Siracu, Dobrinova, Paleoseli, Leașnița, Laca (Laista) Medjidie (Kefalovrissis) Vlahopodorian (Paracalamos). În cealaltă ipoteză, când acest drept de deschidere a școlilor românești ar aparține românilor din partea locului, atunci comunitățile lor, formulând aceste deziderate, urmează, spre a se prevala de acest drept, să fie recunoscute ca persoane juridice.

Chestiunea aceasta nefiind încă pusă la punct, învățământul nostru din Grecia este încătușat, sleit și nu poate lua avântul meritat.

Datorită acestor cauze, învățământul nostru de aici, nerecunoscut de statul grec, fără drept de publicitate, care ar permite unor elemente românești instruite de a-și găsi rosturi stabile în Grecia, și a participa activ la ridicarea masei românești din părțile locului, nu are rădăcini sănătoase în populația românească de aici, cuprinzând în mod superficial și ocazional numai o mică parte din această populație, ducând la transplantarea elementelor instruite în România și, în majoritatea cazurilor, la formarea seriilor de funcționari în solda statului nostru.

Rămâne de admirat tragerea de inimă pentru școala românească și curajul părinților aromâni din aceste locuri, care se hotărăsc să-și trimită odraslele la școala românească particulară, nerecunoscută de statul grec (fără drept de publicitate), care nu le poate oferi nici un drept sau avantaj în țara lor natală Grecia, fie la ocuparea serviciului la stat, fie în armată, fie în viața comercială sau industrială în cazuri unde se cere și un grad oarecare de învățământ. Astfel, absolvenții școlilor noastre din Grecia, care nu au avut noroc să capete o bursă pentru continuarea studiilor în România, neputând studia acolo pe cont propriu, rămân într-o situație tragică, fiind egalați de autoritățile grecești cu analfabeții, fără a avea posibilitatea de a-și continua studiile la vreo școală din Grecia.

Mai semnalez încă un inconvenient, decurgând din această stare de lucruri și ducând la un conflict cu legea obligativității învățământului grec, care obligă pe elevul odată înscris la școala greacă, s-o urmeze până la capăt. În cazul când școlile noastre ar fi avut în linii comune același program ca cele grecești și s-ar fi bucurat de dreptul de publicitate, elevii români ar fi putut frecventa și trece după nevoie de la o școală la alta, fără a pierde drepturile câștigate, și s-ar fi evitat conflicte inutile cu autoritățile școlare și administrative grecești de la sate, care vânează elevii români pentru școala de stat greacă, în timp ce învățătorul român activează și dânsul pentru popularea școlii românești. Iar spre a determina pe părinții aromâni să-și trimită copiii la școlile primare grecești, autoritățile dispun de mijloace variate de presiune de ordin administrativ și economic, aplicate de la caz la caz fie de învățătorul grec, preotul, jandarmul, brigadierul silvic etc. Nu concretizăm cazurile, ci semnalăm existența unui sistem de șicane mici și supărătoare în această privință, amărând viața de toate zilele a românilor de la sate practicat de administrația inferioară, în timp ce administrația superioară se silește a demonstra că este binevoitoare, înțelegătoare și chiar satisface cazurile ce-i parvin prin Consulat.

Se înțelege de la sine că învățământul românesc de aici, fără a fi ostil

celui grecesc, luptă totuși, cu arme inegale pentru captarea sufletelor românești, fiind angajat într-o întrecere grea cu învățământul oficial de stat grecesc, național.

Antagonismul între „grecomani (filogreci) și aromânii din Grecia, a pierdut în condițiunile de astăzi însemnătatea din trecut, prezentând o chestiune de oportunitate, care își găsește în parte explicațiunea în situația nefericită a populațiunii românești din această regiune.

Lasă mult de dorit și situația corpului nostru didactic la școlile românești din Grecia, plătit cu lefurile din țară, fără a avea un spor de străinătate la leafă, cu toată scumpetea traiului din Grecia și necesitatea menținerii prestigiului, cu salariile veșnic întârziate, trăind deseori din datorii. Unii dintre acești profesori și învățători funcționează aici de ani de zile, formați și deveniți indispensabili, fără a li se acorda stabilitatea la care au dreptul, după cum s-a procedat în trecut, care i-ar stimula și recompensa pentru oboselile depuse și le-ar asigura continuitatea misiunii pentru care s-au devotat.

Apoi din cele constatate relativ la mersul învățământului nostru din Grecia, se desprinde clar necesitatea de a se numi urgent în fruntea biroului Administrației școlilor și bisericilor române din Grecia, cu sediul la Salonic, o persoană cu pregătire universitară, cu vederi largi și cu spirit de inițiativă, originar din țară, care ar asigura, secondat de macedoromâni pregătiți, bunul mers al învățământului și complectă nepărtinire, având în vedere duhul de clan de care nu s-au debarasat încă macedoromânii de aici, care creează o atmosferă cu intrigi împovărătoare.

Cu toate aceste lacune și starea de provizorat, învățământul românesc de peste hotare (Grecia), prin elanul și însuflețirea corpului său didactic, a reușit să ridice o serie de români intelectuali, cu care ne putem mândri.

2) Biserica românească ca organizație nu există în această regiune și nimic încă nu s-a realizat în această direcție, deși prin stipulațiunile susmenționate, statul grec a recunoscut dreptul cuțovlahilor la biserica autonomă. În toate bisericile din comunele românești din această regiune, se oficiază în limba greacă, cu excepția satului Avdela, unde un preot bătrân, aromân oficiază slujba și în limba română. Prin analogie cu învățământul nostru din Grecia, ar putea veni și preoții hirotonisiți în țară spre a putea oficia în satele românești în limba română.

3) Îndeletnicirile și situația economică, a populațiunii românești din regiune.

Aromânii din această regiune se ocupă cu diferite îndeletniciri, care variază de la sat la sat în legătură cu condițiunile naturale ale locului. Astfel la Avdela, Samarina, Mețova (Aminciu), principala ocupație a locuitorilor este creșterea de vite; în comunele Băiasa, Breaza, populația e stabilă și se

ocupă cu cărăușia, lucrează la exploatarea forestieră, cresc vitele; la Breaza se mai ocupă și cu pomicultura. La Perivole și Avdela populația se ocupă în timpul verii cu creșterea de vite; iar în timpul iernii lumea pleacă în fiecare an la Grebena și alte părți din Tessalia, ajungând până la Volos, ocupându-se cu meseriile vitelor, cărăușia și comerțul mărunț. Aceste deplasări, din an în an mai îngreunate; iar din cauza colonizărilor recente cu refugiații greci din Asia Mică, micșorându-se simțitor în Tessalia suprafața pășunilor, sunt costisitoare și anevoioase, împiedicând dezvoltarea normală a populației și a mijloacelor ei de existență. La Ianina există un număr de aromâni, ocupându-se cu comerțul și meseriile. Se remarcă lipsa totală de cooperative și de instituțiuni de credit pe baze cooperative la toate aceste așezări de aromâni. Lipsește inițiativa și îndrumări competente pentru sădirea și dezvoltarea ocupației aromânești, înlesnind traiul acestei populațiuni, care se zbate în nevoi și lipsuri. În situația cea mai tragică se află grupul de fărșeroți, numărând aproximativ un număr de 1.000 de familii care se ocupă exclusiv cu oieritul, fără a avea pășuni proprii, plătind din acest an pentru pășunat, fie în pădurile statului sau pășunile particulare, câte 32 drahme de cap de vită pe 6 luni de vară și 100 drahme pentru 6 luni de iarnă. În timpul deplasării lor anuale fărșeroții mai sunt amendați la fiecare deviere a turmei sau a animalelor de pe rutele publice. Însuși Guvernatorul General al Epirului atingând într-o convorbire cu mine chestiunea raționalizării creșterii de vite, mi-a spus că guvernul va fixa în curând centrele de creștere a animalelor pe pășunile fixate, ceea ce după mine, însemnează distrugerea totală a grupului de fărșeroți, care nu dispune de pășuni proprii. În timpul călătoriei mele, am stat de vorbă cu câțiva celnici (frunțași) fărșeroți, anume Haralambie Nicolae Tașu și Gheorghe Mansa Hangiaro, aflați cu oile prin pădurile Pindului, de la care am aflat multe lucruri asupra situației lor jalnice, Fărșeroții, un grup de români sănătoși, bravi și harnici, vorbind cea mai curată limbă românească, așteaptă izbăvire de la o pieire sigură în viitorul cel mai apropiat, de la patria mamă România. Scăpați-ne de pieire” iată pe scurt gândul și ultimul lor apel la salvare făcut României. Din cercetările făcute rezultă că numărul familiilor dornice de emigrare imediată în țară se ridică la 270-300 de familii. Firește, toți aceștia, neavând fiecare de un număr redus de vite, nu pot pleca pe cont propriu, urmând să fie ajutați în această privință de statul nostru, prin punerea la dispoziție gratuită, a vaporului în portul Preveza, prin colonizarea lor în țară, în locurile potrivite cu ocupația lor (Bucovina, nordul Basarabiei, munții Carpați etc.). Timpul cel mai potrivit emigrării este toamna și primăvara, când fărșeroții se află la iernat cu turmele lor în direcția portului Preveza din Marea Ionică sau la portul Igumenița.

Găsind la fărșeroți dorința arzătoare de a-și instrui copiii la școlile românești ar fi necesar de a acorda cu începerea anului școlar 1939/40, un număr de vreo 20 burse la școala română din orașul Ianina, sau la comuna Băiasa.

În ce privește chestiunea emigrării în țară a aromânilor și fărșeroților din această regiune, e de dorit ca în primul rând să emigreze ca coloniști cei lipsiți de mijloace, care sunt cei mai expuși pieirii, elemente mai înstărite sau cu rosturi temeinice în aceste locuri, putând rămâne deocamdată pe loc, sau a emigra pe cont propriu în țară.

4) În ceea ce privește dispoziția politică a minorității românești din această regiune, am putut constata, în urma sondajelor făcute, deplina ei legalitate și credință pentru statul grec. Astfel n-am constatat în sânul populațiunii românești urme de propagandă străină (italiană), sufletul și gândul intim al românului de aici fiind îndreptat până în prezent numai către România.

.....

Primiți, etc.

/ss/ Consul General *V. Știrbu*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 56, f. 32.

53.

1940 aprilie 18, Tirana. Raportul consulului general la Tirana, I. Dăianu, către Ministerul Afacerilor Străine, privind situația celor șapte școli cu limba de predare română din Albania. Se propune organizarea aromânilor în societăți culturale care să dispună de biblioteci românești, pentru a nu uita limba română și chiar dialectul aromân.

COPIE

de pe raportul Consulatului General din Tirana, No 198/P din 18 aprilie 1940.

Domnule Ministru,

Aflu din presă că în cursul vizitei la Roma a D-lui Ministru al Propagandei Naționale C.<C.> Giurescu s-ar fi discutat proiectul unui

acord cultural ce ar urma să se încheie între România și Italia.

În cazul când această chestiune formează de fapt obiectul unor negocieri îmi permit a sugera Excelenței Voastre ideea de a încerca eventual a îngloba în acel acord cultural și școlile românești din Albania.

În prezent sunt numai 7 școli cu limba de predare română în următoarele localități: Corcea, Șipsca, Moscopole, Lunca, Nicea, Grabova și Dișnița, situate toate în regiunea de Sud-Est a Albaniei, unde populația aromână este mai compactă. Sunt încă multe comune și centre importante locuite de conaționali, supuși albanezi, care nu au școli, mai bine zis limbă de predare română.

Învățătorii primesc un ajutor lunar de 1.200 lei din partea ministerului nostru al Educației Naționale, dar în ultimul timp unii din ei au fost mutați la școli unde se predă limba română, de exemplu la Tirana, unde totuși sunt vreo 250-300 familii aromâne.

Școlile toate aparțin statului albanez, numai ca obiect de studiu figurează limba română în programul celor 7 școli, iar institutorii ce profesază acolo sunt obligați a o cunoaște.

Drepturile acestea sunt întemeiate pe un schimb de note intervenit între fosta noastră Legațiune de aici și între Ministerul Afacerilor Străine al Albaniei la 24 iulie 1937.

S-ar putea eventual asigura populației cu limba română dreptul de a se organiza în societăți de cultură, unde ar putea avea o bibliotecă românească, deoarece altfel minoritatea socotită la 40.000 suflete uită limba română sau chiar și dialectul aromânesc, înstrăinându-se.

Ca locaș de cultură românească există în Albania, Institutul Român de la Porto-Edda (Santi Quaranta) clădit pe terenul ce s-a oferit domnului consilier regal, Prof. N. Iorga de către fostul rege al Albaniei.

După cât știu situația juridică a acestui institut nu este reglementată, deoarece nu are o autorizație scrisă de liberă funcționare din partea guvernului albanez, înscăunat după uniunea cu Italia.

Rog pe Excelența Voastră să binevoiască a primi încredințarea înaltei mele considerațiuni.

Consilier de Legațiune
Consul General
/ss/ I. Dăianu

- A.M.A.E., fond Problemă 15, vol. 41, f. 262.

1940 mai 13. Referat redactat de Bossy, privind situația școlilor române din Albania în perioada 1935-1940.

Situațiunea școlilor române din Albania de la decembrie 1935-1940

Aducându-se la cunoștință Regulamentul albanez privind regimul școlar din Albania, publicat în Monitorul Oficial din Tirana prin raportul său No. 783 din 16 XI 1935 ne informa că regimul ce se aplică școlilor române este acela prevăzut de Art. 10 al Regulamentului, adică regimul școlilor de Stat.

Dat fiind atitudinea favorabilă ce ne arată guvernul albanez, chestiunea ce se pune pentru noi la data aceea era de a alege pentru școlile române din Albania, fie regimul școlilor de stat (cu un tratament de favoare), fie din contră regimul școlilor minoritare.

Prin adresa No. 181718 din 3 decembrie 1935, Ministerul Instrucțiunii Publice român ne-a făcut cunoscut că nu am putea primi pentru școlile române regimul școlilor de stat albaneze, întrucât acest regim lasă la discreția guvernului albanez criteriile după care ar urma să se deschidă școlile cu limba de predare românească. Părerea Ministerului Instrucțiunii Publice era ca Legațiunea noastră din Tirana să insiste pe lângă guvernul albanez să permită deschiderea tuturor școlilor românești cu regimul pe care l-au avut înainte de războiul mondial și chiar după război până la 1927, adică cu institutori numiți și plătiți de guvernul român.

Ministerul de Externe, în urma concluziilor semnate la 16 decembrie 1935 de D-nii Aurelian, R. Crutzesco și Al. Cretzianu, comunică Ministerului Instrucțiunii că propunerea guvernului albanez de a acorda minorității române școli de Stat, cu profesori de origine română și predarea tuturor materiilor în limba română este preferabil instituirii regimului școlilor minoritare.

Ministerul Instrucțiunii Publice găsește însă că dispozițiile Regulamentului albanez din noiembrie 1935 ne permite să cerem deschiderea de școli minoritare (a se vedea la dosarul arhivei adresa No. 157718 din 8 decembrie 1936 a Ministerului Instrucțiunii Publice).

Ministerul de Externe arătând Departamentului Instrucțiunii Publice că își menține punctul său de vedere, Ministerul Instrucțiunii a căzut de acord să se ceară guvernului albanez deschiderea de școli de stat pe seama populației române făcând rezerva dreptului de a cere deschiderea unor școli minoritare. (A se vedea adresa Ministerului Instrucțiunii Publice No. 11 din 8 ianuarie 1937).

La 5 februarie prin adresa No. 1671, au fost trimise Legațiunii Tirana

instrucțiuni pentru a interveni pe lângă guvernul albanez. Școlile române vor avea caracterul de școli de Stat, cu institutori români etc.

Merită să fie semnalat raportul Legațiunii Tirana No. 120 din 16 februarie 1937 prin care se arată posibilitățile realizării instrucțiunilor cuprinse în adresa Ministerului din 5 februarie. De asemenea trebuie să menționăm adresa Ministerului Instrucțiunii Publice No. 69032 din 21 aprilie 1937.

La 5 mai 1937 Legațiunea Tirana a adresat o scrisoare Ministerului Afacerilor Străine albanez cerând ca guvernul albanez să restabilească Învățământul în limba română în școlile din mai multe localități cu populațiune română din Albania.

La 24 iulie 1937 Ministerul de Externe albanez răspunde că guvernul albanez a decis introducerea învățământului în limba română în școlile primare de stat funcționând în localitățile Llenga, Nicea. Moscopole, Grabova și Frasheri, pe lângă cele două existente în Corcea și Șipsca.

La 7 octombrie 1937, Legațiunea ne face cunoscut că guvernul albanez a îndeplinit cele comunicate în luna iulie, astfel că aveam la acea dată în Albania 8 școli (7 primare și una grădiniță de copii) cu Învățământul în limba română.

Situațiunea aceasta s-a menținut și după ocuparea Albaniei de Italia.

13 mai 1940

/ss/ *Bossy*

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 41, f. 263.

1940 septembrie 2, <Tirana>. Raportul părintelui econom Cotta Balamaci, înaintat Consului general al României la Tirana I. Dăianu, privind funcționarea școlilor românești din Albania în anul școlar 1939-1940.

Consulat Général de Roumanie à Tirana

Nr. 551/3

Tirana, 12 septembrie 1940

Anexe: 2

Domnule Ministru,

Am onoarea a Vă trimite aci-alăturat, în copie, raportul ce primesc de la Părintele Econom Cotta Balamaci, cu privire la funcționarea școlilor noastre din Albania în anul școlar 1939-1940.

Trimit totodată și un tablou din care se poate constata numărul elevilor ce au frecventat fiecare școală în parte și numărul lor total.

Cu această ocaziune, îmi permit a Vă reaminti (ceea ce am făcut și prin câteva rapoarte precedente No. 241 din 22 Mai a.c. și No. 456 din 3 August 1940, toate rămase fără răspuns) că învățătorii noștri din Albania nu au primit, din Septembrie 1939, nici un ajutor suplimentar.

Acest fapt nu numai că îi descurajează în misiunea lor, dar îi face să aibă multe bănuieli, de altfel explicabile, suspectându-ne chiar pe noi, că am fi dat altă destinație ajutorului cuvenit lor.

Față de această stare de lucruri, cred că ar fi potrivit să binevoiți a dispune să mi se dea un răspuns definitiv în această chestiune fie ordonanțând sumele, fie arătând motivele pentru care nu se acordă ajutorul menționat mai sus.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Consilier de Legațiune

Consul General

I. Dăianu

COPIE

de pe raportul Părintelui Econom Cotta Balamaci, No. 12,
adresată acestui Oficiu și înregistrată sub No. 525
din 2 Septembrie 1940.

Domnule Consul General,

Am onoarea a Vă înainta aci-alăturat tabloul elevilor care au frecventat școlile noastre române mixte din Albania, pe anul școlar 1939-1940.

Cu toate că regulamentul școlar prevedea ca, cursurile să înceapă la 25 Septembrie, anul acesta au început cu mult mai târziu, închizându-se la 5 Iunie, în toată Albania.

Școala din Corcea a funcționat cu 4 învățători: 2 de limba albaneză și 2 de limba română: Christache Simacu și Urania Atanas, al treilea învățător de limba română, Vasile Balamaci, care era anul trecut la această școală, a fost transferat la școala română din Nicea. Școala a funcționat normal până la închiderea anului școlar.

Școala din Dișnița a funcționat normal cu învățătorul Nuci Condili.

Școala din Lunca a funcționat cu doi învățători: Petre Belba de limba română și celălalt de limba albaneză. Aci românii sunt împărțiți în două tabere: Unii influențați, cer învățător albanez, alții învățător român, și din cauza aceasta funcționează cu doi învățători.

Școala din Nicea a funcționat cu învățătorul Vasile Balamaci. Școala nu prea a funcționat regulat, căci învățătorul V. Balamaci a fost transferat târziu, iar fostul învățător Frederic Țacu a fost luat în armată.

La școala din Grabova nu s-a predat deloc limba română, având ca învățător pe Procop Peșcazini și care a fost transferat în altă parte chiar la 1 Decembrie 1939, fiind înlocuit cu o învățătoare albaneză.

Școala din Șipsca a funcționat normal cu învățătorul Adam Muși.

Școala din Moscopole, până la Ianuarie a. c. a funcționat normal cu învățătorul Petre Leca. După transferarea lui la Tirana, a fost numit ca învățător de limba română D-l Iovan Poppa care, după puțin de la numirea lui, a fost transferat la Corcea în locul lui Vasile Balamaci, unde a funcționat aproape o lună. În luna Februarie, D-l Iovan Poppa a fost transferat din nou la Moscopole, unde a funcționat regulat până la închiderea anului școlar, predând limba română.

Primiți Vă rog, Domnule Consul General, asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Cu stimă

(ss) *Ec. Cotta Balamaci*

Excelenței Sale
Domnului Ministru al Educației Naționale
Serviciul Cultural al românilor de peste hotare

- D.A.N.I.C., fond Ministerul Educației Naționale, București, dosar 1332/1940, f. 154; 159-160.

56.

1940. Tabel cu școlile și bisericile românești din Grecia, Iugoslavia, Bulgaria și Albania în perioada 1940-1941.

TABLOU
de școlile secundare și primare din Grecia, Bulgaria și Albania

Albania

1.	Corița	Șc. Primară de băieți	Propriu
2.	Corița	Fete	„
3.	Sipsca	Mixtă	„
4.	Grabova	„	„

TABLOU
cu bisericile românești care au funcționat în anii 1940-1941 în:

.....
ALBANIA

1. Corcea
2. Pleasa
3. Nicea
4. Grabova
5. Lunca
6. Sipsca
7. Elbasan

- A.M.A.E., fond Grecia, dosar 217/1945-1949 nepaginat.

1941 noiembrie 1, <București>. Adresă a Ministerului Propagandei Naționale către Ministerul Afacerilor Străine, prin care erau expediate la Tirana, o serie de partituri muzicale pentru un grup de tineri care doreau să organizeze un cor românesc.

1 noiembrie 1941

Ministerul Propagandei Naționale. Direcțiunea Propagandă.

.....

Domnule Ministru,

Ca urmare la adresa dv. cu dosarul 76889/941 (Direcțiunea Politică), prin care cereți următoarele partituri:

- 1) G. Muzicescu: Imnele Sf. Liturghii,
- 2) A. Bena: Liturghia,
- 3) N. Bâru: „
- 4) J. Crișan: „
- 5) C. Givulescu: Trei Liturghii,
- 6) P.T. Lugojan: Liturghia,
- 7) O. Pop: Liturghia,
- 8) V. Petrașcu: Liturghia

solicitate de un grup de tineri, în vederea organizării unui cor românesc în Tirana, avem onoarea a vă face cunoscut următoarele:

1. Din lucrările de mai sus nu s-a putut procura decât *Imnele Sfintei Liturghii* de G. Muzicescu, pe care o alăturăm.

Celelalte, cele mai multe apărute într-o editură din Ardealul cedat, nu au putut fi găsite în Capitală. Am încercat, totuși, procurarea lor prin casa Moravetz din Timișoara. Dacă le vom putea avea vi le vom trimite.

2. Ne permitem a vă înainta următoarele partituri în genul celor cerute:

- 1) O.G. Kiriak: Liturghia psaltică (cor mixt),
- 2) S.V. Drăgoi: Liturghia (cor bărb.),
- 3) I.G. Comănești: Axion (cor mixt),

pentru a fi trimise, împreună cu liturghia lui Muzicescu, Consulatului nostru general din capitala Albaniei.

Director,
/ss/ indescifrabil

Șeful serviciului,
/ss/ Tib. Alexandru

Domniei Sale Domnului Ministru al Afacerilor Străine. Direcțiunea Politică.

- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 8, f. 42..

58.

<1941>, <București>. Tablou cu școlile primare și secundare române din Peninsula Balcanică care au funcționat în anul școlar 1941-1942, precum și cu școlile închise din diferite motive.

TABLOU

Cuprinzând școlile primare și secundare române din Peninsula Balcanică, pe anul școlar 1941/1942.

ȘCOLI PRIMARE ÎN FUNCȚIUNE

GRECIA

Nr. crt.	Localitatea	Felul școlii	Numărul elevilor	Învățători	Observații
1.	Salonic	mixtă	60-100	D. Ghiaciu Beca Goj M. Economu	
2.	Veria	băieți	348	Sotir Papatanase Ilie Gâma Emil Papasterie	
3.	Veria	fete		Anghelina Capidan Maria Zega Aura Cutrula Fania Nulica	
4.	Doleani	mixtă	45	Sterie Papatanase Sevastia Caraiani	
5.	Vodena	„	54	Elefteriu Roșu Eugenia Civică	
6.	Fetița	„	40	George Dului Viorica Constantinescu	

7.	Gramaticova	„	42	G. Celea. Ecat. Perdichi	
8.	Cândrova	„	45	Vance Tance Hristu Zdru Viorica Chirana	decedată
9.	Paticina	„	12	Dumitru Zdrula	
10.	Nevesca	„	17	Sterie Bibi Olga Stefan	
11.	Belcamen	„	22	I.Gh. Repidon Eliza Mitruli	
12.	Vlaho-Clisura	„	10	Stefan Belibaș	
13.	Hrupiște	„	28	Sterie Chiaciu Maria Gața	
14.	Cupa	„	13	Dionisie Papațafa	
15.	Livezi	„	22	Tașcu Timniu	
16.	Lumnița	„	22	Stavre Papatafa Marioara Eftimiu	
17.	Ianina	„	15	(D. Niculescu) Gh. Perdichi	
18.	Oșani	„		Stefan Stupca	
19.	Grebena	„	81	At. Papatanase Maria Muha Sotiria Georgian	
20.	Turia	„	57	Ioan Bargiuna Gh. Carangiu Ioana Barangiuna	
21.	Băeasa	„	70	Atanase Baca Despa Zotu D. Ciubucli	
22.	Breaza	„	151	Gh. Profenza Nic. Pispă Tela Pispă	
23.	Damași	„	50	Eftimie Ciunguiani Alexandra Profenza	
24.	Vlahoiani	„	50	Cușan Araia	
25.	Pretori	„	26	Dum. Puiareu	
26.	Mețova	„		(D. Ciubucli)	șc. închisă
27.	Furca	„	90	George Nasica	
28.	Pădzi	„	43	Sterie Roșu	
29.	Perivoli	„	12	Oreste Mihadaș	
30.	Samarina	„	16	George Ghița	

31.	Arnixi	„		Const. Ciubucli
32.	Armada	„		Mihail Riza
33.	Paleoseli	„		Vasile Cațicu

BULGARIA

1.	Sofia	mixtă	45	V. Negrea
Caliopi Nane
Florica Nanu	
2.	Giumaia de Sus	„	28	Florica Ciunga
Petra Popova	de lb. Bulgară
Demisionat

ȘCOLILE SECUNDARE ROMÂNE

GRECIA

1. Liceul comercial al României din Salonic – Grecia
2. Școala profesională de fete Gr. I
3. Liceul teoretic român din Grebena – Grecia
4. Gimnaziul român din Ianina – Grecia

BULGARIA

1. Liceul teoretic român din Sofia – Bulgaria

IUGOSLAVIA

1. Liceul teoretic român din Vârșeț – Jugoslavia
2. Școala normală română

ȘCOLI SECUNDARE ROMÂNEȘTI ÎNCHISE

BULGARIA

1. Liceul teoretic român din Bitolia
2. Școala normală și profesională din Bitolia

ALBANIA

1. Liceul român din Corița – Albania
2. Gimnaziul român din Berat – Albania

ȘCOLILE ROMÂNEȘTI DIN PENINSULA BALCANICĂ
care au funcționat în trecut dar astăzi sunt închise fie
de pe urma războiului balcanic, fie din alte cauze

I. GRECIA	II. BULGARIA	III. ALBANIA
Târnova	Gopeși	Pleasa
Floru	Ohrida (2)	Beala de jos
Pisuderi	Crușova (2)	Moscopole
Grebeniți	Bitolia (3)+2 secundare	Berat (2)+1 sec.
Elasona	Perlepe	Leșnița
Caterina	Cernesî	Lușina-Carbunara
Huma (1926 din lipsă de elevi)	Magarova	Durazzo
Cochinopol	Moloviște	Frașari
Morihova	Nijepoli	Ferica
Mețova (2)	Cumanuva	Fieri
Marușa	Resna	Cavaia
Vlaholivad	Morihova	Cesina
Laca	Romua	Grabova
Armada	Veles	Tirana
Blața	Tetova	Premeti
Blirislav	Iancoveț	Lânca
Lugunța	Coceani	Nicea
Amiro	Scopia	Elbasan
Ghevgheli	Prizrend	Sipisca
Macrini	Grădiște	Corița (gimnaziu)
Paleoseli (redeschisă)	Poroi (1940 închisă de autoritățile bulgare)	Corița (șc. prim. etatizată)
Cupa	Giumaia de jos	Dișnița „
Domanașuli	Seres	
	Calcandel	
	Dobrinova	

- A.M.A.E., fond. Problema 18, vol. 1, nepaginat.

1941. Extrase din studiul "Românii de peste hotare", privind situația celor din Bulgaria, Iugoslavia, Albania și Grecia.

Românii de peste hotare

.....

V. ROMÂNII DIN ALBANIA

După însemnările diverșilor etnografi, până la finele veacului trecut, românii din Albania au populat, în mase compacte, peste 200 de localități (sate și orașele) a căror origine românească se mai păstrează și astăzi.

Cele mai importante centre românești (aromâne) din Albania sunt: Fiori, Lușna, Grădiștea, Cărbunara, Moscopole, Lunca, Grabova, Nicea, Boboștița, Bituchichi, Drenova, Lubonia, Boria, Corcea, Dișnița, Șipsca etc.

Dr. Otto Junghann (*National minorities in Europa*, New York, pag. 64), în 1928, spune că, în Albania trăiește o minoritate românească de 55. 000 suflete.

M. Popovici (*Situația românilor macedoneni și chestia colonizării lor*, Tip Bucovina, pag. 39), evaluează numărul românilor din Albania la 50. 000 suflete.

Protecțiunea minorităților din Albania, în urma marelui război, a fost prevăzută prin declarațiunea făcută de guvernul albanez înaintea Societății Națiunilor, la 2 octombrie 1921, și prin Constituția Regatului din 1 decembrie 1928, care a garantat și ea anumite drepturi minorităților.

Înainte de război, românii din Albania dispuneau de biserici și școli naționale. După război, școlile românești au fost etatizate, iar bisericile suprimate.

În 1937, guvernul albanez a autorizat redeschiderea a 7 școli românești.

- A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 5, nepaginat.

1942 noiembrie 11. Extras din raportul administratorului general al școlilor și bisericilor române din Macedonia Gh. N. Papagheorghe privind nevoile urgente ale acestor școli datorită războiului.

[...]

III. ALTE CHESTIUNI ȘI NEVOI URGENTE

În vederea executării prompte a însărcinărilor afectate instituției, ce am cinstea de a conduce, este cred, nevoie de o serie întreagă de măsuri ce trebuiesc luate și aplicate de urgență de forurile guvernamentale române, în frunte cu Onor Președinția Consiliului de Miniștri, și care să privească:

Situația Școalelor Primare și Secundare Românești.

a) Școalele în funcțiune:

.....

În Albania – alipită Italiei:

Școale primare: 22.

Școale secundare: un liceu teoretic de băieți la Corița (Corcea) și un gimnaziu mixt la Berat

În ceea ce privește felul cum se prezintă școalele aflate în funcțiune, atât cele primare cât și cele secundare, cu excepția celor din Sofia și a altor câtorva, pot afirma, din constatări personale și informații precise că situația lor este absolut nesatisfăcătoare. Lipsite de material didactic și de localuri adevărate, în cea mai mare parte, ele fac o impresie penibilă și existența lor în stare de funcțiune, nu se poate atribui decât numai căldurii sufletești și entuziasmului patriotic ce stăpânesc deopotrivă pe părinți, elevi și dascăli.

Prin grija deosebită de care este animată și preocupată conducerea actuală a Departamentului Culturii Naționale și a Cultelor, în frunte cu marele dascăl domnul Ministru ION PETROVICI, secondat de inimosul Secretar General, Domnul profesor NAPOLEON CRETU și de înțeleptul și plin de experiență Domnul Director AUGUSTIN CALIANI, conducătorul învățământului de peste hotare, s-au luat și continuă să se ia măsuri energice și efective pentru remedierea cât mai neîntârziată a acestor stări de lucruri. Astfel, s-au trimis – în limitele fondurilor bugetare disponibile – manuale didactice pentru școalele primare și, hotărârea luată recent de a se institui organe de administrație, îndrumare și control precum și trimiterea de corp didactic selecționat, sunt fapte certe ce constituie o cheazășie și o relevare a dorinței și tendinței unei grabnice normalizări.

Tot în legătură cu situația actuală a școalelor în funcțiune, țin a releva starea apăsătoare și îngreuiată creată prin rechiziționarea de către armatele aliate de ocupațiune, a unor clădiri și a unor instalații mobiliare ce aparțineau și de care se foloseau școalele noastre. Astfel, localul propriu al liceului comercial de băieți din Salonic, cu întreaga instalație a internatului – dormitoare cu paturi cu tot, sufragerie completă, baie, bucătărie etc. – se află rechiziționat localul de Armata Germană. Din această cauză, funcționarea liceului comercial se face în mod absolut impropriu mergându-se până acolo încât, elevii locuiesc încăperi insalubre, dorm pe jos, mănâncă în serii, n-au unde face meditațiile pentru pregătirea lecțiilor, sunt lipsiți de baie și de confortul minim necesar.

Dacă lucrul acesta a putut fi suportat în anul expirat, prin faptul că școala a funcționat, din cauza războiului, în perioada de vară – aprilie-august – apoi, pentru prezent și viitor, pericolul ne apare direct.

.....
Șovinismul sârbesc a determinat închiderea școalelor noastre din Macedonia, fostă cucerită de sârbi și actualmente anexată de bulgari, imediat după războiul din 1916-18 și toate străduințele depuse pentru redeschiderea lor au rămas fără rezultat.

Este absolut necesar a se cerceta în Arhivele Ministerului Afacerilor Streine, rapoartele reprezentanților noștri diplomatici și consulari din statele balcanice, spre a se elucida definitiv cauzele ce au determinat sus zisa stare de fapt și spre a se putea acționa în cunoștință, procedându-se la găsirea posibilităților de redeschidere neîntârziată a școalelor respective.

2. Situația bisericilor românești din Macedonia

În prezent funcționează în întreaga Macedonia un număr de 21 locașuri de închinăciune și slujbă religioasă românească, prezentându-se astfel

- a) În Grecia – 13.
- b) În Bulgaria – 2.
- c) În Albania – 6.

Un număr de peste 15 biserici și Capele românești stau zăvorâte sau sunt folosite de slujitori în limbă străină populației ce-i ascultă. În majoritatea cazurilor acestea se găsesc în fosta Macedonia iugoslavă.

E de la sine înțeles deci că, odată cu demersurile ce se vor face pentru redeschiderea școalelor închise, trebuie să se acționeze și pentru redobândirea bisericilor noastre.

-
- A.M.A.E., fond Problema 15, vol. 34, f. 364

1943 februarie 15, București. Memoriul profesorului Dumitru Berciu adresat ministrului Culturii Naționale și Cultelor Ion Petrovici privind Institutul Român din Albania.

Vicepreședintele Consiliului de Miniștri
Ministrul Afacerilor Străine a.i. București

MEMORIU

În legătură cu Institutul Român din Albania

În urma însărcinării ce mi-a fost încredințată de către Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, potrivit Jurnalului Consiliului de Miniștri No. 1064, publicat în Monitorul Oficial No. 249 din 24 Octombrie 1942, de a mă deplasa în Albania cu scopul de a cerceta la fața locului condițiile în care se găsește localul Institutului Român din Albania, proprietatea Statului Român, aduc la cunoștință următoarele:

1) În timpul ostilităților dintre Italia și Grecia orașelul Santi Quaranta (Porto Edda) din Albania meridională, unde se găsește sediul Institutului Român, a fost ocupat de către armatele grecești și reocupat de italieni la sfârșitul lunii Aprilie 1941. Sub ocupația grecească localul a fost transformat în spital.

2) În tot acest răstimp institutul a fost bombardat în repetate rânduri de către aviația italiană, dar, din fericire, n-a fost niciodată atins în plin. O bombă a căzut în curte, distrugând aripa dreaptă a terasei de beton. În jurul institutului au fost aruncate mai multe bombe, ale căror schije au distrus unele obloane și uși de lemn. Altele au sfărâmat în mai multe locuri acoperișul de țigle, care va trebui reparat cât mai neîntârziat, înainte de începerea ploilor de primăvară. În timpul bombardamentelor au fost distruse de asemenea și toate geamurile. Unele dintre ele au fost înlocuite de către autoritățile militare italiene.

3) Zidul exterior, pe toată porțiunea dinspre mare, unde este și strada, a fost distrus în întregime, așa încât localul a rămas fără protecție către stradă. În plus ni s-au luat 3 m din grădina institutului, adică o suprafață de aproape 200 mp., care a fost transformată în stradă.

4) Grilajul de fier de deasupra zidului amintit a fost furat, împreună cu cele 4 porți grele, de fier, precum și 7 uși și 14 obloane de stejar și brad; au dispărut de asemenea și 8 tuburi de tinichea pentru scurgerea apei de pe acoperiș.

5) *Întreg inventarul institutului, în valoare de peste un milion lei, a dispărut (a se vedea lista alăturată acestui memoriu, în care n-au fost trecute obiectele noastre personale).*

În afară de această mare pierdere, în deosebi a bibliotecii, celelalte stricăciuni cauzate de războiu nu sunt atât de mari și ireparabile.

PROPUNERI

1) *Lucrări urgente:* a) repararea acoperișului prin înlocuirea țiglelor și lanteților distruși de bombe; lucrarea va trebui efectuată înaintea începerii ploilor de primăvară, pentru a preîntâmpina infiltrarea apei și ruinarea plafoanelor; b) repararea ușilor și ferestrelor; c) punerea restului de geamuri; d) ridicarea – cel puțin provizorie – a zidului exterior, pentru a închide clădirea institutului și a o feri de răufăcători.

2) Trimiterea unui delegat al Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor pentru efectuarea acestor lucrări urgente.

3) Același delegat *va încheia contractul de închiriere a localului institutului* cu autoritățile militare italiene, care ocupă în prezent institutul (Spitalul de campanie No. 581). Cât am stat la Santi Quaranta și la Tirana am și început tratativele în vederea încheierii acestui contract. De altfel clădirea Institutului a fost utilizată de către italieni încă de la 1 Mai 1941. Suma obținută din chirie va acoperi în parte cheltuielile de întreținere.

4) Delegatul Ministerului va face și demersurile necesare pentru *obținerea despăgubirilor de război (peste un milion lei)*, la care Statul Român are dreptul. El va face și intervențiile pe lângă autoritățile albaneze *ca porțiunea de teren transformată în stradă să revină cât mai repede institutului, pentru a nu se creia o situație de fapt.*

5) Pentru a nu pierde drepturile obținute de Statul Român cu mari greutate din partea Guvernului albanez, în decursul anilor precedenți, suntem de părere ca Ministerul Culturii Naționale *să reînființeze Institutul Român din Albania*, revenindu-se asupra Decretului-Lege No. 3685/1940 (a se vedea proiectul anexat prezentului memoriu). Prin această reînființare Ministerul Culturii Naționale nu-și ia nici un angajament material, în afară de micile cheltuieli de întreținere. Este deci vorba de *o formă*, pentru a ne putea menține poziția câștigată în Albania și în fața autorităților italo-albaneze, care, – atât cât m-am putut informa –, n-au luat cunoștință de actul de desființare din 1 Noiembrie 1940.

Autoritățile locale s-au arătat foarte dispuse a respecta drepturile dobândite de Statul Român. Ar fi, cred, o greșală dacă s-ar renunța la aceste drepturi, care vor putea fi – sunt încredințat –, de mare folos pe viitor.

6) Fiindcă la Santi Quaranta (Porto Edda) sunt numai două familii de români refugiați din Grecia, iar satele cu o populație românească se găsesc la mare depărtare, să se caute toate mijloacele ca Statul Român să obțină *transferarea sediului Institutului la Tirana*, unde se află un puternic centru românesc (cam 2500 suflete).

Această transferare se poate obține printr-un schimb de local. Clădirea institutului *se poate vinde*, fie autorităților italiene, care de altfel au și făcut demersuri în acest sens, fie Guvernului albanez, care cred că ar fi bucuros să intre în posesia unei asemenea frumoase clădiri. Se va putea cădea de acord și cu Crucea Roșie albaneză, care este proprietara orașelului Santi Quaranta și care posedă multe edificii la Tirana. S-ar putea face prin urmare, *un schimb de local*.

Dacă această propunere este acceptată de către On. Ministerul Culturii Naționale, ea reclamă o oarecare urgență, fiindcă Santi Quaranta se găsește într-o regiune locuită în majoritate de Greci, care, în urma actualului război, ar putea fi cedată Greciei.

7) Odată sediul institutului mutat la Tirana, se va solicita din partea Guvernului albanez dreptul de a deschide un *liceu românesc*. Dealtfel în 1927 a fost înființat la Corița un gimnaziu românesc, dar a fost desființat în 1929.

După închiderea liceului francez de la Corița (1938), cred că liceul românesc ar suplini și acest gol. În afară de fiii de români, el ar fi frecventat și de albanezi, mai ales că un număr mare de albanezi caută pe toate căile să învețe limba română, pentru a veni la noi, unde au interese de tot felul.

8) În cazul că nu s-ar putea obține autorizarea de funcționare a liceului românesc, s-ar putea dobândi dreptul de a deschide la Tirana *o școală primară românească*, reparându-se o nedreptate din trecut, când guvernele albaneze n-au îngăduit funcționarea unei școli românești în capitala Albaniei.

9) Până la obținerea dreptului de funcționare a liceului sau a școlii românești și până la ivirea unor condițiuni favorabile reluării activității științifice a Institutului, se va creia în localul institutului, – după mutarea la Tirana –, *o Casă Românească*, având o bibliotecă, o sală de lectură, o expoziție permanentă de artă românească etc., în care să se adune la sărbători și la zile anumite, membrii comunității românești din Tirana și chiar din restul Albaniei, ale căror energii să fie îndrumate spre folosul Statului Român.

10) În cadrul activității institutului *se vor organiza și controla școlile și bisericile din întreaga Albanie*, așa cum s-a procedat cu cele din Macedonia.

În orice caz, cred că ar fi bine ca Guvernul român să intervină pe lângă

Guvernul albanez ca școlile românești (5 la număr) să fie redeschise, întrucât *în prezent nu funcționează nici o școală primară românească în Albania*. Se invocă greutățile timpului de față și distrugerea localurilor unor școli în vremea războiului italo-grec. Totuși școalele albaneze funcționează în mod regulat, iar clădirile deteriorate au fost reparate la timp!

Directorul sau delegatul Ministerului cu conducerea Institutului Român să fie autorizat de către Ministerul Culturii Naționale a cerceta la fața locului *situația – într-adevăr tristă –, a școlilor și bisericilor românești din Albania*, cu localuri în ruină, cu învățători și preoți neplătiți la timp și persecutați de autoritățile locale.

11) Ministerul Cult. Naț., prin delegatul său, să rezolve și *chestiunea moștenitorilor profesorului N. Iorga*, plătind cota ce le revine de pe porțiunea de teren în diviziune. Această porțiune de teren poate fi *declarată de utilitate publică* și plătită ca atare, după ce se vor cunoaște prețurile din Albania.

12) Fonduri necesare pe exercițiul 1943/1944: 1.200.000 lei pentru acoperirea cheltuielilor cerute de reparațiunile urgente semnalate mai sus și de deplasarea directorului-delegat în Albania pentru rezolvarea tuturor chestiunilor privitoare la Institut și în general la învățământul român în Albania

(ss) Prof. dr. *Dumitru Berciu*
Bd. Palatul Cotroceni
Nr. 3, București, 6

- A.N.I.C., fond Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, dosar 2454/1943, f. 6-9.

1943 aprilie 10, București. Referat al Direcției Politice din cadrul Ministerului Afacerilor Străine privind situația demografică, economică și cultural-religioasă a românilor din Albania.

10 aprilie 1943

Ministerul Regal al Afacerilor Străine
Direcțiunea Politică

SITUAȚIA ACTUALĂ A ROMÂNILOR DIN ALBANIA

I. NUMĂR și ÎNTINDERE

Românii din Albania, după afirmațiunile conaționalilor noștri originali din diferitele regiuni românești s-ar ridica peste cifra de 40. 000 suflete, fără a ține seama de cei ce au căzut victime procesului de deznaționalizare. Consulul nostru General din Tirana, care în anul 1941 a întreprins o anchetă asupra românilor albanezi a constatat un număr de cca. 31. 400 suflete. Dintre aceștia, aproximativ 20. 000 ar locui în regiunea Corcea, restul fiind răspândiți în diversele comune din centrele Elbasan, Tirana, Durazzo, Fieri, Berat, Cavala și Valona.

II. SITUAȚIA ECONOMICĂ și SOCIALĂ

După ocupațiile lor și după felul lor de viață, acești români se împart în patru categorii: 1. orășeni; 2. agricultori; 3. munteni stabili și 4. munteni nomazi sau fărșeroți. Acei de prin orașe sunt pretutindeni harnici, pricepuți și întreprinzători. O mare parte a comerțului și industriei din Albania e în mâinile lor. Prin aptitudinile lor comerciale și prin sângea lor aproape toți și-au creat o stare materială înfloritoare. Această categorie este însă cea mai expusă deznaționalizării.

Agricultorii locuiesc cea mai mare parte în Câmpia Muzachiei. Starea lor economică este cât se poate de rea iar sănătatea le este amenințată de malaria care bântuie în acea regiune.

Muntenii locuiesc în regiunea Corcei. Ocupațiunea lor principală este creșterea oilor, vitelor cornute și cailor. O parte mai mică dintre ei se ocupă cu cărăușia.

Românii fărșeroți în fine trăiesc vara în munții din sud-estul Albaniei iar în timpul iernii în șesurile din sud-vestul țării, în apropierea mării. Îndeletnicirea lor este creșterea vitelor: oi, vaci și cai mărunți de munte.

III. ȘCOALA

Pe baza drepturilor culturale acordate de sultan, în timpul Imperiului Otoman, au existat în Albania 17 școli primare, care aveau deplină autonomie, funcționând cu învățători cetățeni români numiți și plătiți de Statul Român. După războiul mondial, Guvernul albanez a desființat majoritatea acestor școli și a refuzat celor rămase dreptul de autonomie, cu toate stăruințele noastre, acceptând, după lungi pertractări și mari greutăți, funcționarea a șase școli primare etatizate cu dreptul de predare a limbii române însă cu învățători numiți, plătiți și controlați de albanezi, în comunele: Corcea, Dișnița, Sipsca, Moscopole, Nicea și Lunca.

În toate celelalte localități importante pentru noi din Albania, peste jumătate din numărul total al minoritarilor români nu pot învăța în școli limba românească. Școli secundare românești nu există.

Învățătorii celor șase școli primare de mai sus retribuiți de Guvernul albanez primesc și un supliment de salariu, foarte modic de altfel, din partea Statului Român.

IV. BISERICA

Astăzi românii își mențin biserici naționale cu slujba în limba română în opt comune din regiunea Corcea și Elbasan și anume: Corcea, Sipsca, Pleașa, Grabova, Nicea, Lunca și Elbasan.

În toate celelalte localități importante din Albania, minoritarii români sunt lipsiți de biserică proprie.

Preoții români depind spiritualicește de biserica ortodoxă autocefală din Tirana. Salarizarea lor este, în mod teoretic, pe seama comunităților locale. În mod practic ei sunt plătiți de Guvernul nostru cu consimțământul tacit al Guvernului albanez.

De la instituirea regimului italian în Albania, s-a suspendat acordarea vizelor atât tinerilor albanezi cât și românilor care ar dori să învețe la școlile din România, în afară de studenții seminariilor. Politica actualului regim este de a forma cât mai mult tineretul în spiritul și cultura Romei. S-au luat dispozițiuni pentru ca învățământul limbii italiene să devină obligatoriu în toate școlile secundare. S-au înființat licee italiene în centrele principale și câteva școli primare italiene. Copiii de școală primară, dintre care mulți români, fără a fi obligați în mod legal, urmează la îndemnul părinților cursuri particulare de limba italiană. Progresul pe care l-au făcut acești copii este atât de mare, încât unii dintre ei vorbesc mai bine limba italiană decât pe cea română.

În chestiunea ameliorării drepturilor culturale ale românilor din Albania, atitudinea autorităților italiene este destul de rezervată, căutând să evite noi nemulțumiri interne prin trezirea unei probleme minoritare românești. Pe de o parte cercurile oficiale italiene afirmă, ca și cele albaneze, că românii nu cer limba românească în școală și biserică; pe de altă parte, românii se sfiiesc să facă cereri, dacă nu sunt asigurați că vor fi susținute de Guvernul italian.

Problema minorității românești din Albania a făcut recent obiectul unui schimb de scrisori între Guvernele italian și român, cu prilejul semnării Acordului Cultural între Italia și România, în ziua de 8 Aprilie a. c., prin scrisoarea pe care Domnul Profesor Mihai Antonescu, Vice-Președintele Consiliului de Miniștri, a adresat-o Domnului Bova Scoppa, s-a făcut apel la Guvernul italian de a pune toată grija ce-i va fi cu putință la conservarea valorilor spirituale și culturale ale populațiilor din Albania și din Italia, care vorbesc un dialect românesc. De asemenea, s-a făcut apel la bunele oficii ale Guvernului italian pe lângă Guvernul albanez în vederea încheierii unui acord cultural româno-albanez.

Ministrul Italiei la București a răspuns asigurând Guvernul român de bunăvoința Guvernului italian în această chestiune și făcând cunoscut că va transmite la Roma propunerea privitoare la negocierile în vederea încheierii unui acord cultural româno-albanez. Acest schimb de scrisori are, un caracter confidențial.

(ss) *Buznea*
10 Aprilie 1943

- A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 2, Albania, nepaginat.

1943 aprilie 14, Sofia. Raportul adresat de G. Caranfil, ministrului Afacerilor Străine, Mihai Antonescu, privind situația românilor din Macedonia, Albania și Grecia.

No. 372
 STRICT CONFIDENȚIAL
 Anexe: 1

Domnule Ministru,

Având în vedere că audiența la Prințesa Eudoxia îmi dădea câteva zile de răgaz, am socotit util să întreprind o călătorie în noile teritorii ce au fost alipite Bulgariei și într-o mică porțiune din Albania și Grecia.

Scopul acestei călătorii era triplu:

Prezența mea în regiunile ocupate de români, în aceste momente când elementul nostru minoritar trăiește într-o veșnică teamă de ziua de mâine, era de natură a aduce o liniștire a spiritelor.

Prin primirea oficială ce mi s-a făcut la Bitolia, la școala românească din localitate, care este închisă din timpul iugoslavilor, s-au consfințit indirect drepturile noastre asupra ei, drepturi cari, fără a fi direct contestate, dar din atitudinea autorităților bulgare locale reieșea că nu ne erau recunoscute.

Informativ general.

În sfârșit, m-a mai îndemnat să întreprind această călătorie și faptul că succesorul meu, cu siguranță că nu ar fi putut merge decât poate anul viitor în aceste locuri.

În concluzie, am constatat că:

1. Situația românilor din Macedonia, fostă Iugoslavia, astăzi bulgară, nu e pentru moment îngrijorătoare, plângerile ce produc fiind în majoritatea cazurilor exagerate;

2. Situația românilor din Albania este bună, albanezii nemanifestând nici o animozitate față de minoritatea noastră.

3. Situația românilor din Grecia este mult mai proastă, deoarece aceștia au comis eroarea – pe care o plătesc și cred că o vor plăti și în viitor – de a nu fi păstrat o atitudine nepărtinitoare față de greci. În adevăr, sprijinind acțiunea Italiei, minoritatea noastră a luat atitudine pentru Axă contra grecilor. Astfel, patrioții greci, de câte ori au ocaziunea, persecută elementul românesc și fără îndoială că în viitor guvernul grec ne va scoate

în față la orice cerere în favoarea minorității noastre, atitudinea avută de aceasta în timpul ocupării.

Situația generală nesigură. Mare activitate a trupelor de partizani greci, denumiți „antariți”, mai cu seamă contra trupelor de ocupație italiene. Resentimentul contra italienilor este cu mult mai puternic decât contra germanilor.

4. În Tracia bulgărească nu avem o problemă a românilor. Se simte o stare de opresiune asupra elementului grec care formează marea majoritate a populațiunii. Aproape nimeni nu știe bulgărește. Din cauza importantei desfășurări de forțe polițienești și armate, ai impresiunea unei regiuni de ocupație militară. Ostilitate pasivă a populației grecești față de ocupanții bulgari. Situația alimentară, dezastruoasă, cel puțin în regiunea Cavalla. Preparative active militare bulgare de-a lungul coastei.

Am impresiunea netă că trupele germane întăresc insula Thassos. Centru de aviație germană la Cavalla și punct important de comunicații radiofonice.

/ss/ G. Caranfil

.....

ALBANIA

Nu am făcut decât o scurtă vizită la mănăstirea Sf. Naum de lângă orașul Pogradet. Am fost primit cu multă simpatie și însuflețire de către autoritățile militare italiene și cele civile albaneze. Au venit în întâmpinare și o delegație de cetățeni albanezi de la Pogradet, care locuiseră mult timp în România, pentru a-și manifesta sentimentele lor de caldă recunoștință și simpatie față de „a doua lor patrie”.

Minoritatea română din teritoriile albaneze este tratată pe picior de perfectă egalitate cu majoritarii și dat fiind prestigiul țării noastre în fața intelectualilor albanezi, care văd în România leagănul unde s-a făurit libertatea țării lor, nu exagerăm dacă spunem că ea este chiar o minoritate privilegiată.

În ceea ce privește situația în general, ea este dominată de neînțelegerile albano-bulgare care dau naștere în mod cronic la incidente sângeroase și de o recrudescență acută a sentimentelor anti-italiene. Recentul acord italo-bulgar prin care se rectifică linia de demarcație între Albania și Bulgaria în favoarea acesteia din urmă, în loc să liniștească lucrurile a creat o tensiune și mai accentuată, nemulțumind adânc cercurile albaneze, care văd în

acest act trădarea intereselor lor vitale. Această stare de nemulțumire s-a manifestat în mod violent și astfel numai în regiunea Pogradet au căzut uciși de către naționaliștii albanezi, 6 soldați și 2 ofițeri italieni.

Este cazul să constatăm că în urma împărțirii Macedoniei, foste Iugoslave, s-a creat un abis între Bulgaria și Albania. Ura s-a înfipt adânc în sufletul celor două popoare și consecințele ce se vor produce vor fi din cele mai grave. Voi menționa aici că în timp ce bulgarii pretind o întreagă regiune din Albania cu orașele Debra, Tetovo și Gostivar, albanezii socotesc că orașul Skoplje, ale cărui împrejurimi sunt locuite în majoritate de albanezi, trebuie să le revină.

În această situație nu se poate ajunge la un compromis, cel puțin pentru moment și Italia, care are mai mult rolul unui arbitru, se găsește în una din cele mai penibile situații.

Zvonurile care circulă cu privire la masacrarea românilor sunt de cele mai multe ori inventate și a le da crezare înseamnă a face jocul grecilor, care urmăresc evacuarea de către aromâni a regiunilor locuite în prezent.

Domniei Sale Domnului prof. Mihai Antonescu

Vicepreședintele Consiliului de Miniștri. Ministrul Afacerilor Străine
a.i., București

- A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 9, nepaginat.

64.

1943 iulie 16, București. Situația ajutoarelor acordate de Președinția Consiliului de Miniștri, Banca Națională a României, Consiliului de Patronaj, românilor din Grecia, Serbia, Bulgaria, Albania.

1943, iulie 16

Președinția Consiliului de Miniștri
Cabinetul pentru Administrarea și Organizarea
Bucovinei, Basarabiei și Transnistriei
Secția M Biroul 4

Ajutoare date românilor de peste hotare	Avem onoarea a prezenta situația de ajutoare acordate de toate instituțiile – Președinția Consiliului de Miniștri, Departamente, B.N.R., Consiliul de Patronaj, etc. românilor din afara granițelor. În situație sunt cuprinse ajutoarele în alimente, material cultural și propagandă, fonduri în lei sau în valută străină, precum și alte ajutoare de altă natură date românilor din: Grecia Serbia (Banat și Timoc), Bulgaria, Albania
---	---

TABEL

recapitulativ cu valoarea ajutoarelor acordate românilor de peste hotare.

1. Românii din Grecia

numerar	61.579.492 lei
alimente circa	87.736.420 lei
materiale circa	7.655.498 lei
TOTAL	156.971.410 lei

2. Românii din Serbia:

numerar	42.160.746 lei
alimente	
materiale circa.	4.458.000 lei
TOTAL	46.618.746 lei

3. *Românii din Ungaria*

- numerar	69.125.023
- alimente circa.	95.530.000
- materiale circa	2.940.000
TOTAL	167.595.023 lei

4. *Românii din Bulgaria*

- numerar	20.228.733 lei
-----------	----------------

5. *Românii din Albania*

- numerar	2.401.706 lei
-----------	---------------

6. *Românii din Transnistria și de la Est de Bug:*

- numerar	240.000 lei
- alimente	774.500
- materiale	21.241.840

- A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 1, f. 180-191.

65.

1943 iulie 22, București. Adresă a Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor însoțită de tabel, către Președinția Consiliului de Miniștri, cu sumele cheltuite de acest minister pentru românii din Grecia, Bulgaria, Iugoslavia și Albania, în perioada septembrie 1940 – iulie 1943.

Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor

Direcțiunea Contabilității

Serviciul contabilizării Operațiunilor

22 iulie 1943

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI

Cabinetul pentru administrarea și organizarea Bucovinei, Basarabiei și Transnistriei

Referindu-ne la adresa Dvs. Nr. 510055/943, avem onoarea a vă înainta, aici anexat, situația sumelor cheltuite de Ministerul Culturii Naționale și al

Cultelor pentru românii de peste hotare pe exercițiile: 1940/941 (de la 6 septembrie 1940), 1941/942, 1942/943 și 1943/944.

MINISTRU,
(ss) *M. Crețu*

DIRECTOR,
(ss) indescifrabil

SITUAȚIA

*sumelor cheltuite de Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor pentru
românii de peste hotare de la 6 Sept. 1940 – 10 Iulie 1943*

	1940-1941	1941-1942	1942-1943	1943-1944	TOTAL
GRECIA	6167689	15929850	31109442	3372511	56579492
BULGARIA	3077521	6435788	8823074	192350	20228733
IUGOSLAVIA	2704574	1071037	3027165	-	9802776
ALBANIA	401722	633562	1004495	341927	2401706
TOTAL	12351506	27090237	43964176	5606788	89021707

DIRECTORUL CONTABILITĂȚII,
(ss) indescifrabil

Șeful serviciului,
(ss) indescifrabil

- A.M.A.E., fond Problema 18, vol. 1, f. 159-160.

1946 <februarie, București>. Extras din procesul-verbal al Comisiei pentru revizuirea și completarea tabelor de salarizare a funcționarilor trimiși în străinătate de Ministerul Educației Naționale. Se propunea rechemarea la data de 1 aprilie 1946 a întregului personal din Peninsula Balcanică, compus din 270 de profesori și învățători, 52 de preoți și cântăreți.

Proces-verbal al Comisiunii pentru revizuirea și completarea tabelor de salarizare a funcționarilor trimiși în străinătate, aprobat de Dl. Ministru Tătăărăscu sub nr. 120057 (Of. de îndrumare și coordonare financiară), trimis cu adresa Minist. de Finanțe sub Nr. 11028/1946, înreg. la Nr. 34806/1946.

[...]

D. Comprimarea cadrelor personalului din străinătate.

Având în vedere situația actuală a finanțelor publice și lipsa de devizie libere, comisiunea a recomandat departamentelor interesate, comprimarea la maxim a cadrelor din străinătate.

Examinând problema personalului Ministerului Educației Naționale și al Cultelor, aflat în străinătate, Comisiunea a constatat că aceste 2 departamente au un personal foarte numeros în special în Peninsula Balcanică (Bulgaria, Grecia, Iugoslavia și Albania), sunt 270 de profesori și învățători și 52 preoți și cântăreți.

În Grecia acest personal este plătit în devize libere (franci elvețieni).

Personalul acestor departamente nu a fost rechemat și continuă să funcționeze în străinătate. Este de apreciat dacă față de sarcinile financiare actuale ale statului român, nu ar fi posibilă o revizuire a politicii dusă de guvernele române față de minoritatea românească din Peninsula Balcanică

În această privință, Comisiunea recomandă rechemarea, pe data de 1 aprilie 1946, a întregului personal din această peninsulă, trimis de Ministerul Educației Naționale și al Cultelor.

Pentru intervalul 1 septembrie 1944 – 31 martie 1946, în care personalul de mai sus nu a primit salariile și în care o bună parte nu a putut activa din cauza evenimentelor politice, el urmează să fie salarizat cu 1/3 din retribuițiile cu care a fost plătit.

Personalul localnic urmează să fie și el salarizat în intervalul 1 septembrie – 31 martie 1946, în aceleași condițiuni și revizuit pe data de 1 aprilie 1946.

După 1 aprilie 1946, Ministerul Educației Naționale și a Cultelor ar urma să facă trierea acestui personal și să decidă asupra posturilor strict necesare în străinătate.

Baremul pentru acest personal urmează să se facă după această dată.

- A.N.I.C., fond Ministerul Educației Naționale, dosar 680/1946, f. 20-2

2. GHIDURI DE INTERVIU

Ghid de interviu 1

Partea I – date biografice

1. Numele și prenumele
2. Data și locul nașterii
3. Profesia
4. Originea
5. Ocupația
6. Ultima instituție de învățământ absolvită
7. Domiciliul

Partea a II-a – date privind patrimoniul imaterial al aromânilor originari din Albania stabiliți în județul Constanța după 7 septembrie 1940

1. Ați moștenit de la bunici și părinți sărbătorile și obiceiurile din ciclul familial (nașterea, nunta, înmormântarea) și cele din ciclul calendaristic (sărbători și obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători și obiceiuri cu dată mobilă: Paștele; sărbători și obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători și obiceiuri comunitare; reprezentări mitice)?
2. Care dintre aceste obiceiuri se mai practică?/ Le puteți descrie?
3. Ce obiceiuri au preluat tinerii din familia dumneavoastră?
4. Cântecele și jocurile tradiționale erau întâlnite numai la nunți și botezuri?
5. În localitatea dumneavoastră exista un ansamblu folcloric?/ Astăzi există? Cântecele și jocurile tradiționale erau întâlnite numai la nunți și botezuri?
6. Ați moștenit de la bunici și părinți meșteșugurile tradiționale? Care din ele se mai practica după stabilirea în județul Constanța?/Astăzi se mai practică?
7. Ce ar trebui întreprins pentru perpetuarea sărbătorilor și obiceiurilor moștenite de la înaintași? Dar a meșteșugurilor tradiționale?

Ghid de interviu 2

Partea I – date biografice

1. Numele și prenumele
2. Data și locul nașterii
3. Originea
4. Profesia
5. Ocupația
6. Ultima instituție de învățământ absolvită
7. Domiciliul

Partea a II-a – date privind patrimoniul imaterial al aromânilor din Albania

1. Ați moștenit de la bunici și părinți sărbătorile și obiceiurile din ciclul familial (nașterea, nunta, înmormântarea) și cele din ciclul calendaristic (sărbători și obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători și obiceiuri cu dată mobilă: Paștele; sărbători și obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători și obiceiuri comunitare; reprezentări mitice)?
2. Care dintre acestea se mai practică?/ Le puteți descrie?
3. Ce obiceiuri au preluat tinerii din familia dumneavoastră?
4. Cântecul și jocurile tradiționale erau întâlnite numai la nunți și botezuri?
5. În localitatea dumneavoastră exista un ansamblu folcloric?/ Astăzi există?
6. Ați moștenit de la bunici și părinți meșteșugurile tradiționale? Care din ele se mai practică astăzi?
7. Ce ar trebui întreprins pentru perpetuarea sărbătorilor și obiceiurilor moștenite de la înaintași? Dar a meșteșugurilor tradiționale?

3. LISTA SUBIECȚILOR INTERVIEVAȚI

1. Bardu Nistor, născut în anul 1950 la Nisipari, județul Constanța, domiciliat în municipiul Constanța, studii universitare, lect.univ.dr.
2. Ciucea Alexandru, născut în anul 1961 la Nisipari, județul Constanța, domiciliat în satul Nisipari, studii liceale, agricultor, fermier.
3. Culețu Dănuț, născut în anul 1955 la Constanța, domiciliat în municipiul Constanța, studii universitare, doctorand în științe economice, economist, director de bancă.
4. Dima George, născut în anul 1976 la Constanța, domiciliat în municipiul Constanța, cartierul Palazu Mare, studii universitare, preot.
5. Forfolea Mariana, născută în anul 1962 la Constanța, domiciliată în municipiul Constanța, cartierul Palazu Mare, studii universitare, doctorandă în științe economice, economistă, consilier superior – finanțe publice.
6. Mociu Petre, născut în anul 1957 la Zagna Vădeni, județul Brăila, domiciliat în orașul Ovidiu, școala profesională, strungar, administrator societate comercială.
7. Mociu Hristu, născut în anul 1931 la Flambura, Grecia, șase clase, tractorist, pensionar.
8. Popa Dumitru, născut în anul 1925 la Nicea, Albania, domiciliat în Pogradet, patru clase școala românească, pensionar.
9. Llambi Busho, născut în anul 1956 la Shipsca, Albania, domiciliat în Pogradet, studii postliceale, bucătar, manager/proprietar de hotel și restaurant.
10. Leonard Busho, născut în anul 1982 la Pogradet, Albania, domiciliat în Pogradet, studii universitare, doctorand în științe politice.
11. Petraq Gjoka, născut în anul 1964 la Lunca, Albania, domiciliat în Pogradet, școala militară, ofițer, șomer.
12. Nikolla Kokoneshi, născut în anul 1948 la Lunca, Albania, domiciliat în Pogradet, școala militară, ofițer, pensionar.
13. Ilia Vesho născut în anul 1945 la Pogradet, Albania, domiciliat în Pogradet, studii gimnaziale, frizer/dascăl la biserică.
14. Guli Nicola, născut în anul 1943 la Lunca, Albania, domiciliat în Librazhd, șofer, pensionar
15. Ziu Renato, născut în anul 1984 la Librazhd, Albania, domiciliat în Librazhd, studii universitare, jurist, consilier juridic primărie.
16. Andon Hristo, născut în anul 1948 la Floq, Albania, domiciliat în Elbasan, studii universitare, expert-contabil autorizat.
17. Daniel Karanxha, născut în anul 1952 la Elbasan, Albania, domiciliat în Elbasan, studii universitare, manager.

18. Vangjel Shundi, născut în anul 1933 la Corcea, Albania, domiciliat în Tirana, studii liceale, învățător, pensionar.
19. Priftanji Flora, născută în anul 1927 la Corcea, domiciliată în Tirana, absolventă a patru clase urmate la școala românească, casnică, pensionară.
20. Koli Kokoneshi, născut în anul 1942 la Pogradet, Albania, domiciliat în Divjaka, patru clase, crescător de animale/cooperator, pensionar.
21. Uançi Janku, născut în anul 1935 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, opt clase, tractorist, pensionar.
22. Sotir Kruti, născut în anul 1938 la Lunca, Albania, domiciliat în Divjaka, studii universitare, mecanizator/fost președinte de C.A.P, pensionar.
23. Anastas Popi, născut în anul 1999 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, elev în clasa a V-a.
24. Iosif Kruti născut în anul 1968 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, studii universitare, dr. în filologie, profesor de engleză și franceză.
25. Prençe Mirgen, născut în anul 1982 la Divjaka, Albania, domiciliat în Tirana, studii universitare, avocat.
26. Lindita Gixho, născută în anul 1969 la Divjaka, Albania, domiciliată în Divjaka, studii liceale, educatoare.
27. Koçi Janku, născut în anul 1949 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, studii liceale, învățător/director la Școala Aromână din Divjaka.
28. Maria Simaku, născută în anul 1938 la Divjaka, Albania, domiciliată în Divjaka, studii primare, țesătoare la război, pensionară.
29. Ziso Musha, născut în anul 1956 la Ersek, Albania, domiciliat în Fier, studii liceale, tâmplar/sculptor.
30. Mario Musha, născut în anul 1986 la Fier, Albania, domiciliat în Fier, studii universitare, sculptor.
31. Thoma Musha născut în anul 1948 la Saranda, Albania, domiciliat în Fier, studii universitare, inginer chimist, manager/proprietar fabrică de bere.
32. Todi Dzodzi, născut în anul 1957 la Luar, Albania, domiciliat în Fier, studii liceale, petrolist.
33. Pano Bakalli născut în anul 1965 la Skala, Albania, domiciliat în Skala/Saranda, studii liceale manager/proprietar micro-întreprindere de industrializare a laptelui.
34. Dhimitër Lici, născut în anul 1948 la Bodar, Albania, domiciliat în Permet, studii universitare, dr. în științe economice, economist.
35. Dumitrache Veriga, născut în anul 1943 la Corcea, Albania, domiciliat în Corcea, studii universitare, preot.
36. Mihali Çollaku, născut în anul 1927 la Shipsea, Albania, domiciliat în Moscopole, patru clase școala românească, tâmplar, pensionar.

4. LISTA PIESELOR ETNOGRAFICE AROMÂNEȘTI AFLATE ÎN MUZEUL DE ARTĂ POPULARĂ DIN CONSTANȚA

FUSTANELÎ	1931	Lână, țesut, găitan, cusut	1,000/0,250
COVOR	1932	Lână, țesut, cusut	2,100/1,120
IAMBULĂ	1933	Lână, păr de capră, țesut, cusut	2,600/1,540
IAMBULĂ (scoarță)	2115	Lână, țesut, cusut	1,800/1,130
ȘORT DIN LÂNĂ	2116	Lână, găitan, țesut, cusut	0,620/0,550
FAȚĂ DE PERNĂ	2117	Lână, țesut, cusut	0,670/0,320
FAȚĂ DE PERNĂ	2118	Lână, țesut, cusut	0,730/0,310
IAMBULĂ	2136	Lână, țesut, cusut	2,080/1,270
FUSTANELÎ	2137	Lână, țesut, cusut, găitan	1,170/1,030/0,260
FUSTANELÎ	2138	Lână, țesut, găitan, cusut	0,660/0,950/0,260
PLOSCĂ	2139	Cositor, turnat, incizie	0,150/0,100
CORDON DE MĂRGELE	2252	Pânză, mărgelă, cusut	0,880/0,033
CĂLDARE DE ARAMĂ	2652	Aramă	0,250/0,200
TAVĂ DE ARAMĂ	2653	Aramă	0,430
OALĂ CU CAPAC	2654	Aramă	oală 0,270/0,140 capac 0,260 0,240
FARFURIE DE ARAMĂ	2655	Aramă	0,220
FARFURIE DE ARAMĂ	2656	Aramă	0,220
FAȚĂ DE MASĂ	2657	Bumbac, țesut, cusut	1,360/0,780
ȘERVET	2658	Bumbac, țesut, croșetat	1,080/0,380
ȘERVET	2659	Bumbac, țesut, croșetat	1,160/0,380
BATISTĂ	2660	Mătase, bumbac, croșetat	0,225/0,200

BATISTĂ	2661	Mătase, bumbac, croșetat	0,230/0,200
PAFTA	2662	Metal	0,070
METRAJ DIN	2663	Bumbac, țesut	6,000/0,420
BUMBAC			
CORDON	2664	Piele, fir metal, cusut, capse	0,970/0,050
CĂMAȘĂ	2725	Bumbac, țesut, cusut	0,980/1,120/ 0,400/0,460
METRAJ DIN	2771	Lână, țesut	12,600/0,410
LÂNĂ			
METRAJ DIN	2772	Lână, bumbac, țesut	4,000/0,420
BUMBAC			
CĂPĂTÂI	2773	Bumbac, lână, țesut, cusut	0,590/0,360
TAVĂ ARAMĂ	2809	Aramă, cositor, turnat, cositor	0,350
PLOSCĂ ARAMĂ	2810	Aramă, cositor, bătut, cositorit	0,290/0,250
BRĂȚARĂ	2811	Metal, turnat	0,220/0,024
FLUTURE METAL	2812	Metal, turnat	0,040/0,030
CRUCIULIȚĂ	2815	Metal, turnat	0,045/0,028
FLOARE DE	2820	Metal, turnat, filigran	0,125/0,060
TÂMPLĂ			
TAVĂ	3057	Aramă, batere, ciocănire, cositorită	0,515/0,060
TAVĂ	3058	Aramă, batere, ciocănire, cositorită	0,506/0,055
TAVĂ	3059	Aramă, cositor, batere, ciocănire, cositorită	0,405/0,056
FARFURIE	3060	Aramă, cositor, batere, cositorire, incizie	0,340
FARFURIE	3061	Aramă, cositor, batere, ciocănire	0,315
TINGIRE	3062	Aramă, cositor, batere, ciocănire, cositorit	0,150/0,263
BRĂCACI	3063	Aramă, cositor, batere, ciocănire, cositorit	0,333/0,200
BRĂCACI MIC	3064	Aramă, cositor, incizie, batere, cositorit, ciocănire	0,190/0,120

5. FOTOGRAFII DIN ORAȘELE ALBANIEI

Biserica aromânească – Corcea.

Sediul vechii școli aromânești –
Corcea.

Școala aromânească – Divjaka.

Biserica aromânească – Divjaka.

Biserica comunității aromâne – Elbasan.

Gjirokastro. Imagine din orașul vechi.

Biserică aromânească – Moscopole (secolul al XVIII-lea).

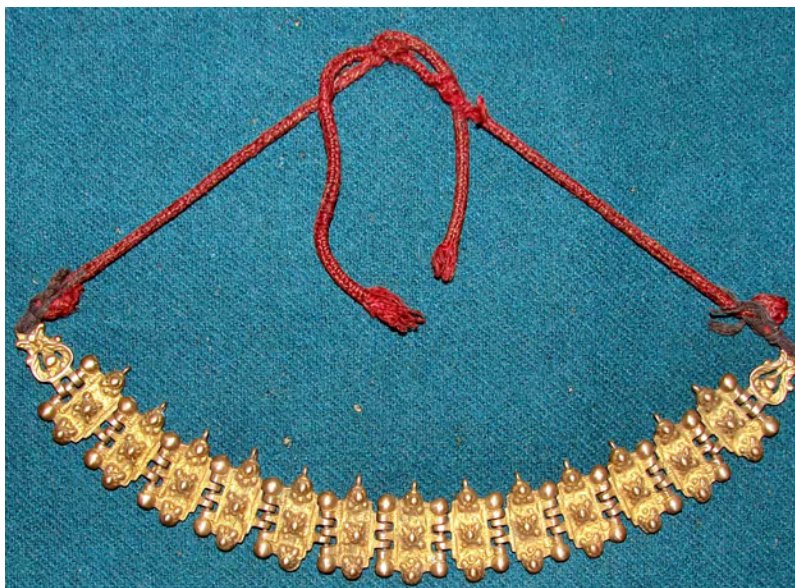

Tinere grămoștene – Moscopole.
15 august 2010.

Pogradet. Oraşul vechi... şi fărşeroţi petrecând...

Piese etnografice aromânești
din colecțiile Muzeului de Artă Populară – Constanța.

Piese etnografice
din colecțiile Muzeului
de Artă Populară –
Constanța.

Piese etnografice
din colecțiile Muzeului de Artă Populară – Constanța.

Covoare – Divjaka.

Păstrând tradițiile...

Război de țesut fărșerot – Divjaka.

Obiecte tradiționale – Divjaka.

Costum tradițional fărșerot –
Divjaka.

Putinei – Divjaka.

Ornamente tradiționale fărșerote – Librazhad.

Cuptor – Nisipari (Dobrogea).

